

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КООРДИНАЦІЙНЕ БЮРО З ПРОБЛЕМ КРИМІНОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

**КРИМІНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА:
ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ
ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

**Матеріали
міжвузівського науково-практичного круглого столу
(Київ, 28 травня 2020 року)**

Частина 1

*Присвячено пам'яті
професора А. П. Закалюка*

**Київ
2020**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КООРДИНАЦІЙНЕ БЮРО З ПРОБЛЕМ КРИМІНОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

КРИМІНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА:
ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ
ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Матеріали
міжвузівського науково-практичного круглого столу
(Київ, 28 травня 2020 року)

Частина 1

*Присвячено пам'яті
професора А. П. Закалюка*

Київ
2020

УДК 343.9
К823

Редакційна колегія:

Черней В. В., доктор юридичних наук, професор, ректор Національної академії внутрішніх справ;

Гусарев С. Д., доктор юридичних наук, професор, перший проректор Національної академії внутрішніх справ;

Чернявський С. С., доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ;

Шакун В. І., доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, голова Київського міського осередку ВГО «Асоціація кримінального права України», професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ;

Василевич В. В., кандидат юридичних наук, професор, учений секретар Вченої ради Національної академії внутрішніх справ;

Левченко Ю. О., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ;

Микитчик А. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ;

Корольчук В. В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 20 травня 2020 року (протокол № 8)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їх якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення [Текст] : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 трав. 2020 р.) / у 2 ч. [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. 286 с.

УДК 343.9

© Національна академія внутрішніх справ, 2020

ЗМІСТ НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Черній В. В., Джужа О. М. КРИМІНОЛОГІЧНЕ ТА ВІКТИМОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОШИРЕННЯМ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ГОСТРОЇ РЕСПІРАТОРНОЇ ХВОРОБИ COVID-19, СПРИЧИНЕНОЇ КОРОНАВІРУСОМ SARS-COV-2.....	10
Шакун В. І., Женунтій В. І. ПАТРІАРХ УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНОЛОГІЇ.....	17
Чернявський С. С., Вознюк А. А. ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ І НОРМ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ COVID-19.....	20
Бараш Є. Ю. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ.....	27
Богатирьова О. І. ЗАХОДИ ПРОБАЦІЇ В ЗАПОБІГАННІ ПОВТОРНИМ ЗЛОЧИНАМ.....	32
Василевич В. В. УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ.....	34
Головкін Б. М., Лисодєд О. В. СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ» ТА «ОСОБИСТІСТЬ ЗЛОЧИНЦЯ».....	38
Гумін О. М., Якімова С. В. НАУКОВИЙ ВНЕСОК ПРОФЕСОРА А. П. ЗАКАЛЮКА У ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	44
Денисов С. Ф., Денисова Т. А. АНАТОЛІЙ ПЕТРОВИЧ ЗАКАЛЮК: СПОГАДИ, РОЗДУМИ ТА СПОДІВАННЯ	48
Джужа А. О., Тичина Д. М. ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ.....	52
Дрозд О. Ю. ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРОФІЛАКТИКУ ПРАВОПОРУШЕНЬ» ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	57
Ємець О. М., Небитов А. А. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ СЕКСУАЛЬНИЙ ЕКСПЛУАТАЦІЇ В УКРАЇНІ НА ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОМУ РІВНІ.....	62
Катеринчук К. В., Беспаль О. Л. ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ДІТЕЙ.....	65

Кваша О. О. ЛЕГІТИМАЦІЯ СТАТУСУ «ЗЛОДІЙ У ЗАКОНІ» ЯК ПАНАЦЕЯ В ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	68
Коваленко В. В., Бєлкіна Д. С. ВПЛИВ ПРАВОВИХ ПРОГАЛИН І КОЛІЗІЙ НА ПРОЦЕС ВИКОНАННЯ-ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ	72
Колб О. Г., Попельнюк Т. В. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ УСУНЕННЯ ПРОГАЛИН У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	75
Копотун І. М., Карманова Н. І. ЗАЛУЧЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРАКТИКА).....	77
Корнієнко М. В. СТРАТЕГІЯ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ.....	80
Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЇ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	85
Кулик О. Г. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ: ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА.....	89
Мозоль С. А. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	92
Никифорчук Д. Й., Ручка Ю. І. ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА БЕЗПЕЦІ АВТОТРАНСПОРТНИХ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ.....	95
Савченко А. В. ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ПОЛОЖЕННЯХ ОКРЕМИХ ЗАКОНОПРОЄКТІВ.....	98
Тимошенко В. І. МАРГІНАЛЬНА СИТУАЦІЯ ЯК КРИМІНОГЕННИЙ ФАКТОР.....	103
Юзікова Н. С. ДОВІРА ДО ІНСТИТУТІВ СУСПІЛЬСТВА У ФОРМУВАННІ МОТИВАЦІЇ ДО ПРИЙНЯТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ.....	106

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

<i>Александренко О. В.</i> ПОНЯТТЯ «ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ» ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АКАДЕМІКА А. П. ЗАКАЛЮКА.....	112
<i>Бабаніна В. В.</i> АСПЕКТИ ПРОЦЕДУРИ РАТИФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ СТВОРЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	116
<i>Біленко П. С.</i> АСПЕКТИ ТИПОЛОГІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	121
<i>Bondarenko O.</i> MEASURES TO COUNTERACT CORRUPTION LOBBYING IN UKRAINE.....	124
<i>Вохатиров І., Buriak К.</i> DOMESTIC CRIME IN UKRAINE: CRIMINOLOGICAL ASPECT.....	127
<i>Богатирьов А.І.</i> ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ КОРУПЦІЙНОЇ ЕКСПАНСІЇ В УКРАЇНІ.....	130
<i>Брисковська О. М.</i> АСПЕКТИ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ІНТЕРНЕТ- ШАХРАЙСТВА.....	133
<i>Бурак М. В.</i> ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗАПОБІГАННІ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ.....	136
<i>Важинський В. М.</i> УКЛАДЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ДОГОВОРУ ЯК ФОРМА ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕТОРІВ.....	139
<i>Галаган О. І., Письменний Д. П.</i> ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО З ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	143
<i>Градецька Н. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....	147
<i>Дучимінська Л. М.</i> ПЕНСІЙНИЙ ФОНД УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ.....	150
<i>Жук О. М.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ.....	152
<i>Зеленяк П. А.</i> ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ, В УКРАЇНІ.....	156

Іващенко В. О. ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	160
Колб І. О., Махніцька К. Г. ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ ПОТРАПЛЯННЮ В МІСЦЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ, ВИРОБІВ І РЕЧОВИН.....	163
Корольчук В. В. ЗАВДАННЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ.....	166
Крижна Л.В. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРАВООХОРОННІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ.....	169
Кришевич О. В. КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ В КОНТЕКСТІ ШАХРАЙСТВА.....	172
Кулакова Н. В. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	176
Левченко Ю. О. ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	180
Лубенець І. Г. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА СТАТЕВУ СВОБОДУ ТА СТАТЕВУ НЕДОТОРКАНІСТЬ.....	183
Макаренко Н. К. ПРОФЕСІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО- ДЕМОГРАФІЧНІ ОЗНАКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНЦЯ.....	186
Микитчик А. В. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ КІБЕРШАХРАЙСТВА В УКРАЇНІ.....	190
Миронюк Т. В. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ.....	193
Мостепанюк Л. О. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВІДБУВАННЯ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	197
Никифорчук В. Д., Чемерис Д. Д., Іванчук Н. В. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БЕЗВІСНИХ ЗНИКНЕНЬ ВОДІЇВ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ.....	200
Політова А. С. АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	203
Поліщук Г. С. АНТИСУЇЦИДАЛЬНА СПЕЦИФІКАЦІЯ РОБОТИ ВІДДІЛЕНЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ.....	207

Расюк Е. В. ЧОРНИЙ РИНОК ЗБРОЇ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ ЗЛОЧИННОСТІ.....	209
Сингаївська І. В. ПРОГНОЗУВАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: НОВІ ВИКЛИКИ.....	215
Склярєнко А. В. ПРИЧИНИ Й УМОВИ ПОШИРЕННЯ ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ.....	218
Тернавська А. А. СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ СУЇЦИДАМ СЕРЕД ЗАСУДЖЕНИХ У ВИПРАВНИХ ОЛОНІЯХ УКРАЇНИ.....	220
Топорецька З. М. ІНСТИТУЦІЙНА ФУНКЦІЯ В СИСТЕМІ ФУНКЦІЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ.....	220
Федоренко О. А. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	228
Чеханюк Л. В. СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЖЕРТВА ЗЛОЧИНУ» ТА «ПОТЕРПІЛИЙ».....	231
НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ	
Гринчак О. М. КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	236
Дан Г. В. НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ВИКОРИСТАННЮ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ В УКРАЇНІ.....	239
Кваша Р. С. ПРЕДМЕТ ЮВЕНАЛЬНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ.....	244
Кучер В. М. МІЖНАРОДНА ВЗАЄМОДІЯ В ЗАПОБІГАННІ НЕЗАКОННОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ.....	246
Нагорнюк О. В. ІНСТИТУТ ПРОБАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	250
Пословська Т. І. ВІКТИМОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАРКОМАНІЇ ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ЇЇ.....	253
Перепічка Н. Г. СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА ЯК РІЗНОВИД ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДОВОЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	256
Пономаренко О. В. ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ ЧИ ГРОМАДЯНИНА, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ГРОМАДСЬКИЙ ОБОВ'ЯЗОК, У ПЕРІОД З ІХ ДО ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	260

Челпан О. В. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЩО ПОШКОДЖУЮТЬ ШЛЯХИ СПОЛУЧЕННЯ І ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ.....	265
Шевченко Ю. Є. ПРЕВЕНТИВНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВА ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	270
Юріков О. О. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ПОШКОДЖЕННЯ ЛІНІЙ ЗВ'ЯЗКУ.....	273
Воробйова О. Р. ОКРЕМІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИНАМ СЕРЕД МОЛОДІ.....	278
Сухачова І. О. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОКУРОРОМ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ	281
Єрмаков Ю. О. ОСОБЛИВОСТІ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ НАДР І ЧИННИКИ ЇХ ЛАТЕНТНОСТІ.....	284

Черней Володимир Васильович,
ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Джужа Олександр Миколайович,
головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ТА ВІКТИМОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОШИРЕННЯМ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ГОСТРОЇ РЕСПІРАТОРНОЇ ХВОРОБИ COVID-19, СПРИЧИНЕНОЇ КОРОНАВІРУСОМ SARS-COV-2

Анотація. У статті актуалізовано проблему поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Розглянуто правові напрями запобігання поширенню пандемії в Україні, на підставі чого запропоновано кримінологічні та віктимологічні заходи забезпечення безпеки шляхом прийняття стратегії державного реагування на Covid-19 (Стратегія запобігання), яка ґрунтується на контролі за пандемією шляхом уповільнення передачі вірусу й зменшення рівня смертності, пов'язаної з цією хворобою.

Ключові слова: COVID-19, SARS-CoV-2, коронавірус, безпека, кримінологія, віктимологія, боротьба, стратегія.

Summary. The article raises the problem of the spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by the coronavirus SARS-CoV-2 in Ukraine. The authors consider the legal directions of preventing the spread of the pandemic in Ukraine, on the basis of which they propose criminological and victimological security measures by adopting a state response strategy to Covid-19 (Prevention Strategy), which is based on pandemic control by slowing virus transmission and reducing mortality, related to COVID-19.

Keywords: COVID-19, SARS-CoV-2, coronavirus, security, criminology, victimology, struggle, strategy.

COVID-19 – це нова хвороба, що суттєво відрізняється від інших захворювань, викликаних коронавірусами, важким гострим респіраторним синдромом і близькосхідним респіраторним синдромом. Вірус поширюється дуже швидко, що може призводити до спалахів зі зростанням рівня зараження. Наразі не існує терапевтичних засобів або вакцин з доведеними можливостями лікування або запобігання COVID-

19, хоча уряди країн, Всесвітня організація охорони здоров'я усіляко намагаються пришвидшити роботу з розроблення відповідних медичних засобів. Відповідно до статистичних даних, близько 40 % випадків захворювання проходить у легкій формі, у 40 % спостерігається захворювання середньої тяжкості, зокрема пневмонія, у 15 % випадків – тяжка форма захворювання, а в 5 % випадків спостерігається критичне захворювання [1]. В Україні коронавірусну інфекцію COVID-19 вперше було діагностовано 3 березня 2020 року в м. Чернівці. 13 березня було зафіксовано перший летальний випадок унаслідок цієї хвороби. Станом на 1 червня 2020 року в нашій країні підтверджено 24 823 випадків хвороби, з них хворих – 13 628, виликувалося – 10 440, померло – 735 осіб [2].

Спалах COVID-19 досить швидко перетворився на глобальну пандемію за трьома визначальними показниками: а) швидкість і масштаб: стрімке поширення захворювання в усі куточки світу підірвало навіть найстійкіші системи охорони здоров'я; б) ступінь тяжкості: загалом 20 % – це важкі або критичні випадки, причому загальний коефіцієнт «лікарняної летальності» наразі перевищує 3 % і збільшується за наявності таких чинників, як вік і певні супутні захворювання; в) соціальна й економічна дестабілізація: шок, який відчували системи охорони здоров'я та соціального захисту, і заходи, вжиті для контролю передачі вірусу, призвели до значних соціально-економічних потрясінь [3].

Одним з вагомих нормативно-правових актів, з огляду на ситуацію, що склалася в Україні, та вжиття державою заходів, пов'язаних із запобіганням поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, є Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [4], яким визначено засади діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямовані на запобігання виникненню та поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів, епідемій. Цей Закон встановлює права, обов'язки та відповідальність фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб [5].

Також у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 № 530-IX [6] встановлено адміністративну відповідальність за самовільне залишення місця обсервації (карантину) особою, яка може бути інфікована коронавірусною хворобою COVID-19. Зокрема, порушення правил щодо карантину, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [4], іншими актами законодавства, а також рішеннями органів місцевого самоврядування з

питань боротьби з інфекційними захворюваннями, тягне за собою накладення штрафу на громадян від 1000 до 2000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, на посадових осіб – у розмірі від 2000 до 10 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (ст. 44-3 КУпАП) [7].

Цим самим Законом встановлено й кримінальну відповідальність за порушення правил і норм, визначених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань або загибель людей чи інші тяжкі наслідки. Зокрема, ст. 325 КК України [8] викладено в редакції, згідно з якою порушення правил і норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним захворюванням, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань, карається штрафом від 1000 до 3000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Слід зауважити, що в багатьох зарубіжних країнах обговорюють низку юридичних проблем, які виникли внаслідок пандемії коронавірусу COVID-19. Чимало дискусійних питань пов'язані з проведенням тестування. Майже 65–70 % опитаних у США припускають, що вони інфіковані. А це означає, що вони можуть поширювати інфекцію, не передбачаючи своєї провини та відповідальності. Отже, виникають труднощі з виявом епідеміологічного ланцюжка, оскільки встановлювати його вкрай складно і це потребує чимало зусиль і часу. Таким чином, динаміка захворюваності дедалі активніше збільшується [9]. Тому в законодавчих актах України слід чітко визначити відповідну термінологію, зокрема закріпити тлумачення поняття «обстеження на коронавірус COVID-19». Переважно це обстеження, що проводиться з метою виявлення антитіл коронавірусу COVID-19. Не допускається відмова в прийманні до лікувального закладу та наданні невідкладної медичної допомоги, обмеження інших прав осіб на підставі лише того, що вони є вірусноносцями або хворими на коронавірус COVID-19, так само як і обмеження прав рідних та близьких інфікованих.

Неінформування про зараження або зараження іншої особи (осіб) коронавірусом особою, яка знала про наявність у неї коронавірусної інфекції, має тягнути за собою кримінальну відповідальність. Винна в цьому особа також повинна відшкодовувати шкоду, заподіяну у зв'язку з ненаданням зараженій особі медичної та соціальної допомоги.

З огляду на зазначене, ст. 325 КК України «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням» варто доповнити ч. 2 такого змісту: «Зараження іншої особи інфекційними захворюваннями особою, яка знала про наявність у неї цієї хвороби».

Водночас варто передбачити розробку більш досконалої системи епідемічного нагляду за коронавірусом COVID-19, яка полягала б в організації моніторингу за інфікованими та особами з «груп підвищеного ризику» зараження цією інфекцією. Необхідно також здійснити подальше матеріально-технічне та програмне забезпечення центрів із запобігання коронавірусу COVID-19 комп'ютерною технікою, засобами телекомунікації, що дозволить створити на регіональних рівнях єдину комплексну автоматизовану інформаційно-аналітичну систему з цієї проблеми на підґрунті базових комп'ютерних програм.

Також потребує оптимізації система медичного огляду населення, що повинна полягати як у масових епідемічних, так і у вибіркових обстеженнях окремих категорій населення зі збереженням обсягу досліджень стосовно осіб з «груп підвищеного ризику» зараження та інших контингентів.

Соціальна значущість проблеми поширення коронавірусу COVID-19, правового регулювання обстеження «груп підвищеного ризику», питання відповідальності медичного персоналу та інших осіб за зараження коронавірусом людини вимагає високої професійної підготовки кадрів для реалізації організаційних, правових, лікувально-профілактичних і протиепідемічних заходів та їх інформаційного забезпечення. З огляду на це, варто передбачити підготовку лікарів, правників, педагогів в інститутах удосконалення та на курсах підвищення кваліфікації спеціалістів різних профільних спеціальностей, особливо вірусологів-інфекціоністів; видання відповідної наукової, правової та навчально-методичної літератури (монографії, тематичні огляди, методики, збірники, довідники тощо); здійснення перекладу основних міжнародних журналів та інших видань із зазначеного питання; введення питань запобігання коронавірусу людини в програми практично всіх навчальних закладів; підготовку лідерів молодіжних організацій, осіб з груп підвищеного ризику в територіальних центрах запобігання коронавірусу людини; підготовку спеціалістів практичної охорони здоров'я, працівників правоохоронних органів і науковців у провідних спеціалізованих науково-дослідних установах України та за кордоном; розв'язання проблеми самоізоляції та обсервації.

Проведені заходи дозволять здійснити підготовку висококваліфікованих кадрів для надання правової та спеціалізованої медичної допомоги й істотно підвищать ефективність системи

охорони здоров'я, освіти та юридично-інформаційного забезпечення цієї проблеми.

Противірусні ліки, якими намагаються лікувати коронавірус, поки малоефективні. Сьогодні лікарі намагаються використовувати «нуклеотиди», що застосовують під час лікування ВІЛ/СНІДу, і новий китайський противірусний препарат.

Наразі чимало випадків зараження медиків, які контактують з хворими. Вони обов'язково мають використовувати спеціальні маски, захист для очей і рукавички. Маски також необхідні хворим і тим, хто знаходиться на обсервації.

Важливо не панікувати, брати інформацію лише з офіційних джерел. Водночас деякі ЗМІ і блогери, прагнути до підвищення рейтингу, збільшення аудиторії, активно поширюють неправдиву інформацію. Це стосується не лише вітчизняних, а й іноземних ЗМІ, у яких щодня з'являються повідомлення про мільйони померлих від вірусу жителів Китаю, Італії, Іспанії, Ірану, США, Кореї, та нібито приховування владою правдивої інформації від суспільства.

У цьому контексті кримінологічне забезпечення безпеки суспільства усвідомлюється як наукове забезпечення соціальної практики в життєдіяльності особи, суспільства та держави. Кримінологічна безпека – це розробка на підґрунті кримінологічного знання системи заходів з вивчення, оцінки й запобігання кримінальним загрозам, а також упровадження наукових розробок у практику соціального контролю над злочинністю.

Вагомого значення набуває тісний взаємозв'язок кримінологічного, економічного, політичного, соціального та інших напрямів забезпечення безпеки особи та суспільства.

З огляду на відносну самостійність, віктимологічне вчення в межах віктимологічної теорії [10, с. 247–251] слід визнати однією з ключових проблем віктимологічного забезпечення безпеки особи та суспільства [11, с. 69–71], зокрема віктимологічного забезпечення національної безпеки України.

Проблема національної безпеки України, її віктимологічне забезпечення постає як наукова розробка заходів з вивчення, оцінки та запобігання віктимологічним загрозам, віктимізації населення та її наслідкам, а також їх упровадження в практику віктимологічного запобігання злочинності.

Отже, віктимологічне забезпечення безпеки – це заснована на принципах комплексного планування та програмування діяльність суспільства держави в особі її органів й інститутів, метою яких є досягнення оптимального на окресленому історичному етапі рівня захищеності інтересів особи та суспільства від впливу віктимогенних детермінантів.

Зазначене засвідчує доцільність прийняття Стратегії державного реагування на COVID-19 (Стратегія запобігання), основним завданням якої буде контроль за пандемією шляхом уповільнення передачі вірусу та скорочення смертності, пов'язаної з COVID-19.

Така Стратегія передбачатиме досягнення глобальних цілей шляхом: а) координації державних і регіональних заходів реагування; б) залучення та мобілізації вражених вірусом і схильних до ризику місцевих громад; в) застосування ситуативно необхідних медико-санітарних заходів для уповільнення передачі вірусу та контролю спорадичних випадків; г) підготовка системи охорони здоров'я з метою скорочення смертності, пов'язаної з COVID-19, збереження першорядних послуг охорони здоров'я та захисту медичних працівників; д) планування екстрених заходів для забезпечення безперервних життєво необхідних суспільних функцій і послуг.

Глобальні стратегічні цілі цієї Стратегії полягають у: мобілізації всіх структур і населення країни на боротьбу з пандемією з метою забезпечення прийняття відповідальності всіма державними та громадськими секторами, участі в запобіганні випадкам захворювання шляхом дотримання гігієни рук, «респіраторного етикету» та фізичного дистанціювання всіх і кожного; контролі за випадками й осередками хвороби, запобіганні передачі вірусу серед населення шляхом швидкого виявлення та ізолювання всіх випадків, наданні належної медичної допомоги, відстеженні, запровадженні карантину та підтримки для всіх, хто контактував з хворими; запобіганні передачі вірусу серед населення шляхом прийняття відповідних ситуації заходів запобігання та контролю інфекції, загальних заходів фізичного дистанціювання, а також належних і пропорційних обмежень на внутрішні й закордонні поїздки, у яких немає нагальної потреби; скороченні смертності завдяки наданню відповідного клінічного догляду хворим на COVID-19, забезпеченні безперервності першочергових послуг охорони здоров'я та соціальної допомоги й захисту працівників на першій лінії боротьби з вірусом, і вразливих груп населення; розробці безпечних й ефективних вакцин і терапевтичних засобів, які можуть бути поширені в необхідній кількості та доступні залежно від потреб.

Україна повинна впроваджувати всебічний комплекс заходів, відповідний її можливостям і ситуації, щоб уповільнити передачу вірусу та скоротити смертність, пов'язану з COVID-19, з кінцевою метою досягнення і (або) підтримкою стабільного рівня передачі вірусу або відсутності нових випадків інфікування. Стратегії на регіональних рівнях повинні зіставляти заходи щодо скорочення смертності, пов'язаної з COVID-19, зі смертністю, пов'язаною з переважанням систем охорони здоров'я та перериванням інших першочергових медичних і соціальних послуг, а також мінімізації небезпечних і довгострокових негативних

наслідків для здоров'я та добробуту внаслідок соціально-економічного ефекту певних заходів у відповідь.

Список використаних джерел

1. COVID-19 – coronavirus pandemic. *Worldometer*. URL: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>.

2. Оперативна інформація про поширення коронавірусної інфекції COVID-19. *Міністерство охорони здоров'я України*. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/operativna-informacija-pro-poshirennya-koronavirusnoi-infekcii-2019-ncov-1>.

3. Обновленная стратегия борьбы с COVID-19. *Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)*. 2020. 14 апр. URL: <https://www.who.int/ru/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/strategies-plans-and-operations>.

4. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 6 квіт. 2000 р. № 1645-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14> (дата звернення 05.05.20).

5. Covid-19: роз'яснення Омбудсмана щодо свободи пересування в умовах карантину. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/press-office/pr/>.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17 берез. 2020 р. № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-IX>.

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

9. У США померло вже понад 51 тис. інфікованих коронавірусом. *УНН: Українські національні новини: інформаційне агентство*. 2020. 25 квіт. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1865765-u-ssha-pomerlo-vzhe-ponad-51-tisyach-infikovanikh-koronavirusom>.

10. Ривман Д. В. Криминальная виктимология : учебник. СПб. : Питер, 2002. 304 с.

11. Задорожний В. И. Виктимологическая безопасность и ее обеспечение мерами виктимологической профилактики : монография. Тамбов : Першина, 2005. 162 с.

Шакун Василь Іванович,

професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, голова Київського міського осередку ВГО «Асоціація кримінального права України»;

Женунтій Володимир Іванович,

провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України

ПАТРИАРХ УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

Цьогоріч виповнюється 90 років з дня народження відомого українського вченого, одного із засновників Національної академії правових наук України, академіка Анатолія Петровича Закалюка. Анатолій Петрович народився 22 липня 1930 року в м. Житомирі в сім'ї службовців. У непростий повоєнний час він успішно закінчив школу та вступив на навчання до Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка) на юридичний факультет, який закінчив 1953 року з відзнакою. Доктор юридичних наук (1988), професор (1995), дійсний член (академік) Національної академії правових наук України (1993), заслужений діяч науки і техніки України (1998).

Працював помічником прокурора м. Вінниці (1953–1955), тривалий час перебував на партійній роботі. Протягом 1972–1985 рр. – у Всесоюзному НДІ МВС СРСР: заступник начальника, начальник Київської науково-дослідної лабораторії (з 1978 – філіал) Всесоюзного НДІ МВС СРСР і водночас (з 1974 року) заступник начальника цього інституту. З 1985 до 1992 року – начальник науково-дослідної лабораторії Київської вищої школи МВС СРСР ім. Ф. Е. Дзержинського. Упродовж 1992–1995 рр. – заступник начальника академії з наукової роботи (проректор з наукової роботи) – начальник відділу організації науково-дослідної роботи Української академії внутрішніх справ. З 1996-го до 2010 року – начальник Управління (відділу) у зв'язках з державними, судовими та правоохоронними органами апарату Президії Національної академії правових наук (НАПрН) України. Член Президії НАПрН

України (1993–2010). Голова Всеукраїнського координаційного бюро з проблем теорії кримінології та кримінологічних досліджень НАПрН України (1994–2010), віцепрезидент Кримінологічної асоціації України (1998–2010). Член Європейської асоціації сприяння законотворенню (EAL) (з 1999 року), міжнародної асоціації юридичної методології (з 1999 року), Європейського товариства кримінологів (ESC) (з 2001 року) [1].

Напрями наукової діяльності – демократизація правоохоронної системи України; наукове забезпечення законотворчого процесу; гармонізація українського законодавства та практики його застосування щодо запобігання і протидії злочинності згідно з європейськими рекомендаціями; кримінологічна експертиза проектів законодавчих й інших нормативно-правових актів; методологія та перспективи кримінологічних досліджень; запобігання та протидія корупції, організованій злочинності, наркозлочинності, а також зловживанням та іншій недоброчесності під час здійснення правосуддя. Результати цих досліджень були реалізовані в законах України, указах Президента, державних програмах, концепціях, документах Координаційного комітету боротьби з корупцією та організованою злочинністю при Президентові України.

Автор і співавтор понад 140 наукових праць. Найбільш значущі з них: «Роль трудового колективу в запобіганні правопорушенням» (1973), «Громадський вплив і запобігання правопорушенням» (1975), «Прогнозування і попередження індивідуальної злочинної поведінки» (1986), «Злочини, учинені з особливою жорстокістю» (1989), «Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання» (2006), «Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн.» (2007–2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. Т. 5. Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю» (2008), «Гармонізація українського законодавства з правом Європейського Союзу у сфері судової реформи» (2009). Автор багатьох кримінологічних методик: прогноз злочинної поведінки; комплексна її профілактика; кримінологічний аналіз злочинності; кримінологічна експертиза законопроектів тощо, які застосовують у правоохоронній практиці не лише в Україні, а й у багатьох інших державах [2].

Брав активну участь у підготовці й атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації з юридичних дисциплін. Під його науковим керівництвом/за його науковим консультуванням підготовлено та захищено близько півтора десятка дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук і три дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Був членом спеціалізованої вченої ради для захисту дисертацій на здобуття

наукового ступеня кандидата юридичних наук (1986–1996) та кандидата/доктора юридичних наук (1996–2007) при Київській вищій школі МВС СРСР ім. Ф. Е. Дзержинського / Українській академії внутрішніх справ / Київському національному університеті внутрішніх справ (нині – Національна академія внутрішніх справ). Член Експертної ради з юридичних і політологічних наук Вищої атестаційної комісії України (1995–2007).

Нагороджений орденами «Знак Пошани» (1967) та «За заслуги» III ступеня (2005), вісьмома медалями (ювілейними та за вислугу років), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2003), лауреат премії імені Ярослава Мудрого (2008) [3].

Анатолій Петрович виховав плеяду вчених-кримінологів, які нині визначають подальші шляхи розвитку кримінологічної науки в Україні. Ключовою рисою його характеру було вміння бачити в кожній людині кращі її якості. Не випадково колектив Київського філіалу Всесоюзного НДІ МВС СРСР мав значний авторитет у суспільстві та державі, як в Україні, так і поза її межами.

До останніх днів свого життя Анатолій Петрович продовжував працювати на науковій ниві, готував нову монографію, консультував молодих учених. Анатолій Петрович Закалюк – талановитий учений, мудрий керівник, людина, яка всією душею вболівала за долю України. Він завжди був душею колективу, любив українську пісню, залюбки працював на землі та залишив незабутні спогади про себе.

На жаль, 5 травня 2010 року хвороба передчасно припинила життєвий шлях Анатолія Петровича Закалюка. Він похований у м. Києві на військовому цвинтарі.

Список використаних джерел

1. Зяблюк М. П. Закалюк Анатолій Петрович. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1898. Т. 2 : Д-Й. 1999. С. 469.

2. Закалюк Анатолій Петрович. *Національна академія правових наук України* : довідник. Вид. 4-те, переробл. та доповн. Київ : Ін Юре, 2010. С. 91–93.

3. Женунтій В. І. Життя, віддане людям, науці: До 85-річчя від дня народження А. П. Закалюка. *Інформаційний бюлетень*. 2015. № 16. С. 91–94.

Чернявський Сергій Сергійович,
проректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор;

Вознюк Андрій Андрійович,
завідувач наукової лабораторії з
проблем протидії злочинності ННІ № 1,
Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ І НОРМ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ COVID-19

Анотація. Детальний аналіз положень ст. 325 Кримінального кодексу України, а також її застосування на практиці надав можливість виокремити низку проблем, які пов'язані зі: 1) складнощами відмежування злочину, передбаченого ст. 325 КК України, від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП; 2) труднощами встановлення чіткого переліку заборонених діянь, передбачених ст. 44-3 КУпАП та ст. 325 КК України з огляду на їх розпорошеність у різних нормативно-правових актах, постійну зміну, а також встановлення в певних випадках різних правил на різних територіях; 3) невідповідністю окремих заборон, що утворюють об'єктивну сторону вказаних правопорушень, положенням Конституції України; 4) недостатньою обґрунтованістю санкцій ст. 325 КК України й ст. 44-3 КУпАП; 5) проблемами чинності кримінально-правової норми, передбаченої ст. 325 КК України, у часі. Запропоновано окремі шляхи розв'язання зазначених проблем.

Ключові слова: коронавірус; COVID-19; порушення санітарних правил; пандемія; кримінальна відповідальність; інфекційна хвороба; масове отруєння; ізоляція; карантин; соціальне дистанціювання.

Summary. Detailed analysis of the provisions of Article 325 of the Criminal Code of Ukraine, as well as its application in practice, provided an opportunity to identify a number of issues related to: 1) the difficulties of distinguishing the crime under Article 325 of the Criminal Code of Ukraine, from an administrative offense under Article 44-3 of the Code of Administrative Offenses; 2) the difficulties of establishing a clear list of prohibited acts under Article 44-3 of the Code of Administrative Offenses and Article 325 of the Criminal Code of Ukraine due to their dispersion under various regulations, constant changes, as well as the establishment, in certain cases, of different rules for different territories; 3) inconsistency of certain prohibitions that form the objective side of these offenses with the provisions of the Constitution of Ukraine; 4) insufficient justification of the sanctions of

Article 325 of the Criminal Code of Ukraine and Article 44-3 of the Code of Administrative Offenses; 5) problems with the validity of the criminal law provided for in Article 325 of the Criminal Code of Ukraine, during the time of its existence. Some ways to solve these problems are suggested.

Key words: coronavirus; COVID-19; sanitary violations; pandemic; criminal liability; infectious disease; mass poisoning; isolation; quarantine; social distancing.

У сучасних умовах пандемії, викликаній COVID-19, важливого значення набувають підстави відповідальності за правопорушення, спрямовані на запобігання поширенню інфекційних хвороб. Вони є важливим елементом механізму правового забезпечення дотримання правил і норм, покликаних забезпечити членів суспільства від зараження цим вірусом та іншими інфекційними хворобами.

З метою недопущення активного поширення пандемії в Україні посилено відповідальність за порушення зазначених правил і норм. 17 березня 2020 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [1], серед положень якого, зокрема, було посилення санкції ч. 1 ст. 325 КК України «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням», а також доповнення КУпАП новою ст. 44-3 «Порушення правил щодо карантину людей».

Водночас правоохоронні органи, зокрема органи та підрозділи Національної поліції України, зорієнтовані на максимальне забезпечення дотримання зазначених норм на території країни. Передусім вживають заходи щодо притягнення до відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 325 КК України, та адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП.

Перші результати реалізації цих норм під час карантину засвідчили неефективність їх застосування з огляду на неякісні законодавчі положення та неоднозначне їх тлумачення правозастосовними органами.

З огляду на зазначене, варто акцентувати на недоліках конструювання вказаних вище правових заборон, а також проблемних питаннях, які виникають під час їх застосування на практиці.

1. Труднощі в розмежуванні злочину, передбаченого ст. 325 КК України, від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП. Аналіз положень постанови Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» від 11 березня 2020 року № 211 [2] засвідчує, що окремі заборонені в цьому документі діяння можуть бути віднесені до порушень санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням (ст. 325 КК України) за умови, що вони

спричинили або завідомо могли спричинити поширення інфекційних хвороб, а також масових неінфекційних захворювань (отруєнь)¹. Якщо ж такі наслідки відсутні, то вчинене належить кваліфікувати за ст. 44-3 КУпАП як порушення правил щодо карантину людей.

Детальний аналіз такого наслідку, як «можливість поширення інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь)», доводить, що він охоплює значний спектр потенційно можливих злочинних діянь, що суттєво ускладнює відмежування злочину, передбаченого ст. 325 КК України, від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП. Адже в результаті порушення більшості вказаних заборон існує можливість зараження інших осіб, а отже, поширення інфекційної хвороби. Така загроза може виникнути, наприклад, унаслідок перебування в громадських місцях без використання засобів індивідуального захисту, зокрема респіратора або захисної маски. Так, здорова особа без маски може швидше заразитися й надалі заразити членів своєї сім'ї та інших осіб. Водночас якщо особа вже є хворою, то через перебування без маски ступінь вірогідності зараження сторонніх осіб значно вищий, ніж у тому випадку, коли вона була б у захисній масці.

Однак у судовій практиці такі діяння визнають адміністративним правопорушенням. Наприклад, ОСОБА_1 перебувала в громадському місці – сквері на дитячому майданчику без вдягнутого засобу індивідуального захисту (маски), без документів, з іншими особами. Такі дії кваліфіковано за ст. 44-3 КУпАП, а також визнано малозначним діянням, тому ОСОБА_1 звільнено від адміністративної відповідальності [3]. В іншому випадку ОСОБА_3 не зачинила перукарню, а продовжувала обслуговувати людей. Її також визнано винною в учиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, та звільнено від адміністративної відповідальності за малозначністю [4].

¹ Це, наприклад, перебування в громадських місцях без вдягнутих засобів індивідуального захисту; переміщення групою осіб у кількості більше ніж дві особи, крім окремих дозволених випадків; проведення всіх масових (культурних, розважальних, спортивних, соціальних, релігійних, рекламних та інших) заходів, крім окремих дозволених заходів із дотриманням відповідних санітарних і протиепідемічних заходів; робота суб'єктів господарювання, яка передбачає приймання відвідувачів, зокрема закладів громадського харчування (ресторанів, кафе тощо), торговельно-розважальних центрів, інших закладів розважальної діяльності, фітнес-центрів, закладів культури, за винятком окремих випадків; регулярні та нерегулярні перевезення пасажирів автомобільним транспортом у міському, приміському, міжміському, внутрішньо обласному та міжобласному сполученні, зокрема пасажирські перевезення на міських автобусних маршрутах у режимі маршрутного таксі, крім певних випадків тощо.

Таким чином, теоретично існує межа між правопорушеннями, передбаченими ст. 44-3 КУпАП та ст. 325 КК України, яка пов'язана з наявністю чи відсутністю відповідних наслідків. Водночас такий наслідок, як створення загрози поширення інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь), фактично розмиває межі між відповідним злочином й адміністративним правопорушенням.

2. Невідповідність окремих заборон положенням Конституції України. Окремі заборонені постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» від 11 березня 2020 року № 211 діяння слушно оскаржують у судовому порядку.

Обумовлено це передусім тим, що вони обмежують права і свободи людини та громадянина, гарантовані Конституцією України. Відповідно до ст. 64 Основного закону, конституційні права та свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. До таких випадків у цій статті віднесено наявність умов воєнного або надзвичайного стану: «В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень».

Візьмемо для прикладу **свободу пересування**. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» обмежено свободу пересування. Однак це суперечить Конституції, яка передбачає можливість обмеження цієї свободи лише у двох випадках: 1) в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64 Конституції України); 2) у випадках обмежень, встановлених законом (ст. 33 Конституції України). Воєнного або надзвичайного стану не введено, закону, що встановлює відповідні обмеження, не прийнято (Постанова Кабінету Міністрів України не має статусу закону), а отже, не можна обмежувати свободу пересування.

З огляду на зазначені аргументи, слухним є рішення судді Личаківського районного суду м. Львова від 7 травня 2020 року про закриття провадження в справі про притягнення ОСОБА_1 до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, у зв'язку з відсутністю в його діях складу адміністративного правопорушення за те, що ОСОБА_1 17 квітня 2020 року близько 22:40 перебував з трьома друзями в кафе, чим порушила вимоги пп. 5 п. 2 постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року № 211 [5].

3. Труднощі встановлення чіткого переліку заборонених діянь, передбачених ст. 44-3 КУпАП та ст. 325 КК України, з огляду на їх розпорошеність у різних нормативно-правових актах, постійну зміну, а також встановлення в певних випадках різних правил на різних територіях. Правила, які були на початку карантину, протягом

цього обмежувального заходу постійно змінюються, тому слід виважено підходити до притягнення до юридичної відповідальності відповідних порушників, оскільки вони могли просто не знати про трансформацію тієї чи іншої заборони. Існують відмінності в заборонах, що діють у різних місцевостях. Те, що заборонено в одній області чи одному місті, може бути дозволено на іншій території країни. Наприклад, з послабленням карантину в Україні на одних територіях скасовують певні заборони (дозволено роботи ринків, сільськогосподарських ярмарків, відкрито спортивні та дитячі майданчики у парках і скверах), а на інших вони продовжують діяти. Це значно ускладнює правозастосування.

4. Проблеми санкцій. Санкція ст. 325 КК України є альтернативною та передбачає такі види покарань: штраф (від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), арешт на строк до шести місяців, обмеження волі на строк до трьох років, позбавлення волі на строк до трьох років (ч. 1 цієї статті) або на строк від п'яти до восьми років (ч. 2 цієї статті).

Якщо порівняти розмір штрафу за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 325 КК України, та адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП, то можна дійти таких висновків:

1) мінімальна межа штрафу для злочину й адміністративного правопорушення однакова – тисяча неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

2) максимальна межа штрафу в адміністративному правопорушенні для громадян складає до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів, а для посадових осіб – до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; для злочинів така диференціація верхньої межі штрафу відсутня;

3) необґрунтованим є той факт, що за вчинення адміністративного правопорушення максимальна межа штрафу значно суворіша, ніж для злочину.

Вивчення судової практики свідчить про те, що в певних випадках осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, передбачені ст. 44-3 КУпАП, звільняють від відповідальності, мотивуючи це малозначністю діяння. З огляду на зазначене, доречно санкцію цієї норми доповнити попередженням. Це забезпечить диференційований підхід у процесі притягнення до адміністративної відповідальності, адже для одного порушника сума штрафу є надто мізерною, для іншого – надто великою, а щодо окремих суб'єктів взагалі можна обмежитися попередженням.

5. Проблемні питання чинності досліджуваної кримінально-правової норми в часі. З санкціями за вчинення злочину, передбаченого ст. 325 КК України, пов'язані проблеми дії закону про кримінальну

відповідальність у часі. Посилення санкцій відбулося 17 березня 2020 року в результаті прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [1], який набрав чинності з дня його оприлюднення – з того самого 17 березня 2020 року, коли його опублікували в газеті «Голос України» № 51 (7308). Надалі іншим нормативно-правовим актом – Законом України від 30 березня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» внесено зміни в попередній Закон від 17 березня 2020 року. Вони полягали, зокрема, у закріпленні положення про те, що п. 3 розділу I Закону від 17 березня 2020 року (саме він передбачає посилення санкцій) діє протягом трьох місяців з дня його опублікування [6].

Відтак зміни, що стосуються санкції ст. 325 КК України, набрали чинності 17 березня 2020 року і повинні діяти протягом трьох місяців тобто до 17 червня 2020 року.

Таким чином, з 18 березня 2020 року до 17 червня 2020 року юридично діятиме строкова редакція ст. 325 КК України з її посиленними санкціями. З 18 червня 2020 року положення закону, що передбачали нову редакцію ст. 325 КК України, припиняють дію. З цього моменту доля зазначеної статті є невідомою з огляду на те, що законодавець не надає конкретних вказівок з цього приводу.

Найбільш логічним є варіант розвитку подій, що передбачає фактичне відновлення з 18 червня 2020 року дії старої редакції ст. 325 КК України. Однак у результаті такої «реанімації» старої редакції ми отримуємо закон, що пом'якшує кримінальну відповідальність. Відтак, з 18 червня 2020 року за злочини, передбачені ст. 325 КК України, учинені під час чинності строкової редакції цієї статті, відповідальність наставатиме за її старою редакцією. Є підстави також вважати, що посилені санкції ст. 325 КК України практично застосовуватися не будуть. У провадженнях, якщо такі перебуватимуть у судах, з 18 червня 2020 року під час винесення вироків застосовуватимуть санкції старої редакції статті. Отже, законодавче посилення санкцій за своєю природою є «мертвими» змінами до КК України.

Водночас можливо припустити й інший варіант. Законодавець чітко не визначив подальшу (тобто з 18 червня 2020 року) долю ст. 325 КК України. Ніде не закріплено правило про те, що в разі припинення дії нової редакції статті повинна діяти стара. Тому можна сформулювати й дещо інші висновки: 1) унаслідок викладення ст. 325 КК України в новій редакції стара редакція припинила своє існування (з цього моменту діє нова редакція); 2) після сливу трьох місяців припиняє дію і нова редакція цієї статті; 3) відтак з 18 червня 2020 року не діє жодна

редакція ст. 325 КК України. Чи можна цю ситуацію розглядати як скасування злочинності діяння (декриміналізацію в результаті помилки законодавця або випадкову декриміналізацію), чи йдеться про поліпшення становища особи, яка вчинила відповідне діяння, іншим чином? Можливо й так, оскільки всі сумніви, які виникають під час застосування закону про кримінальну відповідальність, тлумачать на користь особи, яка вчинила злочин.

Таким чином, відсутність чітких вказівок щодо подальшої долі ст. 325 КК України після спливу трьох місяців дії її нової редакції є порушенням принципу правової визначеності, що в цій ситуації є неприпустимим.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17 берез. 2020 р. № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#n22>.

2. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19 : Постанова КМУ від 11 берез. 2020 р. № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF>.

3. Постанова Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 27 травня 2020 р. Справа № 310/3122/20. Провадження № 3/310/1641/20. [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89467159>.

4. Постанова Кам'янсько-Дніпровського районного суду Запорізької області від 27.05.2020 р. Справа № 318/640/20. Провадження № 3/318/629/2020. [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89467380>.

5. Постанова Личаківського районного суду м. Львова від 07 травня 2020 р. Справа №463/3580/20. Провадження №3/463/941/20. [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89145335>.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30 берез. 2020 р. № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#n356>.

Бараш Євген Юхимович,

професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

Анотація. У тезах розглядається взаємозв'язок кримінально-виконавчої політики з реформуванням кримінально-виконавчої системи, їх значення у підвищенні кримінологічної ефективності.

Ключові слова: Кримінально-виконавча політика, кримінально-виконавча система, кримінологічна ефективність.

Summary. The theses contain the analysis of the mutual relation between the criminal-executive policy and the reform of the criminal-executive system, as well as their importance in improving the criminological efficiency.

Keywords: Criminal-executive policy, criminal-executive system, criminological efficiency.

У сучасних умовах дотримання плану євроінтеграції, розвитку в Україні й світі інформаційного й громадянського суспільства незалежні від держави інституції починають відігравати основну роль у процесі новітніх глобалізаційних змін. На нинішньому етапі громада, в особі своїх членів, стає активним каталізатором нових концептуальних аспектів у кожній сфері суспільного життя, зокрема й у сфері виконання покарань і пробації [1].

Існує нагальна потреба у встановленні та поясненні взаємозв'язків кримінально-виконавчої політики з реформуванням кримінально-виконавчої системи, визначенні стратегічного підходу до підвищення їх кримінологічної ефективності.

В юриспруденції поняття ефективність тісно пов'язано з нормативно-правовими актами, які формують систему законодавства.

Варто звернути увагу на думку В. Ф. Сіренка, який дає визначення ефективності законодавства, що загальним мірилом ефективності нормативно-правового забезпечення правової політики є ступінь відповідності реальних відносин тій типовій вимозі, яка міститься у конкретній нормі чи законодавчому акті. Для вимірювання ефективності законодавства вчений пропонує вивчати інтереси суб'єктів, які являють собою залежність між необхідністю задовольняти потреби тих чи інших соціальних груп, класів або окремих верств населення і можливостями задоволення цих потреб через діяльність цих суб'єктів [2].

Своє бачення з приводу ефективності кримінально-виконавчого права висловлює І. С. Яковець, яка пропонує розуміти під якістю кримінально-виконавчого законодавства «порівняльний ступінь відповідності сукупності властивостей та рис цього акту, встановлений належними суб'єктами на підставі критеріїв, визначальних для цього етапу розвитку суспільства, що відображають пануючі в ньому погляди, й використовується з метою вжиття заходів щодо вдосконалення нормативного регулювання у сфері виконання покарань».

Одній з передумов реформування кримінально-виконавчої системи є визначення соціально-правових фундаментів, які забезпечують функціонування сформованої соціальної структури, а також можливість оптимізації самої структури через впровадження інноваційних безпекових технологій [3].

У тому разі, якщо ми маємо ефективну законодавчу базу, головною метою процесу реформування в кримінально-виконавчій системі має бути зміна політики управління виконанням покарань, напрям якої слід спрямувати на перехід від формальних підходів до неформальних, але це не простий шлях. Складність цього процесу полягає, у тому що українське суспільство сьогодні не зовсім готово до таких змін. Більшість громадян звикла до встановлених стереотипів які залишилися ще з радянських часів. У свідомості громадян залишається стереотип щодо негативного ставлення з боку населення до засуджених до кримінально-виконавчої системи та її функцій. Велику роль відіграють в складності цього процесу різні зовнішні фактори, які впливають на свідомість громадян та надають не завжди реальні в українському суспільстві бачення деяких процесів, які в силу політичних, соціальних, економічних, та інших факторів не завжди адаптуються в нашому суспільстві. Сьогодні саме важливе, щоб громадське суспільство зрозуміло сутність тих реформ, які запропоновані державою, допомагало та сприяло реалізації тих змін, які так потрібні сьогодні. Всі сьогодні від державних інституцій до пересічних громадян повинні усвідомити, що люди які були засуджені, після відбуття покарання в будь-якому разі повертаються у суспільство.

Реформування кримінально-виконавчої системи розпочалося з моменту отримання Україною Незалежності. У 2003 році Верховною Радою був прийнятий новий Кримінально-виконавчий кодекс України, який концептуально відрізняється від свого попередника. 12 грудня 2001 року на IV засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС затверджено положення згідно з планом дій Україна Європейський Союз у галузі юстиції та внутрішніх справ, в якому було запропоновано реформування системи виконання покарань [4].

Починаючи з 1991 року, прийнята значна кількість цільових програм та концепцій. Однак, усі вони не були підкріплені економічно та не були підтримані суспільством.

На жаль, економічної підтримки держави як не було раніше, так і не має зараз. Кожна новообрана Верховна Рада, кожний новий Уряд фінансують систему виконання покарань за залишковим принципом. Згадують лише тоді, коли хтось з можновладців потрапляє за ґрати, і то не на довго.

Неурядові громадські організації, які фінансуються із-за кордону, не надто довіряють українським державним органам та забезпечують в процесі реформування лише різні дослідження, пілотні проекти, навчання персоналу, впровадження окремих медичних програм, які в більшості цікаві їм самим.

На сьогоднішній день встановленням мосту між формальним державним баченням щодо реформування кримінально-виконавчої системи та неформальної підтримкою суспільством стають українські громадські організації. В більшості своїй ці громадські об'єднання або створені, або знаходяться під впливом кримінального світу.

У цьому аспекті доцільно зауважити, що в розрізі проблем реформування кримінально-виконавчої політики сьогодні з усією очевидністю візуалізувався зв'язок між публічним адмініструванням і криміналізацією суспільства, що є одним із провідних, визначальних для всього розвитку суспільства синтетичних елементів поєднання формальних і неформальних інститутів. Слушними з цього приводу видаються міркування на предмет трансформації злочинності та усталення тенденцій криміналізму. Зокрема, зазначається, що господарями злочинного світу (а через нього і світу загалом) поступово стають не лідери, не авторитети, а корпоративні групи, юридичні особи, які починають відігравати роль носія права й влади, з одного боку, й організатора злочинної діяльності – з другого. Це – закономірний і неминучий результат розвитку злочинності в умовах сучасних моралі й політичної організації суспільства.

Таким чином, криміналізм стає суспільним устроєм, за якого політична й економічна влада належить злочинним угрупованням, суспільні процеси розвиваються й управляються на їхню користь, результатами праці та ресурсами володіють вони. Метастази криміналізму розповсюджуються в тілі суспільства звичайними каналами взаємодій. Це ринкові механізми, правові відносини, політичні процеси, це становлення влади і боротьба за владу, засоби масової інформації, соціальні відносини тощо [5].

В основі будь-яких процесів реформування будь-якої сфери суспільних відносин в державі знаходиться політичні інститути. Саме вони забезпечують механізм втілення і функціонування законів, норм політичної діяльності й життя, вирішення конфліктів між політичними суб'єктами всередині країни та за її межами [6, с. 239].

У концептуалізації процесу реформування кримінально-виконавчої політики не може не включити до своїх наукових основ

проблеми реформування кримінологічної політики загалом як провідної складової стратегії державного будівництва й забезпечення національної безпеки. Нині існує достатньо і суто доктринальних, і фактичних підстав вважати, що головна проблема на шляху до якісних фундаментальних змін пенітенціарної практики перебуває в пласті саме політико-кримінологічних проблем. В структуру соціальної політики в якості її складового елементу входить правоохоронна політика – вона спрямовує діяльність держави, її відповідних органів на профілактику злочинів та інших правопорушень, їх своєчасне відвернення і припинення, реалізацію відповідальності осіб, які вчинили злочини, виконання покарання щодо засуджених і досягнення його цілей [4].

Політика держави у цій сфері багатопланова, і в першу чергу, вона визначає основи кримінальної політики, яка являє собою заснований на об'єктивних законах розвитку суспільства напрямок діяльності державних і громадських органів з охорони інтересів суспільства від злочинних посягань, виконання заходів з попередження злочинів.

Кримінально-виконавча політика є невідмінною складовою глобальної політики держави у сфері боротьби зі злочинністю. Вона взаємопов'язана з кримінально-правовою, кримінально процесуальною та кримінологічною політикою, виконує завдання та функції соціального контролю у сфері виконання покарань, виправлення та ресоціалізації засуджених, забезпечує запобігання і протидію злочинам (перш за все рецидивним) та іншим правопорушенням серед засуджених та інших осіб, тим самим працює на спільний кінцевий результат усієї системи кримінальної юстиції України.

Сьогодні, на превеликий жаль, у діяльності багатьох політичних інститутів в Україні залишилися рудименти радянської влади. В нових умовах ринкової економіки швидко набрала обертів корумпована бюрократія, клановість. Деякі політологи вважають що на хід реформ державних інституцій впливають швидко змінюючись міністри. Але це не зовсім так. Проголошуючи свої політичні лозунги в силу своїх політичних амбіцій, реалізацію їх ідей займаються середня ланка центральних органів виконавчої влади (директори департаментів, начальники управлінь тощо), які працюють в тих самих міністерствах або з часів радянської влади, або з моменту здобуття Україною незалежності. Низький професійний рівень керівників цих органів і професійний досвід бюрократичної роботи їх підлеглих дає можливість останнім повертати хід реформ таким чином, як потрібно їм самим.

Кримінально-виконавча система завжди страждала некомплексом кадрів. Низький рівень оплати праці, складні психологічні умови роботи з засудженими, низька престижність професії не давала можливість сформувати постійний кадровий склад.

Сьогодні ситуація погіршилась. Під видом лібералізація з умов відбування покарання, появи так званих «правозахисних організацій» які діють під контролем організованого криміналу, непрофесійний підбір керівних кадрів Міністерством юстиції, слабка управляємось засудженими адміністрацій органі та установ виконання покарань, низький професійний рівень і корумпованість персоналу на всіх рівня не дають реалізувати ті не великі напрацювання які потрібні для проведення реформ.

Зрозуміло, що такий стан справ не дасть можливості втілювати в життя будь-які рекомендації зарубіжних країн щодо реформування кримінально виконавчої системи.

Для досягнення цієї мети необхідна зміна всієї стратегії держави щодо національного відродження, на основі лібералізації публічних механізмів з одного боку, а з іншого ліквідація залежності від організованої злочинності. Не повинно бути, під видом оптимізації центральних органів виконавчої влади, створення монополістив-міністерств, які беруть на себе не притаманні їм функції формування та реалізації державної політики, а потім не розуміють що з тим робити. Запровадження прогресивного зарубіжного досвіду повинно бути тільки того, який може бути адаптований в Україні в силу цілої низки особливостей притаманної нашої країні, нашому суспільству.

Список використаних джерел

1. Бараш Є. Ю. Концептуальні засади реформування Державної кримінально-виконавчої служби України та пробації. *Право України*. 2019. № 7. С. 14–39.

2. Сіренко В. Ф. Визначення ефективності законодавства: методологічні підходи. *Законодавство: проблеми ефективності*. Київ : Наукова думка, 1995. С. 3–13.

3. Яковець І. С. Категорія «якість кримінально-виконавчого законодавства»: філософський та практичний аспекти. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць / редкол. : В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2010. Вип. 19. С. 127–139.

4. Литвинов О., Орлов Ю. Інституційні засади реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України. *Право України*. 2019. № 7. С. 40–52.

5. Бандурка О. М., Зацеркляний М. М., Веприцький Р. С. Злочинність в Україні: економіко-кримінологічний аналіз : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків : Золота миля, 2013. 264 с.

6. Політична енциклопедія / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. імені І. Ф. Кураса; редкол.: Ю. Левенець (голова) [та ін.] ; [упоряд. Ю. Шаповал]. Київ: Парлам. вид-во, 2011. 807 с.

Богатирьова Ольга Іванівна,

професор кафедри кримінального права та криминології Університету державної фіскальної служби України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ЗАХОДИ ПРОБАЦІЇ В ЗАПОБІГАННІ ПОВТОРНИМ ЗЛОЧИНАМ

Анотація. У тезах пояснюється актуальність розгляду питання ефективності чи не ефективності заходів пробації у запобіганні вчинення особами, які перебували на обліку в уповноважених органах пробації, повторних злочинів після відбування ними покарання чи іспитового строку. Розкрито заходи пробації у запобіганні повторним злочинам.

Ключові слова: ефективність, заходи, пробація, запобігання, особа, злочин, покарання.

Summary. The theses explain the relevance of considering the effectiveness or non-effectiveness of probation measures in preventing the commission of repeated crimes by persons, who were registered with the authorized probation bodies after serving their sentence or during probation period. Probation measures in the prevention of repeat crimes were described.

Keywords: effectiveness, measures, probation, prevention, person, crime, punishment.

Сучасне функціонування уповноваженого органу пробації зорієнтовано державою на гуманізацію виконання та відбування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, відповідно до європейських стандартів поведіння із засудженими. Ми поділяємо позицію вітчизняних вчених-пенітенціаріїв, які вважають, що по заходах пробації можна судити, чи вчиняють особи нові кримінальні правопорушення після відбування покарання чи іспитового строку, чи стримує їх протиправну поведінку перебування на обліку уповноваженого органу пробації, чи забезпечується контроль за даною категорією осіб з боку держави.

До речі, саме прийняття у 2015 році Верховною Радою України Закону України «Про пробацію» [1] засвідчило готовність України до суттєвих реформ у сфері виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Вбачається, що створення органу пробації – є обдуманим та вивіреном кроком у сфері реформування кримінально-виконавчої системи України. І саме персоналу уповноваженого органу пробації випало завдання запровадити в Україні по суті новий соціальний інститут.

Незважаючи на позитивні зрушення у сфері дотримання прав людини, злободенною, зокрема, залишається проблема щодо ефективності заходів пробації у запобіганні повторним злочинам

засуджених після відбування ними покарання чи іспитового строку. Водночас, оцінка ефективності заходів пробації щодо вказаного запобігання відіграє важливу роль у діяльності уповноваженого органу пробації.

Саме це пояснює актуальність розгляду питання ефективності чи не ефективності заходів пробації у запобіганні вчинення особами, які перебували на обліку в уповноважених органах пробації, повторних злочинів після відбування ними покарання чи іспитового строку. У процесі розгляду ефективності заходів пробації у запобіганні повторним злочинам після відбування ними покарання чи іспитового строку, ми використаємо її кримінологічну модель. Під якою варто розуміти інформаційну систему відтворення змін у засудженого, які відбулися у нього під час відбування покарання, іспитового строку, ефективності заходів пробації на його поведінку, готовності до звільнення, успішна адаптація після звільнення.

Серед факторів, які необхідно враховувати при створенні моделі функціонування системи ефективності заходів пробації у запобіганні вчинення особами, які перебували на обліку в уповноважених органах пробації, повторних злочинів після відбування ними покарання чи іспитового строку, варто відмітити:

багатоеlementність системи ефективності заходів пробації у запобіганні повторним злочинам;

нелінійний характер взаємодії уповноваженого органу пробації та поліції щодо запобігання вчинення засудженим повторного злочину;

інертність у прийнятті рішень уповноваженим органом пробації щодо застосування заходів пробації у запобіганні повторним злочинам;

не бажання засудженого бути учасником заходів пробації у запобіганні повторним злочинам.

Отже, система заходів пробації у запобіганні повторним злочинам засуджених після відбування ними покарання чи іспитового строку, носить комплексний характер, охоплює всі необхідні складові запобіжної і профілактичної діяльності уповноваженого органу пробації в масштабах всієї країни, а їх деталізація повинна бути проведена на регіональному та локальному рівнях, а також залежно від місця проживання засудженого після відбування покарання, звільнення від відбування покарання чи закінчення іспитового строку.

Список використаних джерел

1. Богатирьова О. І., Лефір Л. І. Застосування пробації в Україні : теорія і практика: навчальний посібник / за ред. професора І. Г. Богатирьова. Чернівці : Десна Поліграф, 2019. 208 с.

2. Янчук О. Б. Стан і перспективи розвитку пробації. *Актуальні проблеми захисту прав людини, яка перебуває в конфлікті з законом,*

крізь призму правових реформ: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 лютого 2020 р.).

Василевич Віталій Вацлавович,
учений секретар Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ БОРІТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ

Анотація. У тезах, на основі з'ясування негативних тенденцій організованої злочинності, визначаються напрями удосконалення правових та організаційних засад кримінологічної політики боротьби зі злочинністю в Україні.

Ключові слова: Кримінологічна політика, організована злочинність, організована група, стратегія.

Summary. The theses, based on the elucidation of negative trends in organized crime, identify areas for improving the legal and organizational framework of criminological policy to combat crime in Ukraine.

Keywords: Criminological policy, organized crime, organized group, strategy.

В умовах збройної агресії проти України, посилення терористичних загроз, консолідації лідерів (авторитетів) кримінального середовища, активізації співпраці українського злочинного світу з організованими злочинними угрупованнями країн близького та далекого зарубіжжя, суттєвого збільшення у незаконному обігу кількості засобів ураження відбувається зростання рівня особливо тяжких кримінальних правопорушень, учинених у складі організованих груп і злочинних організацій, у тому числі із застосуванням вогнепальної зброї та вибухівки, неконкурентних методів фінансово-господарської діяльності та корупційних можливостей, що породжує нові загрози і виклики щодо успішної реалізації процесів європейської та євроатлантичної інтеграції країни.

Задекларовані в Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (2011 р.) [1] законодавчі та інституційні зміни (Указ Президента України № 1000/2011) так і залишилися не реалізованими. За офіційними даними МВС та Генеральної прокуратури України, за останні п'ять років на території України виявлено 912 організованих груп і злочинних організацій (2015 р. – 155; 2016 р. – 123; 2017 р. – 136; 2018 р. – 210; 2019 р. – 288), зокрема 41 – з транснаціональними зв'язками (2015 р. – 14; 2016 р. – 5; 2017 р. – 4; 2018 р. – 11; 2019 р. – 7), тобто кількість виявлених у зазначений період таких організованих груп і злочинних організацій зменшилася на 50,0 %. У реальності ж організована злочинність має

значно вищі показники, які важко виявити через її високу латентність [2; 3].

Серйозну загрозу національній безпеці становить діяльність на території України організованих злочинних угруповань, утворених за етнічною ознакою та екстремістською спрямованістю, що сприяє ескалації жорстокості й насильства, дестабілізації внутрішньої соціально-політичної ситуації. Суттєво впливають на безпеку життя і здоров'я громадян і такі форми організованої злочинності, як наркобізнес, сексуальна експлуатація, торгівля зброєю, кіберзлочинність (до 40 % відповідних угруповань мають транснаціональний характер, постійно розширюють масштаби і сфери злочинної діяльності).

Одна з найважливіших особливостей організованої злочинності – так звана диверсифікація, тобто здатність швидко змінювати профіль злочинної діяльності, з урахуванням змін легального ринку [4, с. 137]. Злочинність, при недоліках боротьби з нею, здатна до самодетермінації і надання зворотного негативного впливу на обставини, що її обумовили, у тому числі на політику, економіку, соціальну та духовну сфери. Вона впливає на «фонові явища», посилюючи їх та надаючи їм нових характеристик [5, с. 539].

Особливо слід відмітити істотні прорахунки у самій стратегії й тактиці боротьби зі злочинністю. Застарілість положень нормативно-правових актів, наявність прогалин в організації боротьби з діяльністю організованих злочинних угруповань, скорочення спеціальних підрозділів в органах внутрішніх справ (Національній поліції), відсутність належної взаємодії та координації правоохоронних органів, недосконалість моніторингу криміногенної ситуації та її оцінки, що спричиняє низьку ефективність результатів боротьби з організованою злочинністю, а також відсутність належної правової основи боротьби з організованою та професійною злочинністю (кримінологічна ситуація змінюється швидше, ніж чинний закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (1993 р.) [6], який не здатний їй протистояти) свідчать про недосягнення пріоритетних цілей Стратегії національної безпеки України (2015 р.) [7].

Також необхідно відмітити, що психологічна й професійна підготовка працівників правоохоронних органів все менше відповідає новим викликам організованої злочинності, яка досить активно трансформується організаційно, технічно, технологічно, територіально, а серед працівників правоохоронних органів переважає значна частина молодих спеціалістів, які не тільки не готові психологічно протистояти таким злочинним діянням, але й не мають достатнього професійного досвіду такої роботи.

Викладене дає змогу виділити ряд проблем, притаманних діяльності правоохоронних органів в організації боротьби з організованою злочинністю, зокрема: а) недооцінка проблеми організованості, що виражається у слабкій організаційно-аналітичній

діяльності, фіксуючи процеси консолідації, спеціалізації, професіоналізації кримінального середовища. Унаслідок цього склалася ситуація «зачарованого кола» – одні не змогли побачити розглянуте явище, інші ж не хотіли з різних причин говорити про нього; б) недостатність активізації та цілеспрямованості оперативного пошуку осіб – можливих учасників організованого злочинного співтовариства, у тому числі й у місцях позбавлення волі; в) відсутністю випереджаючого пошуку з боку правоохоронних органів можливих сфер злочинної активності; г) недоліки у контролі за діяльністю особливо небезпечних лідерів злочинних угруповань в установах виконання покарань; д) упущення у роботі по виявленню діяльності особливо небезпечних лідерів злочинних співтовариств.

Тому, з метою удосконалення кримінологічної політики боротьби з організованою злочинністю в Україні, необхідно: а) спрямувати зусилля усіх правоохоронних органів на активну запобіжну діяльність та створення міжвідомчого координуючого органу з ретельно розробленою кримінологічною стратегією боротьби на державному рівні; б) прийняти нову редакцію Закону України «Про боротьбу з організованою злочинністю» як правової основи для боротьби зі злочинними співтовариствами, що є ядром організованої злочинності; в) посилити матеріально-технічне забезпечення спеціальних підрозділів; г) підвищити рівень спеціальної професійної підготовки працівників правоохоронних органів, особливо Національної поліції України з урахуванням новітніх інноваційних методик навчання; д) розширити «інформаційну війну» для боротьби з організованою злочинністю, що має за мету розкрити перед широкою громадськістю злочинні цілі, плани і способи діяльності злочинних співтовариств, висвітлення антисуспільної і антидержавної спрямованості керівників злочинних організацій, створення належної моральної готовності щодо запобігання найнебезпечнішим формам організованої злочинності.

З урахуванням створення нових правоохоронних інституцій та системних змін у діяльності правоохоронних і розвідувальних органів варто віднести низку інституцій (Державне бюро розслідувань, Національна гвардія України, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів) до переліку органів, які уповноважені запобігати організованій злочинності, з визначенням головного суб'єкта (уповноважений підрозділ Національної поліції) у загальнодержавній системі, що відповідає європейській і світовій практиці. Запровадження механізму координації діяльності державних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю має ґрунтуватися на ефективній взаємодії правоохоронних органів у формах проведення на постійній основі міжвідомчих нарад, створення спільних слідчо-

оперативних груп для виявлення, розслідування та припинення діяльності організованих злочинних угруповань [8, с. 427].

На основі аналізу перехідних положень Конституції України, Прикінцевих і перехідних положень КПК України, Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року варто підтримати пропозиції щодо доцільності створення (відновлення функціонування) спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю у структурі Національної поліції України.

Серед інших заходів інституційного забезпечення запобігання організованій злочинності в Україні необхідно виокремити державний орган (наукову установу), відповідальний за розроблення та впровадження новітніх методів і способів боротьби з організованою злочинністю з урахуванням сучасних загроз; здійснювати постійний моніторинг судової практики у кримінальних провадженнях за ознаками організованої злочинної діяльності та готувати на постійній основі відповідні рекомендації; розробити критерії та запровадити систему оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів; запровадити уніфіковані міжнародні стандарти добору, комплектування та підготовки співробітників спеціальних та інших оперативних підрозділів правоохоронних органів, а також підвищити їх матеріальне забезпечення та посилити гарантії соціального захисту.

Таким чином, з урахуванням негативних тенденцій організованої злочинної діяльності, нестійкого безпекового середовища в Україні та на її кордонах, складної криміногенної ситуації, організація системної боротьби з організованою злочинністю має стати одним із пріоритетних завдань державної політики та потребує вжиття дієвих зкоординованих заходів і поглиблення правоохоронної співпраці. Боротьба з організованою злочинністю в системі забезпечення національної безпеки країни полягає в реалізації на міжнародному, загальнодержавному та відомчому (міжвідомчому) рівнях комплексу правових, організаційних (інституційних) та практичних заходів з метою об'єктивного кримінологічного аналізу цього явища, виявлення та усунення детермінантів, які сприяють учиненню окремих правопорушень, викриття осіб (організованих груп, злочинних організацій, банд, інших угруповань), які вчиняють злочини, припинення злочинних дій на стадіях підготовки або замаху, а також відвернення (мінімізації) їх негативних наслідків (відшкодування збитків, повернення активів, відновлення прав потерпілих).

Список використаних джерел

1. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: Указ Президента України від 21 жовт. 2011

р. № 1000/2011. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011>

2. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України); аналітичний огляд. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 96 с.

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Генеральна прокуратура України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

4. Організована злочинність в Україні та країнах Європи : посібник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 248 с.

5. Лунеев В. В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Волтерс Клувер, 2005. 912 с.

6. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>

7. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 26 трав. 2015 р. № 287. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

8. Жаровська Г. П. Транснаціональна організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, протидія: монографія. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т, 2018. 568 с.

Головкін Богдан Миколайович,

завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор;

Лисодєд Олександр Володимирович,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

**СПІВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ»
ТА «ОСОБИСТІТЬ ЗЛОЧИНЦЯ»**

Анотація. У тезах розглядається співвідношення понять «особистість злочинця» і «особа злочинця». Наводяться аргументи щодо використання у сучасній кримінології поняття «особа злочинця».

Ключові слова: особистість злочинця; особа злочинця; особа, яка вчинила злочин.

Summary. The thesis considers the relationship between the concepts of «personality of the offender» and «person of the offender». The arguments adduced regarding the use of the term «person of the offender» in modern criminology.

Keywords: personality of the offender; person of the offender; the person, who committed the crime.

У кримінології особа злочинця вивчається у теоретичних і прикладних цілях.

Для теорії кримінології важливо розробити поняття «особа злочинця», здійснити структурний аналіз контингенту злочинців і надати їх характеристику, провести класифікацію і типологію злочинців, з'ясувати причини і механізм становлення людей на шлях вчинення злочинів та подальше заняття систематичною злочинною діяльністю. Крім того, наукову цінність представляють нові кримінологічні теорії, що пояснюють закономірності становлення людей злочинцями.

Прикладний аспект дослідження особи злочинця полягає у визначенні експериментально-досвідним шляхом індивідуальних якостей, властивостей, психічних станів осіб, які вчинили конкретні злочини, що мають детермінуюче значення і впливають на особливості їх злочинної поведінки в умовах конкретної життєвої ситуації. Крім того, значний практичний інтерес представляє прогнозування індивідуальної злочинної поведінки, розроблення ефективних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, пошук нових методів та заходів запобігання вчиненню конкретних злочинів. Зазначимо, що теоретичний і практичний аспекти дослідження особи злочинця тісно взаємопов'язані, доповнюють один одного.

У кримінології досі не вироблено єдиного підходу до розуміння одного із основних понять, яким є особа злочинця. Розроблене ще за радянських часів вчення про особу злочинця значною мірою застаріло, не відповідає сучасним науковим уявленням і міжнародним стандартам прав людини. Відтак, нівелюється його прикладне значення.

У другій половині ХХ століття під впливом марксистко-ленінської ідеології було сформульовано концепцію антисуспільної спрямованості злочинців і розроблено основні положення теорії особистості злочинця. Частіше за все особистість злочинця розумілася як сукупність суспільних відносин, або соціальне обличчя індивіда. Класики радянської кримінології заявляли про існування відмінних ознак і властивостей між злочинцями і законотупаками людьми, відстоювали ідею, що злочинці – це особливий соціальний тип людей; намагалися розробити універсальне поняття «особистість злочинця», що відображає соціально і морально значущі ознаки та властивості, які відіграли провідну роль у вчиненні злочину. Панування соціального

підходу і шаблонне мислення створило викривлене уявлення про особу злочинця та породило низку домислів. Вважалося, що особистість злочинця формується і розвивається поступово, шляхом послідовного переходу від вчинення моральних проступків, до адміністративних деліктів, і далі до вчинення злочинів, спочатку невеликої тяжкості, а потім тяжких і особливо тяжких. Становлення на шлях вчинення злочинів відбувається в результаті невдалої соціалізації, дефектів батьківського виховання, наслідування прикладу, недоліків діяльності навчальних закладів і трудових колективів, негативного впливу найближчого побутового оточення за місцем проживання, а також внаслідок втягнення новачків у злочинну діяльність особами із кримінальним досвідом. Також стверджувалося, що усі злочинці є носіями соціально типової властивості, яка по-різному називалася: «антисуспільна спрямованість», «злочинна установка», «суспільна небезпека», «кримінальна зараженість».

Тривалий час суспільству нав'язувалася думка про «особливість злочинців», їх кастовість, що обумовлювало дискримінаційне ставлення до них. Головні відмінності між злочинцями і законотрушнями громадянами убачалися у дезадаптованості перших, соціальній відчуженості, зневажливому ставленні до соціальних і правових норм та інших людей. Формування особистості злочинця відбувається тими ж самими засобами, що і решти інших людей, проте містить негативне соціальне наповнення. За загальним правилом, на шлях вчинення злочинів люди стають в результаті незасвоєння суспільних цінностей, недотримання норм моралі, загальнообов'язкових правил поведінки, невиконання соціальних ролей, втрати суспільно корисних зв'язків та ігнорування позитивних суспільних відносин.

З усього наведеного складається враження, що злочинці є уособленням зла, мають виключно негативні соціальні якості і становлять реальну небезпеку для оточуючих їх людей. Насправді, не все так однозначно. За даними офіційної статистики, загалом по Україні 75% виявлених осіб, які вчинили злочини, притягуються до кримінальної відповідальності вперше. Складно говорити про моральні вади, низьку духовність, недостатній рівень правосвідомості чи соціальну неблагонадійність простих людей, коли особи, наділені владними повноваженнями, демонстративно порушують закон і хизуються безкарністю, виставляють напоказ багатство сумнівного походження, водночас лєвова частка народу веде щоденну боротьбу за фізичне виживання.

Наведені положення радянського вчення про особистість злочинця приваблюють і підкупають своєю простотою та зрозумілістю, а тому мають чимало прихильників в академічному середовищі. Проте, майже всі вони носять абстрактний характер, побудовані на гіпотезах і стереотипних уявленнях, не підкріплені переконливими науковими

доказами, рідко спираються на результати емпіричних досліджень, відірвані від реального життя.

Численні спроби науковців визначити універсальні ознаки, сукупність яких характеризує особистість злочинця, як особливий соціальний тип людей, виявилися невдалими. Стара ідея про антисоціальну сутність, суспільну небезпеку особистості злочинця, сукупність соціально значущих ознак, зв'язків і відносин негативного змісту, виглядає непереконливою. За наведеними ознаками навряд чи можливо провести розмежувальну лінію між злочинцями і не злочинцями. Крім того, складно уявити, що об'єднує осіб, які вчинили різні злочини, наприклад, проти основ національної безпеки, проти власності, проти життя і здоров'я особи, проти докільця, господарські, службові або військові злочини. Незрозуміло і те, що спільного між особами, які вчинили умисні злочини і злочини з необережності, між особами, які завчасно спланували злочинні посягання і діяли спонтанно, у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Далеко не завжди майбутні злочинці проходять довгий шлях морального падіння, порушення громадського порядку і правил співжиття перш, ніж порушать кримінальний закон і вперше опиняться на лаві підсудних. Наразі ми є свідками масового вчинення злочинів людьми, які не були у конфлікті із законом, ніколи не потрапляли у поле зору правоохоронців і в цілому позитивно характеризуються. У нинішньому інформаційному суспільстві кардинально змінилися механізми соціалізації. Очевидно, що зараз формування особистості молодих людей, у тому числі і майбутніх злочинців більше відбувається під впливом забороненого контенту в мережі Інтернет, ніж під негативним впливом у навчальних закладах чи дворовій компанії, як було колись. Сучасний світ швидко змінюється. Разом із ним змінюються і люди, у тому числі злочинці, їхня особистість.

Враховуючи сказане, видається безперспективним продовжувати конструювати родове поняття «особистість злочинця», від якого давно відмовилися кримінологи зарубіжних країн. Це наукова абстракція, а не реальний суб'єкт суспільного життя. У цьому контексті доцільно викласти альтернативний підхід до пізнання особи злочинця.

На протигагу класичній концепції, група науковців відстоювала позицію про відсутність в осіб, які вчинили злочини якихось стійких, статистично значущих кримінальних властивостей, небезпечного стану свідомості, чи інших типових ознак, що перетворюють їхню особистість у злочинну, надають їй суспільної небезпечності (Г.Й. Шнайдер, 1994). Академік В.І. Шакун вважає, що «особистість злочинця» термін дуже умовний у тому розумінні, що немає і не може бути якогось особливого злочинного типу людини (В.І. Шакун, 2003). Поки що науковцям не вдалося довести існування суто кримінальних властивостей особистості, притаманних виключно злочинцям і

невластивих законослухняним громадянам. Спільним, що об'єднує усіх злочинів, є лише факт вчинення злочину (О.М. Яковлев, 1984). Ще складнішим виявилось встановити відмінні ознаки між особами, які вчинили різні види загальнокримінальних злочинів. Фактично це означає, що злочин може вчинити будь-який член суспільства, а не тільки люди, які мають схильність до девіантної поведінки, перебувають у складних життєвих обставинах, чи страждають на якісь соціальні вади. Людина завжди була загадковою істотою, яка думала про одне, говорила – інше і діяла усупереч здоровому глузду. У нинішніх умовах нестабільності і невизначеності суспільного життя, порушення традиційного порядку спілкування та цілковитої не прогнозованості майбутнього, мало хто візьметься передбачувати ймовірні вчинки людей, лінію їхньої поведінки найближчим часом. Велика спокуса пояснити схильність до протиправної поведінки так званої соціально неблагополучної частини суспільства обернулася великим спрощенням проблеми. У реальному житті злочинцями далеко не завжди стають деморалізовані, соціально невлаштовані, низькостатусні члени суспільства, які не мають певного роду занять та стабільного джерела доходів. Усе частіше лави злочинців поповнюються за рахунок представників прогресивної частини суспільства: політиків, артистів, державних службовців, військових, педагогів, медиків, фінансистів, правоохоронців, громадських і державних діячів, суддів, адвокатів, священнослужителів, людей з високим статусом і великим рівнем доходів. За даними дослідження американських вчених близько 90 % людей хоча б один раз у житті вчиняли злочини. Періодичні опитування населення в Україні підтверджують, що 83,6 % громадян анонімно визнають факт вчинення загальнокримінальних корисливих злочинів (В.М. Др'омін, 2002). З наведеного випливає, що переважна частина сучасних злочинців середньостатистичні громадяни, які навряд чи мають явно виражені криміногенні ознаки і властивості. Тому, говорити про «особистість злочинця» як особливий соціальний тип людей, чи сукупність негативних соціальних ознак, властивостей і відносин – означає навішувати ярлики, стигматизувати окремі категорії населення і соціальні групи людей. Більш того, зараз такий підхід не відповідає міжнародним стандартам з прав людини і політиці заборони дискримінації людей за соціальним статусом та іншими ознаками.

З урахуванням сказаного, досі не втратила актуальності позиція професора А.Ф. Зелінського, який виступав за обмежене використання терміну «особистість злочинця» у кримінології. На його переконання про особистість злочинця можна говорити тільки у відношенні осіб, які систематично займаються злочинною діяльністю (здебільшого це професійні крадії, шахраї, рейдери, вбивці та ін.). Це не стосується людей, які вперше вчинили злочини, писав А.Ф. Зелінський. Будь-яка

особистість формується під час провідного роду діяльності. Особистість злочинця формується внаслідок систематичного вчинення злочинів. Стосовно більшості злочинців правильніше вживати термін «особа, яка вчинила злочин» (А.Ф. Зелінський, 1999). Такої ж думки дотримується професор В.М. Дрьомін (2009) і чимало інших кримінологів.

Вважаємо, що термін «особистість злочинця» доцільно вживати на індивідуальному рівні, так би мовити адресно, стосовно конкретних осіб, які вчинили ті чи інші злочини. На загальнотеоретичному рівні є сенс використовувати поняття «особа злочинця». Воно охоплює сукупність усіх ознак і властивостей (демографічних, біосоціальних, психофізіологічних, морально-психологічних, кримінально-правових та ін.), що усебічно характеризують злочинця, як члена суспільства і суб'єкта протиправної поведінки. На відміну від цього, поняття особистість злочинця відображає його соціальну властивість, внутрішній світ і виражається в індивідуально-психологічних ознаках, що обумовлюють мотивацію та спрямованість злочинної поведінки. Указані ознаки не можна дослідити методом спостереження. Потрібно спиратися на офіційні документи (висновки експертів, характеристики), а також на результати спеціальних психологічних досліджень, що дозволяють встановити і розкрити індивідуально-психологічні риси, ознаки і властивості злочинців, охарактеризувати потрібнісно-мотиваційну, емоційно-вольову, ціннісно-нормативну сфери особистості.

Отже, на рівні кримінологічної теорії доцільно використовувати поняття «особа злочинця», що позначає увесь контингент злочинців, охоплює їх характеристику, тоді як поняття «особистість злочинця» застосовується на рівні окремих категорій злочинців, наприклад: «особистість кіберзлочинця», «особистість домашнього кривдника», «особистість корупціонера», «особистість терориста», а також на індивідуальному рівні, зокрема, «особистість крадія», «особистість маніяка», «особистість шахрая», «особистість гвалтівника» і так далі.

Гумін Олексій Михайлович,

завідувач кафедри кримінального права і процесу ННППО Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, професор;

Якімова Світлана Валентинівна,

доцент кафедри кримінального права і процесу ННППО Національного університету «Львівська політехніка», кандидат юридичних наук, доцент

НАУКОВИЙ ВНЕСОК ПРОФЕСОРА А. П. ЗАКАЛЮКА У ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. Публікація присвячена дослідженню наукового внеску проф. А.П. Закалюка у розбудову сучасної системи кримінологічної інформації в Україні. Доведено, що науковий доробок проф. А.П. Закалюка має важливе значення для формування сучасного змісту поняття кримінологічної інформації, джерел і методів її дослідження, а також шляхів використання у сфері протидії злочинності.

Обґрунтовано, що в умовах розвитку українського суспільства інформативного типу, результати досліджень видатного українського ученого-кримінолога, проф. А.П. Закалюка набувають ще більшої актуальності й перспективності для подальших наукових розробок.

Ключові слова: кримінологічна інформація, поняття, джерела, інформаційне забезпечення, інтегровані інформаційно-аналітичні системи, запобігання злочинам.

Summary. The publication is devoted to the study of the scientific contribution of prof. A.P. Zakalyuk in the development of a modern system of criminological information in Ukraine. It is proved that the scientific achievements of prof. A.P. Zakalyuka is important for the formation of the modern content of the concept of criminological information, sources and methods of its research, as well as ways to use it in the field of crime prevention.

It is substantiated that in the conditions of development of the Ukrainian society of informative type, results of researches of the outstanding Ukrainian scientist-criminologist, prof. A.P. Zakalyuk become even more relevant and promising for further research.

Keywords: criminological information, concepts, sources, information support, integrated information-analytical systems, crime prevention.

Сучасне українське суспільство характеризується стрімким розвитком інформатизації [1, с. 90]. За таких реалій нового імпульсу набуває розвиток наукової інформації, зокрема кримінологічної.

Перші кроки на шляху до виокремлення сегменту кримінологічної інформації, як зазначається у відомій трилогії проф. А. П. Закалюка «Курс сучасної української кримінології» [2, с. 51–53, с. 64–65], стосувалися налагодження та збору даних кримінальної статистики, організаційного забезпечення аналітично-кримінологічної діяльності, діяльності спеціальних наукових кримінологічних установ (Всеукраїнських кабінетів із вивчення особи злочинця і злочинності), що забезпечували оцінку природи злочинності на засадах соціальної детермінації, враховуючи, зокрема й біологічну складову.

В подальшому, значний прогрес у напрямку організації накопичення й опрацювання масиву інформації, що має кримінологічне значення, було досягнуто завдяки плідній праці науковців Київської науково-дослідної лабораторії Всеукраїнського науково-дослідницького інституту МВС СРСР, й, зокрема під керівництвом А. П. Закалюка. Спираючись на широку емпіричну базу, були проведені цільові наукові дослідження з проблем удосконалення участі громадськості у профілактиці правопорушень, запобігання рецидивній злочинності, злочинності неповнолітніх, майновим злочинам, злочинам у сімейно-побутовій сфері, а також локалізації поширення таких небезпечних тогочасних явищ як «дармоїдство», «бродяжництво» тощо [2, с. 64–65]. Одержана наукова інформація, у формі аналітичних довідок, пропозицій і рекомендацій, успішно використовувалася для консультування правоохоронних органів, розробки заходів протидії найнебезпечнішим тогочасним тенденціям злочинності тощо.

Розвивалися й наукові підходи до тлумачення поняття кримінологічної інформації на системному рівні. Як слушно відзначив проф. А. П. Закалюк, структура кримінологічної інформації визначається структурою її об'єктів. Кримінологічна інформація має певні особливості, зокрема: а) у рамках структурного вивчення інформація про певний об'єкт деталізується, уточнюється, залежно від міри отримання відомостей про цей об'єкт, його вивчення, дослідження, що відповідає потребам одержання більш ретельного уявлення; б) кримінологічне уявлення про суспільний об'єкт формується завдяки статистичному зрізу інформації; в) кримінологічна інформація, здебільшого, є атрибутивною, тобто, переважно, відомостями про якість, а не кількість об'єктів чи їх ознак; г) відносність і статистично-імовірнісний характер частини кримінологічної інформації; д) наявність тісного зв'язку кримінологічної інформації з суміжними видами інформації (правовою, економічною, психологічною, управлінською тощо) [3, с. 17–25].

З відновленням незалежності України посилювався науковий інтерес до удосконалення методики дослідження кримінологічної інформації, а також розвитку шляхів її використання в цілях ефективного вирішення нагальних завдань практики протидії злочинам. З появою нових демократичних державних інституцій, активізацією

діяльності міжнародних правозахисних організацій, відкритістю діяльності ЗМІ в Україні, зростаючим рівнем громадської активності – відбулося істотне збагачення джерел кримінологічної інформації (матеріали Єдиного реєстру досудових рішень, електронна база даних єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені злочини, Звіти Уповноваженого Верховної ради України з прав людини, тематичні звіти Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні, оціночні звіти Групи держав проти корупції (ГРЕКО), доповіді Української Гельсінської спілки з прав людини та ін.) [4, с. 207–211].

Як узагальнив проф. А. П. Закалюк, кримінологічна інформація стосується об'єктів, що є предметом кримінології, а також є засобом вирішення нагальних кримінологічних проблем й, передусім, щодо формування й реалізації державної політики, державних програм у галузі запобігання злочинності, прийняття ефективних управлінських рішень щодо запобігання злочинним проявам, підвищення рівня професіоналізму спеціальних суб'єктів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень тощо. Це засіб проведення прикладної аналітичної роботи [3, с. 26–27].

Перспективам подальшого розвитку кримінологічної інформації відведена посилена увага у методологічних засадах концептуального бачення розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI століття. У Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI століття, зокрема, акцентується увага на необхідності модернізації інформаційного відображення процесів і явищ, що мають кримінологічне значення, наголошується на потребі оптимізації кримінологічної інформації шляхом створення належних інформаційно-технологічних умов і засобів докорінно кращого її використання шляхом проектування й формування автоматизованих банків даних – кримінологічних показників [5, с. 5, 12].

Отже, в історичному ракурсі спостерігається поступальний розвиток кримінологічної інформації від формування загального уявлення про цей вид соціальної інформації шляхом визначення переліку її джерел (зазвичай, даних кримінальної статистики) – до системного бачення того, яким має бути цей сегмент соціальної інформації в українському суспільстві. Відповідно, на діяльнісному рівні розвиток відбувався – від налагодження збору окремих даних кримінальної статистики, їх простої систематизації – до формалізації у виді аналітичних довідок, кримінологічних рекомендацій, кримінологічних експертиз та подальшої оптимізації згідно з теоретичними, методичними, інформаційно-технологічними потребами сучасного українського суспільства.

Формування сучасного українського суспільства інформативного типу висуває потребу подальшого системного збагачення не лише змісту, характеру, джерел кримінологічної інформації, але й шляхів її

використання завдяки активнішому впровадженню новітніх інтегрованих інформаційно-аналітичних систем. Це прискорить перехід сучасної практики запобігання злочинності та злочинним проявам в Україні на якісно нову високотехнологічну основу.

Таким чином, творчий доробок видатного українського ученого-кримінолога, проф. А. П. Закалюка у розбудову сучасної системи кримінологічної інформації в українському суспільстві – є вкрай вагомий, важливий на кожному з етапів її становлення, а також перспективним для подальших наукових розробок.

Список використаних джерел

1. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. 386 с.

2. Закалюк А. П. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. Кн.1. 424 с.

3. Закалюк А. П. Практична кримінологія. Київ : Ін Юре, 2008. Кн. 3. 320 с.

4. Бесчастий В. М. Методи інформаційного забезпечення як інструментарій збору та обробки інформації про злочинність. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 206-212.

5. Концепція розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ століття. *Інформаційний бюлетень Академії правових наук України*. 2007. № 9. С. 4-47.

Денисов Сергій Федорович,
професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Денисова Тетяна Андріївна,
член президії ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права», доктор юридичних наук, професор

АНАТОЛІЙ ПЕТРОВИЧ ЗАКАЛЮК: СПОГАДИ, РОЗДУМИ ТА СПОДІВАННЯ

Дуже цікаво було б дізнатися, як розвиватиметься кримінологічна наука... Залишається лише сподіватися, що в пам'яті нащадків, передусім науковців-кримінологів, збережуться думки, ідеї, висновки та сподівання...

А. П. Закалюк

Анотація. Публікація присвячена видатному вченому, Анатолію Петровичу Закалюк, талановитому організатору, який вніс вагомий внесок в створення і становлення в Україні кримінологічної науки. Відзначено напрямки діяльності: керівництво і особисті наукові розробки з проблем запобігання злочинності; методика і практика кримінологічного аналізу злочинності; прогнозування і планування запобігання окремих видів злочинів. Вказані особисті спогади про академіка А.П. Закалюк.

Ключові слова: Анатолій Петрович Закалюк, вчений, організатор, наставник, кримінолог.

Summary. The publication is dedicated to the outstanding scientist Anatoly Petrovich Zakalyuk, a talented organizer, who made a significant contribution to the creation and establishment of criminological science in Ukraine. Marked areas of activity: leadership and personal research on crime prevention; methods and practice of criminological analysis of crime; forecasting and planning for the prevention of certain types of crimes. Personal memoirs about academician A.P. Zakalyuk.

Keywords: Anatoly Petrovich Zakalyuk, scientist, organizer, preceptor, criminologist.

Анатолій Петрович Закалюк – видатний вчений, талановитий організатор, який зробив неоціненний внесок у створення та становлення в Україні кримінологічної науки, здійснював керівництво та особисто провів десятки наукових розробок з проблем запобігання злочинності, методики і практики її кримінологічного аналізу, прогнозування й планування, запобігання окремим видам злочинів, у

т.ч. транснаціональній злочинності. Своїми професіоналізмом, чесністю, відповідальним ставленням до справ, винятковою працьовитістю, умінням створювати щирі безкорисливі товариські стосунки, він заслужив глибоку повагу й пошану з боку чисельних друзів, однодумців та колег. Всі кому випало щастя працювати з А. П. Закалюком, хто знав його особисто, глибоко шанують й зберігають пам'ять про людину, котра з притаманними самовіддачею й наполегливістю передавала й, впевнені, передає свій величезний професійний та життєвий досвід майбутнім поколінням науковців.

Людина живе, поки зберігається пам'ять про неї. Десять років як немає з нами Анатолія Петровича, але звертаючись до нього та зберігаючи пам'ять про прекрасну людину, говоримо: «Вельмишановний Анатоліє Петровичу! Для нас особисто Ви залишаєтесь джерелом творчого пошуку, повної самовіддачі, благородства, мудрості, виняткового смаку й інтелігентності!».

Спогади про спільну діяльність з академіком А. П. Закалюком, про його настанови й поради, про ідеї та віру у їх втілення, про допомогу й підтримку, звісно, у кожного різні. Буває так, що можна пліч-о-пліч крокувати з людиною усе життя і навіть не підозрювати про її справжні почуття, а буває, що достатньо навіть миттєвої зустрічі – і ця зустріч сягне у вічність.

Доля подарувала нам низку таких зустрічей-перлин, особливо закордонних поїздок та участі у заходах, що проводились під керівництвом А. П. Закалюка, як голови Всеукраїнського Координаційного бюро з проблем кримінології у Києві, Запоріжжі, Одесі та інших містах України.

Доповіді професора Закалюка А. П., а потім чисельні обговорення про проведені ґрунтовні дослідження, спрямовані передусім на вирішення гострих прикладних проблем запобігання наркозлочинності, торгівлі людьми, організованій злочинності, протидії корупції тощо, не втрачають актуальності й до цього часу. Адже хіба може втратити актуальність теза про те, що створення надійної системи запобігання злочинності має бути одним із пріоритетних напрямків державної політики по забезпеченню безпеки суспільства. Більш того, як підкреслював вчений, українське суспільство повинно об'єднатися навколо ідеї – призупинити злочинність і саме такими повинні бути відповіді кримінологів на загрози виклики сьогодення.

Анатолій Петрович не боявся вказувати на прорахунки у запобіганні злочинам й вишукувати наукові праці, що слугуватимуть для покращення такої діяльності. На підтримку цієї тези достатньо ще раз звернутися до його останніх 3-х книг «Курс сучасної української кримінології: теорія і практика» [1–3]. Як і десять років тому, сучасні реалії є невтішними, оскільки громадяни вимушені постійно стикатися

із злочинами, що не тільки викликають гнів та осуд, особливо якщо вони відрізняються агресією, жорстокістю, несуть із собою тяжкі наслідки, а й фактично втягнуті у масштабні військові дії на сході України, що сіють смерть, розруху, знищення моральних та матеріальних цінностей. Злиденний спосіб життя, прогресуюче руйнування реального добробуту, безробіття, зміна соціальної психології населення сформували стійке уявлення про неможливість чесною працею заробити не тільки на заможне життя, але й загалом на скільки-небудь прийнятний його рівень. Виникнення реальної соціальної нерівності та внутрішніх протиріч в розгортанні ринкових реформ, а також посилення культурно-ідеологічного та інформаційного «бомбардування» свідомості людей, привів до загострення і пікових «сплесків» у вчиненні різних видів злочинів. Задля безпеки, захисту себе, своїх близьких, власної домівки та бізнесу, народ почав активно використовувати зброю та згуртовуватись у формування, які усе частіше носять кримінальний відтінок. До речі, А. П. Закалюк ще з 90-х років попереджав, що функціонування злочинних угруповань, їх збільшення і набуття транснаціонального характеру є прогнозованим, оскільки політична, економічна нестабільність, соціальні негаразди, а потім і розпад Радянського Союзу не могли не призвести до накопичення небезпечних згубних явищ. Він підкреслював, що організовані злочинні групи формуються, як правило із загальнокримінального середовища і їх діяльність будується за територіальним або галузевим принципом. Хотілось би відзначити, що нині також склалися ще більш сприятливі умови щодо виникнення різного роду воєнізованих та інших збройних формувань. Цьому сприяє, зокрема, політична нестабільність або «новомодне» визначення «політична воля». Такі формування можуть створюватися під егідою певних політичних сил, які використовуватимуть їх як засіб досягнення своїх цілей, як інструмент впливу на будь-які державні органи або суспільство, і такі випадки відомі в історії Української державності. Незаконна діяльність збройних формувань часто призводить до вчинення злочинів, що мають високий рівень латентності.

Перелік гострих питань, котрі піднімались А. П. Закалюком можна було б продовжувати, оскільки їх немало. Але це заслуговує окремої уваги. Додамо лише, що людство стабільно функціонує і зберігає свою ідентичність завдяки виробленню протягом поколінь створеної системи норм моралі, права, українських традиційних цінностей, які довели свою ефективність практикою впровадження і про що неодноразово підкреслював Анатолій Петрович.

Щодо українських традиційних цінностей, то у професора Закалюка А. П. було власне, особисте ставлення в усьому: піснях, спогадах, «дачних пригодах». Так, однією з найулюбленіших пісень

була «Стоїть гора високая», відлуння й теплоту якої супроводжували його розповіді про дитинство і юність.

Не можна забути й чисельні закордонні подорожі до Іспанії, Італії, США, Фінляндії, Швейцарії та ін. Пригадується поїздка в загадкове Толедо, місто-музей, що зберіг до наших днів риси іспанського середньовіччя. Незважаючи на робочу частину поїздки і участь у конференції, кілька днів ми блукали по лабіринтах вузьких вуличок за старовинною бруківкою, захоплюючись безліччю монастирів, палаців і самої фортеці, відвідали Толедський Алькасар – один з найкрасивіших палаців. Разом з Анатолієм Петровичем ми змогли насолодитися шедеврами Ель Греко, Моралеса, Рафаеля, Рубенса, Тиціана. Як не дивно, жодного разу Анатолій Петрович не поскаржився на самопочуття (про проблеми з серцем ми вже знали), а у кожній з країн любив фотографуватися «на згадку» і тепер ці фотографії і наша пам'ять.

Завдяки Анатолію Петровичу ми змогли познайомитися з провідними вченими – Я. Гилянським, В. Квашисом, Х. Курі та ін. Так, на одній з конференцій, у перерві почали дискутувати з проблем рецидивної злочинності, амністії і помилування, смертної кари. І раптом несподівана пропозиція Анатолія Петровича: просто погуляти по Вашингтону. Віталій Юхимович Квашис із задоволенням до нас приєднався, проте й дискусія продовжилась, а згодом дійшла до методологічних питань світової кримінологічної політики.

Треба вказати й на те, як А. П. Закалюк по-справжньому цінував дружбу, з якою теплою пригадував В. В. Голіну, І. М. Даньшина, В. І. Женунтія, А. Ф. Зелінського, І. К. Туркевич. Із своїми учнями й так званим «молодим поколінням» він ніколи не ставив бар'єрів, був завжди толерантним й одночасно вимогливим та наполегливим, турботливим та жорстким, якщо це потрібно.

5 травня 2010 р. А. П. Закалюк пішов у невідомий світ, але не з нашого життя, бо в пам'яті науковців-кримінологів, зберігаються його думки, ідеї, висновки та сподівання. Виконуючи його заповіт, ми також долучаємось до кримінологічної науки, намагаємось робити так, аби вона рухалася далі [4–7]. А тому дозвольте завершити словами Анатолія Петровича: «Далі буде»...

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2008. Кн. 3 : Практична кримінологія. 320 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : в 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.

3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : в 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 2007. 712 с.

4. Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка : зб. матеріалів. Запоріжжя : КПУ, 2010. 188 с.

5. Кримінологія. Особлива частина : навч. посіб. / Абакумова Ю. В., Денисов С. Ф., Денисова Т. А., Кулик С. Г., Рябчинська О. П. Запоріжжя : КПУ, 2012. 692 с.

6. Кримінологія. Загальна частина. Автори-упорядники: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, С. Г. Кулик, О. С. Шеремет. Чернігів : Десна, 2015. 658 с.

7. Кримінологічний словник-довідник / С. Ф. Денисов, М. В. Пузиревський. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 392 с.

Джу́жа Анастасія Олександрівна,
професор кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права Національної
академії внутрішніх справ, доктор юридичних
наук;

Тичина Дмитро Михайлович,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник

ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Анотація. На сучасному етапі розвитку суспільства, держави в цілому і правоохоронних органів зокрема, необхідний інтегрований системний аналіз соціального розвитку, який дозволяє виокремити й простежити віктимологічні тенденції, динаміку віктимологічних процесів. Віктимологічний моніторинг сучасної кримінологічної ситуації – необхідна умова віктимологічного моделювання, на основі якого у подальшому здійснюється віктимологічне прогнозування та розробляються віктимологічні заходи запобігання. Такий моніторинг - один з головних напрямів правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю, а його практичне впровадження – проблема державного характеру.

Ключові слова: віктимологія, моніторинг, кримінологічна ситуація, планування, прогнозування, запобігання.

Summary. At the present stage of development of society, the state in general and law enforcement agencies in particular, an integrated systematic

analysis of social development is needed, which allows to identify and trace victimological trends, the dynamics of victimological processes. Victimological monitoring of the modern criminological situation is a necessary condition for victimological modeling, on the basis of which victimological forecasting is carried out in the future and victimological prevention measures are developed. Such monitoring is one of the main directions of law enforcement agencies in the fight against crime, and its practical implementation is a state problem.

Keywords: victimology, monitoring, criminological situation, planning, forecasting, prevention.

Вітчизняна кримінологічна наука сьогодні опинилась у непростій ситуації, пов'язаній не лише з необхідністю пошуку адекватних відповідей на зростаючі кримінальні загрози, що негативно змінюються, але і з потребою оновлення усталених і традиційних дослідницьких схем та аналітичних принципів. Кримінологія зараз перебуває на складному етапі свого розвитку, обумовленому утвердженням плюралізму методологічних позицій і пошуком адекватної сучасним реаліям наукової парадигми аналізу таких соціальних феноменів, як злочинність та боротьба з нею.

Водночас, на сучасному етапі розвитку суспільства, держави в цілому і правоохоронних органів зокрема, необхідний інтегрований системний аналіз соціального розвитку, що дозволить простежити віктимологічні тенденції й динаміку віктимологічних процесів, Віктимологічне прогнозування та запобігання злочинам, заради якого варто здійснювати віктимологічний моніторинг кримінальної ситуації, – одне з головних завдань правоохоронних органів загалом й Національної поліції України зокрема.

Зародившись у надрах фізико-математичних та інших техніко-і природничо-зумовлених прикладних наук і наукових напрямків, моніторинг (від англ. «monitoring», у перекладі – відслідковування, на базі латинського «monitor» – той, що нагадує, запобігає) сформувався саме як системна діяльність щодо безперервного збирання (накопичення, акумулювання) інформації про поточний стан об'єкту управління, її аналіз та використання в прогнозуванні для запобігання кризових ситуацій [1, с. 14].

Організація віктимологічного моніторингу сучасної кримінологічної ситуації потребує поглибленого аналізу з урахуванням не тільки кримінологічної ситуації, але й вивчення віктимологічних особливостей, факторів кожного конкретного злочину і злочинності загалом.

Вчені досить давно застосовують систему моніторингу злочинності, накопичуючи досвід прогнозування вчинення окремих видів злочинів, і стану злочинності в цілому [1; 2; 3 та ін.].

Віктимологічний моніторинг – спеціально організоване систематичне спостереження за станом віктимізації суспільства і соціальних груп, рівнем віктимності, віктимологічним запобіганням з метою їх оцінки, підвищення ефективності соціально-правового контролю злочинності та віктимологічного прогнозування кримінологічної ситуації.

Зміст планування системи віктимологічного моніторингу полягає у створенні функціональної моделі чи у плануванні усього технологічного процесу отримання віктимологічної інформації [4, с. 164–182]. Оскільки усі етапи отримання віктимологічної інформації тісно пов'язані між собою, недостатня увага щодо розробки якогонебудь етапу неминуче призведе до різкого зниження достовірності (цінності) усієї отримуваної інформації. На підставі аналізу правоохоронної практики, варто наголосити, що якісна побудова національної системи віктимологічного моніторингу повинна включати такі етапи, зокрема:

1) постановка завдань віктимологічного моніторингу кримінологічної ситуації і вимог до віктимологічної інформації. Для окреслення вимог до віктимологічної інформації необхідна велика деталізація поставлених завдань. Важливу роль при цьому відіграє формулювання чіткого уявлення про віктимологічні показники та детермінанти злочинності, про способи кримінологічної оцінки. На підставі чітко сформульованих завдань, а також з урахуванням раніше отриманих віктимологічних показників щодо кримінологічної ситуації, визначаються вимоги до віктимологічної інформації, включаючи форму та терміни її надання населенню, особливо найбільш віктимним соціальним групам. На першому етапі повинні бути обрані основні методи обробки віктимологічних показників (абстрагування, узагальнення, формалізація, аналіз і синтез, індукція і дедукція, історичний і логічний, структурно-функціональний аналіз та інші), оскільки від них значною мірою залежать частота і терміни віктимологічних спостережень, а також вимоги до повноти отримуваних віктимологічних відомостей;

2) створення структури віктимологічного спостереження та визначення принципів її здійснення. Це основний і найбільш складний етап, під час якого з урахуванням поставлених завдань та наявного досвіду функціонування системи віктимологічного моніторингу визначаються основні суб'єкти віктимологічних спостережень, у тому числі центральні і регіональні; вирішується питання про доцільність і масштаби використання системи віктимологічного моніторингу кримінологічної ситуації;

3) побудова мережі віктимологічного моніторингу з використанням віктимологічної служби. Такий етап передбачає реалізацію на основі запропонованої структури віктимологічного моніторингу принципів віктимологічного спостереження з урахуванням

специфіки регіональних аспектів кримінологічної ситуації. Деталізується співвідношення кримінологічного та віктимологічного спостережень, визначається територія найбільш інтенсивних віктимологічних спостережень, помічається періодичність таких спостережень кримінологічної ситуації. Складаються конкретні віктимологічні програми регіональних спостережень, що регламентують перелік віктимологічних показників, частоту та терміни спостереження;

4) розробка системи отримання віктимологічних даних та надання інформації працівникам правоохоронних органів й громадськості. На цьому етапі визначаються особливості ієрархічної структури отримання і збору віктимологічної інформації; планується розробка віктимологічних банків даних; визначаються умови надання віктимологічних інформаційних послуг, які виконуються з їхньою допомогою; контроль точності й достовірності отримання віктимологічних показників на всіх етапах віктимологічного моніторингу сучасної кримінологічної ситуації;

5) оцінка отриманої віктимологічної інформації та прийняття рішення щодо розробки та запровадження заходів віктимологічного запобігання. На завершальному етапі надається детальна віктимологічна характеристика кримінологічної ситуації, яка подається у засоби масової інформації у вигляді доповідей, звітів, оглядів, у яких викладено стан злочинності на території країни (регіону) за певний період часу. Після створення системи віктимологічного моніторингу та початку її функціонування з'являється необхідність перевірити, чи відповідає отримана віктимологічна інформація кримінологічної ситуації початковим вимогам до неї, чи можливо на її основі ефективно реалізовувати заходи віктимологічного запобігання злочинам. Для цього необхідно налагодити взаємодію правоохоронних органів з громадськими організаціями, які надають допомогу жертвам злочинів.

Якщо отримана віктимологічна інформація не перевищує встановлених вимог, які ставляться державними чи регіональними програмами, то систему віктимологічного моніторингу можливо залишити без змін. Якщо ж ці вимоги не виконуються, а також при появі нових задач, система віктимологічного моніторингу потребує перегляду.

Однак, якщо віктимологічні прогнози свідчать, що віктимність у майбутньому зростатиме, то видається за необхідне організувати її утримання на початковому рівні розвитку віктимогенних процесів [5, с. 187].

У зв'язку з цим, уявляється за необхідне створення «ситуаційних віктимологічних центрів» на базі Національної поліції України. Завдання таких центрів – узагальнення зібраної віктимологічної інформації та її аналіз, накопичення заходів віктимологічного прогнозування й побудова можливих віктимологічних моделей розвитку злочинності та її запобігання. Головна їх функція – динамічне моделювання, яке дозволить прогнозувати можливі віктимологічні

наслідки різних варіантів розвитку окремих видів злочинів та злочинності загалом. Віктимологічний аналіз та прогноз, які можуть бути надані ситуаційним віктимологічним центром, допоможуть правоохоронним органам всебічно володіти складною кримінологічною ситуацією, створити умови щодо майбутнього ефективнішого віктимологічного запобігання злочинам та забезпечення національної безпеки країни.

Оскільки віктимологічний прогноз ґрунтується на певних припущеннях, необхідно вивчити віктимологічні детермінанти, що впливають на злочинність, зокрема: віктимогенні та антивіктимогенні; масову та індивідуальну віктимності; віктимологічні феномени, а саме – десоціалізацію особи злочинця та інстинкт самозбереження. Після дослідження віктимологічних детермінантів злочинів на визначеній території можна формулювати прогноз про віктимологічні заходи запобігання. Практичне призначення віктимологічного прогнозування полягає у підготовці віктимологічних пропозицій, рекомендацій і програм віктимологічного запобігання злочинам; оцінці того, у якому напрямі необхідно розвивати об'єкти віктимологічного прогнозування та які конкретні напрями запобігання віктимізації необхідно застосовувати.

Специфічним методом прогнозування є сценарний прогноз – своєрідний метод опису логічно послідовного процесу, події, виходячи з ситуації яка склалася. Ефективність та надійність віктимологічних прогнозів визначаються багатьма чинниками, до яких відносяться: вибір основних віктимологічних детермінантів, визначення їх ролі та значимості у соціумі; виявлення головних тенденцій досліджуваних віктимологічних явищ та процесів; екстраполяція отриманих закономірностей на майбутнє; складання комплексного багаторівневого віктимологічного прогнозу як в цілому щодо віктимності, так і за окремими її видами; глибина та об'єктивність віктимологічного аналізу початкової інформації.

Головною позицією побудови віктимологічного прогнозування є рух від мети до віктимологічних засобів (нормативне віктимологічне прогнозування), або від віктимологічних засобів до оптимального варіанту досягнення мети (пошукове віктимологічне прогнозування). Як правило, у процесі прогнозування великих соціальних систем використовуються обидві позиції, що і забезпечує їх результативність та взаємодію у системі «віктимність – злочинність».

Підводячи підсумки варто зауважити, що провідну роль у віктимологічному запобіганні злочинам має відігравати запобіжна діяльність щодо потенційних жертв, тобто нейтралізація віктимогенних детермінантів злочинів. Теорія віктимологічного моделювання є закономірним результатом розвитку віктимологічної думки у кримінології, яка спрямована на створення моделей віктимності жертв різних видів злочинів (корисливих, насильницьких тощо) з метою

розроблення заходів з надання їм своєчасної віктимологічної допомоги. Мети віктимологічного запобігання злочинам можливо досягнути шляхом розробки й реалізації довгострокових державних програм такого запобігання. Моделювання і реалізація цих програм дозволить створити механізм організації ефективного віктимологічного запобігання, підвищити ефективність боротьби зі злочинністю та забезпечити віктимологічну безпеку окремих громадян й суспільства загалом.

Список використаних джерел

1. Блажівський Є. М. Моніторинг протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Золота миля, 2013. 370 с.
2. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 288 с.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Ін Юре, 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.
4. Сафронова В. М. Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе : учеб. пособ. Москва : Академия, 2008. 252 с.
5. Варчук Т. В. Виктимологическое моделирование в криминологии и практике предупреждения преступности : монография. Москва : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. 239 с.

Дрозд Олексій Юрійович,

начальник відділу докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОМУ УКРАЇНИ «ПРО ПРОФІЛАКТИКУ ПРАВОПОРУШЕНЬ» ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. У тезах проаналізовано недоліки нормативно-правових актів, які регулюють виконання поліцією покладеної на неї профілактичної функції; обґрунтовано необхідність прийняття єдиного законодавчого акта, який би системно регламентував відносини у цій сфері, запропоновано авторське бачення його структури та змісту.

Ключові слова: Національна поліція України, профілактична функція, превентивна діяльність, Закон України «Про профілактику правопорушень».

Summary. The thesis analyzes the shortcomings of regulations governing the implementation of the police preventive function; the necessity

of adoption of the uniform legislative act, which would systematically regulate relations in this sphere has been substantiated, the author's vision of its structure and content has been proposed.

Keywords: National Police of Ukraine, preventive function, preventive activities, Law of Ukraine «On Prevention of Offences».

На сьогодні Національна поліція України є одним із основних суб'єктів профілактики злочинів та інших правопорушень. Водночас, як свідчать результати проведеного нами дослідження, виконання поліцією покладеної на неї профілактичної функції регулюється надзвичайно великою кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили. Аналіз таких актів, у їх взаємозв'язку та взаємодії, дозволив нам виявити цілу низку недоліків, прогалин і суперечностей.

По-перше, це розрізненість правових норм, що регулюють профілактичну діяльність поліції. На сьогодні такі норми зосереджені в різних нормативних актах, які розгалужені і мають фрагментарний характер, що обумовлює їх неправильне тлумачення та значно ускладнює їх практичне застосування.

По-друге, це наявність прогалин в правовому регулюванні окремих аспектів попереджувальної діяльності поліції. Зокрема, на сьогодні й досі залишаються нормативно невизначеними мета, суб'єкти, об'єкти, підстави, заходи, форми, як загальносоціальної, так і спеціальної та індивідуальної профілактики.

По-третє, неналежне правове регулювання питань взаємодії суб'єктів профілактики. «Множинність» таких суб'єктів, відсутність чіткого уявлення про їх компетенцію, методика, тактику й межі застосування окремих попереджувальних заходів, обумовлюють серйозні прорахунки в питаннях їх взаємодії, координації та узгодженої діяльності.

По-четверте, обмежений доступ до деяких правових актів, які регулюють загальносоціальні питання профілактики. В закритих актах, на нашу думку, повинні бути зосереджені виключно питання організації, методики та тактики оперативно-розшукових форм діяльності спеціалізованих суб'єктів; правове регулювання всіх інших аспектів профілактики має бути відкритим.

По-п'яте, не достатнє забезпечення фінансового, кадрового, інформаційного, матеріально-технічного та іншого забезпечення реалізації вже існуючих правових актів тощо.

Більшість науковців і практичних працівників переконана, що усунути зазначені недоліки, а також підвищити ефективність профілактичної діяльності можна шляхом удосконалення її нормативно-правового регулювання. Однак, з приводу конкретних способів такого удосконалення їх думки розходяться. Так, наприклад, одна група науковців пропонує періодично приймати комплексні або цільова програми профілактики. Так, наприклад, В.О. Негодченко

пропонує ухвалити Концепцію розбудови державної системи попередження злочинів та правопорушень, а також, з метою її виконання, ще й Державну програму попередження злочинів і правопорушень [1, с. 66]. Деякі науковці обґрунтовують необхідність прийняття концепції удосконалення окремих напрямів профілактичної діяльності: наприклад, з профілактики адміністративних проступків [2, с. 160], правопорушень серед неповнолітніх [3, с. 186] або ж злочинів проти власності [4, с. 168] тощо.

Ми не заперечуємо проти необхідності розробки подібних концепцій для формування загального бачення державної системи попередження злочинів та її перспективного розвитку. Однак, вирішальна роль таких документів в практичному удосконаленні механізму реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень нам видається дещо перебільшеною. Їх прийняття дозволяє лише частково розв'язати проблему підвищення ефективності профілактичної діяльності. В першу чергу, це обумовлено тим, що як правило, подібні документи носять характер декларацій і використовуються для загального формулювання проблеми профілактики та окреслення її масштабів. Крім того, вони мають підзаконний характер та обмежений термін дії (розраховані на 5-10 років), тоді як попереджувальна діяльність вимагає, в першу чергу, стабільності та прогнозованості.

У зв'язку з цим, більш переконливою видається позиція тих науковців, які пропонують прийняти єдиний законодавчий акт, який би системно регулював відносини у цій сфері, наприклад, Закон України «Про профілактику правопорушень» [5, с. 144; 6, с. 130; 7, с. 169]. У цілому підтримуючи погляди науковців щодо необхідності розробки та прийняття зазначеного закону, ми все ж таки хочемо висловити авторське бачення його структури та змісту.

У першу чергу, ми вважаємо, що Закон України «Про профілактику правопорушень» повинен мати комплексний багатопрофільний характер й визначити загальні засади такої діяльності. Його основне призначення має зводитись до регулювання вже усталених напрямів профілактики, а також закріплення нових запобіжних заходів, які б відповідали сучасному стану розвитку суспільних відносин.

У першому розділі Закону доцільно розкрити його основне призначення, а також загальні засади, мету, завдання, принципи та функції профілактики; дати визначення основним термінам і поняттям; вказати правову основу діяльності суб'єктів профілактики, а також закріпити загальні права та обов'язки суб'єктів правовідносин в цій сфері.

Другий розділ Закону має чітко визначити зміст профілактики; її рівні та основні напрями; систему конкретних запобіжних заходів;

підстави, порядок та наслідки їх застосування; форми та методи профілактичної діяльності.

У третьому розділі необхідно закріпити систему суб'єктів профілактичної діяльності; їх правовий статус та принципи діяльності; завдання, функції, права та обов'язки; порядок планування та здійснення ними профілактичних заходів; загальні засади організації взаємодії та координації їх діяльності; порядок залучення громадськості до реалізації попереджувальних заходів.

Окремі розділи Закону необхідно присвятити правовому регулюванню профілактичної діяльності на кожному з її рівнів: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному; визначити систему об'єктів, які потребують профілактичного впливу; зазначити форми, методи, способи та засоби профілактики. При цьому особливу увагу слід зосередити на індивідуальній профілактиці. З цією метою в Законі необхідно чітко визначити підстави для здійснення індивідуального профілактичного впливу; дати вичерпний перелік осіб, щодо яких застосовуються профілактичні заходи; передбачити перелік таких заходів і межі профілактичного впливу; закріпити гарантії дотримання прав і свобод осіб, а також форми і способи їх захисту.

Ще один розділ Закону має закріплювати основні засади здійснення нагляду та контролю за проведенням профілактичної діяльності; визначити суб'єктів, наділених контрольно-наглядовими повноваженнями, а також межі їх повноважень.

Насамкінець, окремі розділи Закону необхідно присвятити оцінці ефективності профілактичної діяльності та підвищенню такої ефективності; відповідальності суб'єктів профілактики; порядку захисту і відновлення порушених внаслідок незаконної профілактичної діяльності прав і свобод фізичних і юридичних осіб; фінансовому, матеріально-технічному, ресурсному, організаційно-методичному, інформаційному, кадровому, науковому та іншому забезпеченню профілактики тощо.

З аналізу наведених положень видно, що Закон «Про профілактику правопорушень», у разі його прийняття, матиме істотний вплив на всю систему правового регулювання попереджувальної діяльності. Передусім, він забезпечить такій діяльності статус пріоритетного напрямку в кримінальній політиці держави й стане підґрунтям для розвитку окремих її напрямів і рівнів. Крім того, він об'єднає всі сили та засоби, орієнтовані на попередження правопорушень, зміцнить взаємодію суб'єктів профілактики, зробить їх діяльність синхронною та уніфікованою. Рамковий характер даного Закону забезпечить комплексність правового регулювання

профілактичної діяльності і, відповідно, сприятиме усуненню таких його вад, як дублювання, суперечності, прогалини тощо.

Разом з тим, не варто робити Закон всеосяжним, оскільки якими б досконалими не були його положення, вони все одно не зможуть в повній мірі замінити спеціальне законодавство загалом, і відомчу нормотворчість зокрема. Тому, Закон «Про профілактику правопорушень» повинен визначати лише загальні засади даної сфери правового регулювання й слугувати фундаментом для прийняття інших нормативно-правових актів з окремих напрямів профілактичної діяльності, а також відповідних концепцій і державних цільових програм.

Список використаних джерел

1. Негодченко В. О. Діяльність органів внутрішніх справ щодо попередження злочинів у сучасних умовах : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Негодченко Вадим Олександрович. Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2003. 219 с.

2. Бугайчук К. Л. Адміністративні проступки: сутність та організаційно-правові заходи їх профілактики : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Бугайчук Костянтин Леонідович. Харків : Національний університет внутрішніх справ України, 2002. 243 с.

3. Погольць С. Г. Діяльність органів внутрішніх справ по профілактиці правопорушень серед неповнолітніх (адміністративно-управлінське дослідження) : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2005. 214 с.

4. Івершенко Л. А. Конституційне право людини і громадянина на приватну власність в Україні та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ : Київський національний університет внутрішніх справ, 2006. 240 с.

5. Быргэу М. М. Организация деятельности полиции Республики Молдова по профилактике преступлений : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. – Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2004. 532 с.

6. Крижна Л. В. Попередження злочинів що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2000. 215 с.

7. Витвицкая В. В. Криминологические проблемы предупреждения преступных посягательств на нравственное и физическое развитие несовершеннолетних : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Киев : Нац. акад. внутр. дел Украины, 2002. 277 с.

Ємець Олег Миколайович,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Небитов Андрій Анатолійович,
начальник Головного управління Національної поліції в Київській області, доктор юридичних наук

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ СЕКСУАЛЬНІЙ ЕКСПЛУАТАЦІЇ В УКРАЇНІ НА ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОМУ РІВНІ

Анотація. Обґрунтовується необхідність використання певного правового інструментарію в запобіганні сексуальній експлуатації, а також інноваційних підходів для належного виконання поставлених завдань правоохоронними та іншими державними органами. Доведено, що запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні в Україні направлено на зменшення кількості вчинення протиправних діянь у цій сфері, насамперед, шляхом покращання соціально-економічної ситуації в державі, а також поліпшення морально-психологічної і духовної складової життя громадян. Сучасна державна політика запобігання сексуальній експлуатації в Україні на загальносоціальному рівні передбачає комплекс заходів із нівелювання суб'єктивних і об'єктивних передумов для сексуальної експлуатації. Вона реалізується шляхом цілеспрямованої роботи всіх інститутів суспільства із зменшення, нейтралізації та усунення факторів, які детермінують подібні явища.

Ключові слова: моральність, проституція, поліція, сексуальна експлуатація, торгівля людьми.

Summary. The theses substantiate the need to use certain legal tools to prevent sexual exploitation, as well as innovative approaches for the proper implementation of tasks by law enforcement and other government agencies. It is proved that the prevention of sexual exploitation at the General social level in Ukraine is aimed at reducing the number of illegal acts committed in this area, primarily by improving the socio-economic situation in the state, as well as improving the moral, psychological and spiritual component of the life of citizens. The current state policy of preventing sexual exploitation in Ukraine at the General social level involves a set of measures to level the subjective and objective prerequisites for sexual exploitation. It implemented by purposeful work of all institutions of society to reduce and neutralize the elimination of factors that determine such phenomena.

Keywords: morals, prostitution, police, sexual exploitation, human trafficking.

Актуальність проблеми запобігання сексуальній експлуатації в Україні обґрунтовується сучасним рівнем пов'язаної з нею

протиправної діяльності. Насамперед, мова йде про вчинення торгівлі людьми та злочинів проти моральності. Обов'язково необхідно враховувати те, що цей ганебний бізнес приносить величезні прибутки, що надає можливість використовувати значні фінансові ресурси на його організацію та протидію правоохоронним органам. Важливо щоб запобіганню злочинам, пов'язаним з сексуальною експлуатацією, приділялась постійна увага, адже саме недопущення їх вчинення дозволяє попередити настання суспільно небезпечних наслідків, насамперед пов'язаних із нанесенням значної та часто невірної шкоди здоров'ю людей, задіяних у сферу надання сексуальних послуг.

Вивченню різних питань, пов'язаних із запобіганням подібним злочинам, в різні часи приділяли увагу такі вчені, як В. В. Василичук, В. І. Воронов, В. Я. Горбачевський, О. М. Джужа, К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, І. Є. Конченкова та інші. Незважаючи на це, проблема подолання сексуальної експлуатації залишається актуальною і сьогодні, чим обумовлюється необхідність продовження наукових досліджень у цій сфері. У зв'язку з цим ставимо за мету розглянути сучасні особливості запобігання сексуальній експлуатації в Україні на загальносоціальному рівні з подальшим виробленням і оприлюдненням рекомендацій щодо такої роботи.

У широкому розумінні під запобіганням злочинності мають на увазі історично сформовану систему подолання об'єктивних та суб'єктивних передумов злочинності, яка реалізується шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства щодо усунення, зменшення та нейтралізації факторів, які детермінують існування злочинності та вчинення злочинів. У більш вузькому, прикладному значенні запобігання злочинам розглядається як діяльність, спрямована на недопущення їх вчинення шляхом виявлення та усунення причин та умов, які сприяють вчиненню, здійсненню впливу на осіб, схильних до їх вчинення. Обґрунтованою є позиція О. М. Литвинова [1, с. 115] щодо розуміння заходів загальносоціального (державного) характеру як сукупності ефективних заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення чи нейтралізацію детермінант злочинності. Таким чином, заходи загального державного запобігання злочинності не обмежуються тільки предметом кримінологічної науки, так як спрямовані на вирішення більш широкого кола питань економічного, соціального, морально-психологічного та правового характеру.

Робота із запобігання сексуальній експлуатації в Україні та світі на загальносоціальному рівні передбачає утворення відповідного законодавства. Правове забезпечення у сфері запобігання сексуальній експлуатації змінюється згідно з міжнародними зобов'язаннями держави. Ми приєднуємось до міжнародних договорів, приймаємо свої

закони і підзаконні нормативно-правові акти, а це також слід розглядати в контексті загальносоціального запобігання сексуальній експлуатації.

Крім того, у нас активну участь у формуванні державної політики із запобігання сексуальній експлуатації одночасно з представниками органів влади беруть неурядові організації, зокрема «Ла Страда – Україна» [2]. Відповідна спільна робота може реалізовуватись шляхом проведення наступних заходів:

- організація навчання працівників правоохоронних органів та представників органів державної влади з питань запобігання сексуальній експлуатації. Цей вид діяльності здійснюється переважно в тісній співпраці з громадськими та міжнародними організаціями. Можливе уведення до програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації в інститутах післядипломної освіти навчальних курсів з проблем запобігання сексуальній експлуатації;

- освітня робота з молодими людьми та їх батьками в навчальних закладах, що може здійснюватися у межах варіативної частини навчальних програм, факультативно;

- інформаційна та просвітницька діяльність, спрямована на підвищення рівня обізнаності з проблемою широкого кола громадян. Правоохоронні органи та органи державної влади спільно з громадськими та міжнародними організаціями можуть випускати листівки та інформувати населення за допомогою біл-бордів.

Запобігання сексуальній експлуатації на загальносоціальному рівні в Україні направлено не безпосередньо на недопущення певних фактів сексуальної експлуатації конкретними людьми, а на скорочення кількості вчинення протиправних діянь у цій сфері через покращання соціально-економічної ситуації в країні, поліпшення морально-психологічної і духовної складової життя громадян. Державна політика щодо запобігання сексуальній експлуатації в Україні на загальносоціальному рівні передбачає подолання суб'єктивних і об'єктивних передумов для сексуальної експлуатації людини, а також реалізується завдяки цілеспрямованій діяльності різних інститутів суспільства із зменшення, нейтралізації та усунення факторів, які детермінують такі явища. Загальносоціальні заходи запобігання сексуальній експлуатації охоплюють роботу за такими напрямками, як: правовий, соціально-економічний, організаційно-управлінський, ідеологічний та культурно-виховний.

Список використаних джерел

1. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харків. нац. ун-ту внутр. справ.* 2008. Вип. 41. С. 111–117.

2. Сексуальна експлуатація дітей в Україні: стан та заходи з протидії / Н. П. Бочкор, Л. Г. Ковальчук, І. Є. Конченкова та ін. ; заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. Харків : Права людини, 2014. 64 с.

Катеринчук Катерина Володимирівна,

професор кафедри спеціально-правових дисциплін Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, доктор юридичних наук, доцент;

Беспаль Ольга Леонідівна,

доцент кафедри кримінального права та процесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана», кандидат юридичних наук

ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ДІТЕЙ

Анотація. В даній роботі піднімається питання важливості діяльності громадських об'єднань, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Разом з тим, незважаючи на відсутність майнового інтересу (як одного з принципів утворення і діяльності громадських об'єднань), в деяких випадках надання такої допомоги залишається поза межею можливостей багатьох осіб. Авторами висунуто пропозиції для усунення такої перепони в отриманні кваліфікованої допомоги.

Ключові слова: домашнє насильство, громадські об'єднання, діти, запобігання.

Annotation. In this work raises the issue of the importance of the activities of public associations that carry out activities in the field of preventing and combating domestic violence. However, despite the lack of property interest (as one of the principles of formation and operation of public associations), in some cases, the provision of such assistance remains beyond the capabilities of many people. The authors put forward proposals to eliminate such an obstacle to obtaining qualified assistance.

Keywords: domestic violence, public associations, children, prevention.

Роль інститутів громадянського суспільства, зокрема громадських об'єднань, у сфері запобігання домашньому насильству є надзвичайно великою. Чинне законодавство України (Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») серед інших суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема у виявленні фактів домашнього насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам, називає й громадські об'єднання (далі – ГО) [1].

Закон України «Про громадські об'єднання» (далі – Закон) визначає громадські об'єднання як добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. ГО за

організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка [2].

Метою ГО є захист прав та свобод людини та громадянина, які забезпечуються та охороняються національним та міжнародним законодавством. Тобто їх діяльність спрямована, зокрема, й на надання правової допомоги з приводу порушення і відновлення прав людини, «захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» (ч. 1 ст. 36 Конституції України).

Нині в Україні діє велика кількість ГО, основоположними принципами діяльності яких є законність, гласність та вільне обрання напрямку своєї діяльності. Закон в ч. 1 ст. 3, крім перелічених вище принципів утворення і діяльності ГО, виділяє: самоврядність; вільний вибір території діяльності; відсутність майнового інтересу їх членів (учасників); прозорість, відкритість та публічність. Відсутність майнового інтересу передбачає, що члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями. Доходи або майно (активи) громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами (учасниками) і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена (учасника) громадського об'єднання, його посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи) [2].

Завдяки діяльності багатьох ГО стало можливим запобігти домашньому насильству щодо дітей або припинити злочини, які вже вчинялися, надати допомогу потерпілим тощо. Крім того, статистичні дані таких ГО (наприклад, Громадська організація «Ла Страда - Україна»), тобто власні відомості про кількість звернень, соціально-демографічні ознаки осіб, які звертались за допомогою і т.д. дали більше розуміння про реальний стан і про глибину проблеми домашнього насильства в Україні. Оскільки потрібно пам'ятати, що даний вид насильства має високий рівень латентності й значна частина такого насильства і його наслідки не відображені в офіційних статистичних даних.

Крім того, деякі ГО покладають багато зусиль для розроблення практичних рекомендацій батькам з питань ненасильницького виховання дітей. Так, наприклад, ГО «Батьківська спілка» #НеБийДитину на основі численних дискусій, порад професійних психологів, історичного досвіду інших країн та наукових досліджень, а також сучасних книг з виховання дітей були створені короткі підказки батькам – буклет та інфографіки. Такий буклет має форму коротких шпаргалок для батьків і містять відповіді на такі щоденні питання: Чому часом хочеться вдарити дитину чи накричати на неї? Чим погане покарання силою чи криком? Як убезпечити дитину від небажаних наслідків дій? Що робити, аби не

зриватися на дитині? Що робити, якщо все-таки зірвались на дитині? І, зрештою, як стати щасливими батьками щасливих дітей? Буклет доступний всім безкоштовно онлайн [3].

Однак, бувають різні ситуації і батьки не завжди можуть знайти відповідь в буклеті щодо виховання дітей або взаємовідносин з ними, у зв'язку з чим виникає необхідність в отриманні очної консультації психолога. На цьому етапі вони можуть зіштовхнутись з деякими складнощами, зокрема, пов'язаними з тим, що діяльність деяких ГО, в тому числі в частині надання очних консультацій з питань домашнього насильства, відбувається на платній основі. Варто наголосити, що значна частина населення України живе за межею бідності і багато батьків ледь «зводять кінці з кінцями» і за таких умов вони навряд шукатимуть засоби аби отримати платну консультацію психолога.

Тому, щоб батьки мали можливість отримати висококваліфіковану консультацію спеціаліста на безкоштовній основі, варто покласти цю частину витрат на місцевий або державний бюджет. Загальновідомо, що краще злочин попередити, ніж за нього карати. Тому потрібно діяти на випередження і не допускати вчинення домашнього насильства щодо дітей і всіляко допомагати батькам обирати ненасильницькі методи виховання.

Співпраця громадян з такими організаціями та затвердження на загальнодержавному рівні програми із запобігання і протидії домашньому насильству та правової освіти в цілому у сфері прав людини є основоположною освітньо-просвітницькою роботою серед населення, яку здійснюють ГО для поширення знань про права та свободи людини та їх неухильне дотримання.

Отже, можна зробити висновки, що з метою запобігання домашньому насильству щодо дітей, потрібно комплексно підходити до вирішення даної проблеми, а саме: для оптимізації законодавства у сфері прав та свобод людини потрібно здійснити низку заходів щодо забезпечення запобігання домашньому насильству; упроваджувати послуги для населення, що постраждали від такого насильства, які повинні базуватися на безкоштовній основі; забезпечення рівного доступу до необхідних послуг незалежно від майнового стану; вироблення сучасної моделі політики діяльності таких організацій за рахунок розробки рекомендацій щодо співпраці таких ГО.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
2. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
3. ГО «Батьківська спілка» #НеБийДитину. URL: <https://happydity.org/>.

Кваша Оксана Олександрівна,

провідний науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права НАН України, доктор юридичних наук, професор

ЛЕГІТИМАЦІЯ СТАТУСУ «ЗЛОДІЙ У ЗАКОНІ» ЯК ПАНАЦЕЯ В ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. Обґрунтовано, що не сприятимуть ефективній протидії організованій злочинності новели проекту Закону № 2513. Вони викладені суперечливо, не узгоджуються з іншими нормами та чинною кримінально-правовою термінологією, суперечать як системній будові та принципам сучасного кримінального права, так і правилам української лінгвістики.

Ключові слова: злодій в законі, злочинна організація, злочинна спільнота, форма співучасті у злочині

Summary. It is substantiated that the novelties of the draft Law № 2513 will not contribute to the effective counteraction to organized crime. They are contradictory, do not agree with other norms and current criminal law terminology, contradict both the systemic structure and principles of modern criminal law and the rules of Ukrainian linguistics.

Key words: thief in law, criminal organization, criminal community, form of complicity in crime.

Протидія організованій злочинності традиційно є одним із пріоритетних напрямів кримінально-правової політики України. Тому логічно, що діяльності вітчизняного законодавця притаманна тенденція вдосконалення кримінального законодавства у сфері протидії діяльності осіб, які діють у складі стійких ієрархічних об'єднань. Відзначу, що норми, які регулюють відповідальність учасників таких об'єднань, містяться насамперед в межах інституту співучасті у злочині (статті 27, 28, 30), а також у ст.ст. 255, 256 КК України, які не зазнавали змін із часу набуття чинності КК України (2001 рік), за виключенням ст. 28 (2008 рік). З 2012 року почалися спроби на законодавчому рівні закріпити поняття «злодій в законі» з одночасним виокремленням нової форми спільної злочинної діяльності, на кшталт злочинного співтовариства. На недоліки попередніх законопроектів неодноразово зверталась увага [1; 2; 3]. У 2019 році Верховна Рада України IX скликання у першому читанні прийняла законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» [4]. Викликає заперечення сама назва закону. *По-перше*, в законі йдеться про відповідальність осіб, наділених певним статусом, а не про злочини, вчинені злочинною спільнотою. Кримінальне право

ґрунтується на принципі особистої відповідальності, який є втіленням загальноконституційного принципу, відповідно до якого «юридична відповідальність особи має індивідуальний характер» (ч. 2 ст. 61 Конституції). Особистий (персональний) характер відповідальності впливає з багатьох норм КК. *По-друге*, на наш погляд, чинна ст. 255 КК, як норми інституту співучасті у злочині, надають правозастосовувачу всі необхідні правові засоби для притягнення таких осіб до відповідальності. Існує низка кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність організаторів, керівників та учасників злочинних організацій, тому, виходячи із змісту, мети та спрямованості законопроекту (враховуючи пояснювальну записку до нього) адекватною була б назва, яка б містила формулювання «щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені учасниками злочинних організацій». Слід зазначити, що аналізований проект після прийняття його ВР України в першому читанні 19.12.2019 до повторного другого читання від 01.04.2020 зазнав незначних змін, тоді як не враховані принципи критичні міркування учасників обговорення, у тому числі науковців у цій галузі.

Так і не передбачено внесення (паралельно із ст. 255) змін до ст. 28 КК, а саме – встановлення такої форми співучасті як злочинна спільнота. Порушенням правил законодавчої техніки є внесення змін до Особливої частини КК, які потребують відповідних змін і в Загальній частині, але це не відбувається. Крім того, такий підхід викличе проблему розмежування таких суміжних форм співучасті як злочинна організація та злочинна спільнота. На мою думку, організована злочинність і є особливо небезпечною для суспільства завдяки високій ефективності організації як інструменту досягнення злочинних результатів. Згідно з ч. 4 ст. 28 КК України основною ознакою злочинної організації є ієрархічна структура. Ця властивість – визначальна, специфічна ознака такого виду стійких об'єднань. У пропонуваній редакції ч. 4 ст. 255 КК злочинною спільнотою визнано об'єднання двох чи більше злочинних організацій. Тобто одне стійке ієрархічно структуроване об'єднання – це організація, а поєднання двох таких об'єднань автоматично перетворює їх на якісно інше об'єднання? Але які ж критерії відмежування? Можливо, об'єднання двох чи більше злочинних організацій означає лише їх злиття в одну, більш розгалужену, з більшою кількістю структурних частин злочинну організацію? Зважаючи на семантичне, філософське, соціологічне тлумачення терміну «організація», у яких ключовими для розуміння його суті є поняття системи, структури, цілісності, взаємодії, мети, саме поняття злочинної організації є найбільш доцільним в контексті протидії організованій злочинності.

На жаль, не відмовився законодавець від поняття «вори в законі», яке є русизмом. Залишається без відповіді питання: чи може

законодавець послуговуватись поняттям, яке є жаргоном, поширеним серед злочинців – «зłodії в законі», Так, воно було поширеним за радянських часів, притаманне злочинній субкультури, однак його відповідність сучасному стану організованої злочинності, яка має переважно транснаціональний характер, викликає сумніви. А буквально його тлумачення нівелює фундаментальне значення слова «Закон». Чи не стане це прецедентом для внесення у подальшому у кримінальне законодавство й інших жаргонів із злочинного середовища? Так, народний депутат О. Устинова справедливо наголошує, що «Зłodії в законі» – звучить неначе кримінальне читиво, але насправді вже за кілька тижнів ці слова депутати хочуть ввести в наше з вами законодавство та офіційний лексикон. Те, що раніше було «фенею», або простими словами «тюремним жаргоном», тепер стане офіційним словосполученням, закріпленим законодавчо... Максимальна кількість таких осіб в Україні разом із «приїжджими» – 40 [5].

У кримінально-правовому сенсі не витримують критики запропоновані новели: «злочинний вплив», «здійснювати злочинний вплив», «суб'єкт підвищеного злочинного впливу», «встановлення або поширення злочинного впливу», «авторитет», «особисті якості чи можливості», «інший вплив на злочинну діяльність», які мають надто невизначений і оціночний характер. Такий підхід, зважаючи на незадовільний стан правоохоронної діяльності, веде до свавілля та необмеженого суддівського угляду. Про жодну уніфікацію судових рішень не може йтися.

У ч. 3 255-1 КК передбачено кваліфікуючу ознаку: «вчинені особою, яка перебуває у статусі «вора у законі». Яким чином можна буде визначати перебування особи в такому статусі? Свідчення сторонньої особи? Письмовий документ, посвідчення?

Як на практиці визначити статус особи – «суб'єкт підвищеного злочинного впливу». Який вплив є підвищеним, якими критеріями слід керуватися при його встановленні? У свій час зłodіїв в законі відносили до суб'єктів професійної злочинності: «У 20-і–30-і сформувався і набула зловісної популярності фігура «зłodія в законі» [6, с. 177]. Видається, що «зłodії в законі» є символом організованої злочинності радянської епохи, коли такого статусу набували лише особи, які мали кілька судимостей (рецидивісти, особливо небезпечні рецидивісти). Том це поняття не може бути «безболісно», без руйнування сучасної системи кримінального права внесений до КК України. І це далеко не всі вади законопроекту № 2513.

Таким чином, запропоновані новели викладені суперечливо, не узгоджуються з іншими нормами та чинною кримінально-правовою термінологією, суперечать як системній будові та принципам сучасного кримінального права, так і правилам української лінгвістики. Внесення

таких змін вимагає паралельного корегування інших норм кримінального права, містить небезпеку руйнування системи Загальної частини, і не лише інституту співучасті у злочині, але й розуміння підстави кримінальної відповідальності та злочину.

Сьогодні верхівка організованої злочинності, очевидно, має інші властивості, більш широкі можливості, здійснює злочинну діяльність на міжнародному рівні, тому посилення відповідальності таких осіб не може бути ефективним за умов запровадження у кримінальне законодавство застарілих термінологічних конструкцій та неврахування транснаціонального характеру діяльності лідерів організованої злочинності. Норми чинного кримінального закону України забезпечують можливість притягнення лідерів злочинних організацій (з будь-яким статусом) до відповідальності, звісно, якщо на те є політична воля керівництва держави та ретельне виконання своїх обов'язків співробітниками правоохоронних та судових органів.

Список використаних джерел

1. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність. Монографія. Київ, Луганськ: РВВЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 560 с.

2. Кваша О. О. «Злодії в законі» та «злочинний мир»: перспективи законодавчого закріплення. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: тези доповідей наук.-теор. конф.* (м. Київ. 26 берез. 2015 року). ч. 1 Київ, Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 13–18.

3. Кваша О. О., Гацелюк В. О., Перемот С. В. Проблеми внесення поняття «злодій в законі» до Кримінального кодексу України. *Правова держава*. Вип. 26. Київ. 2015. С. 366–376.

4. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою від 02.12.2019 № 2513. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506.

5. Законопроект о «ворах в законе» как способ закрывать рты <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/01/28/7238526>.

6. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посібник. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.

Коваленко Валентин Васильович,
головний науковий співробітник Міністерства
юстиції України, доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент НАПрН України;

Белкіна Діна Сергіївна,
аспірант кафедри кримінального права та
процесу Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

ВПЛИВ ПРАВОВИХ ПРОГАЛИН І КОЛІЗІЙ НА ПРОЦЕС ВИКОНАННЯ-ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті встановлено вплив правових прогалин і колізій на ефективність реалізації на практиці норм кримінально-виконавчого законодавства, а також на результативність виконання кримінальних покарань в Україні.

Ключові слова: процес виконання-відбування покарань; кримінально-виконавче законодавство; правова прогалина; правова колізія; сфера виконання покарань; засуджений.

Summary. The article establishes the impact of legal gaps and conflicts on the effectiveness of implementation in practice of the rules of criminal executive legislation, as well as on the effectiveness of criminal penalties in Ukraine.

Keywords: process of execution-serving of punishments; criminal executive legislation; legal gap; legal conflict; the scope of execution of punishments; condemned.

Як свідчить практика кримінально-виконавчої діяльності, дуже важливо цей процес своєчасно та повно забезпечити відповідними законодавчими ресурсами і засобами, у тому числі й шляхом усунення існуючих у даній галузі права прогалин і колізій. Зокрема, результати даного дослідження дають підстави стверджувати, що їх наявність у кримінально-виконавчому законодавстві України виступає однією з детермінант, яка корелює причинно-наслідкові явища і процеси у сфері виконання покарань у виді різноманітних правопорушень, які вчиняються засудженими у ході відбування покарань, а також інших суспільно небезпечних наслідків (самогубств цих осіб, травматизму, захворювань, т. ін.). При цьому, варто звернути увагу на той факт, що жодна з реформ, які проводились у кримінально-виконавчій системі України з часів її незалежності до сьогодні, не привела до бажаних результатів, позаяк при їх реалізації не усувались, блокувались, нейтралізувались тощо детермінанти, які породжували та обумовлювали низький рівень процесу виконання – відбування покарань.

Додатковим доказом, та одночасно, аргументом у зв'язку з цим виступають ті статистичні дані, що характеризують процес виконання –

відбування покарання у виді позбавлення волі на протязі 1991–2019 рр. Так, у 1991 році по зрівнянню з 1990 роком на 18 % збільшився рівень дисциплінарних проступків засуджених у розрахунку на 1 тис. осіб [1, с. 12-13].

Не змінили критичну ситуацію, що склалась у зв'язку з цим у сфері виконання покарань України й розпочаті у 2016 році та які тривають по даний час, з моменту затвердження Кабінетом Міністрів України у 2017 році відповідної Концепції [2], реформи кримінально-виконавчої (з елементами виправно-трудової) системи. Так, у 2016 р. стан правопорядку в УВП і СІЗО характеризувався наступними негативними показниками оперативно-службової та запобіжної діяльності:

1) значна частина злочинів та інших правопорушень, що вчинялись засудженими до позбавлення волі, була пов'язана з неналежною локалізацією цих осіб. У тому числі через аварійний стан інженерно-технічних засобів охорони і нагляду або їх несправність.

Їх кількість склала 1 тис. 877 випадків або на 8 % менше, ніж у 2015 році [3, с. 21]. При цьому, більшість порушень локалізації була допущена засудженими під час проведення масових заходів в УВП (78 % або 1 тис. 401 порушення) [3, с. 21];

2) тільки щодо 81 % засуджених, які підпадали під дію Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», був встановлений такий нагляд [3, с. 24];

3) коефіцієнт активності охорони у 2016 році (визначається по кількості вчинених засудженими втеч з місць позбавлення волі) по зрівнянню з 2012-2015 р. р. знизився та склав 0,3 випадки у розрахунку на 1 тис. осіб [3, с. 30];

4) збільшилась кількість нападів засуджених і ув'язнених під варту осіб на персонал ДКВС України (13 випадків із 23, здійснених всього, у тому числі з боку інших осіб) [3, с. 16];

5) на профілактичних обліках виправних колоній перебувало 3 тис. 304 злісних порушників встановленого режиму відбування покарання у виді позбавлення волі, або майже 7 % (56 тис. засуджених) від загальної кількості засуджених до даного виду покарання [3, с. 16];

6) у структурі засуджених особи з психічними відхиленнями складали 7,4 % (УВП та СІЗО) (у 2010 р. – 6,8 %; 2011 р. – 7,9 %; 2012 – 6,4 %; 2013 р. – 5,6 %; 2014 р. – 5,4 %; 2015 р. – 7,3 %), що виступало однією з детермінант, які обумовлювали вчинення злочинів та інших правопорушень з боку засуджених у зв'язку з відсутністю у кримінально-виконавчому законодавстві України норм про роздільне тримання таких осіб у місцях позбавлення волі;

7) на рівні попередніх років (1991–1998 рр.; 1999–2010; 2011–2015 рр.) у розрахунку на 1 тис. осіб залишалось у 2016 році

кількість вилучених у засуджених, позбавлених волі, заборонених предметів [3, с. 17–21], що свідчить про хронічну проблему, що склалась у зв'язку з цим в УВП і СІЗО через неналежну нормативно-правову неврегульованість (прогалини і колізії) з означених питань.

Аналогічні тенденції та статистичні показники мали місце й у 2017–2019 рр. [4].

Таким чином, результати застосування під час зазначеного наукового пошуку діалектичного, логічного, історико-правового та статистичного методів дослідження дають підстави стверджувати про тісний зв'язок правових прогалин, які мають місце у кримінально-виконавчому законодавстві України та їх вплив на ефективність кримінально-виконавчої діяльності у виді детермінант корелюючому змісту, без ліквідації, нейтралізації, усунення яких неможливо підвищити рівень правопорядку та охорони прав і законних інтересів як суб'єктів (персоналу ДКВС України), так і учасників кримінально-виконавчих правовідносин (близьких родичів засуджених; громадськості; прокурорів, які здійснюють нагляд за дотриманням законів у сфері виконання покарань; пробації; ін.).

Список використаних джерел

1. Некоторые показатели деятельности учреждений уголовно-исполнительной системы МВД Украины в 1991 году : Информ. бюллетень. Киев : ГУИН МВД Украины, 1992. 28 с.

2. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 654-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017/print>.

3. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Держаної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році : інформ. бюллетень. Київ : Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

4. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Держаної кримінально-виконавчої служби України у 2019 році. <https://www.kvs.gov.ua>.

Колб Олександр Григорович,
професор кафедри кримінального права та процесу Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, професор;

Попельнюк Тарас Вікторович,
аспірант кафедри кримінального права та процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ УСУНЕННЯ ПРОГАЛИН У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Анотація. У даній статті, на підставі вироблених в теорії права шляхів усунення правових прогалин і колізій, доведена необхідність більш ефективної діяльності суб'єктів нормотворчості, спрямованої на удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України.

Ключові слова: правова прогалина; правова колізія; кримінально-виконавче законодавство; усунення; удосконалення; сфера виконання покарань.

Summary. In this article, on the basis of the ways of elimination of legal gaps and conflicts developed in the theory of law, the necessity of more effective activity of subjects of rule-making directed on improvement of the criminal-executive legislation of Ukraine is proved.

Keywords: legal gap; legal conflict; criminal executive legislation; elimination; improvement; the scope of execution of punishments.

В теорії права для подолання прогалин зазвичай використовують такі засоби, як аналогія закону (вирішення справи за наявності прогалин на основі норми права, що регулює подібні суспільні відносини) [1, с. 272–273] та аналогія права (вирішення справи за наявності прогалин на основі загальних або галузевих принципів права) [1, с. 27].

У свою чергу, основними засобами подолання колізій у законодавстві є:

а) колізійні норми (встановлюють правила вибору правової норми, яка підлягає застосуванню за наявності розбіжності між нормами права, які закріплені у законодавстві й регулюють однакові фактичні обставини) [1, с. 279];

б) колізійні правила (типові рішення щодо застосування юридичних норм за наявності колізії: більш пізній закон скасовує дію більш раннього, акт вищої юридичної сили скасовує дію меншої юридичної сили; спеціальний закон скасовує дію загального та ін.) [1, с. 280].

При цьому варто зазначити, що колізійні правила породжені вимогами юридичної логіки та юридичної техніки, існують протягом

багатьох століть у різних правових системах світу і за своєю чіткістю та імперативністю не поступаються правовим нормам [1, с. 280];

в) тлумачення закону (може бути засобом подолання колізії у тому разі, якщо вибір між конфліктуючими нормами неможливо зробити на підставі колізійних норм і правил або їх недостатньо [1, с. 280].

Поряд з цим, як слушно зробив висновок С. П. Погребняк, від подолання колізій слід відрізнити їх усунення, тобто застосування засобів, які дозволяють ліквідувати розбіжності між нормами права, що існують у законодавстві [1, с. 280]. При цьому, основним засобом усунення колізій є нормотворчість (діяльність уповноважених на це суб'єктів з розроблення, розгляду, прийняття та офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, яка здійснюється за визначеною процедурою) [1, с. 210].

Колізії можуть усуватися також завдяки визнанню судами нормативно-правових актів неконституційними або неправомірними, що усуває конфлікт між нормами права [80, с. 281].

Як у зв'язку з цим зазначено в п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», суд безпосередньо застосовує Конституцію у разі:

1) коли зі змісту норм Конституції не впливає необхідність додаткової регламентації її положень законом;

2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй;

3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою або Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, суперечать Конституції України;

4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних судових справ, суперечить Конституції України [2, с. 136–137].

Крім цього, якщо із змісту конституційної норми впливає необхідність додаткової регламентації її положень законом, суд при розгляді справи повинен застосовувати тільки той закон, який ґрунтується на Конституції України та не суперечить їй [2, с. 137].

Поряд з цим, слід констатувати, що зазначені теоретичні положення, як встановлено в ході даного дослідження та свідчить юридична практика, нічого не варті та не впроваджуються у нормотворчість, включаючи й з питань виконання – відбування покарань, якщо з цього приводу в державі немає політичної волі та не сформована відповідна державна політика. Саме тому, одним із завдань та шляхів усунення і подолання колізій та прогалин у кримінально-виконавчому законодавстві України має бути визначена діяльність по

видозміні сучасної державної політики у сфері виконання покарань і пробації, з урахуванням критичного стану, який склався на сьогодні в практиці виконання та відбування покарань [3].

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

2. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 року № 9. *Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах* / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 136–141.

3. Колесник С., Єнін Є. Сім кіл пекла пенітенціарної системи. Зеркало недели. <https://dt.ua/internal/sim-kil-pekla-penitenciaranoi-sistemi-333623.ntml.https://dt.ua/gazeta/ /issue/1229>.

Копотун Ігор Миколайович,

проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка), доктор юридичних наук, професор;

Карманова Нінель Ігорівна,

викладач кафедри конституційного права Національної академії внутрішніх справ, кандидат політичних наук

ЗАЛУЧЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРАКТИКА)

Зміст діяльності релігійних організацій у сфері виконання покарань, є те, що в жодному міжнародному нормативно-правовому акті відсутні спеціальні норми, які б регулювали зазначене питання.

При цьому, всі міжнародно-правові джерела з означеної проблематики можна поділити на три головні групи:

1) акти загального характеру (Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права; ін.);

2) акти спеціального спрямування, що стосуються сфери виконання покарань (Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських

або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання; Основні принципи поведження з в'язнями; ін.);

3) акти, що регулюють порядок виконання та відбування покарань щодо окремих категорій персоналу органів і установ виконання покарань та засуджених (Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку; Принципи медичної етики; Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі; ін.).

З результатів аналізу деяких міжнародно-правових актів можна зробити висновок про те, що в них створені певні правові засади щодо діяльності релігійних організацій у зазначеній сфері суспільних відносин. Зокрема, у ст. 2 Загальної декларації прав людини зазначено, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. У ст. 12 Декларації, крім цього акцентована увага на тому, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте життя, а в ст. 16 – на тому, що чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою, зокрема, релігії одружуватися і засновувати сім'ю.

Важливе значення має ст. 18 Декларації, у якій говориться про те, що кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, привселюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

Не менш цінні норми зазначеного змісту та спрямування викладені й в інших так званих загальних міжнародно-правових актах (Декларації і Плану дій по боротьбі проти расизму, ксенофобії, антисемітизму і нетерпимості від 9 жовтня 1993 року; Декларації про ліквідацію усіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії чи переконань від 25 листопада 1981 року; Протоколи №4 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, який гарантує деякі права і свободи, що не включені до Конвенції та Першого протоколу до неї від 16 вересня 1963 року; Протоколи №7 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини від 26 листопада 1984 року; Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-учасницям з питань «розпалювання ненависті» від 30 жовтня 1997 року; інші).

Щодо спеціальних міжнародно-правових актів, що стосуються сфери виконання покарань в яких у тій чи іншій мірі мова ведеться про участь релігійних організацій у зазначених суспільних відносинах, то, в першу чергу, у зв'язку з цим звертають на себе увагу положення Мінімальних стандартних правил поведження із засудженими. При цьому, варто виходити з того, що як зазначено в п. 1 р. «Попередні

зауваження», ці Правила не мають на меті детально описати взірцеву систему пенітенціарних установ, а призначені лише для того, щоб на основі загальноновизнаних досягнень сучасної думки і з урахуванням найзадовільніших у нас час систем викласти те, що звичайно вважається правильним з принципового і практичного поглядів у галузі поведінки із засудженими та в управлінні установами.

З метою приведення чинного національного законодавства до кращих міжнародних зразків з питань участі релігійних організацій у сфері виконання покарань, варто здійснити наступні заходи:

1. Доповнити ст. 128-1 «Організація душпастирської опіки засуджених» КВК України частиною 9 такого змісту:

«Забороняється позбавляти засуджених можливості доступу до кваліфікованих представників будь-якої релігійної конфесії, що діє в Україні на законній основі. При цьому, в межах можливого кожен засуджений повинен мати можливість задовольняти свої релігійні потреби, беручи участь у релігійних обрядах у стінах установи виконання покарань, маючи в своєму розпорядженні релігійні писання, що властиві його віросповіданню».

2. Доповнити цю ж ст. 128-1 КВК частиною 10 наступного змісту:

«Засуджені іноземці та особи без громадянства мають рівні права та можливості щодо забезпечення в установах виконання покарань права на віросповідання, богослужіння, релігійні обряди та душпастирську опіку поряд з громадянами України, які відбувають у них покарання».

Зазначена позиція витікає із змісту:

а) ст. 26 Конституції України, у якій зазначено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України;

б) Закону України «Про правовий статус іноземців в Україні» [156];

в) п. 38 Європейських пенітенціарних правил, у якому визначено особливості забезпечення прав засуджених, які відносяться до етнічних або мовних меншин.

Корнієнко Михайло Васильович,
перший проректор Дніпровського
гуманітарного університету, доктор
юридичних наук, професор

СТРАТЕГІЯ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Анотація. Розкривається зміст стратегії боротьби зі злочинністю, її складові : аналіз злочинності, визначення цілей та пріоритетних задач, планування заходів по боротьбі зі злочинністю, координація та оцінка ефективності.

Ключові слова: злочинність, аналіз, мета, планування, ефективність.

Summary. The content of the strategy to combat crime, its components: analysis of crime, definition of goals and priorities, planning of measures to combat crime, coordination and evaluation of effectiveness.

Keywords: crime, analysis, purpose, planning, efficiency.

Стратегія боротьби зі злочинністю – це визначення державою на підставі оцінок кримінологічної ситуації, прогнозу та рекомендацій комплексу правових, організаційних та інших заходів, спрямованих на протидію правопорушенням.

Насамперед, стратегія здебільшого формулюється і розробляється вищим керівництвом, але її реалізація передбачає участь усіх рівнів управління.

В теорії управління під поняттям стратегії розуміються способи досягнення цілей, а в кримінології зміст стратегії близький до її військового розуміння. Однак стратегія боротьби із злочинністю виступає не тільки як мистецтво ведення цієї боротьби, але і як основний елемент відповідного управління. Стратегія боротьби із злочинністю визначається соціальною політикою і відповідає політиці боротьби зі злочинністю [1]. «Політика, яка орієнтує різні сили держави і суспільства на боротьбу зі злочинністю на комплексній основі, розробляє на базі співробітництва соціологів і юристів, економістів і управлінців, представників інших галузей знання програми широкого профілю і визначає відповідні стратегічні напрямки». Саме тому, відповідно політики і стратегії слід розробити «теоретичну схему», або, «модель» механізму соціально-правового впливу на злочинність. Вона повинна формувати організаційні (управлінські) початки боротьби зі злочинністю [2].

Побічно спираючись при цьому на теорію вічності злочинності, ми стали констатувати необхідність не стільки боротьби, скільки контролю над злочинністю, протидії, протистояння їй. Закономірним підсумком подібної «стратегії» стала спостережувана сьогодні активна криміналізація суспільства. Тому «щоб не допустити цього надалі, необхідні комплексні і невідкладні заходи щодо вдосконалення всього механізму саме боротьби, а не просто контролю за злочинністю» [3].

Слід погодитись з тим, що цей механізм повинен поєднувати в собі як заходи державного впливу на кримінальні процеси, так і більш активне залучення в цю боротьбу свідомої частини населення. Стратегія боротьби зі злочинністю повинна формуватися не тільки на прогнозуванні кримінальної ситуації в країні, а й враховувати реальні перспективи організаційного (управлінського), правового (законодавчого) і ресурсного забезпечення реалізації як короткострокових, так і довгострокових планів

Основний напрямок діяльності по боротьбі із злочинністю – це запобігання та зниження рівня злочинів, ступінь суспільної небезпеки яких досить висока.

Стратегічними напрямками в плані практичної активізації боротьби з такими злочинами для правоохоронної системи країни повинні бути посилення протидії організованій та кримінально-професійній злочинності, економічній злочинності та корупції, запобігання діянь проти особи і власності, пов'язані з небезпечними для суспільства посяганнями. Особливого значення набуває боротьба з великими системними утвореннями у злочинній сфері, а саме екстремістське співтовариство, яке найчастіше пов'язане з тероризмом, корупцією, кримінальною економікою і злочинним професіоналізмом. Практичну значимість набуває оперативно-розшукова діяльність, розвідувальна робота в «кримінальному підпіллі». Головне – це отримання за допомогою оперативно-розшукових засобів і методів стратегічної інформації щодо великих злочинних структур, мережових злочинних формувань, екстремістських спільнот, про корумпованість державного апарату і ступеня надання підтримки кримінальним елементам.

Стратегія боротьби із злочинністю – це мистецтво управління процесами боротьби зі злочинністю, що базується на науково обґрунтованих короткострокових і довгострокових кримінологічних прогнозах.

Як показують прогнози МВС України, передбачене кількісне зростання злочинів з підвищеним ступенем суспільної небезпеки. Це, також за прогнозами МВС України, може відбутися за рахунок більш організованих і кваліфікованих форм вчинення, розширення масштабів корумпованості, зрощування держапарату з кримінальним світом. Прогностична оцінка, що дається МВС України, зводиться до того, що реальних позитивних змін не відбудеться в сферах організованої злочинності, кримінальної економіки і злочинного професіоналізму. Щоб не допустити всього цього необхідна така політика, яка сприяла б «руйнуванню» несприятливих кримінологічних прогнозів і поряд з цим формулюванню раціональних шляхів розвитку практики боротьби зі злочинністю. Такою є політика боротьби з злочинністю.

Таку політику вчені трактують по-різному, називаючи її головним чином кримінальною політикою. Кримінальна політика яка реалізується в межах застосування як спеціальних заходів (кримінально-правових,

кримінологічних, кримінально-процесуальних, криміналістичних, оперативно-розшукових, кримінально-виконавчих), так і заходів громадського характеру, економічного, психологічного т.і.

Стратегія боротьби зі злочинністю у широкому розумінні включає у себе два основних аспекти: кримінально-правовий, який полягає у виявленні, розкритті, розслідуванні злочинів, притягненні винних осіб до встановленої законом відповідальності; та кримінологічний, який охоплює вивчення злочинності, її причин, вжиття заходів з їх усунення чи нейтралізації.

Крім того, стратегія боротьби зі злочинністю передбачає: аналіз злочинності, визначення цілей та пріоритетних задач, планування заходів по боротьбі зі злочинністю, координацію та оцінку ефективності.

Аналіз злочинності представляє собою єдність пізнання та оцінки. У процесі пізнання дослідник отримує фактичні дані про злочинність, наче її «фотографію». Оцінка передбачає співвіднесення отриманих статистичних даних із низкою інших даних з метою розробки необхідних управлінських рішень.

Аналіз злочинності може здійснюватись у масштабах країни, в рамках областей, районів, мікрорайонів. Доцільними з практичної точки зору є аналізи: окремих видів злочинів; злочинів, які вчиняються у різних сферах життєдіяльності; злочинів, скоєних неповнолітніми тощо.

У тісному зв'язку з аналізом злочинності, його продовженням є постановка мети. Вона має важливе значення для будь-якого виду діяльності. Не є винятком у цьому сенсі боротьба зі злочинністю, яка представляє собою різновид соціально-правової діяльності. Значення даного управлінського акта у сфері боротьби зі злочинністю полягає в тому, що правильно сформульовані цілі визначають основні напрямки боротьби зі злочинністю, виступають як фактор, який мобілізує, служать критерієм оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю.

Керуючись вищевикладеним, доцільно формулювати головну мету боротьби зі злочинністю, враховуючи розвиток нашого суспільства на сучасному етапі. Відомо, що в радянський період в якості головної мети боротьби зі злочинністю висувалась повна її ліквідація на основі усунення причин та умов, що породжують злочинність.

Виходячи з того, що злочинність – продукт суспільства, наслідок об'єктивно існуючих у ньому суперечностей, така мета-задача є нереальною. Суспільство, яким би досконалим воно не було, змушено зносити існування злочинності як неминучого зла. Але воно в змозі контролювати та стримувати злочинність, переборювати її найбільш руйнівні тенденції, захищати громадян та суспільні інтереси від злочинних посягань. На певних етапах свого розвитку суспільство може ставити своїм завданням скорочення окремих видів злочинів і навіть злочинності в цілому [4].

У цей час, враховуючи фактичний стан економіки, соціальної, правової та інших сфер життєдіяльності, у яких коріняться причини та

умови злочинності, висувати як головну мету боротьби зі злочинністю повсюдне її скорочення – було б неправильно. Уявляється, що на сучасному етапі головною метою боротьби зі злочинністю у нашій країні є стабілізація кримінальної ситуації з тим, щоб у недалекому майбутньому поставити задачу скорочення злочинності на всій території України.

Поряд із тим, в окремих регіонах України скорочення окремих видів злочинів і навіть злочинності в цілому може висуватися як практична мета вже сьогодні.

Поруч з поняттям «мета» у сфері боротьби зі злочинністю необхідно використовувати поняття «задача», під якою розуміється те, що треба зробити для досягнення мети.

Особлива роль в організації боротьби зі злочинністю належить плануванню заходів, спрямованих на стримування злочинів, послаблення й нейтралізацію факторів, що їх обумовлюють. План є дієвим засобом управління, тому що він дозволяє: а) зосередити зусилля учасників боротьби зі злочинністю на вирішенні пріоритетних задач; б) забезпечити ефективне використання людських, матеріальних та інших ресурсів; в) скоординувати роботу структурних підрозділів усередині одного правоохоронного органу та забезпечити взаємодію різних органів; г) забезпечити необхідні умови для здійснення контролю і самоконтролю у сфері боротьби зі злочинністю.

Найбільш значним досвідом планування боротьби зі злочинністю в Україні є те, що з 1993 року приймалися «комплексні державні програми боротьби зі злочинністю». І хоча практична реалізація таких програм з різних причин не була такою ж успішною, сам факт її розробки заслуговує на позитивну оцінку. Тим більше, що дані Програми мали комплексний характер у боротьбі зі злочинністю, що об'єднувало зусилля різних міністерств, відомств та установ. Остання Програма була прийнята на 2011–2016 роки.

Важливе значення у розглянутому аспекті мають програми боротьби зі злочинністю, затверджені Президентом України, які, як свідчить практика, можуть бути предметно-цільовими та загальними.

Предметно-цільові плани охоплюють заходи, спрямовані на попередження окремих видів та груп однорідних злочинів. Прикладом такого виду планування є Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265

В даний час в Україні розроблено лише проект «Комплексної програми профілактики злочинності на 2016–2021 роки».

У тісному зв'язку із загальнодержавним та регіональним плануванням знаходиться так зване відомче планування боротьби зі злочинністю. Мова йде про складання планів боротьби зі злочинністю й іншими правопорушеннями у сфері діяльності правоохоронних органів.

Важливою функцією управління боротьбою зі злочинністю є контроль.

Контроль за станом боротьби зі злочинністю часто ототожнюється із перевіркою, однак перевірка лише складова частина контролю. Поруч із перевітками для забезпечення контролю за станом боротьби зі злочинністю використовуються статистичні звіти правоохоронних органів щодо виконаної роботи по боротьбі зі злочинністю, заслуховування звітів на засіданнях колегій та координаційних нарадах керівників органів, спецповідомлення та інші форми.

Важливу роль в організації боротьби зі злочинністю відіграє координація. У юридичній літературі термін «координація» використовується тоді, коли мова йде про спільну та взаємоузгоджену діяльність різних органів та відомств, які беруть участь у боротьбі зі злочинами та іншими правопорушеннями. Значення координації дій правоохоронних органів полягає в тому, що вона дозволяє об'єднати їх зусилля у боротьбі зі злочинністю і на цій основі досягти більших результатів з меншими витратами часу й сил. Координація сприяє створенню єдиного фронту боротьби зі злочинами, що є необхідною передумовою успіху в цій справі [4].

Боротьба зі злочинністю, як будь-яка інша соціальна діяльність, може бути ефективною та неефективною. Ефективна боротьба призводить до здійснення поставлених цілей, неефективна тягне за собою лише витрати матеріальних та інших ресурсів і не приносить очікуваного результату. Тому у практичному плані дуже важливо володіти методикою вимірювання ефективності певної конкретної діяльності по боротьбі зі злочинністю.

Практична можливість виміряти ефективність діяльності по боротьбі зі злочинністю напряму залежить від того, наскільки правильно, науково обґрунтовані цілі-задачі у цій сфері. Завищені цілі-задачі роблять неможливим для учасників боротьби зі злочинністю отримати позитивну оцінку своєї роботи, а занижені цілі-задачі, навпаки, дозволяють посередню роботу оцінити як високоефективну.

Система оцінки боротьби зі злочинністю має бути різною. У протидії злочинності беруть участь різні правоохоронні органи, які поруч із загальними мають і специфічні задачі, які вирішують притаманними лише їм засобами.

Тому завдання сучасних правоохоронних органів полягає в постійному пошуку критеріїв та показників ефективності протидії злочинності.

Список використаних джерел

1. Долгова А.І. Проблеми розробки стратегії боротьби зі злочинністю. В кн.: Злочинність: стратегія боротьби. М., 1997. С. 196
2. Бородін С.В. Боротьба із злочинністю: теоретична модель комплексної програми. М., 1990. С. 15.

3. Колесніков В.І. Злочинність в Росії та стратегія боротьби з нею. В кн.: Злочинність: стратегія боротьби. М., 1997. С. 21–22.

4. Давиденко Л.М. Організаційні засади боротьби зі злочинністю. – Вісник Харківського нац. ун-ту внутрішніх справ. – 2002. вип. спец. вип. С. 94–98.

Костицький Михайло Васильович,

доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, член-кореспондент НАПН України;

Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЇ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Автори аналізують специфіку і рівень методології в кримінологічній науці. Коротко оцінюється доробок вчених-кримінологів НАВС, зокрема, академіка А. Закалюка. Автори висловлюють міркування про наявність схоластики і догматики в сучасній юридичній науці, їхню частково позитивну роль у підготовці фахівців, але негативну роль у розвитку теоретичного знання, вказують можливі шляхи переборювання цих явищ

Ключові слова: методологія, кримінологія, методологічні підходи, «вертикальна» і «горизонтальна» модель методологій, методика, метод, схоластика, догматика, методологія, нормативізм, тлумачення, зміна теорій і методологій.

Summary. The authors analyze the specifics and level of methodology in criminology. The work of criminologists of the National Academy of Sciences of Ukraine, in particular, Academician A. Zakalyuk, is briefly evaluated. The authors express their views on the existence of scholasticism and dogma in modern jurisprudence, their partly positive role in the training of specialists, but the negative role in the development of theoretical knowledge, indicate possible ways to overcome these phenomena.

Keywords: methodology, criminology, methodological approaches, «vertical» and «horizontal» model of methodologies, methodology, method, scholasticism, dogmatics, methodology, normativism, interpretation, change of theories and methodologies

1. Більше, як десятиліття тому нами була висловлена думка про те, що кожна наука (в першу чергу юридична) є повноцінною і структурно завершеною тоді, коли вона складається із п'яти блоків (підсистем):

філософського, теоретичного, методологічного, історичного і компаративічного. Слід зазначити, що творення такої п'ятиблокової системи характерне для наук кримінального циклу: кримінального

права, кримінального процесу, криміналістики, судової експертології, судової психології, кримінології. Є серйозні зрушення в цьому напрямку в науці конституційного та конституційно-процесуального права. Науки приватно-правового циклу лише в окремих випадках «освітчуються» дослідженнями філософсько-правового характеру. А здебільшого характеризуються догматичними і схоластичними дослідженнями.

2. Методологія кримінологічних досліджень започаткована ще в другій половині XIX ст. Хоча окремі питання методології виникали вже з виходом практично першої монографічної роботи з кримінології. Ч. Беккарія «Про злочин та покарання» (1764 р.). Професор Олександр Джужа вказує на п'ять концептуальних (їх можна оцінювати і як методологічні) підходів у кримінології:

- 1) містичний, коли трактування злочину пов'язувалось з «нечистою силою»;
- 2) класичний – при якому у злочині проявлялася «зла воля» самого злочинця;
- 3) біологічний – коли злочин пояснювався біологічними (генетичними) і антропологічними причинами;
- 4) соціологічний – коли не воля людини є визначальною у злочині, а соціальні соціологічні чинники;
- 5) культурологічний – який певним чином інтегрує всі вище присвячені підходи. Видається, що автор (О. Джужа) є прихильником саме останнього підходу [1, 359-360].

3. Значну роль у дослідженні методології кримінології відіграв видатний український кримінолог академік Анатолій Закалюк (90-річчя від дня народження якого скоро буде відзначати юридична громадськість України). Він практично першим у кримінологічній науці писав про методологію не як про сукупність методів (що є методикою), а про методологію як певні теоретичні передумови пізнання, його методи і засоби. Джерелами такої наукової методології вчений вважав:

- 1) світоглядні постулати філософії;
- 2) загальні гносеологічні закономірності, принципи і ступені пізнання;
- 3) логічні можливості та звичайні методи і способи наукового пізнання.

За академіком А. Закалюком методологія кримінологічної науки складається з:

- 1) загальнонаукових принципів;
- 2) вимог;
- 3) критеріїв наукового пізнання взагалі;
- 4) методологічних особливостей (галузі суспільних наук, до якої належить і кримінологія);
- 5) методичних положень, методик [2, с. 89–93].

4. На методологічні проблеми кримінології в Україні звертали увагу такі вчені як В. Бесчастний, В. Борисов, В. Василевич, В. Голіна,

О. Джужа, В. Дрьомін, О. Костенко, Ю. Орлов, В. Попович, О. Чернявський, В. Шакун.

Хоча в дослідженні методології кримінології в порівнянні з іншими науками є серйозний поступ, все ж таки більшість вчених-кримінологів дотримуються «вертикальної» трьох-, чотирьох- чи навіть шести ступінчастої методології. Тобто методологія, запозичена з радянської діалектико-матеріалістичної системи (там виділялися філософська, загально-наукова та конкретнонаукова методології), продовжує панувати (у т.ч. в кримінології) і понині. Хоча слід зазначити прагнення вчених-кримінологів розірвати цю методологічну триаду.

Так, академік А. Закалюк аналізуючи методологію кримінології виділяв чотири її рівні:

- 1) методологія і методи, які впливають із філософського діалектичного методу;
- 2) загальнонаукова методологія і методи, якими користується будь-яка наука;
- 3) методи інших наук, що використовуються однією наукою при пізнанні об'єктів, які належать до предмету інших наук, але частково є предметом пізнання цієї науки;
- 4) методи певної науки, які є результатом і частиною розвитку її власної теорії (теорій) [2, 99].

Професор В. Попович є автором шестирівневої методології в кримінології. Він виділяє:

- 1) філософську фундаментальну методологію;
- 2) загальнонаукову методологію соціології;
- 3) конкретнонауковий рівень, творений теорією держави і права, яка є загальнотеоретичною методологією для всіх юридичних наук;
- 4) власне кримінологічна методологія, яка за широтою свого предмета має гносеологічно орієнтаційний, загальнотеоретичний потенціал для самовдосконалення та для вдосконалення всього кримінально-правового циклу наук;
- 5) рівнозначних, але однакових методологій галузевих наук кримінального циклу, які мають відношення до протидії і запобігання вчиненню злочинів;
- 6) методологія конкретного дослідження, конкретної проблеми [3, с. 166–167].

Наведені міркування свідчать швидше про пошук на ниві кримінологічної методології, ніж про чітке її розуміння.

Можливо, більш оптимальним є підхід академіка Олександра Костенка з позицій соціального натуралізму, де соціальні фактори злочинності розглядаються в нерозривному зв'язку з законами природи (їх порушеннями) [4, 133–145].

5. В юриспруденції на сьогодні можна виділити два чіткі методологічні підходи: позитивістський і юснатуралістичний. На нашу думку, вони обидва проявляються в кримінології. Позитивістський підхід має відношення до тієї частини кримінології, яку академік А. Закалюк

називає «практична кримінологія», юснатуралістичний – відноситься до всієї кримінологічної науки, як це бачив академік О. Костенко.

Ми вже неодноразово писали і наголошували в доповідях на наукових форумах: немає ієрархії методологій. Спроба їх вводити і надалі в суспільних науках (в т.ч. і в кримінології) свідчить про спробу зберегти діалектико-матеріалістичний підхід у науці. Методології мають «горизонтальне» розташування. Вони пов'язані з особою науковця: він вибирає методологію (методології) або творить власну (якщо вважає це за доцільне). Методологія, її вид, нерозривно пов'язані з рівнем професоналізму вченого, його світоглядом, вмінням орієнтуватися в сьогоdnішньому світі, який дуже швидко змінюється, з загальними тенденціями розвитку науки та методології, її пізнанням [5].

Отже можна стверджувати, що дослідження методології в кримінології знаходяться на початковому етапі і по-справжньому лише починаються, а до його завершення ще дуже далеко.

Список використаних джерел

1. Джужа О. Кримінологія Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В.В. Чернея, В.В. Сокурєнка. Харків; Київ. 2017. 804 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. К.: Ін Юре, 2007. 424 с.
3. Попович В. М. Загальнотеоретичне значення запобіжного потенціалу кримінально-правового циклу наук. Шлях до кримінології: зб. матеріалів НАПрН України. Київ; Запоріжжя. 2010. 188 с.
4. Костенко О. М. Соціальний натуралізм як методологічний принцип юриспруденції і кримінології. Вісник Академії правових наук України. 2004. №4(39).
5. Костицький М. В. Філософсько-правові питання методології юридичної науки. Філософські та методологічні проблеми права. 2011. № 2 (2).

Кулик Олександр Георгійович,

завідувач лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ: ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА

Анотація. Тези присвячені аналізу поняття кримінологічної характеристики злочину, виду (групи) злочинів, злочинності. Розкривається сутність кримінологічної характеристики, її структура, значення для подальшого розвитку кримінологічної науки та практики.

Ключові слова: злочин, вид злочину, злочинність, кримінологічна характеристика злочину, ознаки кримінологічної характеристики злочину.

Summary. Theses are devoted to the analysis of the concept of criminological characteristics of the crime, type (group) of crimes, crime. The essence of the criminological characteristics, its structure, significance for the further development of criminological science and practice are revealed.

Keywords: crime, type of crime, criminological characteristics of crime, features of criminological characteristics of crime.

В «Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні у першій третині XXI століття», ініціатором розроблення якої був академік А.П. Закалюк, серед основних викликів, які мають стати предметом дослідження кримінологічної науки названа «кримінологічна характеристика злочину: сутність, поняття й структурні елементи» [1, с. 10].

Слід зазначити, що поняття «кримінологічна характеристика» відносно злочину, злочинів (групи злочинів), злочинності, а також особи або осіб, які вчинили злочини, давно і широко вживається у наукових публікаціях з кримінології в Україні та країнах ближнього зарубіжжя. Натомість, як ще у 1982 р. слушно зазначив В.Б. Ястребов, це поняття тривалий час вживається кримінологами як загальновідоме, без належного теоретичного тлумачення та обґрунтування [2, с. 14–15]. В результаті різні автори вкладають у нього різний зміст, хоча найчастіше кримінологічна характеристика злочинів являє собою кількісні показники, що характеризують рівень, структуру та динаміку злочинів, їх окремі кримінально-правові ознаки, отримані із статистичних звітів, або при обробці вибіркового масиву відповідних кримінальних проваджень; аналогічних кількісних показників щодо осіб, які їх вчинили, та переліку причин і умов вчинення цих злочинів.

У науковій літературі нам вдалося знайти лише декілька визначень розглядуваного поняття. Так, В. Б. Ястребов зазначає, що

кримінологічна характеристика злочинів – це система ознак, що відбивають 1) їх просторово-часові параметри (місце у загальній сукупності злочинів, зв'язки з іншими видами злочинів, основні тенденції розвитку тощо); 2) особливості, що мають значення для розуміння детермінант злочинних проявів (ознаки особи злочинця, криміногенні ситуації, обставини, що сприяють вчиненню злочинів); 3) особливості, що мають значення для організації попереджувальної діяльності [2, с. 16]. Віднесення до кримінологічної характеристики ознак першого блоку є цілком слушним. Два останні блоки цього визначення стосуються інших сторін предмету кримінології і до кримінологічної характеристики злочинів входить не можуть.

Серед підручників з кримінології теоретичне тлумачення розглядуваного поняття міститься лише в роботі під редакцією В. М. Кудрявцева та В. Є. Емінова. У відповідній главі цього підручника В. Є. Емінов зазначає, що «зміст кримінологічної характеристики полягає у виявленні усіх ознак, що складають у сукупності та взаємозв'язку її структуру». Далі він виділяє три схожі блоки структури кримінологічної характеристики, але дає більш загальне найменування першого блоку – «кримінологічно значимі ознаки злочину» [3, с. 295]. В цьому визначенні вартим уваги є положення щодо взаємопов'язаності ознак злочину, однак визначення ознак першого блоку як кримінологічно значимих по суті є тавтологією терміну, що визначається.

В. Д. Ларічев у монографії, присвяченій злочинності в сфері економіки, також виділяє три структурні блоки кримінологічної характеристики злочинів, визначаючи її як «сукупність даних про певний вид (групу злочинів), особу злочинця та причини і умови, що сприяють їх вчиненню». Тобто він цілком обґрунтовано усунув з визначення положення щодо особливостей попереджувальної діяльності та додав блок щодо ознак особи злочинця [4, с. 10].

На нашу думку, наведені визначення містять окремі позитивні положення, але в цілому їх не можна визнати вдалими. По-перше, до них включені структурні блоки, які не мають прямого відношення до злочинів. З цим до речі погоджується і В. Д. Ларічев [4, с. 10]. По-друге, і це найважливіше, в них не розкривається, які саме ознаки злочинів утворюють кримінологічну характеристику, тобто не розкривається її сутність. По-третє, цінність кримінологічної характеристики вказані автори бачать лише у можливості використати її для запобігання злочинам [2, с. 15–16; 3, с. 295; 4, с. 8–9], але таке розуміння дуже суттєво обмежує її теоретичне та практичне значення.

Ми вважаємо, що для вирішення цієї проблеми необхідно почати з визначення кримінологічної характеристики конкретного злочину. Вона становить сукупність усіх його ознак як соціального акту, а саме час, місце, характер діяння, використані способи, засоби, предмет або предмети тощо; ситуацію вчинення (наявність свідків, стан освітлення

тощо); характер та розмір заподіяної шкоди (фізичної, матеріальної, моральної); стать, вік, стан на момент вчинення, соціальний статус тощо особи або осіб, які вчинили злочин; аналогічні дані відносно потерпілого або потерпілих. Слід зауважити, що це широкий, приблизний перелік ознак, що становлять кримінологічну характеристику кожного конкретного злочину. В реальності він може бути значно меншим, зокрема при виявленні злочину часто відсутня інформація про злочинця, не повністю відомі всі обставини діяння тощо. Але навіть у скороченому вигляді така сукупність ознак дозволяє визначити сутність даного злочину як соціального акту, оцінити реальний рівень його суспільної небезпечності, ціль та мотиви вчинення.

Наступним кроком у вирішенні проблеми є побудова кримінологічної характеристики злочинів певного виду, тобто групи злочинів. Вона може бути розроблена шляхом вивчення репрезентативної вибіркової сукупності таких злочинів і встановлення сукупності ознак кримінологічної характеристики кожного окремого злочину, який входить до цієї вибіркової сукупності. На основі цих даних можна виділити підгрупи злочинів даного виду, які мають схожі ознаки кримінологічної характеристики і можуть бути визначені як типи злочинів даного виду. Їх кількість визначається ступенем диференціації ознак кримінологічних характеристик кожного окремого факту злочину. При цьому доцільно зберігати максимальну конкретність ознак кримінологічної характеристики кожного типу злочинів даного виду, уникати їх невинуватого узагальнення. Сукупність типів злочинів певного виду утворить його кримінологічну характеристику. Доцільно поступово розробити кримінологічну характеристику всіх найбільш поширених та суспільно небезпечних видів злочинів. При вивченні сукупності злочинів кожного виду має визначатися окремий перелік ознак кримінологічної характеристики. На даний час нами вже розроблені кримінологічні характеристики окремих груп злочинів на основі вибіркового масиву, отриманих з Інформаційно-пошукової системи (ІПС) МВС України.

В подальшому можна підійти до розроблення кримінологічної характеристики злочинності. Побудова такої кримінологічної характеристики можлива на основі вивчення вибіркової сукупності злочинів (2000 одиниць), що репрезентує всі злочинні посягання, обліковані в країні за певний період часу.

Цінність кримінологічної характеристики видів злочинів та злочинності в цілому полягає в тому, що саме вона дозволяє розкрити сутність злочинності як соціального феномену, визначити її кримінологічну структуру та тенденції змін в ній, створити належну наукову основу для вдосконалення кримінального законодавства.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку кримінологічної науки в Україні у першій третині ХХІ століття // Інформаційний бюлетень Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України. 2019. № 20. – 67 с.

2. Ястребов В. Д. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений//Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 37. М. Юрид. Лит., 1982. 104 с.

3. Криминология: учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. 5-е изд., перераб. и доп. М. : Норма: ИНФРА-М, 2015. 800 с.

4. Ларичев В. Д. Преступность в сфере экономики (теоретические вопросы экономической преступности): монография. М.: ВНИИ МВД России, 2003. 130 с.

Мозоль Станіслав Анатолійович,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Проаналізовано наукові позиції та підходи щодо питання визначення поняття та змісту кримінологічної безпеки. Визначено сутність поняття кримінологічна безпека. Охарактеризовано еволюційні складові, які передують кримінологічним загрозам. Наведено поняття кримінологічна стратегія.

Ключові слова: Безпека, кримінологічна безпека, кримінологічні загрози, стратегія кримінологічної безпеки, злочинність, запобігання.

Summary. Scientific positions and approaches to the definition of the concept and content of criminological security are analyzed. The essence of the concept of criminological security is defined. The evolutionary components that precede criminological threats are characterized. The concept of criminological strategy is given.

Keywords: Security, criminological security, criminological threats, criminological security strategy, crime, prevention.

У сучасних умовах розвитку суспільних відносин забезпечувати належний рівень кримінологічної безпеки та ефективно протистояти злочинним проявам без реального знання кримінологічної ситуації надто складно. Для належного розуміння вказаних процесів і поглиблення інтеграції нових підходів до аналізу кримінологічної ситуації сучасна кримінологічна наука має стати ключовим елементом: як провідником між теорією і практикою, так і фундаментом для розробки і удосконалення дієвих заходів запобігання злочинності.

Вітчизняний досвід боротьби зі злочинністю засвідчує, що з кожним роком вплив кримінально-правових наук на сферу управління та організацію процесів запобігання злочинності постійно зростає. Самий же процес управління, будучи тісно пов'язаним із вказаними науками, розвивається як частина функціональної основи

кримінологічної політики. Відповідно кримінологічна безпека займає провідне місце у формуванні і реалізації кримінологічної політики, тому розуміння сутності поняття кримінологічної безпеки виступає визначальним компонентом для всебічного і глибокого вивчення злочинності та заходів запобігання їй.

Отже, під поняттям кримінологічна безпека – (англ. *criminological security*) ми розуміємо соціально прийнятний рівень захищеності законних прав і свобод людини і громадянина, життєво важливих інтересів держави та суспільства від реальних чи потенційних криміногенних загроз.

Кримінологічну безпеку не можна розглядати лише як ідеальний стан захищеності, до якого варто прагнути. На це впливає активний розвиток соціуму, що неминуче зумовлює як позитивні зрушення, так і ризики економічного, психологічного, культурологічного та криміногенного характеру. Але стан окремої особи, соціальної групи, держави або суспільства в цілому, за якого є здатність контролювати криміногенні ризики, результативно протидіяти злочинним проявам та використовувати можливості сталого розвитку, не відчуваючи страху перед суспільно небезпечними загрозами, можна вважати кримінологічною безпекою [1, с. 135].

Варто зазначити, що кримінологічна безпека розглядається у широкому та вузькому аспектах:

- у широкому сенсі вона є порядком та умовою життєдіяльності соціальної системи, що відзначається доброякісністю здійснення її саморегулятивних функцій. Водночас це і спроможність такої системи за наявності зовнішніх і внутрішніх кримінальних впливів підтримувати стійкий стан і вирішувати питання безпеки життєвих процесів у суспільстві;

- у вузькому сенсі кримінологічна безпека характеризує такий стан, за якого надійно захищено всі життєво важливі інтереси країни (нації), до мінімуму знижено реальні та потенційні кримінальні загрози й найкращим чином забезпечуються можливості прогресивного розвитку особи, суспільства та держави. Вона має всі необхідні властивості, що дозволяють захувати її до класу складних соціальних систем із конкретно-історичним (динамічним) характером.

Кримінологічна безпека, будучи об'єктом впливу криміногенних загроз, потребує постійного підтримання та забезпечення. Відповідно кримінологічна безпека та її забезпечення передбачають зміни змістовного навантаження від джерела загрози – злочинності на об'єкт захисту – життєво важливі інтереси особистості, суспільства й держави, тобто на ті цінності, яким, власне, і повинна бути гарантована кримінологічна безпека.

Забезпечення цього виду безпеки є пріоритетним завданням діяльності:

- правоохоронних органів;

- державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями;
- органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб;
- громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні кримінологічної безпеки;
- інших органів, на які законами України можуть бути покладено функції захисту від криміногенних загроз [4].

Діяльність перелічених суб'єктів має здійснюватися узгоджено і полягає у комплексному програмуванні та плануванні заходів, спрямованих саме на виявлення і усунення криміногенних загроз, а також на досягнення й підтримання прийнятної рівня захищеності законних прав і свобод людини і громадянина, життєво важливих інтересів держави та суспільства.

Варто зазначити, що криміногенні загрози є кінцевим елементом профілактичного впливу, йому передують такі еволюційні складові, як: небезпека => виклик => ризик => загроза. Під впливом будь-якого з вказаних елементів держава змушена постійно реагувати й удосконалювати свої захисні механізми. Для своєчасного попередження та подолання цих загроз та небезпек необхідно чітко розуміти сутність поняття, взаємозв'язок категорій та їх різновидів. Ідентифікація кримінальних загроз кримінологічній безпеці дає змогу розробити конкретні, своєчасні заходи щодо усунення і нейтралізації цих загроз [2].

Стратегія і напрями кримінологічної безпеки повинні посідати одне з ключових місць у стратегії національної безпеки та реалізовуватися в комплексі з іншими стратегіями з урахуванням їх особливостей.

Відповідно стратегія кримінологічної безпеки – це документ довгострокового планування, що розробляється на основі Стратегії національної безпеки України за результатами огляду кримінологічної безпеки та кримінологічного аналізу злочинності і визначає:

- напрями державної політики щодо гарантування захищеності законних прав і свобод людини і громадянина, життєво важливих інтересів держави та суспільства від реальних чи потенційних криміногенних загроз;
- цілі та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних криміногенних загроз [4].

Таким чином, саме розвиток концепції кримінологічної безпеки, сутність якої полягає у визначенні захисту кожної конкретної особи, є кінцевою метою та найвищим сенсом правоохоронної політики і передбачає розв'язання нових завдань, не лише спрямованих на досягнення власне кримінологічної мети, а й таких, що являють собою істотний внесок у забезпечення всіх складових національної безпеки та сприяють розбудові правової держави, в умовах якої попередження злочинів та зниження рівня злочинності розглядаються не як кінцева, а як проміжна мета [3, с. 50].

Список використаних джерел

1. Мельничук Т. В. Кримінологічна безпека: сутність та концептуальне обґрунтування. Актуальні проблеми держави і права. 2011. № 60. С. 132–138. Малиновська О. А. Міграційна політика Європейського союзу: виклики та уроки для України. Київ: НІСД, 2014. 48 с.
2. Мозоль С. А. Сучасні загрози кримінологічній безпеці. Наше право. 2018. № 1. С. 121–127.
3. Скулиш Є. Кримінологічна безпека в системі національної безпеки України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2010. № 2. С. 47–50.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page>.

Никифорчук Дмитро Йосипович,

начальник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Ручка Юрій Іванович,

співробітник Державного бюро розслідувань

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА БЕЗПЕЦІ АВТОТРАНСПОРТНИХ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ

Анотація. В представлених тезах розглянуто організовану злочинність як загрозу безпеці автотранспортних вантажних перевезень в Україні. Охарактеризовано діяльність організованих злочинних груп та організацій з транснаціональними зв'язками. Визначено їх структуру та характерні риси. Описано деякі аспекти діяльності міжнародної організації Європол.

Ключові слова: автотранспортні вантажні перевезення, організована злочинність, злочин, Інтерпол, Європол.

Summary. The presented theses consider organized crime as a threat to the safety of road transport in Ukraine. The activities of organized criminal groups and organizations with transnational ties are described. Their structure and characteristics are determined. Some aspects of the activities of the international organization Europol are described.

Key words: road freight transportation, organized crime, crime, Interpol, Europol.

Організована злочинність – явище, яке руйнує національні засади країни, посягає на безпеку людини, унеможливорює реформування політичної і правової системи, має у своєму розпорядженні фінансові й економічні можливості, не контрольовані ні державою, ні суспільством. Вона характеризується злиттям різних видів злочинів у єдину злочинну діяльність. Незважаючи на переважно корисливу спрямованість,

організована злочинність разом з тим нерідко межує з насильством, найбільш тяжкими його формами – вбивствами, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, вимаганням, незаконним позбавленням волі тощо [1, с. 172].

У сфері автомобільних транспортних перевезень це проявляється у вчиненні злочинів щодо водіїв, незаконних заволодіннях транспортними засобами, викраденням вантажів та втягненням водіїв у злочинну діяльність, пов'язану з транзитом наркотиків, торгівлею людьми тощо. При цьому, протягом останніх років спостерігається зростання обсягу вантажних перевезень, а українське автодорожнє господарство не відповідає європейським стандартам внаслідок незадовільного стану розвитку транспортної інфраструктури.

Недостатня фінансова прозорість господарської діяльності автодорожнього господарства України, висока цінність транспортного засобу і вантажу, який ним перевозиться, зумовлюють можливість вчинення злочинів у відношенні водіїв. Розгалужена мережа автомобільних шляхів та проходження територією України трьох європейських транспортних коридорів, які співпадають з напрямками доріг загальнодержавного значення, роблять можливим використання вантажного автотранспорту в інтересах злочинних груп та транснаціональних злочинних угруповань [2, с. 45].

Отже, такі злочини можливо поділити на два групи:

злочини, що посягають на безпеку водія, автотранспорт або вантаж;

злочини, пов'язані із втягненням водія у злочинну діяльність.

В цьому контексті доцільно зазначити, що 13.03.2020 Інтерполом направлено «Пурпурне повідомлення» до 194 країн-учасниць – попередження щодо активізації діяльності міжнародних злочинних угруповань, пов'язану зі світовою пандемією вірусу COVID-19 [14]. Незважаючи на введені рядом країн жорсткі карантинні заходи, спостерігається висока інтенсивність руху транспортних засобів і осіб через кордони України. Наприклад, станом на 16.05.2020 року, за добу, україно-польський кордон на в'їзд та виїзд перетнуло близько 16 тисяч осіб [4].

Злочини, що посягають на безпеку водіїв можуть бути причиною їх безвісного зникнення. Тому в ході проведення слідчих (розшукових) дій при безвісному зникненні такої особи, головна увага повинна приділятися відпрацюванню версії: «злочин вчинено організованою злочинною групою, що спеціалізується на грабежах та розбійних нападах».

Злочинна діяльність, пов'язана з використанням вантажних транспортних засобів, що здійснюють перевезення на далекі відстані під силу лише добре організованим злочинним угрупованням із міжрегіональними (міжнародними) зв'язками, для яких злочинний промисел є джерелом отримання надприбутку. Такі угруповання вчиняють злочини на території України та суміжних держав і

характеризуються складною розгалуженою структурою. Вони використовують фахівців з різних сфер діяльності. Наприклад, висококваліфікованих слюсарів, теслярів тощо, залучають для обладнання спеціальних сховищ для імпортування заборонених для обігу речей через державні кордони; фахівців з міжнародних перевезень та митних брокерів – для вибору оптимального маршруту перевезень та вантажу-прикриття, психологів – для вербування перевізників (наркокур'єрів), юристів – для ухилення від кримінальної відповідальності тощо.

Характерними рисами таких угруповань є [5]:

високий рівень організованості, що передбачає сувору дисципліну, ієрархію, чіткий розподіл ролей (водій, супроводжувач, охорона тощо.). Прийом нових членів здійснюється після перевірки виконання даних їм доручень. Злочинна діяльність угруповання контролюється організатором за допомогою силових блоків;

володіння прийомами контрозвідувальної діяльності. Злочини вони вчиняють виключно конспіративно, і, як правило, групою, але кожний співучасник знає лише того, з ким безпосередньо контактує;

висока мобільність, наявність вогнепальної зброї, засобів зв'язку; відокремленість від діяльності інших злочинних груп та міжрегіональний (міжнародний) розподіл сфер злочинної діяльності.

Окрім Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол, яка в основному займається інформаційним забезпеченням країн-учасниць, допомогу в боротьбі з організованими злочинними угрупованнями може надати поліцейське агентство Європейського союзу (Європол), який здійснює оперативну, слідчу та технічну підтримку правоохоронним органам у боротьбі з транснаціональними злочинами. Дана організація має можливість щодо надання міжнародної допомоги у кримінальних справах за спрощеною процедурою. Мова йде про безпосереднє отримання оперативної та процесуальної інформації у кримінальних провадженнях, закріплення меж транскордонного переслідування «за гарячими слідами». Згідно Конвенції про Європол, мандат цієї організації поширюється на злочини, пов'язані із вчиненням вбивств, торгівлею людьми, викраденнями людей, незаконним обмеженням волі, розбійними нападами, шахрайствами та викраденнями автомобілів [6].

Проблеми міжнародної транспортної безпеки постають все більш актуальними, оскільки в сучасну епоху глобалізації, незаконне завладіння транспортними засобами стало експортно орієнтованим і є «рухомою валютою» також і для фінансування тероризму та транснаціональних організованих злочинних угруповань [16].

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Кримінологія : підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.

2. Никифорчук Д.Й. Транзит наркотиків територією України як передумова поширення наркобізнесу в Європі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2. с. 41–48

3. Interpol. The International Criminal Police Organization URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Organized-crime>

4. Державна прикордонна служба України. Офіційний сайт. Новини. URL:<https://dpsu.gov.ua/ua/news/Do-uvagi-gromadyan-yaki-peretynayut-kordon-z-Polshcheyu/>

5. Никифорчук Д.Й. Теоретичні та організаційно-тактичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів оперативними підрозділами міліції України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. К., 2010. 437 с.

6. Puniskis, M. J. (n.d.). Europol. Encyclopedia of Transnational Crime & Justice. doi:10.4135/9781452218588.n53

7. Lantsman, L. (2013). “Moveable currency”: the role of seaports in export oriented vehicle theft. *Crime, Law and Social Change*, 59(2), 157–184. Retrieved from doi:10.1007/s10611-013-9420-7

Савченко Андрій Володимирович,

начальник контрольного відділу аналітичного управління Департаменту організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ПОЛОЖЕННЯХ ОКРЕМИХ ЗАКОНОПРОЄКТІВ

Анотація. У статті здійснений аналіз положень окремих проєктів Законів України, що були подані на розгляд Верховної Ради України наприкінці 2019 – початку 2020 рр., в яких містяться пропозиції щодо запобігання злочинам у сфері службової діяльності засобами кримінального права. З’ясовані проблемні питання таких законопроєктів, а також висловлені відповідні зауваження та пропозиції до них.

Ключові слова: запобігання, злочини у сфері службової діяльності, засоби кримінального права, законопроєкти, пропозиції та зауваження.

Summary. The article analyzes the provisions of separate draft Laws of Ukraine submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine in late 2019 – early 2020, which contain proposals for the prevention of crimes in the area of official activity by means of criminal law. The issues of such bills have been clarified and the relevant comments and suggestions have been made.

Keywords: prevention, crimes in the sphere of official activity, means of criminal law, bills, proposals and remarks.

У період з жовтня 2019 року до лютого 2020 року до Верховної Ради України було скеровано низку проєктів Законів України, в яких містилися різноманітні пропозиції стосовно змін і доповнень до розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України. Немає сумнівів, що розробники цих законопроєктів переслідували високу мету запобігання вказаним злочинам (для скорочення будемо їх називати «злочинами у сфері службової діяльності») засобами кримінального права, тобто таким кримінально-правовим інструментарієм, який застосовується державою для регулювання і захисту відповідних суспільних відносин (сюди можна віднести, наприклад, кримінально-правові норми, акти застосування таких норм права, офіційні акти їх тлумачення тощо). При цьому сучасні українські науковці присвячують зазначеним питанням навіть комплексні наукові дослідження (зокрема, у 2017 р. Д. Г. Михайленко розробив концептуальні основи протидії корупційним злочинам засобами кримінального права) [1]. Водночас не всі законопроєкти були обґрунтованими, виваженими та несуперечливими, відтак вони мали низку проблемних питань, що потребували свого розв'язання. Розглянемо далі докладніше окремі проєкти Законів України, що стосувалися сфери службової діяльності, критично їх проаналізувавши та висловивши відповідні зауваження й пропозиції.

Так, у проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за діяння, наслідком яких є введення надзвичайного стану, спричинення техногенної катастрофи, зупинення тепlopостачання, водopостачання, електропостачання, вивезення відходів» (реєстр. № 2263 від 15.10.2019) [2] пропонується доповнити КК України ст. 364-2 «Діяння посадових чи службових осіб, що призвели до істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб». При цьому санкції за вчинення такого злочину мають передбачати, з-поміж іншого, штраф відповідно: від сорока тисяч гривень до вісімдесяти тисяч гривень – як основне покарання (ч. 1 ст. 364-2) та від вісімдесяти тисяч гривень до ста шістдесяти тисяч гривень або без такого – як додаткове покарання (ч. 2 ст. 364-2). Тобто штрафи у цьому законопроєкті мають фіксований вимір у прив'язці до конкретно визначених мінімальних і максимальних їх розмірів у національній валюті (гривні), що суперечить вимогам ст. 53 «Штраф» КК України, де прямо передбачено, що такі розміри мають обраховуватися виключно у «неоподатковуваних мінімумах доходів громадян». Окрім того, викликає зауваження конструкція об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 364-2 КК України,

оскільки він сформульований неоднозначно та містить подвійні причинно-наслідкові конструкції (зокрема, «діяння ..., наслідком яких є ..., що призвели до ...»), ускладнює ситуацію й суперечливе визначення істотної шкоди, яке пропонується помістити до п. 1 примітки до цієї статті (такого роду шкодою буде визнано шкоду, яка створює небезпеку життю чи здоров'ю людей чи порушення нормального режиму їх життя та/або матеріальну шкоду, що перевищує двадцять тисяч гривень). За такої ситуації правильна оцінка у цьому складі злочину істотної шкоди, яка буде мати одночасно як матеріальний, так і нематеріальний характер, виключається. Усе це напряму стосується і пропонованих положень у ч. 2 ст. 364-2 КК України («те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки»), а також змісту терміна «тяжкі наслідки» (вважаються такі наслідки у вигляді матеріальної шкоди, що перевищують сто шістьдесят тисяч гривень та/або створюють загрозу життю і здоров'ю людей, що призвело до смерті особи). Загалом діяння, відповідальність за яке запропоноване передбачити у ст. 364-2 КК України, могло б охоплюватися або складом злочинущо міститься у ст. 367 «Службова недбалість», або іншими суміжними складами злочинів.

У проєкті Закону України «Про внесення зміни до статті 364 Кримінального кодексу України щодо уточнення ознак окремих злочинів у сфері службової діяльності» (реєстр. № 2621 від 18.12.2019) [3] було запропоновано у п. 3 примітки до ст. 364 КК України уточнити термін «істотна шкода» (шляхом доповнення його юридичною конструкцією, що раніше вже існувала у цьому Кодексі та критикувалася низкою науковців, – «якщо вона (істотна шкода) полягає у завданні матеріальних збитків»). Звідси істотна шкода не буде обмежуватися виключно завданням матеріальних збитків і до неї, як варіант, буде застосований оціночний (аксіологічний) підхід. На думку розробників, це позитивно впливатиме на розширення обсягу кваліфікації суспільно небезпечних діянь і дасть можливість притягати до кримінальної відповідальності більшу кількість осіб. Але хіба ж це є самоціллю закону про кримінальну відповідальність? Замість розширення та уточнення самого суспільно небезпечного діяння, його об'єктивних й особливо суб'єктивних (зокрема, через розширення вказівки не тільки на мету, але й на специфічні мотиви вчинення цього злочину – корисливі, особисті тощо) ознак, законодавець знов повертається на «круги своя». Вважаємо таку ситуацію неприпустимою, адже вона значно погіршує кримінально-правове становище особи і не сприяє гуманізації кримінальної відповідальності. Водночас законодавець обмежено підійшов до реалізації запропонованої ним стратегії змін до ст. 364 КК України, оскільки у законопроєкті немає пропозицій з приводу аналогічних доповнень до дефініції «тяжкі наслідки» у п. 4 примітки до цієї статті.

У проєкті Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» (реєстр. № 2285-9 від 27.12.2019) [4] передбачається доповнити КК України новою нормою – ст. 365-3 «Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконних азартних ігор», яка містить спірну редакцію, оскільки одночасно охоплює ознаки зловживання владою або службовим становищем і службової недбалості. На практиці, як уявляється, її застосування може призвести до кримінально-правових колізій і невірної кваліфікації вчинених діянь. Окрім цього, незвично суворим має бути покарання за вчинення цього специфічного злочину («позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»), який вважатиметься найбільш тяжким, порівняно навіть із корупційними злочинами у межах аналізованого розділу Особливої частини КК України. Звідси вважаємо недоцільним існування окремої кримінальної відповідальності за бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконних азартних ігор, яка повинна охоплюватися тільки чинною редакцією ст. 367 «Службова недбалість» КК України.

Також у проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо порушення народним депутатом України вимог Регламенту Верховної Ради України» (реєстр. № 2738 від 14.01.2020) [5] запропоновано, з-поміж іншого, доповнити КК України ст. 364-3 «Порушення народним депутатом України вимог Регламенту Верховної Ради України», де: а) за вчинення вказаних дій передбачити покарання у виді «обмеження волі на строк до одного року з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк» (ч. 1); б) за повторне вчинення вказаних дій передбачити покарання у виді «обмеження волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк». Порівняно із запропонованою редакцією нової ст. 364-2 «Здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України» КК України зазначена редакція ст. 364-3 цього Кодексу взагалі не передбачає у своїх санкціях застосування штрафів. Натомість на практиці реалізація положень ст. 364-3 КК України буде неможливою з таких причин: по-перше, якщо народного депутата України визнають винним і засудять за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 цієї статті, то йому призначать – 1 рік обмеження волі, а після відбуття цього основного покарання, він відбудуватиме додаткове – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк, тобто знов на 1 рік. Відповідно народний депутат матиме судимість. Згідно з п. 6 ч. 1 ст. 89 КК України особи, засуджені до обмеження волі, вважаються такими, що не мають судимості, якщо вони протягом двох років з дня відбуття

покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину. Тобто, фактично йдеться про якнайменш чотириохрічний термін судимості у винної особи. Поряд із цим, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. № 2790-ХІІ (із змінами та доповненнями), передбачене дострокове припинення повноважень народного депутата України у разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього. Отже, фактично злочин, передбачений ч. 2 ст. 364-3 КК України, народний депутат України ніколи не зможе вчинити, бо за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 цієї статті, він буде позбавлений статусу народного депутата.

Наприкінці зауважимо, що наведені нами аргументи можна було б урахувати при доопрацюванні аналізованих проєктів відповідних Законів України, оскільки в них містяться зауваження та пропозиції, які здатні оптимізувати запобіжну роль засобів кримінального права у контексті запобігання злочинам у сфері службової діяльності.

Список використаних джерел

1. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 582 с.

2. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за діяння, наслідком яких є ведення надзвичайного стану, спричинення техногенної катастрофи, зупинення тепlopостачання, водopостачання, електropостачання, вивезення відходів (реєстр. № 2263 від 15.10.2019). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=67081.

3. Проєкт Закону про внесення зміни до статті 364 Кримінального кодексу України щодо уточнення ознак окремих злочинів у сфері службової діяльності (реєстр. № 2621 від 18.12.2019). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=.

4. Проєкт Закону про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор (реєстр. № 2285-9 від 27.12.2019). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67807.

5. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо порушення народним депутатам України вимог Регламенту Верховної Ради України (реєстр. № 2738 від 14.01.2020). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67877.

Тимошенко Віра Іванівна,

головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

МАРГІНАЛЬНА СИТУАЦІЯ ЯК КРИМІНОГЕННИЙ ФАКТОР

Анотація. Розглядається маргінальна ситуація як гранична, проміжна, перехідна для особистості або групи стосовно будь-якої соціальної спільноти. Визначаються причини та наслідки маргінальної ситуації, зокрема вона сприяє формуванню груп кримінальних маргіналів. Маргінальність є сприятливим середовищем для поширення злочинності. Маргінальна ситуація може бути криміногенним фактором.

Ключові слова: маргінал, маргінальність, маргінальна ситуація, протиправна поведінка, злочинність, деформація, особистість.

Summary. The marginal situation is considered to be an intermediate and transitional situation for the individual or group in relation to any social community. The causes and consequences of the marginal situation are identified. In particular, it contributes to the formation of groups of criminal marginals. Marginality is a conducive environment for the spread of crime. The marginal situation can be a criminogenic factor.

Keywords: marginal, marginality, marginal situation, illegal behaviour, crime, deformation, individual.

Актуальність дослідження маргінальної ситуації пояснюється об'єктивним станом соціальної структури українського суспільства, його постійними трансформаціями на фоні маргіналізації значної частини населення. Нині в Україні продовжується зміна еліт, поглиблюється економічна і соціальна нерівність, прискорюється деформація суспільної, групової та індивідуальної правової свідомості, формується особливий тип особистості з кризовою або катастрофічною свідомістю, разом з тим з'являються нові маргінальні групи населення. Обстановка невизначеності і невпевненості сприяє девіантній поведінці, вона є загрозою громадській безпеці.

Маргінали (лат. *margo* – межа, край; *marginalis* – той, що перебуває на краю) – особи, спосіб життя і світогляд яких не вписуються в рамки, прийняті в даному соціумі. Термін «маргінал» вперше було застосовано американським соціологом Робертом Парком у 20-ті роки ХХ ст. при вивченні мігрантів і переселенців, які не змогли узгодити свої звички з новим середовищем. Такі особи перебували на своєрідній межі між соціальними групами, прагнули повністю увійти до однієї з них. Р. Парк розглядав маргінала як особу, яка несе в собі культурний конфлікт, зіткнення різних груп, різних культур, різних цивілізацій [1].

Маргінальність зазвичай розглядають як стан невпевненості, невизначеності людини у світі, наслідок її невдоволення своїм

становищем. Це особлива форма соціального життя індивіда (суспільної групи), вона негативно впливає на структуру суспільства і призводить до деформації традицій, моралі, соціальних орієнтирів і ціннісних установок, руйнування міжособистісних зв'язків, відчуження від ряду економічних, правових, політичних процесів, деформації сприйняття навколишньої дійсності і формування специфічного типу особистості маргінала. У результаті людина перестає бути активним, повноцінним членом суспільства, втрачає позитивний зв'язок з ним, тобто перебуває поза структурою.

Маргінальною ситуацією називають обстановку, що є граничною, проміжною, перехідною для особистості або групи стосовно будь-якої соціальної спільності. У маргінальній ситуації дві або більше культури переплітаються, об'єднуються або конфліктують (наприклад, традиційна культура якоїсь спільноти і кримінальна субкультура). Маргінальна ситуація розглядається як наслідок перебування людини у маргінальному статусі.

Маргінальна ситуація може бути викликана як соціально-економічними причинами, так і культурними змінами. Так, наприклад, вимушені мігранти потрапляють у ситуацію невизначеності, коли втрачаються наявні раніше суспільні зв'язки, змінюється стиль життя, виникає потреба пристосуватись до чужої культури, вирішувати соціально-економічні проблеми (знайти роботу, житло і т.п.).

Потраплення в маргінальну ситуацію призводить до певних наслідків. Характер цих наслідків суттєво залежить від поведінки людини, яка перебуває у маргінальній ситуації. Маргінальна ситуація формує особливий «гібридний» тип особистості, що має певні характерні риси, а саме: загострена рефлексія і самосвідомість; критичне, скептичне, або навіть цинічне ставлення до навколишнього середовища, інших людей; релятивізм і невизначене світосприйняття; психологічна відчуженість; замкненість, апатія, внутрішня суперечливість. Маргінальність може проявлятися в різних формах, зокрема у вигляді девіації, яка є або деструктивною для самих членів спільноти, або виходить назовні у суспільство у вигляді насилля, некерованих дій. Потраплення у маргінальну ситуацію сприяє деморалізації, суїциду, різним формам протесту [2].

Маргінальність виступає сприятливим середовищем для розвитку злочинності, а маргінальна ситуація прискорює цей процес, сприяє формуванню груп кримінальних маргіналів. Це можуть бути групи докримінальні, які характеризуються нестійкою поведінкою та нігілістичним ставленням до закону і правопорядку. Такі групи являють собою базу, на основі якої у подальшому формуються групи зі стійкою кримінальною спрямованістю, тобто повністю сформованими стереотипами протиправної поведінки. Сюди ж входять особи, які нерідко вчиняють злочини. На найнижчому ступені даної класифікації кримінальних маргінальних груп стоять особи, що відбули кримінальне

покарання, втратили соціально корисні зв'язки з родиною і знайомими, їх можна вважати «ізгоями» суспільства [3].

Дійовими особами маргінальної ситуації можуть бути не лише традиційні носії маргінальності (наркомани, алкоголіки, божевільні, волоцюги, асоціальні елементи), а й конформісти. У маргінальну ситуацію може потрапити навіть законслухняний громадянин (або група осіб), правова культура якого (яких) перебуває на високому рівні.

Маргінальна ситуація завжди виключно напружена, на практиці вона реалізується вкрай неоднозначно. Маргінальний статус потенційно є джерелом невротичних симптомів, важких депресій, деморалізації, індивідуальних і групових форм протесту [4]. Особливо небезпечною є маргіналізація колишніх співробітників правоохоронних органів і військовослужбовців, звільнених із збройних сил. Людина, що опинилась у маргінальній ситуації, певною мірою відгороджується від звичного для неї соціального середовища, перед нею постає необхідність зробити вибір щодо сценарію свого подальшого перебування в соціумі. Є два варіанти поведінки особи, яка потрапила у маргінальну ситуацію: активна і пасивна. У першому випадку людина чинить опір, намагається змінити ситуацію або вийти з неї, не порушуючи закон і загальноприйняті правила поведінки. Маргінальна ситуація може дати поштовх інтелектуальній, художній творчості, оновленню духовної історії людства. В іншому випадку людина не вживає ніяких заходів, щоб вийти з цієї ситуації, інтегрується в неї, вона змирилась і поглинається ситуацією, можливо опускається на саме дно, наприклад, вчиняє злочин.

Маргінальність загрожує стабільності і безпеці суспільства і держави. Адже маргінал перебуває на межі антисуспільної поведінки, нерідко прагне входити до антисуспільних об'єднань з нетрадиційною системою цінностей. Маргінальність є сприятливим середовищем для поширення злочинності, а маргінальна ситуація може бути криміногенним фактором.

Таким чином, факторами маргінальної ситуації є соціальні зміни і особистісні психологічні особливості людини. Маргінальність, маргінальна ситуація є результатом конфлікту із загальноприйнятими нормами, наявним суспільним ладом, це наслідок кризових тенденцій і трансформацій, загроза стабільності соціуму і правопорядку. Не у всіх випадках маргінальна ситуація надає людині можливість для «виходу» з неї, конструктивного вирішення проблеми. Але одна людина шукає законний вихід із ситуації, а інша – узгоджує свою поведінку із ситуацією, підлаштовуються під неї, або навіть використовує у своїх, не завжди законних інтересах. Нерідко людина потрапляє в маргінальну ситуацію саме завдяки своєму світогляду, низькому рівню правосвідомості. Адже одне лише усвідомлення ситуації певним чином вже змінює ситуацію, оскільки апелює до можливого діяння. Який шлях людина обере – це залежить від багатьох факторів: від особистісних характеристик до зовнішніх обставин.

Держава має докладати зусиль для попередження стану, що сприяє маргіналізації суспільства, разом з тим і підвищенню рівня злочинності. Йдеться не лише про виявлення і нейтралізацію явищ і процесів, що обумовлюють вчинення і поширення окремих форм та видів злочинів, а й про врахування факторів, що впливають на формування антигромадських рис у певних категорій осіб, у тому числі психологічних факторів, що визначають той чи інший варіант поведінки людини у кожному конкретному випадку. Держава має дбати про визначення методики виходу із маргінальної ситуації. Чим більше держава самоосувається від виконання своїх функцій, тим більш сприятливі умови для формування маргінальної ситуації. Саме бездіяльність держави є основною детермінантою злочинності та маргінальної поведінки. Долати ж маргіналізацію суспільства слід перш за все економічним шляхом: підвищенням рівня життя народу, зниженням бідності, безробіття, розшарування суспільства на надбагатих і малозабезпечених та бідних.

Список використаних джерел

1. Park R. E. Human migration and the marginal man. *The American Journal of Sociology*. 1928. Vol. 33. No. 6.
2. Заживихина Н.В. Характеристика маргінальної ситуації. URL.: <https://cyberleninka.ru/article/n/harakteristika-marginalnoy-situatsii>
3. Шалагінова Н. А. Соціальна маргінальність як передумова девіації *Філософія права*. 2017. № 4 (83). С. 128–132. URL.: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-marginalnost-kak-predposylka-deviatsii>
4. Фромм Э. Анатомія людської деструктивності: пер. П. С. Гуревич. М.: Республіка, 1994. 447 с.

Юзікова Наталія Семенівна,

професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор юридичних наук, доцент

ДОВІРА ДО ІНСТИТУТІВ СУСПІЛЬСТВА У ФОРМУВАННІ МОТИВАЦІЇ ДО ПРИЙНЯТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування довіри до суб'єктів, що здійснюють запобігання злочинності. Визначені інструменти підвищення ефективності взаємодії соціальних інститутів, судових та правоохоронних органів, органів влади та управління з громадськістю. Розглянуто вплив фундаментальних інститутів (релігії, родини, освіти, політичний інститут) на формування поведінки неповнолітнього. Здійснено ретроспективний аналіз вітчизняних

пам'яток які відображать функціонування вплив агентів соціалізації та відхилення у поведінці дитини

Ключові слова: неповнолітні, довіра, виховання, освіта, злочинність, покарання, девіантна поведінка

Summary. The article considers the problem of building trust in entities that carry out crime prevention. Tools have been identified to increase the effectiveness of interaction between social institutions, judicial and law enforcement agencies, the state and society.. The influence of fundamental institutions (religion, family, education, political institution) on the formation of minor behavior is considered. A historical analysis of domestic regulatory documents is carried out, which reflects the influence of socialization agents on deviations in child behavior.

Keywords: minors, trust, upbringing, education, crime, punishment, deviant behavior

Минуло десять років як Анатолій Петрович Закалюк пішов з життя. Для багатьох науковців він був вчителем, науковим наставником і другом. Глибокий погляд, доброзичлива посмішка, неординарні ідеї, мудрі поради закарбувались у нашій пам'яті. Нам у спадщину залишились його праці. Його наукові погляди, пропозиції та рекомендації залишаються актуальними і сьогодні. Як потужне наукове підґрунтя дослідницька спадщина Анатолія Петровича Закалюка щедро використовується як молодими вченими та здобувачами, так і корифеями кримінології. Особисто для мене, Анатолій Петрович визначив вектор наукового пошуку у вченні про злочинність неповнолітніх. Перечитуючи його праці, кожен раз знаходиш для себе нові погляди та шляхи вирішення окремих наукових проблем. Питанням ролі і значення соціальних інститутів суспільства у формуванні мотивації особи до суспільно прийнятної активності, академік Закалюк А.П. приділяв багато уваги, особливо у контексті формування державної політики запобігання злочинності. Саме тому у науковій публікації мова піде про довіру до інститутів суспільства крізь призму історичних пам'яток та наукових поглядів різних часів. Буде зосереджено увагу на окремих соціальних інститутах суспільства, що відіграють значну роль у процесі соціалізації дитини.

Цивілізоване суспільство прагне створити правові, соціальні та економічні умови для соціалізації дитини, утвердження її духовного і фізичного здоров'я, матеріального та соціального благополуччя.

Реалізація функцій соціальних інститутів сприяє формуванню поваги до моральних засад і традиційних цінностей українського суспільства, формуванню громадської думки щодо небайдужого ставлення до суспільно-неприйнятної активності неповнолітніх.

Характеризуючи злочинність неповнолітніх, академік Закалюк А.П., зазначав, що головні ланки формування у дітей суспільно прийнятних культурних цінностей, морально-психологічних орієнтирів та норм поведінки за умов сучасної української держави не виконують або далеко не повною мірою здійснюють цю свою соціальну функцію.

Вони, на переконливу думку вченого, фактично відіграють роль умов, що сприяють (не перешкоджають) формуванню антисуспільної спрямованості особистості підлітків, її суспільно небезпечного різновиду та криміногенній мотивації неповнолітніх, які на цьому ґрунті вчиняють злочини [1, с. 494–495].

Одним із шляхів, що забезпечують досягнення цілей соціальних інститутів суспільства, що спрямовують свої зусилля на створення умов для прийнятної соціалізації дитини є формування довіри до цих інститутів. *Фактор довіри* виступає одним з інструментів, що використовуються як для ефективної організації превентивної діяльності, так і для її якісної оцінки.

Фактор довіри до діяльності суб'єктів, що здійснюють запобігання злочинності є також інструментом підвищення ефективності взаємодії судових та правоохоронних органів, органів влади та управління з громадськістю. Цей фактор показує наскільки результативно працюють гілки влади, за якими напрямами вони використовують наявні ресурси та в якій кількості.

Аналізуючи питання довіри до соціальних інститутів зосередимо увагу на домінуючій ролі соціального інституту релігії не тільки у процесі соціалізації дитини, а й у цілому у житті суспільства. Одне з перших письмових відображень духовного впливу можна знайти у «Поученні Володимира Мономаха дітям». Ця пам'ятка містить три головні правила поведінки, що стосуються людини-християнина і особливо князя-християнина, які Володимир Мономах наставляв своїм дітям. Перша відображує ставлення людини до Бога, друга – відносини між владою та підданими, і третя – ставлення людини до самого себе, а відповідно й до інших людей.

Про визначальну роль інституту релігії говорять артикули Військового статуту Петра I від 26 квітня 1715 р.: розділ I «Про страх Божій» та розділ II «Про службу Божу і про священників» [2, с. 752–755]; артикули Права, за якими судиться малоросійський народ: розділ II «Про честь Божую», розділ III «Про вищу честь та владу монаршу» [3, с. 39–44]. Поряд з цим у історичних пам'ятках міститься вказівка на пом'якшення покарання неповнолітнім за чародійство або передачу для духовного наставництва [3, с. 41–42].

Таким чином, довіра до інституту релігії розповсюджується і на процес соціалізації, виховання дитини і на покарання за неприйнятну поведінку.

Неодмінною та нерозривно пов'язаною із інститутом релігії складовою відображення ролі і місця у процесі соціалізації дитини *виступає інститут сім'ї* (батьківської влади), інколи неособливої, на якій багато століть тримається культурно-виховний процес.

Особливе місце серед історичних пам'яток минулої доби, що є відображенням місця і ролі інституту сім'ї (особливо батьківської влади), соціальних інститутів культури, виховання та релігії у ставленні до дитини займає Домострой.

Виходячи з положень Домострою, батькам належало право виховування своїх дітей, їх виправленням у разі негідної поведінки поєднане із правом карати шляхом застосування тілесних покарань. Саме тому діти несли відповідальність перед батьками, а батьки перед Богом та людьми (суспільством) за те, що неналежним чином виховували своїх дітей, наслідком чого була протиправна поведінка дитини. Таким чином, суспільство оцінювало неприйнятну поведінку дитини як результат неналежного виховання, негідного виконання своїх батьківських обов'язків.

Недовіра до ефективності виховного впливу з боку інституту сім'ї виявлялась у завуальованому негативному ставленні до дітей, що знаходились під впливом батьківської влади. Так, при характеристиці релігійного стану Катеринославського округу, наголос робився саме на негативному впливі родини, у якій спостерігається поважне ставлення до релігійних традицій.

У межах соціального інституту доводиться важливість процесу виховання дитини, що реалізується шляхом проведення різноманітних заходів, залученням державних установ та громади, особливо молоді, проведенням лекцій. Значного розповсюдження набули заходи щодо проведення «тижня захисту дітей». У межах цього заходу доводилась соціальна політика держави, спрямована на виховання радянських дітей, виявлення їх потреб, формування їх свідомості та життя відповідних заходів для створення умов соціально прийнятеного розвитку особистості дітей – майбутнього країни.

Відповідальність за розвиток та виховання дитини покладається на державу, і Комуністична партія визначає політику держави у цьому напрямку.

Так, у програмі РКП (б), прийнятій у 1919 році на VIII з'їзді партії, були сформовані завдання у різних сферах суспільних відносин (загальнополітичній, військовій, судовій, народної освіти, релігійній, економічній); на з'їзді також піднімались питання про роботу серед жінок та молоді [4, с. 67–92, 114–115]. Головним завданням народної освіти було перетворення школи зі знаряддя класового панування буржуазії, на комуністичне переродження суспільства [4, с. 81–83].

Поряд з прогресивною спрямованістю політичного інституту суспільства, спостерігаються і негативні елементи. Як зазначалось раніше, не надається належної уваги родині, як осередку формування потреб, інтересів, цінностей, мотивації суспільно корисної активності дитини.

Нівелюється роль жінки – матері, на зміну якій приходять жінки – будівниці комунізму. У радянські часи виховна функція матері була нівельована політикою країни. Крім того газети сповіщали, що завдяки дитячим яслам, матері – пролетарки мають можливість ліквідувати свою неграмотність і наблизитись до суспільного життя. Метою створення дитячих садків було не тільки забезпечення прийнятеного простору для розвитку дитини, а й звільнення жінки від

застарілих буржуазних ланцюгів, які, на думку радянських політиків, заважають їй приймати участь у будівництві майбутнього країни.

Таким чином, недовіра до інституту сім'ї породила деформації у процесі соціалізації дитини, що у подальшому вплинуло на формування злочинної активності частини неповнолітніх.

Окремої уваги заслуговує близький до інституту батьківської влади *інститут освіти*, який переважним чином формувався і діяв у єдності з інститутом релігії.

Сутність системи освіти, як соціального інституту полягає в її соціальних функціях. Функція професіоналізації є однією з основних у системі освіти, і полягає у підготовці кваліфікованих кадрів для всіх сфер суспільного життя. Виховна функція полягає у формуванні за допомогою цілеспрямованої діяльності певних соціальних рис світогляду у підростаючого покоління, визнання ними пануючих у суспільстві норм поведінки, ціннісних орієнтацій. Виховання дитини у дусі конформізму, визнання ідеалів та культурних цінностей, що склалися у суспільстві, сприяє підтриманню існуючого соціального порядку. Відносно самостійним аспектом виховної функції системи освіти є забезпечення соціального контролю. Він полягає у тому, що обов'язковість освіти в сучасному світі передбачає проведення певного часу у школі, коли поведінка дитини під контролем вчителів та вихователів.

Довіра до системи освіти і виховання в межах цього соціального інституту проявляється у заходах та формах роботи з дітьми. Виховання у школах спрямовувалось на наближення учнів до церкви та повчання їх устанам і звичаям, і до розвитку у них добрих християнських навичок. Коли ж поведінка дитини виходила за межі розуміння «детская шалость», до порушника, з метою виправлення, застосовувались гуманні заходи, а міри, що принижують людську гідність або не відповідають гідності вчителя чи протирічать гігієнічним умовам, або не пов'язані із поняттям та метою покарання у школах не застосовуються. Коли вчитель припускався принизливих заходів, він негайно звільнявся з посади.

Прикладом довіри до *політичного інституту* крізь призму використання владних повноважень органами держави є звернення громади до губернатора. Так, чиновництво Катеринославщини віддавало перевагу грі у більярд у ресторанах, клубах, де залишали значну частину заробітку. У зв'язку з чим дружини чиновників звернулись до губернатора напередодні Різдва Христового з наступним листом: «Мужья наши, как Вам известно, получают столь мизерное жалованье, что еле-еле хватает при теперешней дороговизне, на самую скромную жизнь. Между тем, соблазнительные разных развлечений их разоряют, и приходится голодать с малыми детьми в холодных квартирах. В ресторане «Континенталь» на Торговой улице открылась

игра в бильярд, где наши мужья проигрывали все жалованье. Умоляем Вас со слезами на глазах и просим, чтобы дети наши могли встретить праздник не голодными, запретить игру» [5]. Як свідчать архівні документи бильярди було зачинено до 30 січня 1910 року.

Аналіз функціонального спрямування соціальних інститутів суспільства надає можливість сформулювати складові соціалізації особистості неповнолітнього: певний соціальний процес, що зумовлений цілями суспільства або суспільними потребами; наявність суб'єктів певної вікової групи; базується на історично сформованих структурах (соціальних інститутах) – сукупності соціальних норм, правил, цінностей, що визначають стійкі форми соціально-прийнятної поведінки.

Таким чином, формування довіри до соціальних інститутів суспільства, що впливають на соціалізацію дитини, значною мірою сприяє зниженню рівня злочинності, у тому числі серед неповнолітніх, та підвищенню рівня безпеки у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. / А. П. Закалюк. Київ : Ін Юре, 2008. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.
2. Законодательство Петра 1. М. : Юрид.лит., 1997. – 880с.
3. Права, за якими судиться малоросійський народ // АН України, Ін-т государства и права и др.; / Сост.: К. А. Вислобоков, И.Б. Усенко, Ю.С. Шемшученко. Київ : Наук. думка, 1997. 548с. (Памятники политико-правовой культуры Украины). – укр. М.
4. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986). Т. 2. 1917 – 1922 9-е изд., доп. и испр. М. : Политиздат, 1983. – 606с.
5. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО). – Ф. 469. Катеринославська міська управа, оп. 1. спр. 27 –29 арк.

Александренко Олена Віталіївна,
науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем криміналістичного
забезпечення та судової експертології
ННІ № 2 Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ПОНЯТТЯ «ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ» ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АКАДЕМІКА А. П. ЗАКАЛЮКА

Анотація. У публікації коротко викладено результати виконаного академіком НАПрН України А.П. Закалюком актуального наукового дослідження категорій «організована злочинна діяльність» та «злочинна діяльність», у тому числі авторське визначення вказаних категорій, що не втратило донині теоретичної та практичної цінності.

Ключові слова: злочинна діяльність, організована злочинна діяльність, кримінально-правова характеристика.

Summary. The publication is devoted to the consideration of the results of the actual scientific research of the categories «organized criminal activity» and «criminal activity» carried out by academician NALS of Ukraine A.P. Zakalyuk, including the author's definition of these categories, not lost so far theoretical and practical value.

Keywords: criminal activity, organized criminal activity, criminal law characteristic.

Надмірна ідеологізація здійснюваних у 60-х-80-х роках минулого століття у СРСР соціально-економічних та інших перетворень та ідеалізація їх результатів породило відкрите заперечення, що з часом переросло у просте замовчування, наявності в країні організованої злочинності та причин, що її породили. Офіційному визнанню факту існування в країні організованої злочинності перешкоджало і відсутність єдиної думки з цього питання у вітчизняних вчених-кримінологів.

І, як відзначалося у вступному слові доктора юридичних наук А. І. Долгової, ведучої «круглого столу» «Організована злочинність: проблеми, дискусії, пропозиції»¹, що відбувся

¹ Проблема організованої злочинності, що обговорювалася за «круглим столом» за участю відомих вчених і практичних працівників правоохоронних органів країни, яка в рівній мірі хвилювала і фахівців, і населення, включала дискусії відносно визначення перш за все вихідного поняття «організована злочинність», оцінки її розвитку і з'ясування причин, необхідності розробки обґрунтованих стратегічних і тактичних напрямів боротьби з нею, вдосконалення правової основи правоохоронної діяльності [1, с. 7–350].

влітку 1989 року у видавництві «Юридическая литература» (м. Москва), лише наприкінці 1988 року тих, хто мав сумніви щодо наявності в країні гострої проблеми боротьби з цим негативним явищем, серед кримінологів практично не залишилось, зорієнтував їх на активне сприяння державним органам у розробці заходів по її вирішенню [1, с. 3].

Розпад СРСР, що вскорості стався, певним чином послабив розробку організаційно-правових начал протидії організованій злочинності, водночас зумовив її подальше роздільне здійснення у межах кожної з самостійних держав, які було створено на території колишнього Радянського Союзу.

В Україні вирішення цих проблемних питань в основному було завершено з прийняттям вищим законодавчим органом країни 05 квітня 2001 року нового Кримінального кодексу України (далі – КК України 2001 р.), який набрав чинності з 01 вересня того ж 2001 року. Нормативні положення, що доповнили КК 2001 р. і мали метою посилення боротьби з організованою злочинністю, включали: а) значне розширення функціональних ознак такого співучасника злочину, як організатора (ст. 27 КК); б) подальший розвиток інституту співучасті шляхом виділення таких його нових форм, що відрізняються більш високою ступінню організованості, як організована група (ч. 3 ст. 28 КК) і злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК); в) криміналізація діянь, що полягають у створенні злочинної організації та вчиненні інших прирівняних до них дій (ст. 225 КК) [2, с. 14–15, 135].

Активна життєва позиція, широта наукових інтересів і глибока професійна ерудиція не дозволили Анатолію Петровичу залишитися байдужим до проблеми боротьби з інтенсивними проявами організованої злочинності, яка хвилювала широку громадськість в Україні, та вимагала невідкладної розробки і рішучих заходів щодо протидії їм. Предметом свого наукового дослідження з вказаної проблеми Анатолій Петрович обрав з'ясування сутності організованої злочинної діяльності та обґрунтування необхідності її законодавчого/нормативного визначення [3, с. 61]. Результати виконаного Анатолієм Петровичем у 2001–2004 рр. наукового дослідження з зазначених питань нашли відображення у двох його наукових статтях [4, с. 20–28; 5, с. 130–141], двох виступах на науково-практичних конференціях [3, с. 61–64; 6, с. 32–35], а також при розгляді кримінологічної характеристики та особливостей попередження організованої злочинності [7, с. 269–423].

Необхідність здійснення такого наукового дослідження Анатолій Петрович аргументував перш за все наступними обставинами. Не заперечуючи кримінологічної та криміналістичної значущості організаційних ознак організованих злочинних угруповань [3, с. 61–62; 5, с. 131–132], Анатолій Петрович разом з тим виступав проти такої, що знайшла своє відображення у КК України 2001 р., проте, викликала критичні зауваження, обумовленості цими оціночними ознаками

кримінально-правової характеристики злочинів, вчинених злочинними угрупованнями. Анатолій Петрович звертав увагу й на те, що неоднозначне тлумачення організаційних ознак, особливо у слідчій і судовій практиці, призводили до того, що дві третини злочинних груп з числа тих, які на стадіях дізнання і попереднього розслідування, на підставі цих ознак кваліфікувалися як організовані, судами такими не визнавались, а п'ята їх частина взагалі до суду не потрапляла. З іншого боку, як обґрунтовано відзначав Анатолій Петрович, акцентування уваги при нормативному визначенні організованої злочинності на її організаційних ознаках виключало можливість обліку на практиці як прояви організованої злочинності фактів орудування в економічній сфері злочинних угруповань, що не мали зовні надто очевидних і притаманних організованим злочинним угрупованням організаційних ознак [3, с. 62; 5, с. 133]. Водночас Анатолій Петрович схвалював зарубіжну практику вирішення проблеми кримінально-правового визначення злочинів, що належать до організованої злочинності, шляхом безпосереднього їх наведення або вказівки на змістовні ознаки діяльності груп, що їх вчинили; визначальною при цьому виступала, як підкреслював Анатолій Петрович, цілеспрямованість злочинної діяльності подібних угруповань на незмінне отримання високого і надвисокого прибутку самим раціональним способом і бажано у короткий термін. До особливостей функціонування подібних злочинних утворень Анатолій Петрович відносив й відсутність у них стабільної, чітко визначеної і вираженої структури, підпорядкованої у підсумку (а тому такої, що часто змінюється) цілеспрямованості злочинної діяльності співтовариства [3, с. 62; 5, с. 134]. Проаналізувавши відомі на той час визначення організованої злочинності, Анатолій Петрович виділив дві, такі, що частіше за інші повторюються, її змістовні ознаки - організована злочинна діяльність та її спрямованість на отримання прибутків і надприбутків – на підставі яких і здійснив кримінально-правову характеристику злочинів організованої злочинності. Звертаючи увагу на обґрунтоване безпосереднє і неодноразове використання в КК України 2001 р. категорії «злочинна діяльність», а рівно терміну «діяльність» без ознаки «злочинна», але з визнанням її здійснення злочинною, Анатолій Петрович категорично був не згодний з відсутністю у КК України 2001 р. визначення поняття «злочинна діяльність», у тому числі й з урахуванням значущості його використання задля кримінально-правової характеристики діяльності злочинних об'єднань, що відносяться до організованої злочинності [3, с. 63; 5, с. 136–137].

Характеризуючи категорію «діяльність» стосовно до предмету наукового дослідження, Анатолій Петрович виходив з її визначення у психологічній науці як свідомого прояву людської активності, що являє собою систему (на відміну від вчинку як одиничного такого прояву) пов'язаних поміж собою єдиною необхідністю, метою і послідовністю дій, вчинків, операцій, менш об'ємних діяльностей.

I, хоча кожна з цих складових на рівні одиничного має свій предмет, мотив і мету, але у сукупності вони спрямовані на реалізацію єдиної необхідності, мають послідовне цілеутворення, що включає, за можливості, змінення чи усунення перешкод аж до досягнення кінцевої мети, яка полягає у змінні суспільних відносин в інтересах суб'єкта діяльності. Виходячи з того, що зовнішня діяльність, яка має характер суспільного спілкування, підпорядкована нормам людського буття, у певній мірі – правовим нормам, Анатолій Петрович дійшов висновку, що на цій основі обґрунтовано виділяти правомірну та протиправну, у тому числі злочинну, діяльність [3, с. 63; 5, с. 136–137].

Результати виконаного Анатолієм Петровичем цілеспрямованого наукового дослідження слугували автору підставою для формулювання наступних, що й понині мають важливе як теоретичне, так й практичне значення, двох підсумкових висновків. По-перше, ці результати дозволили Анатолію Петровичу дати кримінально-правову характеристику категорії «злочинна діяльність», визначивши її, за словами самого ж автора, як систему умисних цілеспрямованих неодноразових дій суб'єкта, підпорядкованих одній меті забезпечення вчинення злочину (злочинів); за умови вчинення вказаних дій групою суб'єктів, об'єднаних попередньою змовою і загальним умислом, то злочинна діяльність набуває характеру групової, оскільки її основні елементи – загальна мета і система забезпечення набувають нові якості, що свідчать про її підвищену суспільну небезпеку тощо [3, с. 63–64; 5, с. 138]. По-друге, ще ціннішою для теорії кримінології та практики протидії організованій злочинності став висновок про поняття організованої злочинної діяльності, яке автор визначив як «систематичне або постійне, здебільшого у вигляді промислу (злочинного підприємства) вчинення умисних злочинів, спрямованих на отримання сталих високих прибутків та їх легалізацію на основі утворення злочинного об'єднання та спеціально організованої системи забезпечення його підтримки органами влади чи її представниками з метою прикриття від соціального контролю та відповідальності» [5, с. 139–140; 7, с. 312–313].

Таким є скромний внесок академіка А.П. Закалюка у вирішенні зазначеного важливого, як для кримінального законодавства України, так і для практики його застосування, питання.

Список використаних джерел

1. Организованная преступность / Под ред. А.И. Долговой, С.В. Дьякова. М.: Юрид. лит., 1989. 352 с. («Проблемы, дискуссии, предложения»).
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 2 серпня 2018 року (офіц. текст). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2018. 264 с. (Кодекси України).

3. Закалюк А.П. Організована злочинна діяльність: сутність та потреби нормативного визначення // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. К.-Х.: «Юрінком Інтер», 2002. 272 с.

4. Закалюк А. П. Нормативне визначення організованої злочинної діяльності: теоретичне та практичне значення // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). К., 2001. Вип. 4. 251 с.

5. Закалюк А. П. Організована злочинна діяльність: сутність і потреби нормативного визначення // Вісник Академії правових наук України. Х., 2002. Вип. 1 (28). 275 с.

6. Закалюк А. П. Потреба законодавчого визначення поняття організованої злочинної діяльності // Протидія організованій злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: Матеріали науково-практичної конференції (Київ, 24 червня року). Київ: НА СБ України, 2004. 278 с.

7. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. К.: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

Бабаніна Вікторія Вікторівна,

професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АСПЕКТИ ПРОЦЕДУРИ РАТИФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ЯК СКЛADOVA МЕХАНІЗМУ СТВОРЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Анотація. Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб. Однак, в окремих випадках міжнародні договори, які ратифіковані Верховною Радою України, самостійно (без внесення відповідних змін до КК України) можуть бути складовими кримінального законодавства. Автором обґрунтовується позиція, що при ратифікації міжнародних договорів Україною може створюватися конкуренція норм. У разі конкуренції охоронюваних норм міжнародного кримінального законодавства та кримінального законодавства України пріоритет слід надавати останньому. Переважають норми міжнародного права у тому випадку, якщо до стану такої конкуренції приведено регулятивні норми кримінального законодавства.

Ключові слова: ратифікація, кримінальне законодавство, створення, реалізація, кримінально-правове регулювання, кримінально-правові відносини, кримінально-правова норма.

Summary. International treaties shall enter into force for Ukraine after the consent has to been given bindingness of the international treaty in the manner and within the terms stipulated by the treaty or in another manner agreed by the parties. However, in some cases international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine on their own (without amending the Criminal Code of Ukraine) may be part of criminal legislation. The author substantiates the position that ratification of international treaties Ukraine can create competition of norms. In the case of competition of protective norms of international criminal law and criminal legislation of Ukraine priority should be given to the latter. The rules of international law prevail in the case where the regulatory norms of criminal law are brought to a state of such competition.

Keywords: ratification, criminal legislation, creation, realization, criminal legal regulation, criminal legal relations, criminal legal norm.

Кримінальне законодавство слід визначати як систему, що охоплює чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизначених принципах і нормах міжнародного права [2] щодо забезпечення охорони суспільних відносин від злочинних посягань або регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з вчиненням злочину. Закони України про кримінальну відповідальність мають відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [2]. Отже, на підставі змісту ст. 3 КК України можна дійти висновку, що джерелами кримінального законодавства України є Конституція України, КК України, закони України про кримінальну відповідальність і міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України.

З огляду на зазначене, *механізм створення кримінального законодавства* слід розглядати як цілеспрямований процес формування цієї системи та її окремих елементів. Процеси створення Конституції України, КК України та законів, попри наявність певних особливостей, мають чимало спільних ознак. Зокрема, стосуються діяльності одного й того самого суб'єкта правотворення – Верховної Ради України, проходять подібні етапи, полягають в прийнятті кінцевого рішення за схожою процедурою. Суттєво відрізняється в цьому контексті тільки механізм імплементації міжнародних договорів.

Від способу, яким саме здійснюється механізм імплементації міжнародних договорів, залежить ефективність гармонізації його з міжнародними стандартами. Згода на обов'язковість імплементації міжнародного договору Україною може надаватися шляхом *ратифікації, підписання, прийняття, затвердження договору, приєднання до нього*, а також іншим шляхом, про який домовилися сторони [1].

Ратифікація міжнародних договорів (від лат. *ratum facere* – юридично дійсний, той, що має законну силу; *ratum habere* (ducere, facere) – затвердити, схвалити) – прийняття та затвердження Верховною Радою України цих договорів відповідно до конституційної процедури.

Механізм ратифікації міжнародних договорів безпосередньо залежить від виду міжнародного договору, кола його учасників, рівня та специфіки процесу. Відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України», пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України подає Міністерство закордонних справ України протягом шести місяців з дня його підписання: а) стосовно міжнародних договорів, що укладають від імені України, – Президентові України; б) стосовно міжнародних договорів, що укладають від імені Уряду України, – Кабінету Міністрів України [3]. Підготовку пропозицій щодо ратифікації міжнародних договорів України здійснює міністерство, інший центральний орган виконавчої влади, державний колегіальний орган, який ініціював процес укладення відповідного міжнародного договору України, або визначений відповідальним за його укладення Президентом України чи Кабінетом Міністрів України [3]. Пропозиції про ратифікацію або затвердження міжнародного договору мають відображати основний зміст договору, висвітлюючи його вплив на правову систему держави. Зазначені пропозиції мають бути подані протягом двох місяців з дня підписання договору до Міністерства закордонних справ України, а останнє подає зазначені пропозиції відповідно Президентові України або Кабінету Міністрів України [3].

Відповідно до ч. 6 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України», розглядають пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України Президент України або Кабінет Міністрів України, які приймають рішення про внесення на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи проекту закону про ратифікацію міжнародного договору України [3]. Зазначені державні органи на вимогу Верховної Ради України або її комітетів і в строки, визначені ними, надають додаткову інформацію, що стосується проекту закону про ратифікацію міжнародного договору України [3]. Строки між підписанням і ратифікацією достатні, щоб змінити позиції уряду (виконавчої влади) й виправити помилки (неточності, колізії).

Верховна Рада України розглядає внесений Президентом України або Кабінетом Міністрів України проект закону про ратифікацію міжнародного договору України та приймає відповідне рішення [3]. Якщо на ратифікацію подають міжнародний договір, виконання якого потребує внесення змін до чинних законів України, проекти таких законів подають на розгляд Верховної Ради України разом із проектом закону про ратифікацію і приймають одночасно [3]. У процесі ратифікації міжнародного договору можуть бути зроблені заяви та сформульовані застереження щодо його положень відповідно до норм міжнародного права [3]. Юридичні наслідки ратифікації зводяться до того, що з ратифікацією договору держава бере на себе зобов'язання, які вона повинна виконувати, й одночасно отримує можливість користуватися правами та вигодами, що передбачені договором, і вимагати виконання інших зобов'язань, що випливають з

міжнародного договору. Ратифікація є найважливішим механізмом прийняття міжнародного договору у внутрішньодержавному праві, надаючи міжнародному договору юридичної сили. Тому ратифікацію міжнародних договорів, які стосуються забезпечення охорони суспільних відносин від злочинних посягань або регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з вчиненням злочину, та слід розглядати як передбачений законом цілеспрямований процес формування кримінального законодавства.

Основні положення особливостей ратифікації міжнародних договорів передбачені в положеннях Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року [1], так і в Законі України «Про міжнародні договори України» [3]. З огляду на сферу можливого правового регулювання міжнародних договорів, яка визначена в ч. 2–4 ст. 3 цього Закону, до системи кримінального законодавства можуть бути віднесені не всі міжнародні договори, а тільки договори, які стосуються окремих аспектів реалізації кримінального законодавства, утім самі по собі вони можуть і не бути частиною його системи, оскільки не створюють і не містять власне кримінально-правових норм, будучи лише допоміжними елементами в питаннях організації реалізації кримінального законодавства. Міжнародний договір, хоча й містить певні аспекти, дотичні до протидії злочинності та реалізації кримінального законодавства, проте самостійно не встановлює кримінально-правових норм і не регулює кримінально-правові відносини, а отже, його не можна вважати частиною кримінального законодавства. Однак в окремих випадках міжнародні договори, які ратифіковані Верховною Радою України, самостійно (без внесення відповідних змін до КК України) можуть бути складовими кримінального законодавства.

Пропозиції про ратифікацію таких договорів, згідно з положеннями ч. 3 ст. 4 Закону України «Про міжнародні договори України» [3], подаються після проведення Міністерством юстиції України правової експертизи щодо відповідності проекту міжнародного договору Конституції та законам України.

Міжнародні договори, які є джерелами кримінального законодавства, підлягають обов'язковій ратифікації, що здійснюють шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору [3]. На підставі підписаного й офіційно оприлюдненого Президентом України закону Голова Верховної Ради України підписує ратифікаційну грамоту, яку засвідчує підписом Міністр закордонних справ України, якщо договір передбачає обмін такими грамотами. Пропозиції про ратифікацію міжнародного договору подає Міністерство закордонних справ України Президентові України, який розглядає пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України та приймає рішення про внесення на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи проекту закону про ратифікацію міжнародного договору України. Після таких

процедур шляхом ратифікації відбувається безпосереднє надання згоди Україні на обов'язковість для неї міжнародного договору.

Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб.

Отже, на основі вище викладеного можна зробити наступні висновки, що джерелами кримінального законодавства України є Конституція України, КК України, закони України про кримінальну відповідальність і міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України. Тому, механізм створення кримінального законодавства України доцільно розділити на два напрями: 1) механізм укладення або ратифікації міжнародних договорів; 2) механізм створення Конституції України, КК України й законів, які вносять зміни до нього.

Уніфікування кримінального законодавства під час ратифікації міжнародних договорів є найдієвішим впливом міжнародного права на національну кримінально-правову систему. При ратифікації міжнародних договорів Україною може створюватися конкуренція норм. У разі конкуренції *охоронюваних норм* міжнародного кримінального законодавства та кримінального законодавства України пріоритет слід надавати останньому. Переважають норми міжнародного права у тому випадку, якщо до стану такої конкуренції приведено *регулятивні норми* кримінального законодавства.

Ратифікація міжнародних договорів – затвердження Верховною Радою України цих договорів відповідно до конституційної процедури. Ратифікацію міжнародних договорів, які стосуються забезпечення охорони суспільних відносин від злочинних посягань або регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з вчиненням злочину, можна розглядати як передбачений законом цілеспрямований процес формування кримінального законодавства. Вона може бути інструментом реалізації інтересів окремих груп держав для збереження міжнародної атмосфери, сприятливої для підтримання співробітництва. Ратифікуючи договір, держава бере на себе зобов'язання, які вона повинна виконувати, одночасно отримує можливість користуватися правами та вигодами, що передбачені договором, і вимагає виконання інших зобов'язань, що випливають з міжнародного договору.

Юридична сутність акта ратифікації міжнародних договорів – це остаточний трансформаційний акт, що додає договору сили закону й переадресує зобов'язання щодо його виконання суб'єктам внутрішньодержавного кримінального права. В окремих випадках міжнародні договори, які ратифіковані Верховною Радою України, самостійно (без внесення відповідних змін до КК України) можуть бути складовими кримінального законодавства.

Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору в порядку

та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб.

Список використаних джерел

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118.
2. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Про міжнародні договори України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
4. Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Віденської конвенції про право міжнародних договорів : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 14 квіт. 1986 р. № 2077-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2077-11>.

Біленко Павло Станіславович,
фахівець відділу організації служби
Донецького юридичного інституту МВС
України

АСПЕКТИ ТИПОЛОГІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Анотація. У статті проаналізовано існуючі підходи до класифікації домашнього насильства.

Ключові слова: домашнє насильство, класифікація.

Summary. The article analyzes existing approaches to the classification of domestic violence.

Keywords: domestic violence, classification.

Домашнє насильство – достатньо розповсюджене явище у світі, у тому й числі в Україні. У міжнародних правових актах домашнє насильство (англ. «*domestic violence*») визначається як небезпечне злочинне посягання, спрямоване проти не тільки окремої особи, але й суспільства взагалі [1, с. 22]. Національне законодавство різних держав щодо протидії домашньому насильству має свої специфічні риси, але ключові поняття та основні юридичні засоби захисту постраждалих ґрунтуються на Модельному законодавстві про насильство в сім'ї, прийнятому і рекомендованому Організацією Об'єднаних Націй у 1996 р.

Проведений нами аналіз міжнародно-правових актів з протидії домашньому насильству дозволяє виділити такі види насильства щодо членів сім'ї, які відносяться до вразливих категорій:

1. Насильство щодо дітей: негативний емоційний пресинг, психічний, сексуальний, фізичний вплив, відсутність турботи, зневага, торгівля або інші форми експлуатації, здатні спричинити шкоду здоров'ю дитини або фактично спричиняють таку шкоду [2; 3], в тому числі насильство над дітьми в кіберпросторі та ЗМІ [4, с. 728–736].

2. Насильство щодо осіб похилого віку: фізичний вплив, психологічно або емоційно жорстоке поводження, фінансове і матеріальне насильство, сексуальне насильство, відсутність догляду [5].

3. Насильство щодо жінок: будь-яке діяння, що спричиняє психологічну, сексуальну або фізичну шкоду, в тому числі: кримінальна тілесна агресія (стусани, ляпаси, побої); психологічний диктат (залякування, постійне приниження та нехтування); статеві домагання; різні форми дискримінації та пресингу, такі як ізоляція від сім'ї, близьких і друзів, неправомірне обмеження свободи пересування, а також позбавлення доступу до допомоги та інформації [6].

Відповідно до Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству», під домашнім насильством слід розуміти діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [7].

Стаття 126-1 КК України передбачає відповідальність за умисне систематичне вчинення *фізичного, психологічного або економічного насильства* (вид. – П.С.Б.) щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Виходячи з наведених вище визначень, залежно від способу вчинення домашнього насильства його поділяють на фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство.

Проте існують й інші точки зору. Так, В. І. Ролінський визначив кілька класифікацій насильства: залежно від стратегії кривдника насильство може бути явним чи прихованим (непрямим); від часу впливу – трапилось колись чи сьогодні; від тривалості дії – може бути одиничним або систематичним, тривати роками; за місцем події й оточення, в сім'ї – з боку родичів, у школі – з боку педагогів або дітей, на вулиці – з боку дітей або незнайомих дорослих [8, с. 7–9].

Я. І. Юрків виділяє такі типи насильства в сім'ї:

- між подружжям (чоловік – жінка, у більшості випадків насильство здійснює чоловік, але зустрічаються протилежні випадки);
- між батьками і неповнолітніми дітьми (насильство можуть здійснювати як батько, так і мати);
- між дорослими дітьми та батьками (насильство можуть чинити як дорослі діти стосовно батьків, так і навпаки, хоча перший випадок є більш розповсюдженим). Досить типовою є ситуація, коли діти, які

виросли в атмосфері насильства, встановлюють свої стосунки з батьками на тих же засадах насильства. Насильницьке ставлення до батьків може виникнути і в сім'ях, де діти виросли в атмосфері всездозволеності;

– між дітьми в одній родині (така поведінка, як правило, виникає на фоні насильницьких стосунків між дорослими членами родини і можуть мати різноманітний характер – старші діти можуть скоювати насильство над молодшими, брати над сестрами, діти можуть об'єднуватися для насильства над кимось одним із дітей);

– насильство між іншими членами сім'ї: між тещою або тестем і зятем, свекром або свекрухою і невісткою, онуками та дідусем або бабусею тощо [9, с. 234].

Ми не можемо погодитись із позицією Я. І. Юрківа щодо типів домашнього насильства, оскільки запропонована ним типологія стосується взаємовідносин між кривдником і жертвою та, на наш погляд, не стосується головної ознаки цього суспільного явища – насильства у різних його проявах. Виходячи із цього, ми вважаємо, що вказівка законодавця на вид насильства як спосіб вчинення злочину є саме тією підставою для виокремлення типології домашнього насильства, що дозволяє виділити такі його форми як фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство.

Підводячи підсумок дослідженню, можна констатувати, що на даний час не існує єдиного підходу щодо критеріїв класифікації домашнього насильства. Проведений нами аналіз поглядів науковців щодо критеріїв класифікації домашнього насильства дозволяє запропонувати власну класифікацію.

1. Залежно від способу вчинення домашнього насильства воно поділяється на фізичне, психологічне, економічне та сексуальне.

2. Залежно від статі постраждалої особи воно може бути щодо жінок, чоловіків, неповнолітніх.

3. Залежно від місця вчинення домашнього насильства – удома, у школі, на вулиці.

4. Залежно від поведінки кривдника – явним або прихованим.

Список використаних джерел

1. Модельное законодательство о насилии в семье. Рекомендации ООН. *Вестник «Новые возможности для женщин»*. М.: ИЦ НЖФ, 1997. № 10. С.22-31

2. Bross D. World perspectives on child abuse: the fourth international resource book. Denver, 2000.

3. Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, 29–31 March 1999, WHO, Geneva. Geneva, 1999 (document WHO/HSC/PVI/99.1)

4. Доклад Всемирной неправительственной организации ЕСПАТ «Насилие над детьми в киберпространстве. 2006» // Криминальное насилие против женщин и детей: международные стандарты противодействия : сб. док. / В. С. Овчинский. М., 2008. С. 728–736.

5. What is elder abuse? Action on Elder Abuse Bulletin, 1995. 11 (May_June). UK // URL: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/chap5.pdf.

6. Доклад о насилии и здоровье. Женева, 2002 г. URL: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/wrv_h1/en/.

7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

8. Ролінський В. І. Соціально-педагогічні проблеми попередження та подолання насильства над підлітками. *Рідна школа*. 2004. № 9. С. 7–9.

9. Юрків Я. І. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Вип. 27. С. 234.

Bondarenko Olha,

senior lecturer, Chair of Criminal Law and Procedure, Academic and Research Institute of Law, Sumy State University, Ph.D in Law

MEASURES TO COUNTERACT CORRUPTION LOBBYING IN UKRAINE

Анотація. Корупція у всіх її проявах – одна з найнебезпечніших проблем сучасних суспільств. Особливо шкідливою є політична корупція високого рівня, яка набула нині універсального характеру. Корупційний лобізм є однією з ключових форм такої корупції. Автори приділяють особливу увагу аналізу ключових заходів протидії корупційному лобізму. Вони роблять висновок, що головним визначальним фактором корупційного лобізму є відсутність як політичної волі законодавців щодо створення механізму лобіювання, так і волі суспільства стимулювати цю діяльність за допомогою правових механізмів.

Ключові слова: корупція, корупційний лобізм, законодавство.

Summary. Corruption in all its manifestations is one of the most dangerous problems of modern societies. High level political corruption, which has now acquired a universal character, is especially harmful. Corruption lobbying is one of the key forms of such corruption. The authors pay special attention to the analysis of key measures of counteracting corrupt lobbying. They conclude that the main determinant of corrupt lobbying is the absence of both the political will of lawmakers to create a lobbying mechanism and the will of the society to stimulate these activities with law mechanisms.

Keywords: corruption, corruption lobbying, legislation

One of the varieties of political corruption is political lobbying. Political lobbying is flourishing in Ukraine, for many reasons. The key to overcoming this destructive phenomenon is a multitude of measures.

The first and the fundamental one is legal regulation of lobbying. To this end, it is important to adopt a law that defines the legal nature of lobbying, the principles of lobbying, guarantees of lobbying activities, methods of lobbying activities, the procedure for providing lobbying services, subjects of lobbying, their legal status, responsibility and so on. In our opinion, the bill No. 5144, drafted in 2016, should be taken as a basis. As such, this draft law is currently recognized by the Verkhovna Rada Committee on Corruption Prevention and Countering as an act that does not contain corruption factors and meets the requirements of anti-corruption legislation. .

Legislation of lobbying will certainly reveal the degree of influence of lobbyists on the implementation of state power; will ensure the implementation of the principle of publicity in the activities of the subjects of power, which is important. Moreover, the legalization of lobbying promises to influence society another way to influence the formation and implementation of state policy. Since lobbying is a tool of its self-organization, with the help of which it mobilizes public support or opposition to a certain decision or bill of state bodies [1, p. 46].

The second measure, aimed at combating corruption lobbying, is closely related to the previous one and provides for amendments and additions to a number of legislative acts. First, in Art. 91 of the Law of Ukraine “On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine”, it is necessary to add part 1-1 and state in the following wording: which should include the names of the authors and participants in the drafting of the bill, as well as (if any) the positions and names of the organizations they represent.

Secondly, Art. 48 of the Law of Ukraine «On Committees of the Verkhovna Rada of Ukraine» to be supplemented with part four in the following wording: «Subjects of lobbying are entitled to participate in the meetings of committees». Accordingly, parts four to five should be considered as parts five to six.

Third, § 3 of the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 950 of July 18, 2007 «On Approval of the Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine», to read in the following wording: «The Cabinet of Ministers informs the public about its activities, involves citizens, representatives of public and lobbying organizations in the decision-making process on issues of major public importance and concerning the sphere their activities.

Fourth, to ensure a comprehensive approach to counteracting corruption lobbying, as we are convinced that it is appropriate not only to prevent this destructive phenomenon, but also to combat it. Considering this, it is necessary to ensure systemic legal protection of lobbying and to

introduce not only mediocre criminal liability for corruption lobbying, but also a legal norm that will ensure the protection of lobbying relations at the administrative and legal level. So, it follows

Chapter 13-A of the Code of Administrative Offenses to be supplemented with Article 172-3 as follows:

«Article 172-3. Violation of legislation in the field of lobbying

1. Non-presentation, untimely presentation or presentation of deliberately inaccurate information by the subject of lobbying to the body that maintains an electronic register of the subjects of lobbying, -

entails a fine of two hundred to five hundred non-taxable minimum incomes.

2. Repeated violation of the requirements for providing such information, within one year from the date of the last penalty imposed by the sanction of this article, -

entails the imposition of a fine of one thousand to two thousand five hundred non-taxable minimum incomes of citizens with the deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities for a period of one year.

The third measure to counteract corruption lobbying involves the creation of a sound system of control over the provision of lobbying services. For this purpose, the Ministry of Justice of Ukraine should be empowered to exercise state control, in particular to be the holder of an electronic register of lobbyists, to carry out routine and unplanned inspections of subjects of lobbying, and the like. However, we believe that the most effective form of control over the activities of lobbyists should be public, since, according to experts, the development of modern media and a high level of public consciousness contribute to reducing the amount of abuse of power [2].

According to the Ukrainian legislation (the Law of Ukraine «On Counteracting Corruption», the Law of Ukraine «On Access to Public Information») the mass media are full subjects of the prevention of corruption. The role and importance of the media in securing democracy, pluralism and publicity in the activities of public authorities and local governments, as well as persons authorized to perform the functions of the state or local government are invaluable. After all, the main task of the media is to provide prompt, objective and proper coverage of events, facts or phenomena. The realization of this task is the key to informing the population about the state of corruption in all its manifestations.

Thus, corruption lobbying, as a manifestation of a shadowy, unethical and unlawful influence on power, remains one of the most closed processes for any influence, and even more counteraction. However, the factors that contribute to the emergence and development of this destructive phenomenon can be either eliminated or significantly reduced. Finally, it should be noted that the main determinant of corruption lobbying is the absence of the will of

the legislator to create a lobbying mechanism, and the desire of society through legal mechanisms to stimulate this will.

List of references

1. Vygovskii D. The essence of lobbyism as a category of political science. *Ukrainskaya natsional'naya ideya: realii i perspektivy razvitiya = Ukrainian National Idea: Actual Situation and Development Prospects*, 2008, no. 20, pp. 42–48. (In Russian).
2. Nedyukha N., Fedorin N. Lobbyism as a Social and Political Phenomenon: Essence and Ways of Influence. *Veche = Assembly*, 2010, no. 3. Available at: <http://www.viche.info/journal/1857>.

Bohatyrov Ivan,

professor of the Department of Criminal law and criminology of the University of the State Fiscal Service of Ukraine, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine;

Buriak Katerina,

assistant of the Department of European and International Law of Oles Honchar Dnipro National University, Candidate of Legal Sciences

DOMESTIC CRIME IN UKRAINE: CRIMINOLOGICAL ASPECT

Domestic crime – both on the part of the offender and the victim-is one of the most public dangers of the Ukrainian present. One of the tasks of criminological science at the present stage of its development is to generalize certain knowledge about a particular criminogenic phenomenon in order to systematically show the characteristic features of this phenomenon, which, in turn, require in-depth knowledge in order to develop an appropriate system of counteraction and prevention.

This also concerns the problem of domestic crime – which is quite complex in its essence and manifestations of a phenomenon which, according to various estimates of domestic scientists, is becoming a large-scale phenomenon in Ukraine. What do we know about domestic crime today? What is the sphere of values of family life, if it has manifestations of domestic crime? Are the legal norms, which are enshrined in the criminal law effective to overcome domestic crime and punish the offender? Are the law enforcement agencies of Ukraine ready to counteract organized crime? Is the Ukrainian criminological science ready to offer society a model for countering and preventing organized crime?

These and other questions, at least in fragments, we will attempt to present our own vision of this problem. First of all, we must understand the base of the criminological theory of domestic in an open discussion of this problem in society through the mass media (television, radio, Internet) or its

informational restriction in the framework of scientific reports at conferences, seminars, round tables, and so on.

In this case, specialists of the scientific school «Intellect» have interviewed 2000 respondents in Dnepropetrovsk, Kiev, Sumy, Cherkasy, Chernihiv regions regarding their understanding of domestic crime. Thus, 89% of respondents believe that domestic crime in Ukraine is quite common, but they have a superficial knowledge of its scale. However, they know a lot more about domestic violence. We think there is a definite explanation for this. Firstly, the mass media reports domestic violence to Ukrainian citizens on a daily basis. Secondly, a public movement on domestic violence has been created in all regional centers.

Thirdly, national police officers receive appropriate training in countering and preventing domestic violence.

And, last, the problem of domestic violence in Ukraine, not domestic crime is discussed at international and all-Ukrainian conferences, round tables, scientists of various fields of knowledge.

Such way, we are confident that the problem of domestic crime will enter a new round of discussion among the scientific community and civil society. And although, in fact, domestic crime in our society appeared in 2017, when the legislator made appropriate changes and additions to the Criminal code of Ukraine, fixing in the relevant articles criminal liability for committing domestic violence article 126-1; forced marriage article 151-2; illegal abortion or sterilization article 134; article 152 rape; sexual violence article 153 of the Criminal code of Ukraine, we cannot reject its past, which was manifested in various types of criminal behavior of the offender and was enshrined in other norms of the Criminal code of Ukraine.

In General, it seems obvious to us recently that, from a criminological point of view, domestic crime is at least increasing its relevance and acuteness. Taking into account the fact that crime at all is a historically variable social phenomenon, which is a system of criminal acts committed on a certain territory or among members of certain social groups over a certain period of time, we decided to highlight the criminological features of domestic crime, namely:

- domestic crime appeared in the conditions of a new economic formation, in the XXI century, as a type of criminal attacks on human life and health;

- domestic crime, as a social phenomenon, is perceived by society as negative because it causes harm not only to society, but, first of all, to the family as its main unit;

- domestic crime is characterized by criminal-legal characteristics, because it consists of four types of crimes;

- domestic crime occurs when the offender commits a crime in the family sphere for a certain period of time;

- domestic crime has its own state, dynamics, geography, trends of commission, causes and conditions, quantitative and qualitative indicators, victims of domestic crime and so on.

It is worth listening to the opinion of the Ukrainian criminologist V. V. Golina that domestic violence, for example, is not a random fact of human destructiveness, but as a different in genesis persistent, mass, extremely dangerous phenomenon, which requires (ultra ratio) state intervention. Therefore, according to the scientist, the fact of criminalization of domestic violence in Ukraine deserves a positive assessment. But from the point of view of the adequacy of such criminalization criteria established by the European Union, public receptivity, the effective implementation of criminal law the protection of human as the highest social value (article 3 of the Constitution of Ukraine), legislative and legal techniques, the wording of article 126-1 of the Criminal code of Ukraine raises certain objections [1, p. 38].

Ukrainian scientist O. I. Bogatyreva in the article «Criminological model of countering and preventing domestic crime» notes that it requires an objective and critical analysis of the criminal situation in the family and the results of the activities of the court, Prosecutor's office, bar, national police units and the public regarding their adequate use of social and legal response, the introduction of a more severe punishment for the commission of domestic crime by the offender [2, p. 23].

Thus, it is worth talking about domestic crime and not keeping silent. Unfortunately, modern civilized society has not yet offered a model of behavior to the family yet that would allow the offender to commit crimes in the family sphere in the future.

What is the sphere of values of family life, if it has manifestations of domestic crime?

Are the legal norms, which are enshrined in the criminal law to overcome domestic crime and punish the offender?

Are the law enforcement agencies of Ukraine ready to counteract organized crime?

Is the Ukrainian criminological science ready to offer society a model for countering and preventing organized crime?

By the way, according to our research, the strategy for countering and preventing domestic crime should be based on open communication of the family, a dialogue between the abuser and the victim, discussion of this problem in the mass media and so on.

List of references

1. Голіна В. В. Деякі зауваження і пропозиції щодо криміналізації домашнього насильства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали міжнар. круглого столу* (27 верес. 2019 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2019. 184 с.

2. Богатирьова О. І. Кримінологічна модель протидії та запобігання домашній злочинності. *Феміда*. 2019. № 12 (288). С. 21-26.

Богатирьов Андрій Іванович,

доцент кафедри кримінального права та кримінології Університету державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук

ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ КОРУПЦІЙНОЇ ЕКСПАНСІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. У тезах зазначимо, що корупційна експансія в Україні це сфера панування та впливу на всі галузі суспільного життя людей, яка виходить за межі правового виміру і, є наслідком системних суперечностей політичного, морально-психологічного, економічного, організаційно-управлінського, правового та ідеологічного характеру.

Ключові слова: корупційна експансія, запобігання, правовий вимір, корупціонери, суспільство.

Summary. The corruption expansion in Ukraine was described in the theses. It is a sphere of domination and influence on all areas of public life, which isn't controlled with the legal norms and is the result of systemic contradictions of political, moral, psychological, economic, organizational, managerial, legal and ideological nature.

Keywords: corruption expansion, prevention, legal dimension, corrupt officials, society.

Нова доба розвитку нашої держави засвідчила, що проблема корупційної експансії в Україні з'явилася не сьогодні, вона вже десятиліттями обговорюється як у державних і громадських інституціях, у засобах масової комунікації, серед населення країни, вченими на конференціях, симпозіумах, круглих столах. Варто засвідчити, що певні зрушення у запобіганні корупційній експансії в Україні є: зокрема, нова законодавча база, яка постійно удосконалюється; створення антикорупційних органів, у тому числі, і антикорупційного суду; десятки захищених дисертацій з даної тематики; постійні гучні заяви про порушення кримінальних проваджень щодо корупціонерів тощо.

До речі, варто зауважити, що саме вчені кримінологи серед заходів запобігання корупції в Україні надали пропозиції щодо створення в Україні самостійних органів. І вони такі були утворені:

1) Національне антикорупційне бюро (НАБУ) – державний правоохоронний орган, на який покладається здійснення досудового розслідування кримінальних корупційних правопорушень, передбачених ст. 191, 206-2, 209-211, 354, 364, 366-1, 368, 368-5, 369, 369-2, 410, а також запобігання вчиненню нових злочинів;

2) Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП) – самостійний структурний підрозділ Генеральної прокуратури України, на який покладена здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності досудового розслідування НАБУ; підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; представництво інтересів громадянина або

держави в суді у випадках, передбачених законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями;

3) Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) – центральний орган виконавчої влади, який формує та реалізує державну антикорупційну політику, має превентивну функцію, зокрема перевіряє декларації державних службовців.

4) Антикорупційний суд, який розглядає кримінальні провадження виключно корупційні.

Здавалося все, корупційній експансії в Україні настане кінець. Створення таких потужних державних органів зламає хребет корупції й корупційна експансія піде в минуле. Однак, на жаль, стан корупційної злочинності засвідчує інше. Між тим, продовжується утримування за рахунок податків нової армії чиновників, збільшується їх заробітна платня, створюються умови роботи європейського рівня, але суттєвого покращення ситуацію у сфері запобігання корупційної експансії не проглядається.

На жаль, корупційна експансія в Україні значно поширилась і проникла у всі сфери життєдіяльності суспільства. Особливе місце вона зайняла у політичній, економічній, медичній, освітній та правоохоронній сфері. Тому, зміна Президента країни, монобільшість в парламенті, викликали надію у населення країни (74%), що наша національна безпека буде захищена від багатьох негативних явищ, в тому числі, і від корупційної експансії.

Поряд з тим, складність запобігання корупційній експансії в Україні полягає в наступному:

по-перше, в державі не вироблений імунітет реального впливу на корумповані структури та конкретних осіб, що мають владу і повноваження, не вчиняти корупційні правопорушення;

по-друге, не напрацьований правовий механізм перешкодження проникненню в державні інституції корумпованих осіб, схильних до вчинення корупційного правопорушення;

по-третє, не професіоналізм, а іноді й не бажання правоохоронних органів запобігати корупційної експансії;

по-четверте, відсутність політичних сил стати на заваді корупційної експансії в Україні.

Варто зазначити, що алгоритмів як запобігти корупційної експансії в Україні запропоновано багато, від нетерпимого ставлення суспільства до корупційної експансії до її подолання у свідомості кожного з нас. У цьому контексті варто підтримати позицію вітчизняного вченого Романова М. В. про те, що без підготовки свідомості населення до неприйняття корупції, без формування антикорупційного менталітету, без формування громадської думки, яка не допускає корупційних проявів, є неможливим вести ефективну і результативну роботу по запобіганню корупції. Цей напрям діяльності згадується як у антикорупційній стратегії, так і в профільному законі України «Про запобігання корупції».

Фактично Закон, як зауважує дослідник, передбачає діяльність у двох напрямках: це антикорупційна пропаганда, тобто формування за допомогою розповсюдження у ЗМІ та інших джерелах інформації про корупційні правопорушення і їх вплив на суспільні відносини, формування за допомогою інформації усталеного загально громадського сприйняття корупції як небажаного та неприпустимого явища. І другий напрямок – це антикорупційна освіта. Це спеціальна професійна діяльність з надання достовірної інформації про феномен корупції, його прояви та причини, а також наслідки, який він тягне за собою, шляхи протидії та запобігання корупції і суб'єктів антикорупційної діяльності [1, с. 69].

Поділяючи думку дослідника ми пропонуємо третій напрям – це обов'язкове декларування своїх статків для всіх громадян країни, а у випадку їх незаконного набуття, надати право суду конфіскувати їх на користь держави, а в державному бюджеті передбачити в частині надходження коштів у державний бюджет і дане надходження.

Водночас, настав час переглянути суб'єктів запобігання корупції, провести аудит їх ефективної діяльності. Ввести до Кримінального кодексу України норму, яка б передбачала покарання даних суб'єктів за невиконання своїх повноважень у сфері запобігання корупції – у виді штрафу або позбавлення права обіймати державні посади на певний строк.

До цього закликає нас і вітчизняний вчений Левченко Ю. О., який вважає, що в Україні корупція є структурованою і здійснює системний вплив на представників влади та управлінців, саме тому вона із суспільно неприйнятої поведінки поступово перетворюється на правило і виступає звичним способом вирішення життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і образом життя значної частини суспільства [2, с. 59].

До речі, за дослідженням наукової школи «Інтелект» більшість громадян країни (85 %) розуміють, що пропонувати неправомірну вигоду – це принизливе, аморальне і навіть протиправне явище, але на рівні психологічних чинників, негативних традицій та звичаїв, що склалися багатьма поколіннями, змінити власну поведінку дуже складно. Більше того, не всі готові вирішувати власні життєві проблеми законним способом.

Тому, корупційна експансія в загальному та буквальному розумінні допомагає людині купувати все – посаду, пільги, заступництво у законодавчій, виконавчій та судовій влади тощо.

Отож, узагальнюючи вищевикладене зазначимо, що корупційна експансія в Україні це сфера панування та впливу на всі галузі суспільного життя людей, яка виходить за межі правового виміру і, є наслідком системних суперечностей політичного, морально-психологічного, економічного, організаційно-управлінського, правового та ідеологічного характеру.

Список використаних джерел

1. Романов М. В. Основні засади запобігання корупції. ГО «Харківська правозахисна група». Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини»», 2017. С. 69-70.

2. Левченко Ю. Системність як ідентифікуюча ознака корупції. Світ без корупції: міф чи реальність? Матеріали дискусійної панелі Першого Харк. Міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (Харків, 3–6 жовт. 2017 р.). Харків: Право, 2017. 142 с.

Брисковська Оксана Миколаївна,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності ННІ № 1 Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

АСПЕКТИ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВА

Анотація. Істотно вплинути на зменшення жертв від інтернет-шахрайств можливо шляхом забезпечення обізнаності усіх соціально-демографічних верств населення щодо таких злочинів, через безперервне та своєчасне інформування про нові види інтернет-шахрайств, способи вчинення, криміногенні ситуації-пастки, які створюються інтернет-шахраями для вчинення своїх злочинних посягань, роз'яснення необхідності дотримання заходів безпеки поведінки в Інтернеті.

Ключові слова: інтернет-шахраї, віктимологічна профілактика, віктимна поведінка, жертви інтернет-шахрайства.

Summary. It is possible to significantly reduce the number of victims of Internet fraud by ensuring that all socio-demographic groups are aware of such crimes, through continuous and timely information on new types of Internet fraud, ways of committing, criminally-occurring traps created by Internet fraudsters their criminal offenses, and clarifying the need for safeguards on the Internet.

Keywords: Internet fraudsters, victimology recommendation, victim behavior, victim of Internet fraud.

Інтернет-шахрайство, на думку фахівців (Ю. М. Батуріна, Д. О. Зиков, С. Г. Спіріна та ін.) є різновидом традиційного шахрайства та становить собою розкрадання чужого майна або набуття права на майно шляхом обману та зловживання довірою, вчинене з використанням мережі Інтернет [1]. У різних публікаціях для

визначення Інтернет-шахрайства застосовують поняття, що розуміють як тотожні: «комп'ютерне шахрайство», «кібершахрайство», «мережеве шахрайство» та ін. Водночас більшість авторів не наводять критерії розмежування цих понять.

Інтернет-шахрайство має дві складові: психологічну і технологічну.

Психологічна складова впливає на мотивацію потенційної жертви та спонукає її до вчинення дій, яких очікують шахраї. Основні мотивації на які «тиснуть» інтернет-шахраї це *пропозиція – швидкого збагачення* (прагнення до одержання матеріальної винагороди; намагання безкоштовно отримати платні послуги чи товари) та *жалість і альтруїзм* (невідомий розповідає потенційній жертві, що з одним з його близьких сталося лихо).

Технологічна складова – Інтернет як інструмент дає можливість шахраям *донести необхідну інформацію* до потенційної жертви, *одержати від жертви кошти* зберігаючи свою анонімність [2, с. 102].

Жертва може також сприяти виникненню криміногенної ситуації і своєю поведінкою навіть викликати у злочинця остаточну рішучість здійснити цей злочин та зумовити його перехід до активних неправомірних дій [3].

До груп ризику, що потребують віктимологічної профілактики доцільно віднести:

- особи літнього віку від 60 років, переважно пенсіонери які не мають досвіду не тільки спілкування в Інтернеті але й відсутня грамотність користування гаджетами (смартфонами, планшетами, ноутбуками);

- неповнолітні особи (відсутність критичного мислення, захопленість онлайн-іграми, бажання швидкого збагачення);

- особи які перебувають у складній життєвій ситуації, пережили стрес, горе, шукають розраду, вихід, намагання виправити ситуацію;

- особи які надають відомості про себе через свою легковажність, безтурботність та необізнаність.

Найбільш дієвими заходами профілактики віктимної поведінки жертв інтернет-шахрайства, є заходи з кримінологічної обізнаності населення. Забезпечення поінформованості населення, щодо тенденцій розвитку інтернет-шахрайства можливо шляхом поліпшення взаємодії правоохоронних органів із представниками засобами масової інформації (ЗМІ). Своєчасна інформація про нові види інтернет-шахрайства, способи його вчинення, про особистість шахраїв і криміногенні ситуації-пастки, які створюються ними для здійснення злочинних посягань, може істотно вплинути на зменшення рівня цього виду злочинів [3].

До відповідних засобів впливу доцільно віднести:

– засоби масової інформації (преса, радіо, телебачення) – які не тільки найбільш доступні серед населення, але й мають безліч можливостей. Наприклад, висвітлення *проблем запобігання шахрайству* в рубриках газет, новинах, соціальних рекламах, спеціальних теле- та радіо- програмах, спрямованих на профілактику окремих видів злочинів, з широким залученням фахівців з Департаменту кіберполіції Національної поліції України; інформування громадськості щодо *проблем потерпілих*, зокрема, *питань про те, якою мірою поведінка й обстановка (умови), створена ними, може сприяти вчиненню інтернет-шахрайств*; запровадження циклу передач або друкованих рубрик *віктимологічного навчання*, адресованих таким верствам населення, які найчастіше стають жертвами інтернет-шахраїв, щодо правильних дій у випадках вчинення відносно них злочинів.

– Інтернет-мережі, як «Facebook», «Twitter»,

– веб-сервіси (відеохостинги), як «You Tube» шляхом перегляду соціальної реклами;

– сайти багатьох електронних засобів масової інформації, державних і недержавних органів, установ, організацій. Сайти окремих головних управлінь Національної поліції України в областях наявні рубрики «Прості поради, як не стати жертвою шахраїв», «Бережіть своїх рідних від шахраїв» та ін. Найпоширеніші шахрайські афери висвітлюються на сайті Департаменту кіберполіції Національної поліції України [4, с. 174];

– проведення лекцій, бесід, зборів із різними соціальними групами населення (колективами працівників на підприємствах, в установах, організаціях; студентами у вишах, учнями у школі; пенсіонерами, соціально незахищеними верствами населення за місцем проживання і т. ін.).

Важливу роль у віктимологічній профілактиці інтернет-шахрайств відіграє забезпечення безперервної просвітницької роботи, через засоби масової інформації, соціальні мережі, сайти, бесіди, лекції для охоплення усіх соціально-демографічних верств населення, з метою своєчасного інформування про нові види інтернет-шахрайств, способи їх вчинення, криміногенні ситуації-пастки, які створюються інтернет-шахраями для вчинення своїх злочинних посягань, роз'яснення необхідності вживання заходів безпеки поведінки в Інтернеті все це є ефективним заходом профілактики такої злочинності.

Список використаних джерел

1. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. К., 2010 624 с.

2. Чернявський С. С. Інтернет-шахрайство як об'єкт досліджень правових наук матеріали Всеукр. наук-практ. конф. *Протидія злочинності у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних*

технологій органами внутрішніх справ: стан, проблеми та шляхи їх вирішення (Донецьк, 12 листоп. 2010 р.). Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2010. С. 100–103.

3. Лисосед О. В. Проблеми профілактики віктимної поведінки жертв шахрайства URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12233/1/Lysodyed_164-167.pdf.

4. Таран Т. Г. Запобігання шахрайству, що вчиняються жінками в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 235 с.

Бурак Марія Василівна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗАПОБІГАННІ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

Анотація. Розглядаються окремі механізми залучення громадських організацій до заходів запобігання дезінформації в Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, дезінформація, запобігання.

Summary. I'm looking around for the mechanism of acquiring large organizations before entering into disinformation in Ukraine.

Keywords: civil society, misinformation, prevention.

Дезінформація (так само як і пропаганда, і фейкові новини) не є принципово новим явищем, з яким зіткнувся світ. Відтоді як виникли перші держави, вона супроводжувала і загалом мирні внутрішні політичні кампанії, і воєнно-політичне протиборство держав. Водночас новітні інформаційні технології, зміна парадигми сприйняття інформації, криза «класичних» медіа тощо змінили інформаційний (а з ним і когнітивний) ландшафт світу [1].

У мережі з'являється дедалі більше фейків або вкидів – неправдивих повідомлень, які підкріплюються піддробленими фото, свідченнями псевдоочевидців і відео. Найзручнішим місцем їх поширення є соціальні мережі. Популярність соцмереж зробила можливим не тільки миттєве поширення будь-якої інформації чи дезінформації, а й прямиий доступ до політичної, військової та іншої еліти країни супротивника й лідерів думок через їхні акаунти. Якщо додати до цього, що соцмережі дають можливість майже ідеально маскувати проведення операцій психологічного впливу, то стає безапелючно очевидним: соцмережі є надзвичайно ефективним інструментом ведення інформаційної війни [2].

Так, суспільно-політичні й безпекові події, що впродовж останніх років відбуваються в Україні і світі, активізували інтеграцію вітчизняного інформаційного простору у світовий. Виклики, які постали внаслідок

ведення Росією проти нашої держави війни, змусили шукати адекватних відповідей на них.

В Україні слово «фейк» звучить з екранів телевізорів, у засобах масової інформації. Термін «фейк» (англ. fake – підробка) має багато значень. Часто фейком називають недостовірну, неправдиву інформацію. Але таке визначення не відображає суті фейку. Адже фейк – це підробка, фальшивка, яка поширюється спеціально для того, щоб дезінформувати аудиторію.

Найбільше фейкових повідомлень продукується на сайтах сепаратистських видань, які фактично й були створені, аби поширювати дезінформацію. На інформаційних сайтах «ДНР»/«ЛНР» кожна 10 новина є фейковою. Про це свідчать результати моніторингу інтернет-видань окупованих районів Донецької й Луганської областей України, який провів ГО «Інститут масової інформації». Моніторингу підлягали вісім найпопулярніших інтернет-сайтів «ДНР» і «ЛНР». Дослідження проводилося експертами Інституту масової інформації протягом січня – лютого 2017 року. Загалом було оцінено 2097 новин, що вийшли в період з 18 по 25 січня 2017 року [3].

Зокрема, за даними досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, основними борцями з фейками в Україні залишаються громадські організації, які можуть ефективно виявляти, перевіряти та аналізувати правдивість інформації, зокрема у медіа і висловах політиків.

Сьогодні існує значна кількість організацій, що ставлять собі за мету боротися з дезінформацією. Одним з таких проєктів є StopFake, який діє на базі громадської організації «Центр Медіареформи». Проєкт заснований у березні 2014 року, ініціаторами його створення були викладачі, студенти та випускники Могиллянської школи журналістики. Об'єктом дослідження проєкту стало таке явище, як «пропаганда Кремля». Крім дослідження самого явища, учасники проєкту намагаються аналізувати методи впливу не тільки на Україну, але й на інші країни, зокрема Європейського Союзу та пострадянського простору. На сьогодні, окрім досліджень, StopFake проводить тренінги для громадян з медіаграмотності та протистояння дезінформації. Основними продуктами команди проєкту є десятихвилинні інформаційні відео про фейки російською та англійською мовами та щомісячна газета «Твое право знать» [4, с. 162].

Крім того, актуальним на сьогодні медіапроєктом є ініціатива Інституту розвитку регіональної преси (ІРПП) «По той бік новин», запущена влітку 2018 року. Слоган проєкту – «Я не вірю на слово». Мета проєкту ІРПП – надавати громадянам інформацію про те, як засоби масової інформації маніпулюють фактами в новинах, чому соціальні проєкти використовують неправдиву інформацію. Також завданням проєкту є навчання громадян розпізнавати фейкові новини та іншу неправдиву інформацію. ІРПП здійснює цей проєкт разом із Європейським центром свободи преси та ЗМІ (ЕСРМФ) за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини в межах проєкту Re:start democratic discourse [5].

Найбільшу увагу громадськості приділено цільовій аудиторії з південних та східних областей України. Окрім постійно діючих громадських ініціатив, до проблем дезінформації намагаються привернути увагу за допомогою обговорень, «круглих столів», дискусій. Зокрема, у січні 2019 року за участі організації Комітету виборців України (КВУ) та Офісу Шотландської національної партії (ШНП) Вестмінстерської фундації за демократію відбувся «Шотландсько-український круглий стіл з питань виборів». Метою цього заходу було поєднати зусилля громадськості, засобів масової інформації та влади у боротьбі з дезінформацією під час виборчих кампаній 2019 року.

До переліку організацій громадянського суспільства, що борються з дезінформацією, варто також додати коаліцію громадських організацій, що складається з «Комісії журналістської етики», «Платформи прав людини», «Українського інституту медіа та комунікації» та StopFake. Протягом президентської та парламентської виборчих кампаній 2019 року коаліція проводила медіа моніторинг, метою якого стала, зокрема, оцінка потенційного впливу дезінформації.

Громадськість, незважаючи на свою поточну діяльність із протидії дезінформації під час виборчого процесу, має здійснювати заходи більш комплексного підходу до цієї проблеми. Зі свого боку, держава має шукати форми підтримки (зокрема, фінансової) організацій, що докладають зусиль для захисту виборчого права українських громадян.

Таким чином, в сучасних умовах громадські об'єднання, як невід'ємний елемент громадянського суспільства, є повноцінним учасником процесу забезпечення інформаційної безпеки України, метою яких є відстеження та аналіз неправдивої інформації.

Список використаних джерел

1. Вітушко Н. Перевірка інформації на достовірність у процесі підготовки джерельної бази бібліотечного аналітичного продукту в умовах інформаційного протистояння. *Наук. Пр. Нац. Б-ки України ім. В.І. Вернадського* / НАН України, Нац. Б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. Б-к України. Київ, 2014. Вип. 39. С. 328–339. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2014_39_30.

2. Соціальні мережі як інструмент сучасної інформаційно-психологічної війни. URL: <http://www.armyua.com.ua/socialni-merezhi-yak-instrument-suchasno%D1%97-informacijno-psixologichno%D1%97-vijni>.

3. Експерти підраховали кількість фейкових новин на сайтах ОРДЛО. ТСН. 2016. 24.02. URL: <https://tsn.ua/ato/v-instituti-masovoyi-informaciyi-doslidili-skilki-feykovih-novin-na-saytah-ordlo-886438.html>.

4. Фейки як інструмент впливу на вибори. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/dopovid-dubov-1.pdf>

5. «По той бік новин» – стартує новий проєкт з медіаграмотності. URL: <https://www.prostir.ua/?news=po-toj-bik-novyn-startuje-novyj-proekt-z-mediagramotnosti>.

Важинський Володимир Михайлович,
доцент кафедри права та гуманітарних
дисциплін Івано-Франківської філії
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна», кандидат
юридичних наук

УКЛАДЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ДОГОВОРУ ЯК ФОРМА ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕТОРІВ

Форми запобігання порушенням інтересів інституційних інвесторів за своєю сутністю є формами управлінської діяльності (частиною механізму публічного управління). Ю. Битяк поділяє всі форми управлінської діяльності на такі: 1) видання нормативних актів управління; 2) видання індивідуальних (ненормативних, адміністративних) актів управління; 3) проведення організаційних заходів; 4) здійснення матеріально-технічних операцій [1, с. 135]. Відповідно в юридичній літературі всі форми діяльності залежно від наслідків прийнято поділяти на дві групи: правові та неправові. Правові мають чітку, послідовну правову регламентацію та правові наслідки [2, с. 129].

Пунктом 16 частини 1 статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України визначено, що адміністративний договір - спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері і укладається на підставі закону: а) для розмежування компетенції чи визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень; б) для делегування публічно-владних управлінських функцій; в) для перерозподілу або об'єднання бюджетних коштів у випадках, визначених законом; г) замість видання індивідуального акта; ґ) для врегулювання питань надання адміністративних послуг [3].

Наприклад, А. Битяк визначає адміністративний договір як багатосторонній акт, за допомогою якого виникають, змінюються або припиняються взаємні права й обов'язки сторін, що виходять із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який завжди є однією зі сторін угоди [4, с. 9].

Досить обґрунтованим видається підхід О. Остапенка, який

вказує адміністративний договір визначає як акт про взаємну згоду у встановленні зв'язків і відповідає «регулюванню профілактики адміністративних правопорушень за допомогою диспозитивного методу» [5, с. 136]. Диспозитивність правового регулювання в адміністративних договорах проявляється через свободу договірних умов у межах чинного законодавства. В адміністративних договорах рівень диспозитивності, тобто свобода розсуду учасників під час їх укладання, є набагато нижчою ніж у приватному праві, і визначається лише рівноправністю, рівним статусом сторін договору. Зазвичай в адміністративному праві застосовують засоби заборон, зобов'язання (розпорядження) та засоби адміністративно примусу. Проте під час укладання адміністративних договорів, надання публічних сервісних послуг виникають диспозитивні правовідносини, за яких застосовують засіб уповноваження (дозволу) та його різновиди – взаємодію, узгодження, координацію, угоду, адміністративний договір [6, с. 237].

Правочин між адміністративними органами в Україні зазвичай укладається у формі меморандумів про співробітництво, обмін інформацією та проведення спільних заходів у певній сфері [7, с. 207], у тому числі загальних заходів щодо запобігання та попередження певних правопорушень [8, с. 79]. Часто такі меморандуми, якщо говорити про охорону певних суспільних відносин, а не їх врегулювання, укладаються між органами публічної адміністрації та правоохоронними органами і мають на меті обмін інформацією щодо запобігання, попередження та реагування на злочини [9, с. 548].

Так, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України уклала меморандум з Національним антикорупційним бюро України у сфері запобігання та протидії корупції у сфері цінних паперів та фондового ринку [10].

23.11.2016 року між НКЦПФР і Національним агентством з питань запобігання корупції укладений Меморандум про взаєморозуміння, співпрацю та обмін інформацією. Меморандум передбачає консолідацію зусиль сторін, спрямованих на співпрацю у сфері запобігання, виявлення та припинення корупційних правопорушень, зокрема шляхом обміну відповідною інформацією. В рамках співпраці передбачено проведення спільних зустрічей, навчальних заходів та конференцій [11].

11.02.2013 року між НКЦПФР та ФДМУ укладено Угоду «Про інформаційне співробітництво між Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку та Фондом державного майна України» №19/14/83, згідно з якою ФДМУ для виконання покладених на нього завдань має право в установленому порядку: одержувати

інформацію, документи і матеріали від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та їх посадових осіб; користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державними, у тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами [12].

В рамках співпраці з іншими державними органами в Україні НКЦПФР має меморандум з НБУ про взаєморозуміння стосовно співробітництва у розвитку інфраструктури ринків капіталу в Україні [13].

Окремо слід вказати, що предмет адміністративного договору не тільки не зазначений на законодавчому рівні, але перебуває на стадії наукових розробок. У доктринальних підходах існує також позиція, що загальним предметом договору є публічний інтерес. Предмет адміністративного договору як форми запобігання порушенням суспільних інтересів у сфері діяльності інституційних інвесторів стане подальшим напрямком наших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624 с.

2. Малков Д. Форми та методи міжнародного контролю: питання теорії. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 4 (160). С. 129–132. С. 129.

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 25.03.2019).

4. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко; за ред.: Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

5. Остапенко О. Методи як засоби регулювання профілактики адміністративних правопорушень. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2002. № 1. С. 134–137. С. 136.

6. Адміністративне право України : навчальний посібник : у 2-х томах / В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін та ін.; за заг. ред. В. В. Галуцька. Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня» 2011. Т. 1. Загальне адміністративне право. 320 с.

7. Топорецька З. М. Сучасні тенденції інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського

(м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 356 с. С.207-209.

8. Дрозд О. Ю., Шепетько С.А. Заходи попередження адміністративних правопорушень, що вчиняються у сфері оподаткування. Митна справа. 2014. № 2. С. 79-84.

9. Топорецька З. М. Бюро фінансових розслідувань як незалежний орган по боротьбі з економічними злочинами та інструмент подолання корупції в податковій службі // Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: мат. міжн. наук-практ. конф. (м. Київ, 5.11.2019 р.) /за заг. ред. О. Г. Рувіна, Н. В. Нестор; уклад. О. І. Жеребко, О. А. Полтавський, О. В. Юдіна. – К.:КНДІСЕ Мініюста України, 2019. С. 548-551.

10. Меморандум №32/14 від 30.05.2016 р. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/Меморандум-між_НКЦПФР-і_НАБУ.pdf (дата звернення: 10.03.2019).

11. Співпраця з держорганами. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/activity/insha-diialnist/spivpratsia-z-derzhorhanamy/#tab-3> (дата звернення: 10.03.2019).

12. Угода про інформаційне співробітництво між Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку та Фондом державного майна України від 21.02.2013 р. № 19/14/83. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/Угода-між-НКЦПФР-і-ФДМ.pdf> (дата звернення: 12.03.2019).

13. Меморандум про взаєморозуміння стосовно співробітництва у розвитку інфраструктури ринків капіталу в Україні від 27.06.2017 р. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/memnbu.pdf> (дата звернення: 17.03.2019).

Галаган Олександр Іванович,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;

Письменний Дмитро Петрович,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО З ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Анотація. Розглядаються питання щодо встановлення слідчим причин кримінальних правопорушень та умов, які сприяли їх вчиненню. Внесено пропозиції по вдосконаленню кримінального процесуального законодавства України по попередженню кримінальних правопорушень.

Ключові слова: слідчий, прокурор, доказування, предмет доказування, процесуальна діяльність, попередження, кримінальні правопорушення, причини, умови, подання.

Summary. The issues of establishing the causes of criminal offenses and the conditions that contributed to their commission are considered. Suggestions on improvement of criminal procedural legislation of Ukraine on prevention of criminal offenses are submitted.

Keywords: investigator, prosecutor, evidence, subject of evidence, procedural activity, warning, criminal offenses, reasons, conditions, submission

В сучасній українській криминологічній науці зазначається, що запобігання злочинності у буквальному розумінні означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів. Це визначення відображає основну мету запобіжної діяльності – перешкодити вчиненню злочинів, скоротити їх кількість і тим самим зменшити розміри злочинності [1, с. 318].

На думку А. П. Закалюка, запобігання злочинності – це різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкодженні дії детермінантів злочинності та проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливості – усунення їхньої дії [2, с. 324].

Загально відомо, що злочинність є соціальним феноменом, що виявляється у кримінальній активності частини членів суспільства, на високому загальному рівні обумовлений певним об'єктивними соціальними явищами та передумовами, станом суспільних відносин, дії яких неможливо запобігти безпосередніми упереджувальними заходами.

На нашу думку, перш ніж аналізувати діяльність із запобігання злочинності, необхідно з'ясувати найбільш адекватне її термінологічне визначення. Останнім часом в юридичній літературі, у тому числі у

підручниках з кримінології, для визначення зазначеної діяльності вживають різні терміни: «профілактика», «попередження», «запобігання», «відвернення» тощо.

В контексті нашої доповіді вважаємо за необхідне зупинитися на таких термінах як «попередження» та «запобігання». За своєю суттю вони фактично є синонімами. Але в українській мові кожному з них надається певна смислова відмінність.

Шляхом вживання терміна «запобігання» стосовно злочинності та злочинів пішла законодавча практика. Так, у Конституції України (ст. 34) діяльність щодо недопущення злочинів іменується «запобігання».

Разом з тим, ряд авторів вживають в україномовних виданнях як узагальнюючий термін «попередження» [3, с. 136; 4, с. 94].

На думку В.І. Шакуна, в наукових публікаціях з термінами «попередження», «профілактика», «запобігання», «протидія» повна суперечність. Вчений зазначає, що ґрунтуючись на теоретичних засадах кримінологічної науки, доцільно вживати загальний термін «попередження злочинності», який включає в себе наступні стадії: профілактика злочинів, запобігання злочинам, припинення злочинів [5, с. 31].

Кримінологічна ситуація в Україні потребує значного поліпшення організації та здійснення попередження злочинності. Офіційна статистика свідчить про те, що незважаючи на певне зниження злочинності в останні роки, її рівень в Україні залишається досить високим. Так, у 2017 році на території України було зареєстровано 523911 злочин, у 2018 р. – відповідно 487133 злочинів, а в 2019 р. – 444130 злочинів [6].

Аналіз правозастосовної практики свідчить про те, що в практичній діяльності правоохоронних органів невиважено мало уваги приділяється виявленню причин та умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, їх відверненню.

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку України, діяльність щодо попередження злочинності не повною мірою і не досить чітко врегульована чинним кримінальним процесуальним законодавством нашої держави. Якщо КПК України 1960 р. в ст. 23, 23-1 прямо передбачав виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів та правопорушень, то КПК України 2012 р. взагалі не передбачає такої функції в органів досудового розслідування.

На жаль, вкотре думки вчених-процесуалістів залишилися за межами законодавчого процесу при прийнятті КПК, що не відповідає логіці соціального розвитку та науковим засадам реформування кримінального процесуального законодавства України.

Як відомо, на слідчого відповідно до доктрини кримінального процесу, покладені дві основні функції: розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

Процесуальна діяльність слідчого по попередженню злочинів нами визначається як система заходів, які вживає слідчий з метою стримування зростання злочинності і по можливості зниження її реального рівня шляхом усунення та нейтралізації причин і умов, що їй сприяють, а також через недопущення та припинення окремих конкретних злочинів [7, с. 15; 23–24].

Заслугує на всіляку підтримку думка В.В. Шакуна про те, що вкрай потрібна Національна стратегія попередження злочинності, яка ґрунтувалася б на глибокому аналізі стану злочинності, відповідала реаліям нашого життя і незмінність якої не залежала б від політичної конюнктури [8, с. 32].

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що доцільним і обґрунтованим вбачається доповнення глави 4 Кримінального процесуального кодексу України двома статтями: 91-1 «Обставини, що підлягають встановленню при доказуванні причин кримінального правопорушення» та 91-2 «Подання слідчого, прокурора в кримінальному провадженні».

Стаття 91-1 «Обставини, що підлягають встановленню при доказуванні причин кримінального правопорушення і умов, які сприяли його вчиненню».

1. При доказуванні безпосередніх причин кримінального правопорушення необхідно встановити: 1) несприятливі умови формування особи підозрюваного, які сприяли виникненню в нього антигромадських поглядів та звичок; 2) обставини життя підозрюваного, в яких він знаходився перед вчиненням кримінального правопорушення, під впливом яких у нього виник намір його вчинити.

2. При доказуванні безпосередніх умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, слід встановити недоліки у діяльності підприємств, установ, організацій, службових, посадових та інших осіб, внаслідок яких стало можливим його вчинення та заподіяння шкоди».

Стаття 91-2 «Подання слідчого, прокурора в кримінальному провадженні».

1. Слідчий, прокурор, установивши в ході досудового розслідування причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію, установу, підприємству незалежно від форм власності або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов.

2. Не пізніше місячного строку за поданням має бути вжито необхідних заходів і про результати поінформовано особу, яка надіслала подання.

3. У разі залишення подання без розгляду слідчий, прокурор зобов'язаний ужити заходів, передбачених статтями 254-257 Кодексу України про адміністративні правопорушення».

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія та практика: У 3 кн. – Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 424 с.
2. Закалюк А.П. Там само. – с. 324.
3. Курс кримінології. Загальна частина / за заг. ред. О. М.Джузи. – К., 2001. – Кн. 1 – с.136.
4. Кримінологія. Загальна та Особлива частини/ За заг. ред. І.М.Даншина. Х., 2003. С. 94.
5. Шакун В. І. Теоретичні питання сучасної української кримінології / Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (26 жовтня 2018 року) – Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. – С. 26–32.
6. Статистична звітність Генеральної прокуратури URL: <https://old.gp.gov.ua/statinfo.html>.
7. Процесуальна діяльність слідчого щодо запобігання злочинам: навч. посібник / О.Є.Омельченко, Д.П.Письменний. – К.: Вид. Паливода А. В., 2008. – с. 216.
8. Шакун В. І. Теоретичні питання сучасної української кримінології / Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (26 жовтня 2018 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. – С. 26–32.

Градецька Наталія Миколаївна,
старший викладач кафедри забезпечення
державної безпеки Київського факультету
Національної академії Національної гвардії
України, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Анотація. Розглянуто актуальні питання протидії наркозлочинності у мережі Інтернет, а також пропонуються заходи протидії наркозлочинності у сфері сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: наркотики, наркозлочинність кіберзлочинність, Інтернет, протидія та запобігання, координаційна взаємодія.

Summary. Topical issues of combating drug crime on the Internet are considered, as well as measures of prevention drug crime in the field of modern information technologies.

Keywords: drugs, drug dealing, preventive activities, cybercrime, Internet, counteraction and prevention, coordination interaction.

Сучасна наркозлочинність модифікується за рахунок активного використання цифрових технологій.

Міжнародний комітет ООН з контролю за наркотиками до способів незаконного використання новітніх технологій наркоторговцями відносить наступне: 1) розповсюдження за допомогою засобів масової інформації, у тому числі електронних, інформаційних матеріалів, підбурюючих до вживання наркотиків (порушення ст. 3 Конвенції ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин» 1988 р.); 2) поширення за допомогою Internet інформації, що містить рекомендації по вживанню та виготовленню наркотиків.

Використання Інтернету, як інструменту незаконного розповсюдження наркотичних засобів та сильнодіючих речовин, має свої особливості:

- для початку кримінального бізнесу можуть залучатися мінімальні грошові ресурси;

- продавець має змогу спілкуватися одночасно з великою кількістю потенційних покупців, що значно збільшує кримінальні прибутки, порівняно із традиційними способами збуту;

- реальний контакт продавця і покупця повністю виключений, відповідно, значно знижується небезпека викриття продавця і притягнення його до кримінальної відповідальності; виключається можливість нападу на продавця з боку покупця з метою заволодіти наркотичними засобами безоплатно;

- організатори та координатори такого бізнесу можуть постійно перебувати поза межами України, що значно ускладнює їх викриття та притягнення до кримінальної відповідальності;

– організатори, координатори та продавці можуть не знати один одного особисто, що також значно ускладнює викриття всієї мережі збуту наркотичних засобів та сильнодіючих речовин [1, с. 114–116].

Моніторинг Інтернет-сайтів свідчить, що основну частку речовин, які розповсюджуються за допомогою мережі Інтернет, складають синтетичні аналоги наркотичних засобів.

Сучасний стан злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, в тому числі вчинених з використанням мережі Інтернет, характеризується високим рівнем латентності. Це пов'язано з відсутністю механізмів автоматичного виявлення ресурсів в мережі Інтернет, що містять заборонену інформацію про наркотики, або тих, що використовуються для незаконних дій з ними, а також складністю притягнення до кримінальної відповідальності власників таких ресурсів, зареєстрованих за межами території України.

Основними чинниками наркозлочинів в мережі Інтернет є: недостатнє правове регулювання Інтернету, відсутність географічних кордонів, поширення інформації про наркотики в мережі Інтернет. До основних умов наркозлочинів в мережі Інтернет відносяться: анонімність, загальнодоступність інформації, що поширюється за допомогою мережі Інтернет, віртуалізація (відсутність матеріальної складової при роботі в мережі Інтернет), пасивна поведінка провайдерів, непрофесійні дії представників правоохоронних органів (неправильна кваліфікація скоєного, неналежне розслідування кримінальних справ тощо).

Збут наркотиків через інтернет розвивається набагато швидше, ніж розробляються ефективні механізми збору електронних доказів та документування такої протиправної діяльності. Наркоторгівці можуть використовувати шифрувальне програмне забезпечення для захисту своїх повідомлень і даних, що створює проблему для правоохоронних органів, яка ускладнюється зростаючою популярністю засобів шифрування, вбудованих в мобільні пристрої.

Що стосується проблеми кваліфікації злочинних дій з наркотичними засобами і психотропними речовинами, то організація дієвої протидії цим організованим злочинам в українському сегменті мережі Інтернет є для діяльності правоохоронних органів України новою і тому представляє значний інтерес як для вітчизняних практичних працівників, так і для науковців. Прогалина у даній сфері наукового знання негативно позначається на організації міжвідомчої протидії і профілактики віртуального наркобізнесу, на законотворчій практиці, яка мала б регламентувати ці суспільні відносини. До недоліків наукового, законодавчого, правозастосовчого рівня додається ще і брак відповідних методик розкриття і розслідування даного виду злочинів, фахівців і високотехнологічного програмно-пошукового

забезпечення в Мережі, висока латентність Інтернет-наркобізнесу і т.ін. [2, с. 226–230].

Враховуючи наявну ситуацію та з метою профілактики розповсюдження наркотиків через Інтернет, необхідне створення окремої спеціалізованої оперативної групи з виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних із незаконним розповсюдженням наркотиків, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів з використанням мережі Інтернет. У полі діяльності такої групи, що могла б діяти на базі Управління боротьби з кіберзлочинністю у взаємодії з Департаментом протидії наркозлочинності, мають бути і онлайн-аптеки, які не завжди дотримуються вимог щодо продажу медичних препаратів. У ході дослідження негативного впливу Інтернету стосовно незаконного обігу наркотиків необхідні законодавчі і процесуальні ініціативи, спрямовані на посилення боротьби з використанням Інтернету в незаконному виготовленні, розповсюдженні та вживанні наркотичних і психотропних речовин та прекурсорів [3].

Список використаних джерел

1. Лапта С.П. Використання Інтернету, як інструменту незаконного продажу наркотичних засобів та сильнодіючих речовин // Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу», до 100-річчя від дня народження професора М.В. Салтевського (м. Харків, 8 листопада 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С.114–116.

2. Ступник Я. В., Когут М. Г. Протидія наркозлочинності в мережі Internet: виклики сьогодення // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород, 2014. Вип. 26. С. 226–230.

3. Пінчук І.С. Використання мережі Інтернет у незаконному обігу наркотичних і психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. *Право і Безпека*. 2014. № 2. С. 135–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2014_2_29.

Дучимінська Леся Миронівна,
начальник управління контролюю-
перевірочної роботи головного
управління Пенсійного фонду України у
Волинській області

ПЕНСІЙНИЙ ФОНД УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Анотація. В даній статті здійснено аналіз нормативно-правових актів, що стосуються сфери іноземного інвестування в Україні, а також роль відповідних підрозділів Пенсійного фонду України, пов'язаної із запобіганням корупційним ризикам у цьому напрямі.

Ключові слова: запобігання; інвестиційна діяльність; Пенсійний фонд України; корупційні злочини; суб'єкт запобігання злочинам; корупційні ризики.

Summary. This article analyzes the legal acts related to the sphere of foreign investment in Ukraine, as well as the role of the relevant units of the Pension Fund of Ukraine related to the prevention of corruption risks in this area.

Keywords: prevention; investment activity; Pension Fund of Ukraine; corruption crimes; subject of crime prevention; corruption risks.

Як показало вивчення нормативно-правових джерел, формально на конституційно-правовому рівні в Україні визначені основні стратегічні шляхи та засоби їх досягнення і забезпечення, які мають пряме відношення до діяльності Пенсійного фонду України та створення привабливого інвестиційного клімату для іноземців і зарубіжних держав та міжнародних організацій. У такому ж сенсі зазначені шляхи закріплені й в інших законах України. Зокрема, у п. 1 ч. 2 ст. 25 Закону України «Про національну безпеку України» вказано, що планування у сферах національної безпеки і оборони здійснюється відповідно до принципу дотримання національного законодавства і міжнародних зобов'язань України [1]. При цьому, як витікає із змісту ч. 1 ст. 25 даного Закону, метою планування є забезпечення реалізації державної політики у даних сферах шляхом розроблення стратегій, концепцій, програм, планів розвитку органів сектору і оборони, управління ресурсами та ефективного їх розподілу.

У свою чергу, у п. 2 ст. 26 Закону України «Про національну безпеку України» зазначено, що стратегія національної безпеки України визначає поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішніх та внутрішніх умов, а в п. 3 ст. 26 – основні напрями зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення національних інтересів і безпеки, що має важливе значення у контексті змісту запобіжної діяльності, яка здійснюється відповідними підрозділами Пенсійного фонду України. При цьому, якщо виходити з визначення терміну «загрози національній

безпеці України», який закріплений в ст. 1 вищевказаного закону (а це – явище, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України), то варто визнати, що до таких слід віднести й порушення, які можуть мати місце (чи вчинені) у процесі діяльності, пов'язаної з іноземним інвестуванням в нашій державі та функціонування у цілому Пенсійного фонду України.

Особливо небезпечним у таких випадках є корупційні ризики (ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» [2]) та корупційні діяння у сфері іноземних інвестицій [3, с. 60–68]. У такому ж контексті сформульовано зміст тих напрямів діяльності України, що стосуються Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до Законодавства Європейського Союзу [4]. Так, у розділі III даної Програми «Державна політика України щодо адаптації законодавства» визначено пріоритетні сфери адаптації законодавства, серед яких чільне місце займали питання, що пов'язані з інвестиційною діяльністю. А в розділі V Програми «Мета і завдання першого етапу виконання програми» одним із завдань закріплена діяльність по забезпеченню правил конкуренції та захисту прав споживачів.

У свою чергу, в розділі IV цієї Програми «Послідовність здійснення адаптації законодавства у пріоритетних сферах» такими завданнями стали наступні:

а) визначення актів *communautaire* (джерел правової системи Європейського Союзу), які регулюють правовідносини у відповідній сфері;

б) розроблення рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність з *acquis communautaire* (актів Європейського Союзу).

При цьому, як це витікає із змісту п. 1 розділу IX зазначеної вище Програми, кожен законопроект, внесений до Верховної Ради України, протягом семи днів має надсилатися до Комітету Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції для визначення належності законопроекту за предметом правового регулювання до сфер, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу, а потім Комітет протягом 3-х днів передає законопроекти до уповноваженого центрального органу виконавчої влади для підготовки експертного висновку, який у 20-ти денний термін має його повернути до даного Комітету (п. 2).

Важливими, у зв'язку із запобіганням корупції у сфері діяльності Пенсійного фонду України, є й ті положення розділу IX Програми, відповідно до яких нормативно-правові акти, які суперечать з *acquis communautaire*, можуть прийматися лише за наявності достатнього обґрунтування необхідності прийняття такого акта і на чітко визначений у самому акті строк.

Отже, ефективна реалізація усіх визначених у Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу завдань, у тому числі з участю Пенсійного фонду України, не тільки дозволить знизити рівень корупційних ризиків, але й створити належне середовище для відповідних іноземних суб'єктів даної діяльності.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
2. Закон України «Про запобігання корупції». Київ : Алерта, 2018. 76 с.
3. Шостко О. Ю. Антикоруційна політика держави : кримінально-правові та кримінологічні аспекти / О. Ю. Шостко, Ю. П. Дзюба. Питання боротьби зі злочинністю. 2011. Вип. 21. С. 60–68.
4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

Жук Олена Миколаївна,

провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ

Анотація Дослідження присвячено вивченню питання кримінологічної характеристики, запобігання корупційним проявам. Злочинам корупційної спрямованості притаманний високий рівень латентності. Звертається увага на ряд недоліків правового регулювання корупційних злочинів. Визначаються шляхи подальшого удосконалення норм, що передбачають відповідальність за корупційні злочини.

Ключові слова: соціалізація, суспільно небезпечне явище, особистість злочинця, запобігання корупційним проявам, корупційна злочинність, вчинення злочинів

Summary The research is devoted to the study of criminological characteristics, prevention of corruption manifestations. Corruption-oriented crimes are characterized by a high level of latency. Attention is drawn to a number of shortcomings in the legal regulation of corruption crimes. The

ways of further improvement of the norms providing for liability for corruption crimes are determined.

Keywords: socialization, socially dangerous phenomenon, personality of the criminal, prevention of corruption, corruption crime, commission of crimes.

Запобігання корупційній злочинності – одна з головних проблем, з якою доводиться боротися в будь-якій державі в процесі становлення. Негативні наслідки цього явища не тільки перешкоджають нормальному розвитку і функціонуванню будь-якого суспільства, а й представляють серйозну загрозу інтересам національної безпеки України, її демократичного розвитку, підривають авторитет країни, обмежують конституційні права і свободи громадян, порушують принципи верховенства права, руйнують моральні і суспільні цінності.

Мета запобігання корупційній злочинності збігається з проблемами держави Україна і полягає в здійсненні соціально-економічних, політико-правових, організаційно-структурних заходів в напрямку всебічного забезпечення потреб та інтересів громадян. Запобігання корупції є об'єктом дослідження вчених, державних і громадських організацій, які постійно вносять свій внесок у загальну справу розвитку правової, демократичної, соціальної держави.

Основним антикорупційним нормативно-правовим актом в Україні є Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. [1]. Згідно з цим Законом, корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень або пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди або прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеному у частині першій ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень або пов'язаних з ними можливостей [1].

Як відзначають дослідники, найчастіше термін «корупція» вживається стосовно політичної еліти і вищих державних органів, системне, організоване соціальне явище, органічно інтегрує в собі як економічну, юридичну, етичну, так і соціальну складові. Корупція стосується всіх сфер суспільного життя, зачіпає інтереси всіх соціальних груп, верств і класів суспільства, вражає економіку і політику, соціальну сферу та культуру [2, с. 67].

Основними причинами корупційної злочинності в Україні, на думку вчених, є: непрофесіоналізм державних посадових осіб, недосконала судова система, політичне заступництво, слабкість інститутів громадянського суспільства, відсутність політичної волі національних лідерів, які б відверто і ефективно протистояли найменшим проявам корупції, відсутність єдності в системі виконавчої влади, тобто регулювання одних і тих же питань різними органами.

Злочинам корупційної спрямованості притаманний високий рівень латентності. По-перше, тому, що інститути, які покликані боротися з корупцією, самі є корумпованими. По-друге, способи приховування цих злочинів надзвичайно різноманітні і швидко змінюються, їх доповнюють і вдосконалюють злочинці і їх оточення [3, с. 65].

Характеризуючи особистість злочинця корупційних злочинів, В. В. Голина відзначає її особливу соціальну позицію, а саме наявність владних повноважень, без яких не можуть вчинятися корупційні діяння [4, с. 403]. Корупційний злочин вчиняється з корисливого або іншого особистого інтересу, при цьому особа усвідомлює протиправність своїх дій або бездіяльності і свідомо йде на порушення закону [4, с. 404].

Особистість корупціонера є нетиповою в порівнянні з іншими видами злочинців, оскільки характеризується найбільшим рівнем соціалізації і прихована за яскраво вираженою оболонкою законослухняної особи, а тому вимагає ще більш ретельного кримінологічного дослідження.

У боротьбі з корупцією, значна роль відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. відводиться саме працівникам Національної поліції, одним з основних принципів діяльності якої закріплено тісну співпрацю і взаємодію з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на принципах партнерства і спрямована на задоволення їх потреб [5].

Працівники Національної поліції з метою поліпшення роботи щодо запобігання корупційних проявів, повинні створювати позитивний імідж для ефективної комунікації з населенням. Саме від якості комунікації поліцейських, забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян і суспільства від негативних наслідків, на думку Н.А. Жук, залежить формування позитивного іміджу даної структури і відновлення довіри населення. У зв'язку з цим, поліпшення якості комунікації при підготовці співробітників поліції є невід'ємною складовою їхнього професійного розвитку і ефективного виконання службових завдань, а також формування професійної самосвідомості [6, с. 370].

Одним з напрямків запобігання корупційній злочинності, на думку Н. В. Сметаніної, є запозичення міжнародного досвіду в боротьбі з корупцією, який буде сприяти зменшенню цього деструктивного явища і в українському суспільстві [7, с. 93]. Використання зарубіжного досвіду в Україні, на думку багатьох фахівців, не може здійснюватися за допомогою простого копіювання тих чи інших заходів, які показали свою ефективність в інших країнах. Корупція постійно адаптується до зміни політичних, економічних і соціальних умов діяльності, має національні особливості і стереотипи сприйняття. Тому ті заходи, які кілька років або кілька десятиліть тому були ефективні в інших країнах світу, не обов'язково будуть ефективними в сучасній Україні.

На нашу думку, крім запозичення міжнародного досвіду потрібно щоб не лише в органах державної влади, а й у всього населення України сформувалося негативне ставлення до корупційних дій. Тому вирішення проблеми запобігання корупційним проявам лише за допомогою створення антикорупційних органів та вдосконалення законодавства в цій сфері є недостатніми заходами боротьби з цим суспільно небезпечним явищем. Адже однією з головних умов, що сприяють вчиненню злочинів, в тому числі корупційних, виступає бідність і низький рівень життя. Для запобігання корупційним проявам в суспільстві необхідно змінювати менталітет і ментальність громадян з викриття та запобігання корупційних злочинів.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
2. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: монографія. Київ: Ін Юре, 2014. 562 с.
3. Кимлик Н. В. Злочини корупційної спрямованості: способи їх приховування. Вісн. Акад. адвокатури України. 2014. Т. 11. № 3. С. 64–72.
4. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. – Х. : Право, 2014. – 440 с.
5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
6. Жук Н. А. Комунікативна діяльність патрульних поліцейських як одна зі складових правової освіти населення щодо антикорупційного законодавства. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.): у 2 ч. / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 2. 460 с. С. 370–372.
7. Сметаніна Н. В. Злочини корупційної спрямованості як прояв і відображення злочинності у сучасному суспільстві: окремі питання запобігання та протидії. *Взаємодія державних органів і громадськості у запобіганні та протидії корупції*: матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 24 квіт. 2014 р.). Харків, 2014. С. 90–93.

Зеленяк Поліна Анатоліївна,
викладач циклу загальних та кримінально-
правових дисциплін Київського центру
первинної професійної підготовки
«Академія поліції» ННІ № 1 Національної
академії внутрішніх справ, доктор
філософії права

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ, В УКРАЇНІ

Анотація. В тезах досліджено запобігання злочинам проти життя і здоров'я дитини. Визначено взаємодія заходів загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання. Особлива увага приділена діяльності Національній поліції України. Також запропоновано заходи запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини.

Annotation. The thesis examines the prevention of crimes against the life and health of a child. The interaction of measures of general social and special criminological prevention is determined. Special attention is paid to the activities of the National Police of Ukraine. Also proposed measures to prevent crimes against the life and health of a child.

Ключові слова: запобігання злочинам, загальносоціальне запобігання, спеціально-кримінологічне запобігання, злочини проти життя і здоров'я, дитина, профілактика злочинів, суб'єкти запобігання, заходи запобігання, поліція.

Keywords: crime prevention, general social prevention, special criminological prevention, crimes against life and health, child, crime prevention, subjects of prevention, prevention measures, police.

Запобігання злочинам є основним завданням, яке покладається на всі інститути держави, що має комплексний характер і передбачає використання не тільки правових, але й інтеграційних досягнень різноманітних напрямів наукових знань. В основі такої діяльності лежать інструменти, що спрямовані на усунення причин та умов злочинності, вірогідності вчинення задуманих злочинів шляхом розроблення і здійснення цілеспрямованих заходів [1]. У кримінологічній науці сформувалася система запобігання злочинам, що постійно розвивається. При цьому основним завданням такої діяльності є не тільки недопущення вчинення злочинів, але і захист життєво важливих інтересів держави, громадян від загрози різних видів злочинів, злочинності загалом. У сучасних умовах особливим завданням органів державної влади є розроблення й реалізація системи забезпечення безпеки громадян та усунення причин і умов злочинів проти життя та здоров'я дитини. Кризова ситуація, що склалася в державі, на жаль, сприяє вчиненню злочинів.

Розглядаючи запобігання злочинам як комплекс заходів, спеціально передбачених та спрямованих на боротьбу зі злочинністю, які здійснюються органами, що мають визначені функції, пов'язані з

цією боротьбою. Загальносоціальне запобігання та спеціально-кримінологічне тісно пов'язані між собою і є взаємообумовленими видами діяльності. При цьому органи, що розробляють спеціальні заходи, повинні на аналізі соціальної та кримінальної ситуації сигналізувати про необхідність урахування тенденцій цієї ситуації у змісті масштабних заходів загальносоціального рівня. Але не тільки результати спеціального запобігання впливають або повинні впливати на заходи загальносоціального рівня, але і останні є або повинні бути базою для спеціального запобігання злочинності. Спеціально-кримінологічне запобігання має три основних об'єкта безпосереднього впливу. По-перше, так звана «соціальна патологія», тобто процеси і явища, у яких реалізуються форми поведінки певних груп населення, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини. Це – пияцтво та алкоголізм, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин та інших токсичних речовин без медичних показань. Цей рівень спеціального запобігання поєднує заходи з обмеженням поширеності перерахованих явищ шляхом впливу на відповідні групи осіб підвищеного ризику. Він дає можливість впливати на причини та умови, що продукують указані явища. Водночас боротьба з фоновими явищами має більш широке соціальне значення, оскільки вчинення злочину – не один наслідок, а один з можливих. По-друге, спеціальне запобігання злочинності впливає на комплекс причин та умов із перенесенням центру тяжіння останніх на їх прояви на рівні особливого та одиничного (специфічні фактори, що сприяють посяганням на життя та здоров'я дітей; недоліки в діяльності соціальних служб, відсутність ефективної взаємодії суб'єктів запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини, неефективність запобіжних заходів у діяльності правоохоронних органів; ігнорування існування джерел кримінального впливу та кримінальних ситуацій). По-третє, об'єктом спеціального запобігання є виокремлення в його межах рецидивної форми вчинених злочинів. Таке виокремлення пов'язано з тим, що йдеться про «основу» злочинності, ефективна протидія якій може суттєво вплинути на боротьбу з нею загалом, хоча і не може замінити загальні завдання цієї боротьби. Сутність спеціального запобігання як своєрідного засобу регулювання поведінки громадян і запобігання злочинам втілена, насамперед, у діяльності судових і правоохоронних органів [2]. Необхідно відмітити, що тільки комплексні заходи як загального, так і спеціального запобігання, можуть реально вплинути на ситуацію, що склалася у сфері захисту дітей в Україні.

Саме правоохоронні органи повинні приділяти більше уваги захисту прав і свобод людини і громадянина, її законних інтересів. Необхідно забезпечити заходи для їх реалізації в житті. У цьому контексті особливого значення набуває запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, а саме ефективні спеціальні заходи, що здійснюються правоохоронними органами, особливо в складний період їх реформування.

Основними повноваженнями поліції є: здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, що вживаються в межах компетенції заходів для їх усунення [3]. Окремі повноваження у сфері забезпечення безпеки дитини покладаються на підрозділи Національної поліції. Як бачимо, компетенція поліції обмежена лише вказаними повноваженнями такої діяльності. Таким чином регламентовано і участь інших правоохоронних органів. Але можливо стверджувати, що суб'єкти запобігання посяганням на життя та здоров'я дитини є правоохоронні органи та органи державної влади. Особливість діяльності підрозділів Національної поліції полягає в тому, що сам її статус, всі її обов'язки та повноваження містять великий превентивний потенціал. Будь-яку форму здійснення поліцією охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки в тій чи іншій мірі включає в себе частину функцій із запобігання злочинів або правопорушень.

Специфічним завданням того чи іншого підрозділу є певний вид запобіжної діяльності, оскільки самі умови існування підрозділу поліції мають бути спрямовані на застосування певного виду превентивної діяльності, а це означає, що пріоритети в оцінках результатів запобіжної діяльності тієї чи іншої служби необхідно диференціювати за показниками запобіжної діяльності. Це дає можливість стверджувати, що кожний підрозділ Національної поліції потребує визначення своєї ролі та місця при здійсненні запобіжних заходів відповідно до особливостей завдань, які перед ними стоять.

Основне завдання ювенальної превенції полягає у профілактичній діяльності, що спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин та умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення, а також ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, та проведення з ними заходів індивідуальної профілактики. Частково визначено захист та вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми, що також передбачено Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Зазначений закон обмежує систему заходів запобігання тільки домашнім насильством. Зрозуміло, що обмежуватися цим неможливо, оскільки, і це доведено результатами нашого дослідження, злочини проти життя та здоров'я дитини вчиняються не тільки її родичами. Велике значення для запобігання таким посяганням відіграє знання криміногенної ситуації, що склалася не тільки у сім'ї, але в навчальних закладах, оточуючому середовищі дитини. Саме це сприятиме виявленню можливих потенційних ситуацій та осіб, які здатні вчинити злочини проти життя та здоров'я дитини.

Кількість вчинених злочинів проти життя та здоров'я дитини обумовлює необхідність розширення повноважень цих підрозділів. Аналізуючи діяльність підрозділів ювенальної превенції, неможливо обмежуватися тільки заходами поліцейського піклування, оскільки ці заходи здійснюються за фактом вчинення правопорушення стосовно неповнолітнього. Необхідними та ефективними заходами повинні бути: 1) аналіз стану захищеності дітей, що проживають на території обслуговування (особливо знання можливих загроз – насамперед, щодо посягань на життя та здоров'я дитини); 2) застосування заходів реагування на потенційні загрози життю та здоров'ю дітей (відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть сприяти посяганню на її життя та здоров'я, вчинення стосовно неї адміністративних і кримінальних правопорушень); 3) направлення дитини до відповідного медичного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги; 4) створення бази даних щодо фактів злочинів проти життя та здоров'я дитини; 5) здійснення кожного року моніторингу ситуації щодо вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини.

Злочини проти життя та здоров'я дітей є наслідком конфліктних ситуацій, що мають періодичний, тривалий характер з наростанням їх тяжкості, загостреності. І саме в цьому проявляється особлива соціальна небезпека злочинів щодо дітей, яка потребує постійного удосконалення роботи з її профілактики. Нейтралізація конфліктних ситуацій шляхом застосування впливу на сторони конфлікту – ефективний спосіб запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей. Саме завдяки застосуванню заходів ранньої профілактики, що містить заходи запобіжного впливу при застосуванні психолого-педагогічних навичок та вмінь з метою недопущення вчинення злочину, та спрямована на перебудову свідомості особистості, що може вчинити злочин проти життя та здоров'я дитини. Методика ранньої профілактики повинна включати виконання широкого комплексу заходів виховного характеру, що буде сприяти недопущенню вчинення злочинів проти життя та здоров'я дитини.

Список використаних джерел

1. Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. С. 14. С. 720.
2. Медицький І. Б. Запобігання злочинності: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ: Видавець Віктор Дяків, 2008. С. 35 (220с.).
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Анотація. Розкрито поняття і форми домашнього насильства, основні причини його вчинення та широкого поширення в Україні.

Ключові слова: домашнє насильство; фізичне насильство; психологічне насильство; економічне насильство; причини домашнього насильства.

Summary. In the thesis the concept and forms of domestic violence, its main causes and reasons of the spread in Ukraine, are revealed.

Keywords: domestic violence; physical violence; psychological violence; economic violence; causes of domestic violence.

Домашнє насильство – глобальна проблема, яка існує давно і набула актуальності у всьому світі. Не винятком є і Україна, де прийнята спеціальна нормативно-правова база з метою запобігання та протидії цьому явищу.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. [1] визначив домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

З метою вирішення проблеми домашнього насильства важливим є встановлення причин його існування та широкого поширення. При цьому потрібно враховувати форми домашнього насильства – фізичне, сексуальне, психологічне та економічне. Так, згідно з діючим законодавством: фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаса, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру; сексуальне насильство включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи

чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності; психологічне насильство включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи; економічне насильство включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Встановлювати конкретні причини домашнього насильства потрібно, виходячи із форм його вчинення. Як зазначено в Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року, схваленій розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р [2], до основних причин домашнього насильства та насильства за ознакою статі належать:

- поширеність стереотипів щодо соціальної ролі жінки та чоловіка, переваги однієї статі над іншою у сенсі співвідношення фізичної сили;

- переважна безкарність осіб, які вчинили домашнє насильство та насильство за ознакою статі, та поширеність такого явища;

- стереотипні уявлення суспільства щодо приватності проблеми домашнього насильства;

- застосування моделі насильницької поведінки дітьми, які зазнали домашнього насильства у будь-якій формі або стали свідками такого насильства (21 відсоток тих, хто зазнав фізичного насильства у дитинстві, теж застосовують фізичну силу до дітей);

- низький рівень довіри населення до органів влади, інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі;

- низька доступність осіб, постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, до якісних комплексних послуг у зв'язку з недосконалістю механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, недостатністю у таких суб'єктів спеціальних знань і навичок, психологічним вигоранням, обмеженою кількістю людських ресурсів, зокрема фахівців із соціальною роботи, психологів, спеціалізованих установ для постраждалих осіб;

– недосконалий механізм притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні домашнього насильства, насильства за ознакою статі;

– відсутність системності наукових досліджень та аналізу тенденцій у розв'язанні проблем домашнього насильства, домашнього насильства стосовно дітей, насильства за ознакою статі, недосконалість системи збору даних за необхідними показниками.

Вагомими проблемами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі є, зокрема, обмежені людські та фінансові ресурси, зростання кількості осіб з інвалідністю, маргіналізація окремих груп жінок і чоловіків, що потребує впровадження та налагодження механізму адресності надання відповідних послуг.

Крім того, фахівці виділяють соціальні, економічні, психологічні, педагогічні, соціально-педагогічні, правові, політичні, соціально-медичні, фізіологічні та медичні причини, що призводять до насильства в сім'ї [3, с. 17–18].

В сучасних умовах, на наш погляд, до соціально-економічних причин домашнього насильства можна віднести нестабільність економічної ситуації в державі, безробіття, зубожіння населення.

Зростання рівня домашнього насильства обумовлюється також морально-психологічними чинниками. Деформація моральної позиції населення, занепад ідеалів, зміни світогляду та ціннісних орієнтацій деструктивно впливають на заходи протидії злочинності у цілому. Також в засобах масової інформації пропагується насильство як нормальна модель поведінки.

Досить часто жорстоке поведіння обумовлюється, зокрема, тим, що самі кривдники потерпали від насильства у дитинстві. Тобто, прояв насильства породжує в дітей тенденцію до повторення такої поведінки в дорослому житті.

Домашнє насильство – проблема, яка часто замовчується сім'ями, що не сприяє її вирішенню, а навпаки загострює. У суспільстві утвердились стереотипи щодо насильства, які перешкоджають його подоланню.

Сприяють поширенню домашнього насильства недоліки та прорахунки у роботі правоохоронних органів. Боротьба з сімейно-побутовими правопорушеннями здійснюється переважно шляхом реалізації карально-репресивних норм адміністративного та кримінального законодавства.

Таким чином, домашнє насильство детермінується багатьма факторами, політичними, економічними, соціальними, організаційними, моральними, які стосуються всіх сфер суспільних відносин. Правоохоронні органи неспроможні самотужки забезпечити ефективне його запобігання та забезпечити усунення криміногенних факторів. До подолання цієї проблеми необхідно залучати засоби масової інформації, громадськість, органи місцевої влади. Лише

спільними зусиллями, вдосконаленням законодавства, прийняттям національних програм і стратегій можна знизити рівень домашнього насильства в Україні.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

2. Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2018 р. № 728-р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80>.

3. Запобігання домашнього насильства: навчальний посібник для консультантів «Гарячих ліній» / О. А. Калашник, О. В. Краснова, А. О. Кривуляк, І. А. Сотніченко. Київ, 2016. 90 с.

Колб Іван Александрович,

начальник відділу нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях та інших заходів примусового характеру прокуратури Київської області, кандидат юридичних наук;

Махніцька Катерина Григорівна,

аспірант кафедри кримінального права та правосуддя МЕГУ ім. академіка Степана Дем'янчука

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ ПОТРАПЛЯННЮ В МІСЦЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ, ВИРОБІВ І РЕЧОВИН

Анотація. В статті виведено авторське поняття «запобігання потраплянню у місця позбавлення волі заборонених предметів, виробів і речовин», а також здійснено аналіз його системоутворюючих ознак, які мають практичне значення.

Ключові слова: запобігання; місця позбавлення волі; заборонені предмети; об'єкти профілактики; засуджений; персонал установ виконання покарань.

Summary. The author's concept «prevention of getting into places of imprisonment of forbidden objects, products and substances» is deduced in the article, and also the analysis of its system-forming signs which have practical value is carried out.

Keywords: prevention; places of imprisonment; prohibited items; objects of prevention; condemned; staff of penitentiary institutions.

Якщо узагальнити кримінологічну інформацію, що відображена в науковій літературі, то можна вивести наступне визначення поняття «запобігання потраплянню у місця позбавлення волі заборонених предметів, виробів і речовин», а саме – це комплекс заходів спеціально-кримінологічного характеру, що здійснюються відповідними суб'єктами запобігання злочинності згідно до принципів нормативно-правових актів та які спрямовані на виявлення засуджених, позбавлених волі, та інших осіб, схильних до вчинення даного правопорушення чи злочину, а також здійснення на них і оточуюче їх середовище профілактичного впливу з метою недопущення вказаних правопорушень (злочинів) та нейтралізації, блокування, усунення тощо детермінант, які спричинюють та обумовлюють формування і реалізацію мотивів протиправної поведінки профілактикованої особи.

Виходячи із змісту даного поняття, ключовими його елементами слід назвати наступні:

1. Раніше судимі особи, які тримались в установах попереднього ув'язнення та кримінально-виконавчих установах закритого типу, арештних домах та виховних колоніях, у силу отриманого ними протиправного досвіду життєдіяльності під час виконання покарання у виді позбавлення волі.

Такий підхід ґрунтується на положеннях КВК України, що встановлюють: а) правила переміщення засуджених під вартою, відповідно до яких, окремо від інших таких осіб у місця позбавлення волі направляються дорослі та неповнолітні засуджені, а також засуджені до довічного позбавлення волі – окремо від інших осіб (ч. 2 ст. 88 КВК України); б) правила роздільного тримання засуджених до позбавлення волі у виправних і виховних колоніях (ст. 92 КВК), відповідно до яких вперше засуджені до позбавлення волі тримаються окремо від тих, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі (ч. 2).

2. Злісні порушники встановленого порядку відбування покарання, антисуспільна настанова та протиправна поведінка яких у ході відбування покарання у виді позбавлення волі свідчить, з одного боку, про умисне ігнорування норм і приписів пов'язаних з виконанням та відбуванням даного покарання, а з іншого, як показує практика, тісно пов'язане з правопорушеннями, які стосуються потрапляння у місця позбавлення волі заборонених предметів, речовин і виробів.

Правовою та, одночасно, фактичною підставою для постановки зазначеної категорії осіб на профілактичний облік СІЗО, КВУ закритого типу, арештних домів і виховних колоній виступають положення: а) ст. 133 КВК, у якій дано перелік правопорушень, які законодавець відніс до категорії злісних порушень встановленого порядку відбування покарання; б) ч. 4 ст. 94 КВК, у якій мова ведеться про те, що засуджені, які систематично (два і більше разів) вчиняють злісні порушення

установленого порядку відбування покарання, що загрожують безпеці персоналу, засуджених або інших осіб тримаються у дільниці посиленого контролю колоній; в) ст. 100 та ч. 3 ст. 101 КВК, відповідно до яких залежно від поведінки засудженого засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, можуть бути переведені з дільниці соціальної реабілітації до іншої дільниці, з колонії середнього рівня безпеки чи звичайного жилого приміщення колонії максимального рівня безпеки в приміщення камерного типу максимального рівня безпеки; г) п. 5 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами звільненими з місць позбавлення волі», у якій зазначено, що адміністративний нагляд встановлюється щодо засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства [1].

3. Особи, засуджені за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення (розділ XIII Особливої частини КК України) [2].

4. Організатори та члени організованих злочинних груп і організацій (ст. 28 КК України).

5. Об'єкти профілактичного обліку, що визначені в ст. 6 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а саме:

а) засудженні, щодо яких є інформація про злочини, що готуються;

б) інших засуджених, які представляють оперативний інтерес при наявності для цього правових підстав [3].

6. Інші категорії засуджених, що визначені як суб'єкти протиправних діянь у відповідних законах (Закон України «Про тероризм»; Кодекс законів України про адміністративні правопорушення; Закон України «Про захист суспільної моралі»; інші).

Виходячи з цього та з метою приведення змісту індивідуального запобігання злочинам і правопорушенням, що мають місце в СІЗО, КВУ закритого типу, арештних домах і виховних колоніях, до вимог закону логічно було КВК України доповнити ст. 104-1 «Об'єкти запобіжної діяльності в колоніях», у якій визначити всі ті із них, які на сьогодні встановлюються на підставі підзаконних нормативно-правових актів, з урахуванням їх класифікації, яка здійснена у цій роботі.

Список використаних джерел

1. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01 грудня 1994 р. <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів : Закон України від 08 липня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 36. Ст. 317.

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лип. 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 304.

Корольчук Віктор Володимирович,

провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЗАВДАННЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ

Анотація. У даних тезах, на підставі вироблених в кримінології досліджень доведена необхідність проведення більш ефективної діяльності з профілактики злочинності правоохоронними органами України. Окреслено основні завдання та елементи профілактики злочинності.

Ключові слова: профілактика злочинності, елементи профілактики, завдання профілактичної діяльності.

Summary. In these theses, on the basis of the researches made in criminology necessity of carrying out more effective activity on crime prevention by law enforcement agencies of Ukraine is proved. The main tasks and elements of crime prevention are outlined.

Keywords: crime prevention, elements of prevention, tasks of preventive activity.

Профілактика злочинності є системою державних і громадських заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію, послаблення причин і умов злочинності, утримання від злочинів і корекцію поведінки осіб, схильних до їх вчинення. Профілактична діяльність аналізується: за спрямованістю, механізмом дії, етапами, масштабом, змістом, суб'єктами та іншими параметрами. Заходи запобігання злочинності, їх зміст і характер цілком залежать від того, як визначаються причини останньої [1].

Ряд вчених, розглядаючи злочинність як соціальне явище, підкреслювали, що головним в її профілактиці є соціальна перебудова суспільства. Соціально-економічні, культурно-етичні, релігійні та інші причин та умов що позитивно впливають та навіть сприяють злочинності повинні досліджуватися державними інститутами. Перебудова цих детермінантів має найбільш важливе значення. Профілактичні заходи, спрямовані на запобігання злочинності, які застосовуються правоохоронними органами і громадськими

формуваннями повинні бути на передовій становлення правової держави в якій верховенство права має найвищу силу.

На думку А. Зелінського, профілактика – це діяльність з усунення, нейтралізації або послаблення факторів, що породжують злочинність або сприяють їй. Отже, кримінологічна профілактика, як правило, не має адресного характеру, тобто не спрямована на конкретний злочин і полягає в усуненні криміногенних факторів взагалі. Вона забезпечується через запобігання криміногенним ситуаціям, їх усунення, послаблення дії криміногенних факторів і їх нейтралізації, захисту можливих об'єктів від посягань, правової та кримінологічної пропаганди серед населення [2].

Основні елементи та завдання профілактики антигромадських явищ:

1. Кримінальна статистика, яка є основою аналізу стану злочинності у суспільстві. Вона допомагає правоохоронним органам правильно організувати свою роботу щодо боротьби із злочинністю;

2. Ряд супутніх злочинності, негативних явищ. Ці прояви в кримінології іменуються «фоновими», а в соціології – «асоціальними». Кримінологія не може не брати їх до уваги, бо їх вплив на злочинність суттєвий. Крім того, запобігання є найбільш ефективним, якщо воно починається на так званій стадії ранньої профілактики;

3. Поведінка потерпілого. Для позначення цього аспекту в науковій літературі з'явився термін «віктимологія» – вчення про жертву злочину. У кримінологічних дослідженнях до недавнього часу основна увага приділялась виключно поведінці злочинця, а взаємозв'язок між поведінкою злочинця та потерпілого викликав незначний інтерес. Разом з тим потерпілий є другою стороною, яка причетна до злочину. Саме він вступає в безпосередні відносини з злочинцем;

4. Методика аналізу злочинності. При проведенні кримінологічних досліджень використовують різні методи – соціологічні, статистичні, математичні, психологічні, запозичуючи їх з інших наук і пристосовуючи до проблеми, що вивчається. Застосування цих методів дозволяє науці проникнути у суть досліджуваних явищ, успішно вирішувати задачі, що стоять перед нею;

5. Прогнозування злочинності, а також планування заходів щодо її запобігання. Актуальність і перспективність цієї проблеми пояснюється тим, що вона є складовою частиною більш ємкісного поняття «злочинність», яке охоплює минуле, сучасне і майбутнє злочинності. Застосування необхідних заходів щодо її запобігання неможливе без відповідного планування цих процесів [3].

Основними завданнями профілактики антигромадських явищ є:

1. Систематичне виявлення та аналіз явищ, процесів, факторів, ситуацій, обставин, детермінуючих (обумовлюючих) злочинність.

2. Виявлення і вивчення протиріч та конфліктів, які ведуть до виникнення та реалізації злочинних намірів, а також формування особи злочинця.

3. Отримання достовірних знань про все те, що складає її предмет.

4. Наукове забезпечення правоохоронних органів рекомендаціями щодо усунення або нейтралізації явищ, які сприяють антисуспільній злочинній поведінці.

5. Наукова розробка заходів щодо постійного виявлення осіб, від яких можна чекати вчинення злочинів, їх вивчення і застосування ефективного профілактичного впливу на них [3].

Політика у сфері профілактики та запобігання злочинності повинна ґрунтуватися на певних принципах. До таких основних принципів належать гуманізм, наукова обґрунтованість, законність, економічна доцільність, комплексність, раціональність та інші. Найбільш важливими серед них є принцип гуманізму, який полягає в тому, що профілактика як особливий вид діяльності, як правило, пов'язана із завданням конкретним особам позбавлень та правообмежень і спрямована на запобігання з боку конкретних осіб та принцип економічної доцільності як фактор, що тонально визначає всі думки і вчинки та полягає в тому, що витрати на проведення профілактичних заходів злочинності повинні бути економічно обґрунтованими.

Профілактична діяльність неможлива без кримінологічних досліджень, за допомогою яких вивчаються стан і тенденції злочинності, причини й умови, що впливають на її територіальні особливості, тощо. За допомогою таких досліджень конкретизуються завдання й об'єкти профілактики, основні напрями й засоби запобіжного впливу, коло суб'єктів. У цьому виявляється принцип наукової обґрунтованості [4].

Важливе значення для ефективної діяльності по запобіганню має принцип законності. Правові основи профілактики повинні регламентувати її основні напрями й форми, компетенцію суб'єктів, підстави для застосування заходів індивідуально-профілактичного впливу, а також передбачати гарантії захисту прав і законних інтересів осіб, стосовно яких вони здійснюються. Також в профілактиці антисоціальних явищ значущим є принцип економічної доцільності полягає в тому, що при плануванні профілактичної діяльності необхідно враховувати майбутні витрати на плановані заходи, оскільки вони можуть залишитися невиконаними через надмірну вартість.

Отже, поняття «профілактика злочинності» стосується особливої соціально керованої діяльності, що характеризується як свідомий, цілеспрямований процес запобігання будь-яких порушень соціальних норм.

Список використаних джерел

1. Джужа О. М., Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навчальний посібник. Київ: Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.
2. Зелінский А.Ф. Кримінологія. Харків, 2000. 368 с.

3. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / І. М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд; За ред. професор. І.М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.

4. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В.Г. Пшеничний, В.Г. Сюрвачик; За заг. ред О. М. Джужи. Київ: Прецедент, 2004. 208 с.

5. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2003. 400 с.

Крижна Людмила Володимирівна,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРАВООХОРОННІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розкрита необхідність вдосконалення інформаційного забезпечення правоохоронних органів України. Інформаційне забезпечення в діяльності Національної поліції України посідає дуже важливе місце та є комплексом організаційних, правових і технологічних засобів, які забезпечують процес отримання, обробки, аналізу та використання інформаційних ресурсів, необхідних для виконання визначених чинним законодавством завдань і функцій правоохоронних органів.

Ключові слова: правоохоронні органи, Національна поліція України, злочинність, інформація, інформаційне забезпечення, інформаційні системи, інформаційні технології.

Annotation. The need to improve information support of law enforcement agencies of Ukraine has been analyzed in the article. Information and analytical support in the activities of the Ukrainian NP occupies a very important place and is a complex of organizational, legal and technological means that ensure the process of collecting, receiving, processing, disseminating, analyzing and using information resources necessary for the fulfillment of the tasks and functions of law enforcement bodies defined by the current legislation.

Keywords: law enforcement agencies, National Police of Ukraine, crime, information, information support, automatic information system, information technologies.

Мета системи інформаційного забезпечення полягає в здійсненні інформаційної підтримки діяльності правоохоронних органів щодо попередження, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, встановлення і розшуку осіб, які їх вчинили, наданні всебічної статистичної, аналітичної і довідкової інформації про стан

кримінальних правопорушень і результати боротьби з ними. Розвиток інформаційних технологій вимагає інтенсивного впровадження у діяльність правоохоронних органів засобів інноваційної комп'ютерної техніки. Ефективність боротьби з правопорушеннями, і перш за все зі злочинами, в значній мірі залежить від інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів. Система інформаційного забезпечення своїм завданням має забезпечення правоохоронних органів відомостями про стан та динаміку кримінальних правопорушень, фактори, що їх обумовлюють, а також відомостями про результати роботи правоохоронних органів щодо виконання поставлених перед ними завдань [5].

Для вирішення оперативно-розшукових завдань нині накопичений чималий досвід застосування новітніх технологій у процесі запобігання, виявлення та розслідування злочинів, розшуку підозрюваного та обвинуваченого, провадження окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних слідчих (розшукових) дій.

Очевидно, що однією з важливих умов підвищення рівня протидії злочинності є широке використання сучасних досягнень науково-технічного прогресу [2].

Оперативність і ефективність застосування положень Кримінального процесуального кодексу України неможливі без застосування сучасних інформаційних технологій та автоматизованих баз даних.

У 2015 р. було створено Департамент інформаційної підтримки та координації поліції «102». Згідно Наказу № 524 від 22.06.2018 зараз це Департамент інформаційно-аналітичної підтримки територіальних підрозділів Національної поліції (далі НП) України, який визначає основні напрями діяльності поліції у сфері інформатизації, здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу, бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів МВС із питань, що належать до компетенції поліції та стосуються інформаційно-аналітичного забезпечення, а також оброблення персональних даних в органах і підрозділах поліції.

Завданнями використання інформаційно-комунікаційних технологій у підрозділах НП України є:

забезпечення можливості оперативного отримання інформації у повному, систематизованому та зручному для користування вигляді співробітниками та підрозділами НП України для розкриття, розслідування, попередження кримінальних правопорушень і розшуку злочинців;

збирання, оброблення та узагальнення оперативної, оперативно-довідкової, аналітичної, статистичної та контрольної інформації для оцінки ситуації та прийняття обґрунтованих оптимальних рішень на всіх рівнях діяльності підрозділів НП України;

забезпечення динамічної та ефективної інформаційної взаємодії всіх галузевих служб і підрозділів НП України, інших правоохоронних органів, державних установ, різних груп громадськості, мас-медіа; забезпечення захисту інформації [4].

За допомогою комп'ютерної техніки не тільки раціоналізуються інформаційні процеси, але й упроваджуються комп'ютеризовані системи підтримки прийняття слідчими, експертами, оперативними співробітниками, суддями відповідних рішень. За останні роки розроблено кілька десятків систем, які, по суті, моделюють діяльність слідчих-методистів, які допомагають розслідувати найбільш складні злочини, формулюючи за результатами вивчення кримінальних правопорушень конкретні рекомендації [3].

Як свідчить практика, щоб комп'ютеризована інформаційна система була працездатною, необхідно дотримуватися таких правил:

1) вся інформація, що вводиться, повинна записуватися з використанням спеціальної термінології мовою, що виключає різне тлумачення;

2) перероблення інформації має здійснюватися відповідно до алгоритму точно, з певною послідовністю операцій, що дає можливість вирішити будь-яку конкретну задачу з деякого класу однотипних задач, причому вихідні дані можуть у певних межах змінюватися [1].

На сьогодні під час швидкого розвитку процесів інформатизації, комп'ютеризації питання впровадження та використання нових інформаційно-комунікаційних технологій є головною умовою покращення роботи підрозділів НП України та функціонування правоохоронної системи загалом. При цьому є такі дві вагомі проблеми, які уповільнюють цей процес. По-перше, це проблеми фінансового забезпечення, що залежить від внутрішньої політики держави. Ця політика повинна бути спрямована на забезпечення інноваційними інформаційними технологіями, що в свою чергу дасть змогу правоохоронцям якісно та швидко здійснювати свої повноваження. По-друге це низький рівень володіння співробітниками відповідними інформаційними ресурсами та навичками роботи з новою технікою або новітніми системами. У нинішніх умовах швидкого технічного процесу кожен працівник НП України повинен бути прогресивним користувачем інформаційно-комунікаційних технологій. Крім того, оперативним працівникам необхідно проходити курси підвищення кваліфікації з метою отримання нових знань, умінь і навичок під час застосування в повсякденній роботі інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: положення від 16 травня 2016 р. № 460 // Наказ Міністерства внутрішніх справ. – 2016. – № 436.

2. Інформатика : [навч. посібник] / [А.Ю. Гаєвський]. 2-ге вид., доповн. К. : «Видавництво А.С.К.», 2007. – 512 с.

3. Іщенко П.П. Інформаційне забезпечення слідчої діяльності : [науково-практичний посібник] / П.П. Іщенко ; під ред. Є.П. Іщенко. – М.: Юрлітінформ, 2011. – 168 с.

4. Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України : [монографія] / Б. А. Кормич. О. : Юридична література. 2003. 271 с.

5. Кубрак В. П. Питання інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності правоохоронних органів. /КубракВ.П.// Проблеми застосування інформаційних технологій, спеціальних технічних засобів у діяльності ОВС і навчальному процесі: збірник наукових статей за матеріалами доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції 22 грудня 2017 року. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 407 с.

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ В КОНТЕКСТІ ШАХРАЙСТВА

Анотація. Розглядається понятійний аспект шахраїв, їх загальні риси, крім того звертається увага на розкриття сутності обман та зловживання, як способи шахрайства. Дослідження віктимологічних особливостей шахрайського обману дозволило виявити так звані «мішені» маніпулятивного впливу.

Ключові слова: шахрай, обман, зловживання довірою, маніпуляція.

Аналіз негативних процесів, що відбуваються в економічній сфері діяльності держави, звертає увагу на те, що в даний час йде кількісне і якісне перетворення злочинності, і, серед економічних злочинів особливе місце належить шахрайству (у сфері злочинних посягань шахраїв сьогодні опинилася підприємницька діяльність (середній бізнес, торгівля, сфера обслуговування, фінансова і банківська сфери)). Шахраїв об'єднує декілька загальних рис: широке використання злочинцями психологічних методів дії на свої жертви; жертва не знає про справжню мету злочинця; жертва добровільно, без жодного усвідомлюваного нею примусу, віддає необхідні злочинцю цінності; використання шахраями так званих «підставних» – начебто «випадкових» людей, які опинилися на місці скоєння злочину; у більшості випадків шахраї «працюють» групою з чітким розподілом ролей; нечасте використання шахраями додаткових складних пристроїв. Більшість злочинців-шахраїв має дар уяви, використовує сугестивний вплив та вміння переконувати людей і до особистих їх якостей належать

хитрість, брехливість, уміння зацікавити собою, знання способів фальшування документів, вміють себе подати, мають певні знання в галузі психології; уміють добре спостерігати, мають швидку реакцію на швидкозмінну обстановку, також використовують можливості перевтілення, можуть встановлювати контакти з людьми різних типів, обирають відповідну манеру поведінки. Зовнішньо – це комунікабельні, балакучі люди, спроможні швидко привертати до себе увагу інших людей, зацікавити їх, увійти в довіру, створити приємне враження надійної або потрібної людини. Рівень розумового розвитку сучасного шахрая вищий середнього (більшість із них мають вищу й середню спеціальну освіту); досить значний обсяг знань, широта поглядів, розмаїтість інтересів, постійно підвищують рівень знань, особливо в тих сферах, з якими пов'язана їхня злочинна діяльність. За темпераментом шахраї належать в основному або до сангвініків, або до холериків, оскільки характерним для них є рухливість, легка пристосовність до швидкозмінних умов життя, контактність, комунікабельність, відсутність скутості під час зустрічі з новими людьми, відсутність афектних дій. Вони мають сильно виражені вольові якості, що виявляється, зокрема, у терплячості й заповзятості в досягненні мети, активності, наполегливості й рішучості, енергійності; характеризуються постійним пошуком тих видів діяльності, у яких найповніше зможуть проявитися їхні здібності, уміння й навички, а основним складником шахрайських маніпуляцій є обман - свідомий вольовий акт, спрямований на досягнення визначеної мети. Аналіз особливостей взаємодії жертви та злочинця вказує на те, що шахрайство характеризується високим рівнем конфліктності, але конфліктності своєрідної, яка жертвою, як правило, не усвідомлюється. При цьому більше переваг у рефлексії при конфліктній взаємодії злочинця з жертвою саме на боці шахрая.

У свідомості одночасно співіснують два суперечливі комплекси уявлень, один із них – комплекс правильного відображення дійсності, який необхідно приховати, інший – комплекс неправильних уявлень, який, навпаки, треба оприлюднити жертві злочину, оскільки шахрай, усвідомлюючи хибність повідомлюваної жертві злочину інформації, свідомо вводить її в оману, використовуючи при цьому різноманітні не тільки форми шахрайського обману, а й інші маніпулятивні техніки. В кримінальному праві обман розуміється як інформаційно-інтелектуальний вплив однієї людини на свідомість і волю іншої і завжди розрахований на відповідну поведінку, тобто обманюють, головним чином, не стільки, щоб увести в оману, як для того, щоб схилити обманюваного до визначеної поведінки. Обман -це спосіб впливу на людську психіку, що полягає в навмисному введенні в оману іншої особи чи в підтримці вже наявної в неї омани шляхом передачі невідповідної дійсності інформації чи умовчання про різні факти, речі,

явища, дії з метою схилити до визначеної поведінки. Іншим способом шахрайства ст. 190 КК України називає зловживання довірою. Зловживання довірою відрізняється не меншою, ніж обман, різноманітністю у своєму змістовому вияві, певною мірою саме цим можна пояснити різочу відмінність у визначенні цього поняття. Зловживання довірою як способом шахрайства, необхідно розуміти навмисні дії злочинця, спрямовані на введення потерпілого в оману з використанням виниклих чи існуючих на основі особистих чи інших довірчих із ним відносин, з метою вилучення й спрямування на свою користь чи користь інших осіб його майна чи придбання права на майно. Дії шахрая полягають в тому, щоб знайти потенційну жертву, відокремити із натовпу і, по суті, “обробити” її. Пошук жертви здійснюється методом візуальної психодіагностики, простіше – через зовнішній вигляд людини, встановлення внутрішніх властивостей і настроїв, а візуальну психодіагностику шахрай переважно здійснює на інтуїтивному рівні. Як зазначав О.О. Данилов, шахрай, спілкуючись із жертвою, для досягнення успіху завжди тримається таких основних правил: 1) говорить про те, що його жертва хоче слухати; 2) говорить менше, аніж слухає, але інколи, навпаки, значною кількістю слів маскує свої наміри; 3) ніколи не сперечається; 4) легко визнає свою неправоту, якщо це може призвести до успіху; 5) старається зразу добитися від співрозмовника згоди у незначних питаннях, переходячи потім до серйозних; 6) демонструє щирю радість і зацікавлення спілкуванням, називаючи людину на ім’я, усміхаючись, виражаючи своє добре ставлення; 7) підтримує в людині усвідомлення її значимості.

Обман, брехня – один з основних ознак маніпуляцій, особа сама віддає, і ще майже просячи прийняти його в дар - ось це більше схоже на маніпуляцію, якщо ж просто взяли і відібрали в людини силою або змусили його щось зробити – це не маніпуляція. Сьогодні поняттям, що відображають механізм прихованого психологічного примусу, виступає маніпуляція («маніпулятивний вплив», «психологічні маніпуляції», «маніпулювання», «міжособистісні маніпуляції», «маніпуляції особистістю») – процес цілеспрямованого використання різних специфічних способів і засобів зміни (модифікації) поведінки жертви злочину, її мети, бажань, намірів, відносин, установок, психічних станів й інших її психологічних характеристик в інтересах шахрая, які могли б не відбутися, якби потерпілий знав у достатньому обсязі, дані, що характеризують ситуацію, зокрема – які способи застосовувалися щодо нього, чи з якою метою їх використовували. Маніпуляція – вид психологічного впливу, який використовується для прихованого впровадження в психіку жертви цілей, бажань, намірів, відносин або установок маніпулятора, не збігаються з актуально існуючими потребами жертви. Це приховане управління людьми і їхньою поведінкою. У найширшому сенсі, маніпуляція – це будь-який

особистісне вплив на кого або на що-небудь. Таке розуміння широко транслюється в НЛП, де стверджується, що маніпулюють все і завжди. Маніпулятор привласнює собі право вирішувати за адресата впливу, тому робити і прагне вплинути на його цілі в своїх інтересах. Дослідження віктимологічних особливостей шахрайського обману дозволило виявити так звані «мішені» маніпулятивного впливу (психічні структури, на які здійснюється вплив шахраєм), головними серед яких є: матеріальна зацікавленість жертви (а не корисливість, як часто вважають); споживацькі інтереси (придбання товарів, отримання послуг, відновлення здоров'я); так звані «благородні спонукання» (співчуття, бажання допомогти, щедрість); особисті почуття (прихильність, симпатія); особистісні властивості (корисливість, жадібність, навіюваність, довірливість, честолюбство, самовпевненість, цікавість). Таким чином, маніпуляція – це обман, примус людини до прийняття невідного для нього рішення. Особливість маніпулятивного впливу полягає в тому, що сам факт маніпуляції відразу не розкривається, може пройти досить тривалий час, перш ніж стає зрозуміло, що людина, начебто самостійно приймаючи рішення, діяв в чужих інтересах.

Список використаних джерел

1. Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2011. 20с.
2. Кравченко О. В. Психологічні особливості шахрайства: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Х., 2005. 21 с.

Кулакова Наталія Володимирівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Анотація. В тезах досліджується проблеми правової охорони об'єктів культурної спадщини в Україні; аналізується законодавство, яким передбачається та гарантується охорона культурної спадщини.

Ключові слова: культура, культурне надбання, культурна спадщина, культурні цінності, охорона, культурної спадщини, об'єкти охорони культурної спадщини, організовані злочинні групи, організована злочинність.

Summary. This article examines the basis legal protection of cultural heritage of Ukraine; analyses legislation, which provides and guarantees the right on protection of cultural heritage, organized crimes groups, organized crime.

Keywords: culture, cultural asset, cultural heritage, cultural property, legal protection of cultural heritage, subjects of cultural heritage.

Комплексне розв'язання проблеми охорони об'єктів культурної спадщини можливе при спільній діяльності світової спільноти на основі застосування запобіжних заходів, що передбачені національними та міжнародно-правовими актами. Сьогодні діє система заходів захисту об'єктів культурної спадщини, але негативні наслідки глобалізації призвели до зруйнування, розкрадання та знищенню культурних цінностей. В умовах глобалізації проблема охорони об'єктів культурної спадщини набуває все більшого значення. Проблема збереження культурної спадщини та недопущення її незаконного вивозу з країни стала особливо актуальна у зв'язку сучасними процесами, оскільки об'єкти культурної спадщини та культурні цінності все частіше стають об'єктами незаконної торгівлі та обігу. На жаль, лібералізацією такого обігу обумовила зміну відношення до завдань та способів охорони культурної спадщини. Об'єктами посягання найчастіше стають предмети фалеристики, медальєрики, геральдики, образотворчого мистецтва, архітектурні пам'ятки. Злочинці виявляють інтерес до друкованих видань, предметів релігійних культів, архівних документів, музичних інструментів.

Ефективність національного та міжнародно-правового захисту об'єктів культурної спадщини залежить, насамперед, від безперечного виконання державами та громадянами законодавства по її захисту та збереженню.

Кількість крадіжок з приватних та державних колекцій з кожним роком збільшується приблизно на 9,0 %. Рівень розкриття у цій сфері,

за даними відповідного відділу Інтерполу, не перевищує 3,0 % [1]. Науково-дослідний інститут «Системи статистики культури ЮНЕСКО» (ССК ЮНЕСКО. Монреаль. Канада¹) у вимушений був визнати, що відсутність у будь-якій країні світу Єдиного реєстру т.з. бази даних культурних цінностей (усіх форм власності приватної, державної, громадської), свідчить лише про констатацію правопорушень, але не про створення механізмів недопущення таких дій².

Діючі міжнародно-правові акти по захисту культурних цінностей, безсумнівно володіють значним потенціалом, особливо при розробці системи запобіжних заходів, спрямованих на захист об'єктів культурної спадщини. Але на жаль ситуація, що склалася демонструє неспроможність застосовувати ефективні заходи, спрямовані на забезпечення охорони культурної спадщини та культурних цінностей.

Злочини, що посягають на об'єкти культурної спадщини характеризуються високим рівнем латентності. Більша частина крадіжок таких предметів вчиняється з приватного володіння (до 80,0 %), біля 1,0 % з місць відправлення релігійного культу, а ікони як предмет посягань складають до 70,0 від всіх викрадених предметів. Більша частина крадіжок об'єктів культурної спадщини та культурних цінностей вчиняється при безпосередній участі осіб, що мають до них доступ: робітники бібліотек, реставраційних майстерень, співробітники музеїв. В якості запобіжних заходів сьогодні необхідно створити єдину базу даних про осіб, засуджених за вчинення злочинів предметом яких є об'єкти культурної спадщини.

У більшості випадків посягання на об'єкти культурної спадщини відбувається з метою їх вивозу за межі країни в Західну Європу, США, Японію, Китай, де вже тривалий час діє багатомільярдний ринок культурних цінностей («арт-ринок»). Наприклад, серед предметів контрабанди культурні цінності займають провідне місце, чим більша цінність того або іншого викладеного предмету, тим більша вірогідність його вивозу закордон. Нажаль, у вітчизняному законодавстві не враховано, що контрабанда культурних цінностей має організований характер. Безпосередніми виконавцями є особи, звільнені від митного контролю. Також відсутня норма щодо відповідальності за дії, пов'язані з неповерненням предметів культурного надбання на територію України, а саме це не відображає рільної небезпеки та реального розповсюдження таких дій. Питання боротьби зі злочинними посяганнями розглядаються розрізнено – окремо знищення,

¹ Система статистики культури ЮНЕСКО 2009 р. (ССК-2009) – результат спільної праці Інституту статистики ЮНЕСКО (ІСЮ) і Сектору культури ЮНЕСКО. Ця система створена на основі ССК – 1986, перероблена версія методології статистики культури ЮНЕСКО врахувала новітні концепції, що сформувалися у цій сфері після 1986 року, враховуючи новітні технології.

² Тамойкін М., проф., Ph. D., директор НІІ стандартизації, атестації та ліцензування у сфері культури при НАРККІ Міністерства культури.

пошкодження або контрабанда. Але це не дозволяє боротися з організованою злочинністю в даній сфері, виявляти всі злочинні взаємозв'язки: замовник злочину – особи, що вчинили розкрадання або викрадення – перевезення об'єктів культурної спадщини за межі країни – покупець. Саме це спрямовує зусилля правоохоронних органів на боротьбу зі злочинцями-одинаками. Але на міжнародному рівні, ще у 1970 р. Конвенцією ЮНЕСКО «Про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного ввозу, вивозу та передачі права власності на культурні цінності» було запропоновано комплекс заходів щодо запобігання вчинення злочинних посягань на об'єкти культурної спадщини організованою злочинністю [6].

Чинне національне кримінальне законодавство не має систематизованого підходу до злочинів, що посягають на культурне надбання. Норми, що передбачають відповідальність за посягання на об'єкти культурної спадщини та культурні цінності передбачені різними Розділами Особливої частини КК України. Крім цього, існує проблема точного визначення в законі суттєвих властивостей та юридичних ознак, що характеризують об'єкти культурної спадщини, як предмети злочинів. Актуальність даної проблематики обґрунтовується тим, що характеризуючи об'єкти культурної спадщини та культурних цінностей ознаки виступають в якості об'єктивної складової підстави кримінальної відповідальності у комплексі з іншими ознаками складів злочинів, що вчиняються по відношенню культурної спадщини. Це обумовлено такими факторами: 1) законодавець у чинному кримінальному законі для визначення практично тих самих предметів злочинів користується різною термінологією не розкриваючи в кримінально-правових нормах зміст того або іншого поняття; 2) при застосуванні опису предметів злочинних посягань, що вчиняються по відношенню до культурних цінностей, законодавець використовує наступне формулювання: у ч. 1 ст. 201 КК України [5] «культурні цінності, під якими розуміється об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України»; ст. 298 КК України [5] «об'єкти археологічної спадщини, об'єкти культурної спадщини»; ст. 298-1 КК України «документи чи унікальні документи». Тому сьогодні склалася ситуація використання різноманітних понять при забезпеченні режиму кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини. Подолання такої проблеми має виключне значення, як з позиції юридичної науки, так і з точки зору правозастосовної практики.

Також необхідно звернути увагу на одну з обов'язкових ознак, що характеризує об'єкти культурної спадщини, їх високу матеріальну вартість. Об'єкти культурної спадщини, будучи особливо значущими для суспільства, як результати матеріальної та інтелектуальної праці, разом з тим розглядаються як майно. Вони володіють вираженими у грошовій характеристиці вартісними властивостями і можуть виступати

об'єктом купівлі-продажу, знаходиться у власності, користуванні, розпорядженні фізичний або юридичних осіб, держави. Таким чином об'єкти культурної спадщини мають статус майна. Але, незважаючи на таку їх властивість, ця ознака не може вважатися їх змістовною характеристикою, вона є похідною, оскільки це обумовлено їх підвищеною суспільною значимістю, унікальністю з точки зору історії, мистецтва, архітектури.

Особливу увагу в законодавстві необхідно приділити відповідальності за вчинення посягань на об'єкти культурної спадщини організованими групами. Кримінальне законодавство на жаль сьогодні не контролюється діючим законодавством і не вкладається в традиційні кримінально-правові схеми. Наявність таких структур – доказ слабкого національного контролю за діяльністю організованої злочинності, його відставання від інтенсивного зростання злочинності у сфері культурної спадщини, а також це результат інерції усвідомлення суспільно-небезпечних діянь, чим скористалися швидко реагуючі на всі зміни організовані злочинні групи.

Комплексне розв'язання проблеми забезпечення кримінально-правової охорони культурної спадщини та культурних цінностей можливе при уніфікації законодавства різних країн, на основі якого буде здійснюватися боротьба з організованою злочинністю. Небезпека, що лежить в основі існування та діяльності організованої злочинності, визнається ООН та іншими міжнародними державами. ООН та Інтерпол намагаються об'єктивізувати дане явище, виявити тенденції його розвитку, розробити найбільш ефективні заходи єдиного контролю.

Забезпечення охорони культурної спадщини та культурних цінностей можливе при ефективній реалізації державної політики у сфері запобігання шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення протиправних діянь, а також налагодження дієвої співпраці правоохоронних органів та Міністерства культури України, діяльність яких повинна бути спрямована на розробку конкретних заходів, підвищення ефективності запобіжних заходів.

Список використаних джерел

1. Каткова Т. Г. Захист культурних цінностей під час збройних конфліктів. URL: <http://uchni.com.ua/kultura/5124/index.html>.
2. Неволя В. «Співпраці України з ІНТЕРПОЛОМ виповнилося 20 років» // Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.

URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/831142;jsessionid=7F04E301C7982F048EA9C49587BF5208>.

3. Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

4. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

5. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності // Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789/print1390245714693219.

Левченко Юрій Олександрович,

завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація: в статті праналізовано проблему насильства над дітьми та її масштаби. Обґрунтовано, що подолання цієї проблеми та реагування на випадки насильства можуть бути успішно вирішені через посилення міжвідомчої співпраці. Надано пропозиції щодо запобігання домашньому насильству, а також уникнення настання несприятливих наслідків для дитини.

Ключові слова: насильство над дітьми, домашнє насильство, постраждала дитина, права дитини, запобігання домашньому насильству.

Summary: The article analyzes the problem of violence against children and its scale. It is justified that in order to overcome this problem and respond to cases of violence, they can be successfully solved only by strengthening interdepartmental cooperation. Proposals were made to prevent domestic violence, as well as to avoid adverse consequences for the child.

Keywords: violence against children, domestic violence, child victim, children's rights, prevention of domestic violence.

Насильство над дітьми – це глобальне проблема, яке стала очевидною лише протягом останніх двадцяти років. Дослідження показують, що близько 1 мільярда дітей у світі страждають від фізичного, сексуального, емоційного насильства або недбальства щороку. Насильство над дітьми ставить під загрозу глобальний розвиток людства. Коли діти стають свідками або жертвами емоційного, сексуального чи фізичного насилля, це завдає шкоди їх здоров'ю, добробуту та майбутньому. Проблема насильства стосується не лише

для окремих дітей або сімей, а є загрозою сталому розвитку суспільства в цілому [1].

Дані по Україні свідчать, що проблема насилля над дітьми лишається значною мірою недооціненою в країні. Деякі форми домашнього насилля приймаються як соціальна норма. Згідно зі звітом ЮНІСЕФ 2018 року, 42 % батьків вважають, що емоційне насилля є допустимим задля навчання. Частка тих, хто допускає застосування фізичної сили до дитини у якості дисциплінарної міри, становить 14 % [2].

Особа, яка зазнала домашнього насилля у будь-якій формі визнається Законом «Про запобігання та протидію домашньому насильству», як «постраждала особа», і окремо надане визначення «постраждалої дитини» – як особи, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насилля у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насилля [3].

Постраждала дитина має всі права постраждалої особи, реалізація яких забезпечується з урахуванням найкращих інтересів дитини, її віку, статі, стану здоров'я, інтелектуального та фізичного розвитку, захист прав та інтересів постраждалої дитини, у тому числі звернення до суду, представництво її прав та інтересів у суді, крім батьків та інших законних представників дитини, можуть здійснювати родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, якщо вони не є кривдниками дитини, а також орган опіки та піклування.

За статистикою, яку оприлюднили під час голосування за Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за актами насилля у сім'ї або є їхніми вимушеними учасниками, а майже 70 % жінок піддаються різним формам знущання і приниження. Розрахунки, проведені Інститутом демографії і соціальних досліджень на замовлення Фонду народонаселення ООН, говорять про те, що щорічно 1,1 млн. українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї, і більшість з них – мовчать [4].

Значні прогалини в існуючій системі для визначення та реагування на випадки насилля можуть бути успішно вирішені лише через посилення міжвідомчої співпраці. Спільні зусилля повинні бути скоординовані на раннє виявлення, запобігання та реагування на насилля над дітьми.

Україна бере на себе зобов'язання зупинити насилля над дітьми. Систематичний збір даних на національному рівні та наукові дослідження щодо такого насилля є необхідними для того, щоб зробити «невидиму» проблему – видимою. Прийняття політичних рішень щодо подолання насилля над дітьми повинно спиратися на ці дані та дослідження. Такий процес потребує координації та співпраці на всіх рівнях. Уряд України на найвищому рівні зобов'язується забезпечити

всебічну та скоординовану співпрацю для вирішення проблеми насильства над дітьми в Україні [4].

Дуже важливо, кажуть експерти, що віднині дитина, яка стала свідком насильства в своїй родині, також визнається його жертвою і має право на всі відповідні соціальні, медичні, психологічні й правові послуги. Загалом в Україні існує близько десяти притулків, які спеціалізуються на домашньому насильстві.

За інформацією Головного управління Національної поліції у м. Києві, у 2019 році надійшло 141,8 тисяч звернень щодо домашнього насильства.

Проблема домашнього насильства над дітьми є глобальною і потребує вирішення. Вважаємо, що способами запобігання домашнього насильства, а також уникнення настання несприятливих наслідків для дитини, є діяльність шкільних психологів через проведення різного роду консультацій з дітьми, удосконалення механізму реалізації притягнення до відповідальності осіб, які здійснили насильство над дітьми та інші.

Нормативно-правовими актами, якими регулюють питання захисту прав дитини в Україні, є Конвенція про права дитини, ратифікована Постановою Верховної Ради України 27 лютого 1991 року, Конституція України, Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей», Сімейний кодекс України. Зазначені нормативно-правові акти закріплюють права дитини, серед яких і захист від насильства. Зокрема, стаття 3 Конвенції про права дитини передбачає таке: держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів. Зазначена норма закріплює обов'язок держави здійснювати захист дитини. Такий захист може здійснюватись через суди, а також через суб'єкти публічної адміністрації, що передбачені національним законодавством.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що розвиток суспільства залежить від кожного з нас, і саме ми відповідальні за фізичне і психічне здоров'я дітей. Саме батьки мають бути якнайбільше зацікавленими у здоровому вихованні дітей, оскільки наше майбутнє в їхніх руках [4].

Список використаних джерел

1. Проблема насильства над дітьми повинна бути вирішена спільними зусиллями. URL: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentr/news/4704-problema-nasylstva-nad-ditmy-povynna-buty-vyrishena-spilnymy-zusyilliamy>.
2. UNICEF Ukraine research on domestic and gender-based violence, 2018.
3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

4. Проблема домашнього насильства над дітьми в сучасному суспільстві. URL: <https://pravo.minjust.gov.ua/ua/news/1142-u-harkovi-vidbuvsya-kruglyj-stil-shhodo-zmin-do-zakonodavstva-pro-domashnye-nasylstvo>.

Лубенець Ірина Григорівна,
провідний науковий співробітник
лабораторії кримінологічних досліджень та
проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту
МВС України, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА СТАТЕВУ СВОБОДУ ТА СТАТЕВУ НЕДОТОРКАНИСТЬ

Анотація. У тезах розглянуто питання щодо застосування в Україні до злочинців-педофілів хімічної кастрації як необхідного кроку до зниження кількості статевих злочинів відносно дітей, що успішно реалізується у багатьох країнах.

Ключові слова: статеві недоторканість, статеві злочини, сексуальне насильство, хімічна кастрація, дитина, жертва.

Summary. The theses discusses the application of chemical castration to pedophile criminals in Ukraine as a necessary step to reduce the number of sexual crimes against children, which is being successfully implemented in many countries.

Keywords: sexual integrity, sexual crimes, sexual abuse, chemical castration, child, victim.

Статеві злочини проти дітей є надзвичайно небезпечними, тому що посягають не тільки на їх статеву недоторканність, але й на нормальний статевий розвиток. Такі злочини часто призводять до глибоких душевних травм у потерпілих осіб, штовхають їх до аморального способу життя в подальшому, сексуальним відхиленням та насильству.

Суспільна небезпечність та жадливість злочинів даної категорії посилюється ще й тим, що, по-перше, у 91,4 % сексуальна активність спрямована на малолітніх, де кожна п'ята дитина молодше п'яти років. По-друге, найчастіше кривдниками виступають родичі або люди з найближчого оточення, яким дитина довіряє. Зокрема, у сім'ї злочинні прояви сексуального насильства щодо дітей вчиняють вітчимами (36 %) та цивільні чоловіки матерів (9 %) [1].

Щодо покарань за статеві злочини, то в Україні триває дискусія з приводу можливості застосування хімічної (фармакологічної) кастрації осіб, що вчинили статеві злочини відносно дітей. Як відомо, з огляду на пропозиції Президента України, Верховна Рада України своєю Постановою відхилила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за

злочини, вчинені стосовно малолітньої особи, неповнолітньої особи, особи, яка не досягла статевої зрілості» [2].

На наш погляд, прийняття відповідної норми про застосування хімічної кастрації є необхідним кроком, який вмотивований потребою зниження рівня статевих злочинів щодо дітей в Україні, кількість та жорстокість яких збільшується з кожним роком.

Слід вказати, що в Європейських країнах, де практикують хімічну кастрацію, кількість рецидивів скоєння злочинів зменшилась у чотири-десять разів. У Великій Британії із 40 % до 5 %, а в Німеччині з 80 % до 3 %. Наразі хімічну кастрацію застосовують у США (примусова в п'яти штатах, в більшості інших – добровільна), Швеції (добровільна), Данії (примусова за певних умов), Великій Британії (добровільна), Польщі (тут також функціонує відкритий реєстр засуджених), Німеччині (добровільна), Бельгії, Франції, Ізраїлі (добровільна, зі скороченням терміну ув'язнення), Казахстані (примусова), Киргизстані (примусова) та Росії (примусова). Єдиною країною, де ув'язнений може звернутися з клопотанням про проведення хірургічної кастрації, є Чехія [3]. Проте комітет з протидії катуванням Ради Європи систематично закликає країну відмовитися від цієї антигуманної практики.

Слід також враховувати дослідження вчених-кримінологів, які зазначають, що ризик рецидиву зростає, якщо злочин був спрямований проти дітей, а злочинець піддавався сексуальному насильству і приниженню людської гідності. Як правило, у цьому випадку сексуальні рецидиви повторюються через два-десять місяців із дня звільнення з місць позбавлення волі [4, с. 152]. Тому вважаємо, що хімічна кастрація – це єдиний дієвий захід запобігання рецидивам сексуальним злочинам відносно дітей.

Але, як справедливо зазначають фахівці, що рішення про хімічну кастрацію злочинців на законодавчому рівні мають передувати ґрунтовні міжгалузеві наукові дослідження, з метою достеменного вивчення всіх можливих наслідків та побічних реакцій. На думку деяких психологів, процедура хімічної кастрації, хоч і спрямована на статеві органи людини, проте може мати непередбачувані негативні наслідки на увесь організм людини. До того ж, препарати, які використовуються для хімічної кастрації, допоки недостатньо клінічно вивчені. Як застерігають медики, їхня дія може бути успішно нейтралізована відповідним препаратом у будь-якому поліклінічному відділенні [5, с. 135].

На наш погляд, хоча педофілів (з підтвердженим діагнозом) небагато (від 2 % до 10 %) [8, с. 13], але не можна нехтувати можливістью уберекти дітей від їх посягань. Слід зазначити, що на теперішній час в світі не існує іншого способу лікування захворювання «Розлад сексуальної переваги» – педофілія, ніж через застосування препаратів, які пригнічують статевий потяг, та застосування яких отримало назву «хімічна кастрація» [6].

Тому вважаємо, що в Україні примусова хімічна кастрація необхідна, як засіб запобігання сексуальним злочинам та лікування для хворих на педофілію. І саме примусова, тому що вищезазначені хворі не здатні об'єктивно оцінювати та визнавати себе хворими через відсутність критичного ставлення до свого «нездорового» сексуального потягу.

Причини виникнення такого розладу до кінця не вивчено, але враховуючи матеріали відповідних кримінальних справ та досвід лікарів було з'ясовано, що часто його провокують травми психічного розвитку, які особа отримала у дитинстві. Зокрема, до переважної більшості педофілів погано ставилися близькі, а 60 % з них зазнавали сексуальної наруги або домагання з боку людей, які брали участь у їхньому вихованні: батьків, опікунів, родичів, вчителів, сусідів тощо [6].

Отже цілком погоджуємося з думкою І. Ярової, яка вважає за доцільне запровадження програми реабілітації та медико-соціальної допомоги дітям-жертвам насильства, щоб запобігти подальшому насильству вже з їх боку [7].

Підсумовуючи вищевикладене вважаємо, що одним із способів захисту статевої свободи та статевої недоторканості дитини є комплексний підхід до вирішення проблеми. По-перше, запровадження примусової хімічної кастрації до злочинців-педофілів виключить можливість рецидиву з їх боку, а, по-друге, професійна робота з дітьми – жертвами сексуального насильства та відповідні програми реабілітації допоможуть дитині пережити страшні події та не перетворитись із жертви в насильника. Сподіваємось, що позитивний досвід вищеназваних зарубіжних країн щодо застосування хімічної кастрації буде запозичений і Україною.

Список використаних джерел

1. Гусеева О. Н. Педофильная виктимизация и виктимологическая профилактика педофильных преступлений: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 М., 2011. 32 с.
2. Постанова ВРУ «Про відхилення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені стосовно малолітньої особи, неповнолітньої особи, особи, яка не досягла статевої зрілості». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-IX>.
3. Сокурєнко Є. Чи допоможе хімічна кастрація педофілів боротися зі статевими злочинами проти дітей? ZMINA. 2019. URL: https://zmina.info/articles/chi_dopomozhe_khimichna_kastracija_pedofiliv_borotisia_zi_statevimi_zlochinami_proti_ditej/.
4. Джу́жа О.М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія. К. : Атіка, 2009. 240 с.
5. Романцова С.В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні: дис. на здобуття наукового ступеня канд.юрид.наук.: 12.00.08. Львів, 2018. 244 с.

6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо впровадження Єдиного реєстру осіб засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього)» (доопрацьованого). Ліга Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH53J00C.html.

7. Новая борьба старыми методами: как российских детей защитят от педофилов? BBC. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-38859145>.

8. Сексуальне насильство над дітьми: причини, наслідки, профілактика: інформ.-метод. посібник / за заг. ред. Цюман Т. П., К.: ФОП Пономаренко Я. М., 2011. 76 с.

Макаренко Наталія Костянтинівна,
професор кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права Національної
академії внутрішніх справ кандидат
юридичних наук, доцент

ПРОФЕСІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ОЗНАКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНЦЯ

Анотація. Результатами дослідження встановлена така ознака професійної злочинності як кримінальна діяльність осіб особливого типу. Їй притаманне те, що професійні злочинці свідомо вибрали злочинну діяльність як інструмент з метою задоволення своїх матеріальних потреб.

Професійні злочинці – це група найбільш небезпечних і активних злочинців, які свідомо протиставляють себе суспільству. Для них характерна постійна готовність до вчинення злочинів, глибока деформація сфери інтересів і потреб, негативізм, крайня ступінь індивідуалізму. Стан неадекватності досягає у них рівня повного розриву з нормальним середовищем, а задоволення своїх матеріальних потреб стає найбільш значущою цінністю.

Зазначені характеристики повинні обов'язково враховуватися при організації ефективної соціальної системи впливу на професійну злочинність.

Ключові слова: особа злочинця, професійна злочинність, кримінальний професіоналізм, кримінальна діяльність, корисливий мотив.

Summary. The results of the study established such a sign of professional crime as criminal activity of persons of a special type. It is characterized by the fact that professional criminals have deliberately chosen criminal activity as a tool to meet their material needs.

Professional criminals are a group of the most dangerous and active criminals who consciously oppose themselves to society. They are

characterized by a constant readiness to commit crimes, a deep deformation of the sphere of interests and needs, negativism, the extreme degree of individualism. The state of inadequacy reaches the level of complete rupture with the normal environment, and the satisfaction of their material needs becomes the most significant value.

These characteristics must be taken into account when organizing an effective social system for influencing professional crime.

Keywords: criminal's personality, professional crime, criminal professionalism, criminal activity, selfish motive.

Суспільна небезпека будь-якого злочину значною мірою визначається характеристиками і властивостями особистості злочинця. У зв'язку з цим, у кримінально-правовій і кримінологічній літературі цій проблемі приділяють значну увагу.

Поняття особистості як людини, носія соціальних і морально-психологічних властивостей з її індивідуальними якостями, здібностями і реалізованими нею соціальними функціями, з позицій свого предмета, визначають багато наук – право, філософія, соціологія, психологія та ін. Для кримінології об'єктом пізнання є особливий тип особистості – особа злочинця.

Водночас питання стосовно особи злочинця є складним, дискусійним і найменш розробленим у кримінології. Особа злочинця все ще залишається проблемою, щодо якої висловлюються різні думки.

Важливо звернути увагу на те, що не було б сенсу досліджувати особу злочинця, якби їй не були характерні властивості, відмінні від властивостей законотворчих осіб.

На наш погляд, найточніше сутність поняття про особу злочинця розкриває визначення, запропоноване А. Ф. Зелінським про те, що особа злочинця – це сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, які тією чи іншою мірою властиві особам, які визнаються винуватими у злочинній діяльності певного виду [1, с. 9]. Аналогічної думки дотримуються О. М. Джужа [2, с. 8] та інші.

Водночас під професійним злочинцем розуміється особа, яка вчиняє злочини з ознаками кримінального професіоналізму.

Особі будь-якого злочинця властива система ознак, особливостей, якостей, що визначають її як людину, яка вчинила злочин. Як різновид особистості взагалі особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, спеціальність, освіта, соціальний стан, соціальна роль тощо), а також специфічні ознаки, властиві саме особі злочинця, які визначають і виражають характер і ступінь її суспільної небезпеки. Сукупність цих соціально значущих ознак і визначає структуру особи злочинця.

На наш погляд у структурі особи професійного злочинця слід виділити основні підструктури за такими ознаками: соціально-демографічні; кримінально-правові; морально-психологічні.

Серед ознак, що характеризують професійних злочинців, важливе місце посідають саме соціально-демографічні ознаки, оскільки демографічні явища і процеси суспільства позначаються на різних соціальних групах, у тому числі й на професійних злочинцях [3, с. 24].

Як зазначалося, до соціально-демографічних ознак належать стать, вік, освіта, соціальний стан і вид занять, сімейний стан, стан здоров'я, а також дані, що характеризують матеріальне становище і житлові умови. Ці ознаки властиві будь-якій особі й самі по собі не мають кримінологічного значення. Але у статистичній звітності стосовно осіб, які вчинили злочини, соціально-демографічні ознаки дають важливу кримінологічну інформацію.

Проведеними нами дослідженнями встановлено, що співвідношення осіб жіночої та чоловічої статі серед професійних злочинців становить 15 і 85%. В аспекті співвідношення соціального і біологічного необхідно зважати на те, що відмінності між статями, здійснюючи значний вплив на формування особистості, мають не тільки біологічну, а й соціальну природу і багато в чому пов'язані із соціально-побутовими ролями, які традиційно виконують, наприклад, жінки, і з певними вимогами, що пред'являються до них суспільством. На відміну від чоловіків, на поведінку жінок значно впливають сімейно-побутові стосунки.

Вік – один з важливих компонентів характеристики особистості. Він суттєво впливає на поведінку людей (у тому числі і злочинну), тому багато в чому обумовлює систему потреб й інтересів конкретної особистості. З віком відбуваються зміни особи – змінюються її соціальні позиції, ролі і функції, досвід і звички, мотивації вчинків.

Проведене дослідження показало, що вікові особливості злочинців-професіоналів суттєво впливають на мотиваційно-цільову сторону їх злочинної діяльності, способи вчинення злочинів, ступінь їх готовності до вчинення злочину, роль у групі злочинців тощо.

За віковими характеристиками професійних злочинців необхідно зазначити, що майже половина з них – особи віком 30–40 років (46,6 %), 20–30 років (33,6 %) і 40–50 років (14,2 %). Віковий період старше 50 років зафіксовано у 5,6 %.

Висока вікова межа при вчиненні злочинів характерна саме для професійної злочинності. Так, особи старшого віку вчиняють злочини значно рідше, оскільки, як правило, ретельно готуються до злочину. До того ж з урахуванням фізіологічних особливостей людини ці особи втрачають свої професійні здібності та навички.

Складовою частиною кримінологічного аналізу особи професійного злочинця є вивчення освітнього рівня таких осіб. Щодо освітнього рівня професійних злочинців найбільш характерним для них є наявність середньої освіти (69 %). Вищу освіту мали всього 4 % опитаних.

Отже, освітній рівень професійних злочинців досить високий. Така обставина пояснюється тим, що «успішна злочинна діяльність»

вимагає попередньої підготовки, постійного контролю ситуації, значної інтелектуальної підготовки.

Як відомо, перший досвід суспільного співіснування людина отримує перш за все в сім'ї, у якій закладаються основи її свідомості, моральні і вольові якості, майбутні мотиви поведінки.

Як показує наше дослідження, на формування особи злочинця також впливає обстановка й умови в сім'ї. Так, у повних, благополучних сім'ях виховувалося 38,5 % опитаних осіб, 41 % – зазначили, що є сиротами.

Таким чином, втрата батьків у поєднанні з іншими негативними факторами активно сприяє формуванню антигромадських установок у майбутніх злочинців-професіоналів. Це положення вимагає підвищеної уваги до дітей-сиріт.

На основі нашого дослідження можна зробити висновок, що більшість професійних злочинців об'єднує наявність у минулому несприятливого навколишнього середовища і, насамперед, емоційно дезорганізованої сім'ї. Серед опитаних нами засуджених переважна більшість професійних злочинців походить з таких сімей.

За соціальним станом і видом занять найбільшу питому вагу серед професійних злочинців становлять особи, не зайняті роботою і навчанням.

Більшість з опитаних (64 %) не працювали. Серед причин, з яких вони не мали постійного місця роботи, засуджені зазначали, що їх ніхто не хоче працевлаштовувати із судимостями, а також відсутність бажання працювати.

Дані нашого дослідження свідчать про те, що переважна більшість опитаних (76,7 %) були зайняті в малокваліфікованих видах праці, при цьому серед усіх працюючих близько 77 % мали можливість безконтрольно відлучатися і залишати роботу.

У соціальному плані особу професійного злочинця характеризують його матеріальне і житлове становище. Відсутність місця проживання і нормального матеріального забезпечення обумовлені, насамперед, відсутністю постійної трудової діяльності, означають не тільки труднощі включення таких осіб до сфери нормальних соціальних зв'язків, а й необхідність пошуку способів самостійного вирішення цих проблем, як правило, незаконних.

Незайнятність громадянина працею та відсутність постійного місця проживання є суттєвими криміногенними факторами, оскільки відсутність легальних джерел доходу і проживання сприяє вчиненню ними злочинів.

Список використаних джерел

1. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину: навч. посіб. Х.: УкрЮА, 1994. 52 с.

2. Курс криминології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. К.: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

3. Михлин А. С. Роль социальных и демографических свойств личности в исправлении и перевоспитании осужденных к лишению свободы. Москва, 1972. 168 с.

Микитчик Андрій Васильович,
доцент кафедри криминології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ КІБЕРШАХРАЙСТВА В УКРАЇНІ

Анотація. Досліджуються та аналізуються найбільш розповсюджені види та способи кібершахрайства під час карантинних обмежень в Україні та пропонуються дієві заходи запобігання.

Ключові слова: шахрайство, злочинність, кіберзлочинність, карантин, кримінальне провадження.

Summary. The most common types and methods of cyber fraud during quarantine restrictions in Ukraine are explored and analyzed, and effective prevention measures are proposed.

Keywords: fraud, crime, cybercrime, quarantine, criminal proceedings.

На сьогоднішній день під час карантину в Україні значно підвищився рівень шахрайства в Інтернеті, водночас в цілому рівень злочинності зменшився, також за онлайн-шахрайство, пов'язане з коронавірусом, відкрито 41 кримінальне провадження. [1]

Співробітники кіберполіції спільно зі слідчими провели заходи з виявлення осіб, які використовують пандемією коронавірусу для вчинення шахрайських дій, займаються нелегальною торгівлею засобами індивідуального захисту, медичними виробами та здійснюють протиправну діяльність у кіберпросторі. Загалом проведено 56 санкціонованих обшуків спільно зі слідчими підрозділами Національної поліції під процесуальним керівництвом прокуратури, у Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Івано-Франківській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській та Чернігівській.

Кіберполіція України заблокувала 157 інтернет-посилань, що використовувались шахраями з метою «наживи» під час пандемії. Також слідчими було виявлено 267 фактів щодо розміщення в інтернеті неправдивої чи провокаційної інформації щодо пандемії коронавірусу. Наразі вже ідентифіковано 152 особи, які цю інформацію розповсюджували [2].

Вважаємо за доцільне проаналізувати найбільш розповсюджені схеми кібершахрайств в Україні під час карантину

1. Фейковий продаж дезинфікуючих засобів, ліків, вакцини, тестів, медичних масок, рукавичок, «антикоронавірусного варення», «дезинфікуючих свічок» тощо. Товари, які рекламуються, можуть бути підробленими або взагалі неіснуючими. Головне – не поспішайте з передоплатою. Робіть її тільки перевіреним продавцем!

2. Виявлення коронавірусу «на районі» Віруси-крадії маскуються під мобільні додатки, які наче вміють у реальному часі відстежувати спалахи коронавірусу на вашій вулиці, місті, країні. Після встановлення такої програми збій відбувається у вашому телефоні або комп'ютері. Файли на пристрої блокуються. Далі злочинці вимагають викуп

3. Шахрайські онлайн-сервіси (курси, розваги, доставка тощо) Онлайн-курси з додаткового заробітку в Інтернет, курси з вивчення іноземних мов, підписки на онлайн-кінотеатри та бібліотеки, онлайн-фітнес та тренування, мобільні застосунки для доставки їжі, ліків та алкоголю, онлайн-консультації сімейного лікаря, психо-вірусолога тощо.

4. Шкідливі посилення на сайти «відстеження COVID-19» Електронною поштою або месенджером від шахраїв надходить інформація про поширення COVID-19 з посиланням на сайт «авторитетної» організації, де є онлайн-карта поширення захворювання (наприклад, сайт ВООЗ), а насправді – посилання на фішинговий сайт, який викрадає логіни та паролі.

5. Фішингові сайти оплати комунальних послуг За час карантину значно зросла кількість громадян, що почали сплачувати комунальні послуги онлайн. Відповідно побільшало і шахрайських (фішингових) сайтів, які «працюють» під виглядом платіжних онлайнсервісів, а насправді – викрадають гроші або карткові реквізити.

6. «Вашого близького родича відправили на обсервацію з коронавірусом» Це адаптація під COVID-19 загальновідомої схеми «Ваш родич у неприємній життєвій ситуації». Тепер нічні дзвонарі повідомляють самоізолюваним людям, що їхній син, донька чи онук відправлені на обсервацію. Далі шахраї від імені лікарів пропонують спробувати дорогу сироватку та диктують номер картки, на яку потрібно перерахувати кошти.

7. Перевірка даних по кредитам під час карантину Шахраї телефонують громадянам від імені банків або мікрофінансових організацій під легендою «Перевірка даних, щоб уникнути штрафів за невчасну сплату кредитів під час карантину». А насправді – виманоють карткові реквізити, банківські SMS-коди та інформацію для віддаленої ідентифікації у банку.

8. «Пенсійне посвідчення недійсне» – дзвінки з «ПФУ» «Пенсійне посвідчення на час карантину буде недійсним», – кажуть шахраї, телефонуючі і так не нажарт наляканим коронавірусом пенсіонерам. І коли спантелічена жертва «підвисає», пропонують негайно переказати заощадження на нову картку, начебто відкриту на ім'я пенсіонера.

9. Шахрайство у туристичній індустрії Для тих, хто ще до початку пандемії купив путівки, квитки на літак, забронював готель тощо, але не встиг відпочити через спалах коронавірусу та унесвітній карантин і зараз шукає можливість повернути свої гроші – саме для них відкрилася безліч шахрайських сервісів з «повернення коштів».

10. ВЕС-атаки: «У нас змінився банківський рахунок» Шахрай під виглядом постачальника звертається телефоном або електронною поштою до співробітника компанії, який відповідальний за оплату товарів, та повідомляє про зміну банківських реквізитів у зв'язку зі спалахом коронавірусу та надає для оплати свої власні реквізити.

11. Вербовка мулів. Мулам приготуватися! Злочинці використовують поточну кризу, вербуючи грошових «мулів» для різних брудних схем з відмивання грошей. Шахраї створили фіктивну організацію Vasty Health Care Foundation і вербують «відмивальників» під прикриттям боротьби з коронавірусом... Схема активно «працює» закордоном, але готуватися потрібно вже і нам[3]

Отже, діяльність щодо запобігання кібешахрайствам має включати в себе заходи віктимологічної профілактики - підвищення рівня цифрової грамотності населення і сприяння в просуванні індивідуальних засобів захисту особистої інформації. Актуальними є поглиблені віктимологічні кримінологічні дослідження кіберзлочинності, спрямовані на виявлення об'єктивних закономірностей, детермінант кіберзлочинності, характеристик окремих типів особистості кіберзлочинців, а також різних аспектів забезпечення кібербезпеки. Таким чином, проведений аналіз дає підстави зробити висновок про те, що проблема запобігання кіберзлочинності є багатогранною і лежить не тільки у законодавчій сфері, а і в технічній і технологічній.

Список використаних джерел

1. Продовження та пом'якшення карантину обговорили на нараді в Офісі Президента. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prodovzhennya-ta-pomyakshennya-karantynu-obgovorili-na-narad-60757>.

2. Кіберполіція викрила мережу шахраїв, які ошукали близько 1000 осіб. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/kiberzlochyni/kiberpolicziya-vikrila-merezhu-shaxrajiv-yaki-oshukali-blizko-1000-osib/>.

3. Інтерактивна графіка: КОРОНАШАХРАЙСТВО Кіберзагрози під час карантину. URL: <https://www.ema.com.ua/wp-content/uploads/2020/03/covid-19-infographics.pdf#view=fit>.

Миронюк Тетяна Василівна,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ

Анотація: мета статті – визначити основні причини виникнення булінгу, для подальшої модернізації заходів із запобігання цьому негативному явищу в Україні.

Зазначено, що підставою для булінгу може стати будь-який з наступних чинників: емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків, статус у колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат в сім'ї, характер і система виховання.

Також визначено, що причинами виникнення булінгу у міжособистісних взаєминах можуть бути різні чинники, які можна поєднати у чотири групи: особистісні, сімейні, соціальні, оточення (середовище).

Ключові слова: причини булінгу, зовнішні чинники, особистісні чинники, сімейні чинники, соціальні чинники, оточення (середовище).

Summary: The purpose of the article is to determine the main reasons for the emergence of bullying, to further modernize measures to prevent this negative phenomenon in Ukraine.

It is noted that the basis for bullying can be any of the following factors: emotional instability, high level of personal anxiety, low level of intelligence, lack of skills of self-control of behavior and functions of predicting its consequences, status in peers, low level of social adaptation, adverse emotional microclimate in the family, the nature and system of education.

It is also determined that the causes of bullying in interpersonal relationships can be various factors that can be combined into four groups: personal, family, social, environment (environment).

Keywords: causes of bullying, external factors, personal factors, family factors, social factors, environment.

Причини булінгу різноманітні і в їх розкритті слід виходити як з особистісних характеристик так званого булера (переслідувача), так і з якостей жертви. Тут має місце «скетч-теорія» («sketchtheory») Олвеуса – теорія булінгу, заснована на існуванні типових характеристик жертви і булера (переслідувача). Крім цього причинами є зовнішні чинники, до яких перш за все відноситься реакція оточуючих.

Щодо зовнішніх факторів, які виступають причинами існування явища булінгу, то тут необхідно звернути увагу на замкнутість освітніх установ. Позитивні результати протидії булінгу досягаються лише у тих

випадках, коли адміністрація та весь педагогічний колектив при активній підтримці батьків співпрацюють з дослідниками. Проте, на жаль, більшість вчителів ігнорують такі явища цькування, а тому булер не отримує покарання за свої дії і продовжує цикл насильства. Причини такого ігнорування різні: від необізнаності до впевненості, що подібні явища є своєрідним етапом набуття необхідного досвіду. Подібна логіка властива і певній частині батьків. Так, частіше саме батьки хлопців сприймають булінг як явище «загартування», підготовки до майбутніх життєвих труднощів. Інші школярі також виступають лише пасивними спостерігачами, адже у дітей загострюється почуття самозбереження – вони не хочуть опинитися на місці жертви.

Проведений нами аналіз показує, що науковці (Р. Берон, Р. Грановська, К. Коруба, Д. Ольвеус, Р. Річардсон, Л. Рудь, Е. Чемеровска-Коруба та ін.) виділяють такі провідні чинники, що сприяють виникненню насильницької поведінки у дітей молодшого шкільного віку: характеристики спрямованості та самосвідомості особистості (низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватні самооцінка і рівень домагань), індивідуально-психологічні (емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків) та соціально-психологічні (статус у колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат в сім'ї, характер і система виховання).

Мельниченко А.А. та Тілікіна Н.В. визначають, що причинами виникнення булінгу у міжособистісних взаєминах можуть бути різні чинники, які можна поєднати у чотири групи: особистісні, сімейні, соціальні, оточення (середовище).

1. Особистісні чинники – це фізичні чи психологічні особливості дитини (індивідуальні особливості фізичного, психічного, інтелектуального розвитку, зовнішності тощо). Розлади та порушення в розвитку дитини можуть стати причинами виникнення булінгу (цькування).

Так, часто ініціаторами булінгу (цькування) є діти, які мають певні індивідуальні психологічні особливості та спровоковану цим агресивну поведінку (синдром дефіциту уваги, гіперактивності, розлади поведінки, біполярний розлад, опозиційний розлад, посттравматичний стресовий розлад та інші). Будь-яка інакшість – відмінність дитини від інших дітей, наприклад, зовнішній вигляд, стан здоров'я, національність тощо, являється однією з найчастіших причин булінгу по відношенню до таких дітей. Іноді діти вважають булінг прийнятним способом самоствердитись та завоювати авторитет в очах друзів та однолітків: стати популярними, керувати, мати вплив на інших, привернути увагу, змусити інших їх боятися та поважати. Ця причина має більшу вірогідність у період переходу з початкових до середніх та з середніх до старших класів, а також коли у класі з'являються нові учні/учениці. Також причиною

булінгу може стати спосіб поведінки дитини – коли дитина проявляє або не проявляє активність, на яку від неї очікує більша частина групи (класу) (відмінник, підлиза, двієчник, занадто активний/пасивний, експресійний/закритий). Крім того, причиною булінгу серед дітей в закладі освіти можестати намагання компенсувати невдачі в навчанні, суспільному житті тощо. Так, деякі діти булять через заздрість успішнішим учням/ученицям, через гарнішабо крутіші речі, одяг, гаджети.

2. Серед сімейних чинників, які визначають агресивну поведінку дитини таможуть провокувати булінг, можна виділити: брак близьких стосунків у батьків з дитиною та відсутність їхньої уваги до неї позбавляє дитину можливості ділитись з рідними своїми проблемами та труднощами у спілкуванні; слабкий або занадто сильний (авторитарний стиль спілкування) контроль над дитиною; гіперопіка над дитиною; тиск або жорстоке поводження батьків, що призводить до сприйняття дитиною навколишнього світу як постійного джерела загрози. Наприклад, якщо дитина в родині засвоює, що сварки, бійки, образи, критика та приниження іншого є єдиним способом висловити своє невдоволення, то в подібній ситуації в школі дитина починає діяти за звичною для неї схемою; домашнє насильство спричиняє появу булінгу, зокрема в шкільному середовищі, коли дитина, що потерпає від домашнього насильства, копіюючи дії дорослих, може стати як жертвою, так і кривдником; виховання в неповній сім'ї. Варто відзначити, що не завжди виховання в неповній сім'ї може призвести до агресивності дитини.

3. Неприятливий соціально-психологічний клімат в закладі освіти, стрес віднаванчанням внаслідок перевантаження, відносини з однолітками тавчителями/вчительками, відсутність належної уваги з боку вчителів/вчительок, сприяють появі сварок, конфліктів, проявів насильства та їх перехід в булінг.

За результатами проведеного нами опитування встановлено, що більшість респондентів, а саме 55 % відзначають, що вчинення правопорушень, пов'язаних із булінгом, зумовлено відсутністю контролю зі сторони батьків та закладів освіти за поведінкою дітей.

Найбільш розповсюдженими чинниками, які провокують появу булінгу в закладі освіти є: авторитарний стиль навчання. Іноді вчителі/вчительки самі можуть бути ініціаторами булінгу, коли учень/учениця розглядається як об'єкт педагогічного впливу, а не рівноправний партнер. Вчитель особисто приймає рішення, без врахування думок учнів/учениць, встановлює жорсткий контроль за виконанням своїх вимог, внаслідок чого учні втрачають активність, характеризуються низькою самооцінкою та агресивністю. При авторитарному стилі навчання сили учнів/учениць спрямовані на психологічний самозахист, а не на засвоєння знань та особистий саморозвиток. Коли вчитель/вчителька використовує систему групового покарання, коли карається вся група (клас) за провину

окремого учня/учениці, це збільшує ризик виникнення агресивної поведінки серед учнів/учениць; виокремлення вчителем/вчителькою будь-якого учня/учениці як позитивного або негативного прикладу для інших часто провокує суперництво, яке у майбутньому переростає у булінг (цькування) цієї дитини; ігнорування проблеми на рівні закладу освіти. Іноді педагогічний персонал закладу освіти відмовляється визнавати випадки булінгу (цькування) в групі (класі) або закладі освіти в цілому, просто ігнорує це явище. Це, в одному випадку, може сприйматися дітьми як норма поведінки, і вони будуть моделювати цю поведінку на інших дітей. В іншому випадку – це провокує почуття безкарності та безнадійності та нерідко призводить до загострення ситуації збулінгом в закладі освіти; відсутність контролю з боку педагогічного персоналу за поведінкою дітей під час перерв, а особливо в таких місцях, як їдальня, роздягальні, сходитошо. До того ж сексуальні стосунки, які виникають серед учнів та учениць устаршому віці, також іноді стають підставою для виникнення булінгу.

4. Соціальні чинники – це стереотипи, культурні норми, соціальна та економічна нерівність, вплив інформаційних технологій (ЗМІ, інтернет, ігри, фільми тощо).

Соціальна та економічна нерівність – є досить розповсюдженою причиною булінгу в закладі освіти. Учні/учениці з забезпечених сімей або з сімей з високим соціальним статусом можуть зневажливо ставитися до учнів/учениць з малозабезпечених сімей. Представники етнічних меншин, вимушено переміщені особи, мігранти частіше за інших підпадають під булінг в закладі освіти навіть з боку діти, які стають об'єктами зневажливого ставлення інших, можуть проявляти насильницькі дії проти своїх кривдників(ниць), що стає способом відновлення справедливості та самоствердження. Також спонукати дітей до проявів булінгу може популяризація насильницьких моделей поведінки на телебаченні, в кінематографі, в мережі Інтернет. Сучасні медіа не рідко демонструють жорстокість і насильство тазначною мірою впливають на формування цінностей та поведінку дітей. Значна частка дітей та підлітків після перегляду сюжетів з жорстокістю та агресивністю ідентифікують себе з такими героями та сприймають це як зразок поведінки [1].

За результатами проведених нами опитувань встановлено, що основними причинамибулінгу в Україні є:

- а) низький рівень сформованості моральних уявлень (17.8 %);
- б) неадекватні самооцінка і рівень домагань (9.4 %);
- в) емоційна нестабільність (7.3 %);
- г) економічнанестабільність у країні (2.1 %);
- д) недосконалість чинного законодавства (2.1 %);
- е) корисливий мотив (3.1 %);
- є) високий рівень особистісної тривожності (1 %);
- ж) низький рівень розвитку інтелекту (10.5 %);

- з) скрутне матеріальне становище українських родин (6.3 %);
- к) неналежне виховання дітей (20 %);
- л) байдужість суспільства до даної проблеми (5.2 %).

Отже, існують різні види детермінантів булінгу, які можуть бути як окремими, так і комбінованими чинниками, які і спонукають до його вчинення.

Список використаних джерел

1. Мельниченко А. А., Тілікіна Н. В. Передумови та причини виникнення цькування. Лекція 3. – 2019. URL: https://edx.prometheus.org.ua/assets/courseware/v1/da719043af200eefe0c8f1347eff7736/asset-v1:MON+AB101+2019_T2+type@asset+block/МОДУЛЬ-1_Булінг-як-явище_конспект.pdf.

Мостепанюк Людмила Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВІДБУВАННЯ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Анотація. Аналізуються умови звільнення від відбування довічного позбавлення волі в деяких зарубіжних країнах. Акцентується увага на змінах до ряду нормативно-правових актів, що регулюють питання відбування довічного позбавлення волі в Україні.

Ключові слова: довічне позбавлення волі, звільнення від відбування покарання, помилування.

Summary. The conditions of release from life imprisonment in some foreign countries are analyzed. Attention is drawn to changes in a number of legal acts regulating the issue of life imprisonment in Ukraine.

Keywords: life imprisonment, imprisonment, pardon.

При удосконаленні умов відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі в Україні доцільно враховувати багаторічну практику застосування даного виду покарання за кордоном.

При удосконаленні умов відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі в Україні доцільно враховувати багаторічну практику застосування даного виду покарання за кордоном.

У США засуджені до довічного позбавлення волі користуються короткостроковими, часом – навіть тривалими побаченнями з родичами. У випадку смерті близьких родичів засудженим до довічного позбавлення волі іноді дозволяється бути присутніми на похоронах. Особи, засуджені до довічного позбавлення волі, мають право на одержання освіти, підвищення професійної підготовки, писати і видавати книги.

Засуджені до довічного позбавлення волі у Великобританії відбувають покарання у тюрмах, мають однаковий правовий статус, на

них розповсюджуються однакові умови щодо їх утримання. Усі засуджені забезпечуються в рівній і достатній мірі їжею, одягом за сезоном, постільними речами, всі мають право на отримання освіти, на листування і прогулянки. До вказаної категорії осіб застосовуються різні види дострокового звільнення від подальшого відбування довічного позбавлення волі, в результаті чого засуджені в середньому відбувають позбавлення волі строком 14 років.

У Швеції засуджені до довічного позбавлення волі мають право звернутися до уряду з проханням про скорочення терміну покарання з урахуванням каяття засуджених та їх позитивної характеристики. Уряд може змінити такій особі довічне позбавлення волі на фіксований строк позбавлення волі, що в подальшому є підставою для дострокового звільнення під обов'язковий п'ятирічний нагляд служби пробачії.

У Канаді кожна особа, яка відбуває довічне позбавлення волі, має право на звільнення від подальшого відбування визначеного покарання. Залежно від виду вчиненого злочину її заява подається на розгляд щодо можливого звільнення після 10 або 25 років з дня вступу вироку в законну силу. За три роки до можливого звільнення засудженому надається право тимчасово залишати місця позбавлення волі, відвідувати рідних [1, с. 42–51].

В Україні для засуджених до довічного позбавлення волі існує можливість заміни призначеного покарання позбавленням волі на певний строк у порядку помилування, клопотання про яке може подаватися на адресу Президента України після фактичного відбуття засудженою особою не менше 20 років позбавлення волі. Відповідно до ст. 2 Указу Президента України «Про порядок здійснення помилування» від 21.04.2015 р., помилування засуджених здійснюється у вигляді заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років [2].

Особливості утримання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, регулюються Наказом Міністерства юстиції України № 2186/5 від 29.12.2014 р. «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань». Так, особи, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, мають обов'язки і користуються правами людини та громадянина, за винятком обмежень, визначених законодавством для цієї категорії засуджених, а також установлених вироком суду. На засуджених до довічного позбавлення волі у повному обсязі поширюються основні права й обов'язки засуджених до позбавлення волі, що визначені Кримінально-виконавчим кодексом України, а також Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [3].

Відповідно до п. 1 Розділу XXXIII «Особливості тримання засуджених до довічного позбавлення волі» Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» № 2186/5 від 29.12.2014 р., для засуджених до довічного позбавлення волі, які не мають загальної середньої освіти, у виправних колоніях утворюються консультаційні

пункти, вони у визначений розпорядком дня час можуть користуватися телевізорами, придбаними за власний рахунок або за рахунок родичів, за наявності можливості розміщення їх у камері. Користуватися релігійною літературою та відправляти релігійні обряди засуджені до довічного позбавлення волі можуть тільки в межах камери або окремого приміщення, розташованого на території сектору максимального рівня безпеки, у вільний час та якщо це не порушує права інших засуджених. Засудженим, які з не залежних від них причин не працюють чи завантажені роботою лише частково, дозволяється придбавати продукти харчування і предмети першої потреби на гроші, одержані за переказами. Після відбуття п'яти років строку покарання засуджені до довічного позбавлення волі можуть брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру [3].

Таким чином, в Україні діють умови і порядок відбування довічного позбавлення волі, які істотно відрізняються від існуючих в розвинутих країнах світу і не відповідають Європейським тюремним правилам, прийнятим Радою Європи. Цей факт виявлений при інспектуванні установ виконання покарання в Україні Європейським Комітетом проти тортур, коли умови утримання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі в Україні були однозначно визнані як не відповідні міжнародним стандартам поведіння із засудженими і були рекомендовані до перегляду [4, с. 36–42]. Прийняття прогресивного закону про довічне позбавлення волі дасть реальне підґрунтя для побудови дійсно цивілізованого, демократичного, справедливого, правового суспільства, де найвищою соціальною та моральною цінністю буде людина.

Список використаних джерел

1. Беца О. Довічне ув'язнення: яким йому бути. *Пожизненное заключение. Международные стандарты и практика в Украине и за рубежом*. Донецк: «Донецкий мемориал», 2001. 151 с.
2. Указ Президента України «Про порядок здійснення помилування» від 21.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
3. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» № 2186/5 від 29.12.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>
4. Скоков С. Исполнение наказания в виде пожизненного лишения свободы. *Пожизненное заключение. Международные стандарты и практика в Украине и за рубежом*. Донецк: Донецкий мемориал, 2001. 151 с.

Никифорчук Вадим Дмитрович,
співробітник Державного бюро
розслідувань, кандидат юридичних наук;
Чемерис Дмитро Дмитрович,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ;
Іванчук Наталія Віталіївна,
старший науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БЕЗВІСНИХ ЗНИКНЕНЬ ВОДІЇВ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Анотація. В представлених тезах надано кримінологічну характеристику безвісним зникненням водіїв автотранспортних засобів, що здійснюють перевезення вантажів на великі відстані. Описано чинники, що призводять до втрати зв'язку з водієм. Акцентовано увагу на можливості вчинення злочинів у відношенні водія, наведено приклади з практики.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, водій автотранспортного засобу, чинник, злочин, організована злочинна група.

Summary. The presented theses provide criminological characteristics of the unknown disappearance of drivers of vehicles transporting goods over long distances. The factors that lead to loss of communication with the driver are described. Emphasis is placed on the possibility of committing crimes against the driver, examples from practice are given.

Keywords: criminological characteristics, driver of the vehicle, factor, crime, organized criminal group.

Кримінологічна характеристика займає важливе місце в дослідженні окремих видів (груп) злочинів. Вона сприяє виявленню найбільш значимих і суттєвих показників (ознак) видів (груп) злочинів, є базою для розробки і реалізації заходів попереджувального впливу. У кримінології вже давно відомий термін «кримінологічна характеристика» окремої групи (виду) злочинів.

Під кримінологічною характеристикою розуміється сукупність ознак злочинних діянь, що відбивають: 1) їх просторово-часові параметри (місце в загальній сукупності злочинів, зв'язки з іншими видами злочинів, основні тенденції розвитку тощо); 2) особливості, що мають значення для розуміння детермінант злочинних проявів (властивості, що передбачають відповідні особливості особистості злочинців, криміногенні ситуації,

характер взаємодії особистості і ситуації, обставин вчинення злочинів); 3) особливості, що мають значення для організації попереджувальної роботи (характер зв'язків між елементами комплексу ознак, специфічних для тих або інших категорій злочинів, вплив діяльності правоохоронних та інших державних органів, громадських організацій на протиправну поведінку [1, с. 23].

В аспекті дослідження, під водіями автотранспортних засобів розуміються водії вантажних автомобілів, що здійснюють перевезення вантажів на великі відстані. Як свідчить практика, безвісні зникнення даної категорії осіб обумовлені обставинами як кримінального так і некримінального характеру. У першому випадку мова йдеться про вчинення злочину у відношенні водія, у другому про втрату зв'язку з водієм внаслідок об'єктивних та суб'єктивних причин. При цьому, авторами виділено ряд чинників, що можуть призвести до втрати зв'язку з водієм [2, с. 24]:

- відсутність зони покриття операторів мобільного зв'язку між містами та/або технічні несправності засобів зв'язку;
- відсутність обладнаних місць відпочинку та технічного обслуговування;
- слідування по маршруту в нічний час одного водія без змінщика;
- вимушена зупинка по технічним причинам;
- дорожньо-транспортна подія;
- вживання спиртних напоїв;
- використання послуг повій, якими насичені траси поблизу великих міст;
- очікування в пункті пропуску через державний кордон;
- вчинення злочину у відношенні водія.

Вчинення злочинів щодо водіїв даної категорії характеризується високим ступенем латентності та зустрічається доволі рідко. Так у підрозділі, де працював один із авторів, із загальної кількості повідомлень про зникнення осіб (200 фактів у 2019 році), 3 випадки пов'язані з подібними ситуаціями (транзитний проїзд через район обслуговування), що становить 1,5 %. Однак ці статистичні дані можуть корелюватися враховуючи латентний характер вчинення злочинів у відношенні водіїв.

Окремої статистики стосовно розшуку безвісно зниклих водіїв в Україні не існує. Але в ході обміну досвідом з оперативними працівниками багатьох підрозділів Національної поліції України стало відомо, що подібні випадки найчастіше мають місце в районах, де розташовані великі підприємства, що експортують продукцію в інші держави і мають як власні автотранспортні станції, так і орендують транспортні ресурси в інших організаціях.

Ситуації, коли водій став жертвою злочину в багатьох випадках характеризуються наступними ознаками:

- відсутність можливості встановити телефонний зв'язок з водієм його родичами в обумовлений час;
- відсутність у представників фірми за місцем роботи можливості зв'язатися з водієм;
- постачальник (власник транспортного засобу) не може встановити контакти з організацією-замовником (у випадку введення в оману постачальника послуг перевезення внаслідок злочинних дій задля доставки вантажу в хибний пункт призначення).
- наявність у водія великої суми готівки після розрахунків за товар;
- знайдення покинутого транспортного засобу, на якому пересувався розшукуваний, особливо з ознаками викрадення вантажу, слідами крові тощо;
- отримання повідомлення безпосередньо від водія або по телефону від сторонніх осіб.

На думку автора, доцільно навести декілька прикладів з практичної діяльності оперативних підрозділів.

У 2015 році до відділення поліції надійшло повідомлення про безвісне зникнення водія із сідловим тягачем, який здійснював перевезення сировини (патоки) з крохмальнопаточного комбінату, розташованого в Дніпропетровській області до Білорусії. Знайти водія і машину вдалося протягом доби через місцевий пункт митниці, де було отримано номери мобільних терміналів всіх водіїв, які перевозять патоку по цьому маршруту (близько 50 номерів телефонів). При здійсненні телефонної розмови з кожним із цих водіїв, було встановлено, що розшукувана машина стоїть біля однієї із заправок на території суміжної області. При виїзді на місце, в ході відпрацювання інформації, було встановлене місце знаходження транспортного засобу та водія, який будучи в нетверезому стані вступив в інтимний зв'язок з місцевою повією та у відношенні якого було вчинено шахрайство.

У 2016 році був розшуканий водій, який займався перевезенням бензину на тягачі з автоцистерною. Зловмисники через мережу Інтернет, використовуючи фіктивний сайт, домовилися із постачальником про доставку бензину із заводу, розташованого в Луганській області до Івано-Франківської області. Коли автоцистерна слідувала транзитом через інший регіон, зловмисники, заздалегідь спланувавши свої дії та знаючи маршрут, обманним шляхом змусили представників фірми-постачальника змінити кінцевий пункт призначення. В результаті машина прибула на проміжну нафтопереливну станцію, а водія під загрозою застосування фізичного насильства змусили відкрити крани та спорожнити цистерну у заздалегідь підготовлені ними ємності. У водія також забрали мобільний телефон, вивезли на значну відстань і покинули за територією населеного пункту. Потерпілий допомогою сторонніх осіб відразу не скористався і тривалий час ішов пішки назад до машини, що ускладнило дії поліції щодо розшуку злочинців у зв'язку із втратою часу.

20.10.2019 року на території Рівенської області група озброєних осіб проникла на територію фермерського господарства і здійснила розбійний напад на два орендованих вантажних автомобілі із 40 тонами сої. Водіїв під загрозою застосування фізичного насильства змусили їхати в обумовленому злочинцями напрямку. В ході проведення першочергових заходів, причетних до злочину осіб було затримано [3].

Як видно із наведених прикладів, часто мають випадки вчинення злочинів у відношенні водіїв членами організованих злочинних груп. А щодо водіїв, які здійснюють міжнародні перевезення – також і членами злочинних організацій з транснаціональними зв'язками [4].

Опис характерних ознак безвісних зникнень водіїв транспортних засобів потребує детального вивчення і на думку автора, повинен бути предметом подальших наукових розробок.

Список використаних джерел

1. Пономаренко Ю. Г. Кримінологічна характеристика злочинності у сфері незаконного наркообігу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, 2003, 23.с.
2. Никифорчук Д.Й., Чемерис Д.Д. Актуальні проблеми розшуку безвісти зниклих водіїв автотransпортних засобів. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (17). С. 22–29.
3. МВС України. Національна поліція України. Офіційний сайт. Новини. URL: <https://mvs.gov.ua/>
4. Никифорчук Д. Й. Чемерис Д. Д. Актуальні проблеми протидії транзиту наркотиків територією України до Європи. 6th International Scientific Conference “Science progress in European countries: new concepts and modern solutions”: Papers of the 6th International Scientific Conference. April 19, 2019, Stuttgart, Germany. Pp. 223–236.

Політова Анна Сергіївна,

доцент кафедри юридичних дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС
України, кандидат юридичних наук,
доцент

АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Анотація. У статті проаналізовано стан протидії торгівлі людьми в Україні.

Ключові слова: протидія, торгівля людьми, порушення прав, рабство, злочинність

Summary. The article analyzes the state of combating trafficking in human beings in Ukraine.

Keywords: counteraction, human trafficking, violation of rights, slavery, crime

1. Протягом майже 20 років у висвітленні проблеми торгівлі людьми в Україні простежується певна однобокість. Майже усі дослідники цієї проблеми відзначають такі аспекти торгівлі людьми. По-перше, торгівля людьми є однією з найжорстокіших форм порушення основних прав і свобод людини. По-друге, торгівля людьми визнається одним із найнебезпечніших посягань на волю особи і у нормах національного законодавства України, і в ратифікованих Україною міжнародних договорах. У лютому 2004 р. Україною ратифіковано Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності і протоколи, які доповнюють Конвенцію: Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітря та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї.

Проте, якщо уважно проаналізувати вищезазначене, то можна відзначити, що торгівля людьми – це реальність нашого часу, яка, незважаючи на те, що рабство було скасовано понад 200 років тому, сучасність поновила цей інститут подібний до рабства. Щороку близько 4,5 млн. чоловіків, жінок і дітей купуються, продаються, переміщуються та утримуються проти їх волі в умовах, подібних до рабства. Це вказує на те, що торгівля людьми, поряд із торгівлею зброєю та наркотичними засобами, за оцінками експертів, є однією із найприбутковіших сфер діяльності організованої злочинності. Вона є міжнародним злочинном, що поширюється та поглиблюється в тих державах, які є слабшими за економічним і соціальним розвитком населення. За даними експертів ООН, у світовому рейтингу надприбуткового кримінального бізнесу торгівля жінками з метою використання у підпільній секс-індустрії посіла третє місце після торгівлі зброєю та наркотиками, і оцінюється в межах 7-12 мільярдів доларів на рік.

Отже, для України сьогодні така проблема створює загрозу безпеці людині, суспільства та відповідно національній безпеці в цілому та є досить болючою проблемою. Це пов'язано з тим, що наша держава очолює список країн, котрі потерпають від торгівлі людьми. Згідно оповіді Державного департаменту США про нелегальну торгівлю людьми у світі, Україна належить до держав, де для боротьби з цим явищем докладається недостатньо зусиль.

2. За даними Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ), загальнодержавні тенденції щодо форм експлуатації торгівлі людьми суттєво змінилися у порівнянні з 2007 р. Якщо у 2007 р. постраждалих (статус постраждалих та потерпілих осіб від торгівлі людьми має відмінності) використовували переважно для сексуальної форми експлуатації – це 1079 постраждалих, які звернулися до МОМ; тоді як у 2017 році питома вага кількості постраждалих торгівлі людьми з

трудовою експлуатації становить 90% а це 1134 постраждалих, які звернулися до МОМ [1].

Основною країною призначення для торгівлі людьми з України залишається Росія (67 % випадків у 2016 р.), друге місце посідають країни-члени Європейського Союзу, звідки повернулося 17 % постраждалих осіб, з них понад 86 % постраждали у Польщі, решта – в Італії, Німеччині, Греції, Фінляндії, Литві, Австрії, Чехії та Великобританії. Кількість осіб, які постраждали від внутрішньої торгівлі людьми, зростає і в минулому році становила 9 % від загальної кількості випадків [2].

Щодо офіційної статистичної інформації Генеральної прокуратури України. У 2013 р. обліковано 131 випадок торгівлі людьми, у 2014 р. – 118 випадків, у 2015 р. – 110, у 2016 р. – 115. Аналізуючи ці статичні дані В. С. Батиргарєєва відзначає, що цифри говорять про те, що події останніх років, пов'язаних з конфліктом на Сході країни та проведенням там антитерористичної операції, а так само пов'язані з анексією Автономної Республіки Крим, не вплинули на офіційний рівень торгівлі людьми в Україні. Ось і перша омана, сутність якої якраз і полягає в тому, що ці події нібито істотно відбилися у динаміці (звісно ж, зростанні) злочинів, передбачених ст. 149 КК України. Повторимося, офіційна статистика – а це реальність – свідчить про достатньо стабільну картину із цим видом злочинних проявів у нашій країні [3, с. 50]. Але з В.С. Батиргарєєвою можна не погодитися, оскільки у 2017 р. було обліковано 342 випадки торгівлі людьми, у 2018 р. – 270, у 2019 р. – 320, що говорить про збільшення випадків виявлення правоохоронними органами цих злочинів і вони вже не мають настільки латентний характер.

Цікавим є те, що статистика із Міністерства соціальної політики за останній рік говорить наступне: кількість осіб, яким встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми становить 157 осіб; кількість осіб, які потерпіли від злочинів, передбачених ст. 149 КК України становить 190 осіб. Але ці статистичні дані говорять про те, що оцінити реальні масштаби торгівлі людьми в Україні важко.

3. Вивчення протидії торгівлі людьми в Україні було б поверховим без дослідження законодавства. Так, 21 вересня 2010 року Верховною Радою України була ратифікована Конвенцію Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми», яка застосовується до всіх форм торгівлі людьми, незалежно від того, національними чи транснаціональними вони є, пов'язані чи не пов'язані з організованою злочинністю. 20 вересня 2011 року Верховною радою України прийнято Закон України «Про протидію торгівлі людьми», яким визначено організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантії гендерної рівності, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у цій сфері, повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення

статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та порядок надання допомоги таким особам.

Ще одним нормативно-правовим актом у сфері протидії торгівлі людьми є розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року», де передбачено також виконання заходів, спрямованих на протидію гендерному насильству, торгівлі людьми та рабству, створення ефективної системи протидії усім формам гендерного насильства, торгівлі людьми та рабства, надання якісної допомоги жертвам. Цікавим також є те, що відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 18.01.2012 № 29 «Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми» визначено Міністерство соціальної політики національним координатором у сфері протидії торгівлі людьми.

Отже, не дивлячись на те, що в Україні робиться все можливе щодо протидії торгівлі людьми як сучасної форми рабства, сьогодні є нагальним подальше вдосконалення законодавства, форм і методів практичної діяльності правоохоронних органів та інших державних та міжнародних організацій. Серед питань, які потребують розв'язання підготовка кадрів для суду, прокуратури і Національної поліції України для розслідування злочинів цієї категорії.

Список використаних джерел

1. Статистичні дані щодо протидії торгівлі людьми в Україні, грудень 2019. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_counter_trafficking_programme_2019_ukr.pdf (Дата звернення 23.04.2020).

2. В Україні почастишали випадки торгівлі людьми та рабства. Як не стати жертвою? URL: https://zik.ua/news/2017/03/28/v_ukraini_pochastishaly_vypadky_torgivli_lyudmy_ta_rabstva_yak_ne_staty_10_69197.

3. Батиргареева В. С. Торгівля людьми в Україні: реальність та омана. Актуальні питання боротьби з торгівлею людьми в умовах проведення антитерористичної операції (збройного конфлікту) : Збірник матеріалів міжнародного круглого столу (м. Маріуполь, 18 трав. 2017 р.). Київ : ВД «Дакор», 2017. С. 31–37.

Поліщук Геннадій Сергійович,

професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АНТИСУЇЦИДАЛЬНА СПЕЦИФІКАЦІЯ РОБОТИ ВІДДІЛЕНЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

Анотація. Запропоновані заходи антисуїцидальної специфікації роботи відділень соціально-психологічної служби у виправних колоніях. Доведено необхідність створення у їх структурі окремих секторів для запобігання самогубствам. На цій основі були сформовані зміни та відповідні зміни до Положення про відділення соціально-психологічної служби.

Ключові слова: суїцид, засуджені, виправні колонії, відділення соціально-психологічної служби, запобігання.

Summary. Measures proposed of antisuicide specification of the work of the departments of social and psychological service of correctional colonies. The necessity to create in their structure separate sectors for the prevention of suicide has been proved. on this basis changes and corresponding amendments to the Statute on branches of social and psychological service were formed.

Keywords: suicide, convicts, correctional colonies, department of social and psychological service, prevention.

Однією зі специфічних особливостей запобіжної діяльності в установах виконання покарань є те, що вона проводиться в основному у межах кримінально-правових та кримінально-виконавчих відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією кримінальної відповідальності та виконанням призначеного судом покарання. Відповідно, більшість заходів, спрямованих на запобігання суїциду, а так само й інших асоціальних провів серед засуджених, здійснюється на підставі та в порядку передбачених нормами кримінального, та кримінально-виконавчого, рідше – кримінального процесуального, законодавства. Ці заходи можливо віднести до спеціально-кримінологічних, індивідуальних, адже їх функціональна природа визначається у контурах цілей і задач обструкції видових, групових, особистісних криміногенних, суїцидогенних факторів мезо- та мікрорівня відтворення.

Прийнято вважати, що спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності та фоном для неї явищам реалізуються спеціальними суб'єктами кримінологічної діяльності, які формують властивими їх правовому статусу методами, формами антикриміногенного впливу на групові девіантогенні фактори. Грунтуючись на такому розумінні, спеціально-кримінологічні заходи запобігання суїцидам серед засуджених у виправних колоніях України

можна визначити як здійснювані спеціальними суб'єктами заходи нейтралізації (послаблення впливу) групових та видових факторів суїциду, що відтворюються у соціокультурному, режимно-побутовому, адміністративно-комунікативному та особистісно-психологічному просторі життєдіяльності засуджених у виправних колоніях. Кожен з цих умовних просторів, вимірів «тюремного» життя має власну специфіку, що варіюється залежно як від офіційних критеріїв диференціації кримінально-виконавчих установ закритого типу за рівнем безпеки, контингентом, так і за неофіційними, неформальними параметрами, що визначають рівень та характер призонізаційних загроз для особистості в умовах конкретної колонії [1, с. 97, 117, 119].

За змістом із усіх різновидів заходів запобігання суїцидам можна виокремити організаційно-правові заходи, які мають бути заточені на підвищення кримінологічної ефективності правового регулювання у сфері запобігання суїцидам серед засуджених у виправних колоніях.

У цьому контексті привертає увагу проблематика антисуїцидальної специфікації роботи відділень соціально-психологічної служби як складової організаційно-правових заходів запобігання суїцидам серед засуджених у виправних колоніях. Варто зауважити, що наразі ця робота в значній мірі є безсистемною, формалізованою; не застосовуються сучасні методики діагностики та запобігання суїцидам серед засуджених; індивідуальні програми диференційованого виховного впливу «не заточені» під запити у зниженні суїцидальної активності засуджених у виправних колоніях.

Сприяти виправленню цієї ситуації, на нашу думку, можуть:

1. доповнення розділу III Положення про відділення соціально-психологічної служби, затверджене наказом МЮ від 04.11.2013 р. № 2300/5 [2], пунктом 30 такого змісту: «Організувати моніторинг соціально-психологічного клімату серед засуджених, поширеності саморуйнівних форм поведінки, виявляти осіб, схильних до суїциду, забезпечувати вжиття заходів щодо упередження їх вчинення»;

2. доповнення вказаного Положення розділом V під назвою «Сектор запобігання суїцидам серед засуджених» такого змісту: «У відділенні соціально-психологічної служби створюється сектор запобігання суїцидам. Завданнями сектору є:

- вчасна діагностика суїцидальних розладів серед засуджених;
- прогнозування розвитку суїцидальних станів серед засуджених;
- прогнозування вчинення злочинів суїцидентами;
- вивчення причин та умов, які сприяють вчиненню суїцидів серед засуджених, вчасне вжиття заходів, спрямованих на їх усунення.

Сектор функціонує на підставі Типового положення про сектор запобігання суїцидам віддання соціально-психологічної служби».

Певна річ, що для нормальної роботи вказаних секторів необхідно буде організувати, провести навчання у формі підвищення кваліфікації, спеціалізованих тренінгів, семінарів-нарад з особовим складом новостворених підрозділів з метою засвоєння ними специфічних знань про механізм суїцидальної поведінки, її фактори, способи запобігання, оволодіння навичками застосування методик відповідної превентивної діяльності.

На нашу думку, наведені пропозиції мають сприяти дієвому запобіганню суїцидам серед засуджених у виправних колоніях..

Список використаних джерел

1. Поліщук Г. С., Тернавська А. А., Запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України : монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 172 с.

2. Положення про відділення соціально-психологічної служби : наказ МЮ України від 04 листоп. 2013 р. № 2300/5. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45353 (дата звернення: 04.05.2020).

Расюк Едуард Вікторович,

професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЧОРНИЙ РИНОК ЗБРОЇ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ ЗЛОЧИННОСТІ

Анотція. Наукова стаття присвячена найскладнішій та до кінця невисвітленій проблемі у кримінології незаконному обігу зброї у світі та в Україні, який впливає на злочинність всередині країн, зокрема таких, що розвиваються. У змісті даної статті розкривається суспільна небезпека чорного ринку зброї та чинники, що сприяють його розширенню у державі. Загострено увагу на витратах світових країн на військову промисловість у порівнянні з Україною. Звернута увага на транснаціональний характер чорного ринку зброї та боєприпасів, що обумовлюється певними чинниками. Проаналізовано структуру та динаміку окремих видів злочинів у сфері незаконного обігу зброї та боєприпасів, за які передбачено кримінальну відповідальність в Україні. Наголошується, що незаконна торгівля зброєю є загрозою для більшості країн світу, а особливо для країн, які розвиваються. Пропонуються деякі шляхи вирішення даної проблеми на національному рівні.

Ключові слова: зброя та боєприпаси, чорний ринок зброї, транснаціональна злочинна діяльність у сфері торгівлі зброєю та

боєприпасами, військова промисловість, військові витрати світових країн, найбільшими експортерами та імпортерами зброї й боєприпасів, частка злочинів проти громадської безпеки, чинники незаконного обігу зброї та боєприпасів.

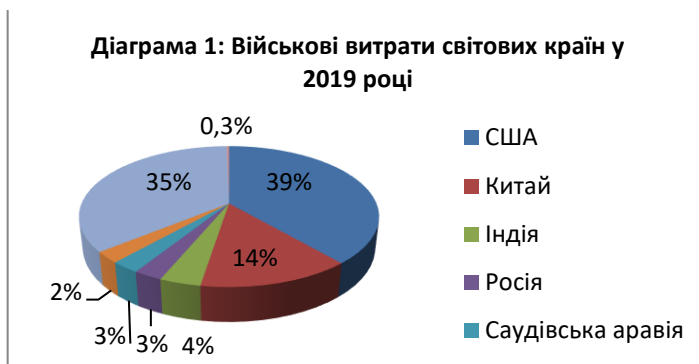
Summary. The scientific article is devoted to the most complex and completely unresolved problem in criminology of illicit arms trafficking in the world and in Ukraine, which affects crime within countries, including developing ones. The content of this article reveals the public danger of the black market of weapons and the factors that contribute to its expansion in the country. Attention is drawn to the costs of world countries in the military industry in comparison with Ukraine. Attention is paid to the transnational nature of the black market in weapons and ammunition, which is due to certain factors. The structure and dynamics of certain types of crimes in the field of illicit trafficking in weapons and ammunition, for which criminal liability is provided in Ukraine, are analyzed. It is emphasized that the illegal arms trade is a threat to most countries in the world, and especially to developing countries. Some ways to solve this problem at the national level are suggested.

Keywords: weapons and ammunition, black market of weapons, transnational criminal activity in the field of arms and ammunition trade, military industry, military expenditures of the world countries, the largest exporters and importers of weapons and ammunition, the share of crimes against public safety, arms and ammunition trafficking.

Сьогодні світ переживає значну економічну кризу, викликану пандемією коронавірусної інфекції COVID-19 (SARS-CoV-2), але прихильники глобалізації вільного ринку виступають за мінімум економічних бар'єрів і відкрити торгівлю для світового розвитку. Це формує основу розширення чорного ринку зброї, адже мінімізувавши митні правила й прикордонний контроль обіг нелегальної зброї полегшується. Неналежна, вибіркова перевірка вантажів-контейнеровозів, підробка документів, підкуп чиновників і приховування зброї як гуманітарної допомоги є загальною практикою, що робить незаконний обіг зброї безперешкодним та легким. Так, транснаціональні злочинні організації постачають зброю та боєприпаси повітрям, землею і морем у різні країни світу, де зброя часто опиняється в руках мілітаристів і диктаторів. В Україні така ситуація є звичним явищем, адже «прозорість» кордонів (зокрема й через проведення операції об'єднаних сил на сході держави), постійна корупція серед високопоставлених чиновників, службовців митної й прикордонної служб, військовиків та правоохоронців усіх рівнів сприяє чорному ринку зброї як всередині країни так і за її межами.

Військова промисловість світових країн, які є найбільшими експортерами та імпортерами зброї й боєприпасів як легальної так й нелегальної, включає в себе виробництво зброї, боєприпасів, ракет,

військових літаків, військові транспортні засоби, судна, електронних систем, а також інші види сучасного озброєння. Військова промисловість є глобальною промисловістю та бізнесом, який здебільшого є прихованим, незаконним тобто чорним. За даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (СІПРІ) світові військові витрати у 2019 році зросли до 1917 мільярдів доларів Сполучених Штатів Америки (далі США), це найбільший річний приріст (7,2 %) з 2010 року та сягає 2,2 % світового валового внутрішнього продукту (ВВП), або 249 на людину доларів США [1]. Тоді як у 2010 році (за даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (СІПРІ)), незважаючи на тогорічну економічну світову кризу, світові військові витрати досягли 1620 мільярдів доларів США, що на 50 % більше порівняно з 2001 роком.

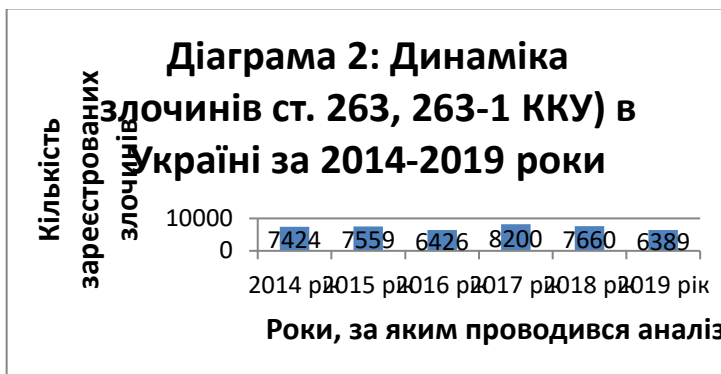
Найбільше у світі поширена незаконна торгівля стрілецькою зброєю, здебільшого це стосується багатьох країн і регіонів, що постраждали від політичної та економічної нестабільності. Контракти на поставку військової зброї та боеприпасів підтримуються урядом країни, що підвищують вартість військових контрактів. Зв'язок між політикою і торгівлею зброєю може привести до розвитку того, що зазначав президент США Д. Ейзенхауер, який називав військово-промисловий комплекс, конгрес, збройні сили, торговців і політиків тісно взаємопов'язаними у нелегальному обігу зброї та боеприпасів. Більшість цієї зброї переміщається незаконно по планеті, формуючи чорний ринок зброї та боеприпасів, особливо «підігруючи» озброєні конфлікти («гарячі» точки) на територіях окремих держав, прикладом слугують: індо-пакистанська війна, арабо-ізраїльський конфлікт на Близькому Сході, громадянська війна у М'янмі, війна в Афганістані, турецько-курдський конфлікт (Східна Туреччина, Північний Ірак), війна Іраку проти Ірану, кровопролиття в Боснії, Руанді та Сомалі, крах

Лівії і Південного Судану, Сирійська війна, війна на території Грузії та України з анексією їх територій та тисячі інших. Такі війни та озброєні конфлікти породжують транснаціональну злочинність: злочини геноциду і апартеїду, терористичні акти, створення організованих злочинних груп, банд, незаконних воєнізованих формувань, масові вбивства та каліцтва, катування, мордування, викрадення людей, згвалтування, мародерства, розбої, грабунки, крадіжки тощо.

Звичайно, сьогоdnішній світовий хаос і зростання світової злочинності, тяжкі прояви якої супроводжуються і викликані існуванням чорного ринку зброї і боєприпасів, не обмежаться існуючим планетарним насильством, а будуть і надалі підвищувати суспільну небезпеку, викликану ймовірними прорахунками у політиці лідерів переконаних у своїй безкарності або несподіваними реакціями з боку інших лідерів, дії яких будуть призводити до ескалації конфліктів. Транснаціональна злочинна діяльність у сфері торгівлі зброєю та боєприпасами, тобто чорний ринок зброї, є загрозою для більшості країн світу, зокрема й України. У своїй резолюції 64/179 Генеральна Асамблея висловила свою стурбованість з приводу серйозних викликів і загроз, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, її частин, компонентів та боєприпасів до безпеки і стабільності, і про її зв'язок з іншими формами транснаціональної організованої злочинності, в тому числі обігом наркотиків та іншими видами злочинної діяльності, включаючи тероризм. Конференція Сторін Конвенції про організовану злочинність також висловила стурбованість з приводу зростання рівня шкоди і насильства, які транснаціональні злочинні організації породжують у результаті незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин, компонентів та боєприпасів у деяких регіонах світу, і зазначила, що скорочення незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї є одним з основних компонентів зусиль щодо скорочення насильства, яке супроводжує діяльність транснаціональних організованих злочинних груп.

Геополітичне розташування України та військово-протистояння з Росією на своїй території визначає наявність чорного ринку зброї і боєприпасів та обумовлює транснаціональну злочинну діяльність у цій сфері. Так, частка злочинів проти громадської безпеки у загальній структурі злочинності у 2014, 2019 роках склала 2,3 % (11947 та 10313 злочинів відповідно) [2]. Натомість у структурі злочинності проти громадської безпеки незаконне поводження зі зброєю (ст. 263 ККУ) та незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв (ст.263-1 ККУ) є найбільш розповсюдженими злочинами та складають абсолютну більшість. Питома вага даних злочинів у 2014 році склала 62,1 %, 2015 р. – 64,6 %, 2016 р. – 58,9 %, 2017р. – 69,6 %, в 2018 – 71,5 %, в 2019 – 61,9 %. Вивчаючи ці злочини,

маємо несподівані коливання до зменшення їх при проведенні військового протистояння на сході країни, анексованих територій та розграбованих і роззброєних управліннях СБУ та міліції під час революції [2].

Аналізуючи динаміку викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 ККУ) та викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст.410 ККУ) зазначимо, що основна частина озброєння потрапляє у незаконний обіг шляхом крадіжок з військових частин, інших підприємств і організацій військової промисловості [2].

Однак, поступове зниження злочинів, передбачених ст. 262 ККУ, та хвилеподібна крива з періодами стабілізації, стагнації та деякого зростання в окремі роки кількості зареєстрованих злочинів, передбачених ст. 410 ККУ, зовсім не відображає позитивні тенденції у розвитку цієї злочинності, а у більшості пов'язане зі складнощами розслідування злочинів та корумпованістю правоохоронних органів, зокрема судів. Аналогічна картина щодо зменшення у виявленні організованих груп і злочинних організацій у цій сфері, зокрема, які мають транснаціональний характер. Безумовним є й те, що виявлені злочини не у повному обсязі відображають дійсну картину їх вчинення. Кримінальна статистика дає дуже приблизне уявлення про справжні масштаби злочинної діяльності у сфері торгівлі зброєю та боєприпасами, адже вона є гіперлатентною, оскільки має транснаціональний характер і у деяких випадках «кришується» урядами країн, та у 3–6 разів перевищує свою зареєстровану частину.

Підсумовуючи зазначу, що незаконна торгівля зброєю є загрозою для більшості країн світу, а особливо для країн, що розвиваються, зокрема України. Наша держава має жорстко підійти до контролю зброї у країні, прибравши усі перепони. У першу чергу у структурі національної служби поліції має з'явитись військова поліція, яка б надавала суспільству послуги по боротьбі із цією проблемою в армії та інших воєнізованих формуваннях. Другим кроком має бути стрімкий розвиток дозвільної системи органів внутрішніх справ для подальшої легалізації та контролю нарізної короткоствольної стрілецької зброї у країні, адже кожен бажуючий злочинець має її, а законослухняний громадянин не здатен себе захистити в умовах озброєного нападу. Третім кроком має стати чіткий контроль країни за військовою промисловістю та ринком зброї як у середині країни так й за її межами, зокрема, це має бути

вбудоване міжнародне співробітництво, розвиток вітчизняного законодавства, контроль на кордоні та лініях розмежування з анексованими територіями тощо.

Список використаних джерел:

1. SIPRI: Світові військові витрати у 2019 році. Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ» : [сайт]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3013802-vitrati-na-oboronu-u-svitorik-buli-najbilsimi-za-desatilitta-1917-milardiv.html>.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі період 2014-2019 роки. Генеральна прокуратура України : [сайт]. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

Сингаївська Інна Володимирівна,

доцент кафедри спеціально-правових дисциплін
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського, кандидат юридичних
наук, доцент

ПРОГНОЗУВАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: НОВІ ВИКЛИКИ

Анотація. У тезах доповіді зазначено про необхідність оновлення концепції прогнозування злочинності, врахування інтенсивного впливу глобалізації суспільних відносин, удосконалення методики прогнозування з урахуванням стрімкого розвитку науково-технічного процесу та здійснення різномірневої оцінки факторів геополітичних процесів у світі, що впливають на злочинність та системного аналізу аналітико-прогностичних матеріалів щодо світових тенденцій поширення злочинності.

Ключові слова: злочинність, прогнозування, аналітико-прогностичні матеріали, сучасні тенденції злочинності.

Summary. The report noted the need to update the concept of crime forecasting, to take into account the intense impact of globalization, to improve the forecasting methodology taking into account the rapid development of the scientific and technical process and the implementation of a multilevel assessment of the factors of geopolitical processes in the world that affect crime and a systematic analysis of analytical and prognostic materials global crime trends.

Keywords: crime, forecasting, analytical and prognostic materials, current crime trends.

Важливість постулату про обґрунтованість і ефективність системи запобігання злочинності, узгодженості її всіх ланок, правильність визначення завдань, що підлягають вирішенню, їх своєчасність та засоби їх вирішення залежать від повноти і точності:
1) *прогнозування* тенденцій, стану і структури злочинності в залежності

від зміни комплексу причин та умов, що впливають на неї; 2) *планування* профілактичної діяльності [1, с. 153], є досить актуальним.

Кримінологічна теорія має бути прогностичною наукою, адже за своєю соціальною та правовою природою вона є найбільш зацікавленою і придатною до сприйняття та апробації різноманітних перспективних ідей щодо вивчення, протидії, запобігання феномену такого явища, як злочинність [2, с. 11].

Сучасні тенденції глобалізації злочинності свідчать про активне залучення України до процесів транснаціональної криміналізації і, перш за все, економічного та політичного характеру. Це становить загрозу для національної безпеки та зумовлює необхідність інтеграції кримінологічної, правової, економічної, зовнішньої і безпекової політик, активізації міжнародних зусиль щодо протидії факторам та ефектам глобалізації злочинності [3, с. 148].

Глобалізаційні процеси характеризуються об'єктивністю, багатаспектністю, інтенсивністю, взаємозалежністю, активізацією діяльності.

Геополітичні реалії та «траєкторія руху» світових процесів віддзеркалюються на внутрішніх економічних, політичних, соціальних процесах держави. Тому моделювання можливих сценаріїв розвитку подій, сприяє виявленню викликів, ризиків та прорахунків.

Аналітико-прогностичні матеріали створюються з метою планування на довгострокову перспективу, щоб врахувати ризики несприятливих варіантів можливих подій. Так, привертають увагу «Глобальні тенденції 2030: альтернативні світи» (Global Trends 2030: Alternative Worlds) підготовлені на основі експертної оцінки у 2012 р. Національною Радою з розвідки США, що відображають реалії сьогодення у розділі під назвою «Пандемія: питання без відповідей» – «... раніше невідомий респіраторний патогенний мікроорганізм, що легко передається вбиває або призводить до інвалідності більше одного відсотка своїх жертв, є найбільш вірогідною загрозою. На відміну від інших руйнівних явищ світового масштабу, подібний спалах обернеться глобальною пандемією, яка менш ніж за півроку викличе хвороби і смерті в кожному куточку світу. На жаль, ця загроза не гіпотетична...» [4, с. 13].

Вірогідність прогнозів мотивує акцентувати увагу на окремі види злочинів, які матимуть зростання рівня злочинності під впливом ряду факторів, про які зазначено у аналітико-прогностичних матеріалах «Глобальні тенденції 2030: альтернативні світи».

Аналітичний прогноз визначає активацію таких напрямів:

– зростання рівня злочинності, пов'язаних з тероризмом, торгівлею людьми, збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, злочинів проти прав інтелектуальної власності, що вчиняються з використанням інформаційних технологій. Констатується, що технологічні можливості осіб, що здійснюють злочинну діяльність

випереджають можливості правоохоронних органів більшості держав, діяльність яких спрямована на протидію злочинності [4, с. 52].

– передбачається зростання рівня шкоди, від застосування кіберзброї [4, с. 66];

– прогнозується, що досягнення синтетичної біології будуть активно використовуватися у злочинній діяльності. Відповідні технології стають все більше доступними, це призводить до труднощів при їх відстеженні, регулюванні і мінімізації наслідків «біо-помилки», особливо коли це була не помилка, а біотерористична атака [4, с. 67];

– розширення спектру інструментів війни: використання високоточного озброєння, кіберсистем, зброї біологічного тероризму [4, с. 64];

– міграція стане більш глобальною, оскільки розвинуті країни та країни, що розвиваються будуть страждати від дефіциту робочої сили [4, с. 10]; Інтенсивність міграційних процесів пов'язують зі збільшення рівня злочинності.

Враховуючи вищезазначене, формуємо такі висновки:

– прогнозування злочинності потребує «переформатування» існуючої концепції, врахування інтенсивного впливу глобалізації суспільних процесів, удосконалення методики прогнозування з урахуванням стрімкого розвитку науково-технічного процесу;

– враховувати особливості прогнозування злочинності саме як масового явища, виокремлюючи від предикції (передбачення поведінки індивідів).

– прогнозування тенденцій, стану злочинності, її структури, динаміки має здійснюватися також на підставі різнорівневої оцінки факторів геополітичних процесів у світі, що впливають на злочинність та системного аналізу аналітико-прогностичних матеріалів щодо світових тенденцій поширення злочинності.

Список використаних джерел

1. Звирбуль В.К., Кузнецова Н.Ф., Г.М. Миньковський та ін. Кримінологія. М., Юрид. лит., 1979. 304 с.

2. Мисливий В.А. Кримінологічна футурологія. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи: збірник тез міжнарод. наук.-практ. круглого столу* (Київ, 14 лист. 2019 р.) Київ: ДНДІ МВС, 2019 С. 9–12.

3. Орлов Ю. В. Глобалізація злочинності. *Українська кримінологічна енциклопедія* / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литвинов. Харків Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. С. 147–148.

4. Глобальные тенденции 2030: альтернативные миры. URL: http://www.nkibrics.ru/system/asset_publications/data/53c7/b3a1/676c/7631/400a/0000/original/Global-Trends-2030-RUS.pdf?1408971903.

Скляренко Альона Віталіївна,

консультант відділу забезпечення роботи секретаря та суддів судової палати управління забезпечення роботи судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав секретаріату Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду

ПРИЧИНИ Й УМОВИ ПОШИРЕННЯ ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ

Анотація. Розглядаються причини та умови поширення дитячої порнографії, пов'язані з низьким соціальним рівнем життя, недостатньою кваліфікованістю та низьким матеріально-технічним забезпеченням підрозділів національної поліції, недостатньо ефективною інформаційною роботою з дітьми та дорослими, недосконалістю законодавства тощо. Пропонуються заходи запобігання цим суспільно небезпечним діянням.

Ключові слова: дитяча порнографія, причини та умови злочинів, кримінальна відповідальність, статева недоторканість.

Summary. The reasons and conditions for the distribution of child pornography, related with a low social living standard, low material and technical support of national police units, insufficiently effective information work with children and adults, imperfection of legislation, etc. are considering. Measures to prevent these socially dangerous acts are proposing.

Keywords: child pornography, causes and conditions of crimes, criminal liability, sexual integrity.

Поширення дитячої порнографії є одним з найбільш цинічних кримінальних правопорушень, що вчиняються у найбільш розвинених світових державах. Швидкий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій призводить до стрімкого зростання інтересу до сексуального контенту за участю неповнолітніх та малолітніх осіб.

Не дивлячись на всі превентивні методи, які вживаються країнами з метою попередження та боротьби зі згаданою категорією суспільно – небезпечних діянь, популярність такого контенту не тільки не падає, а й знаходить нових прихильників.

На міжнародному рівні ведуться ґрунтовні дискусії і постійно вносяться пропозиції щодо імплементації до національного законодавства різних країн новітніх інструментів для боротьби та попередження вказаної категорії протиправних діянь, однак, перш за все, варто боротися з причинами, що призводять до вчинення таких протиправних діянь, а не з наслідками.

У зв'язку з цим варто виділити основні причини та умови поширення дитячої порнографії та заходи протидії цим суспільно небезпечним діянням.

1. Однією з основних причин вчинення кримінальних правопорушень, в цілому, є низький соціальний рівень життя. Це

повністю підтверджується тим фактом, що залучення дітей до участі в порнографічних зйомках найчастіше відбувається у країнах «третього світу» з низькими показниками рівня життя населення. Звичайно, підняти соціально-економічний рівень життя країни неможливо в короткі строки, а відтак необхідно зосередитись на посильних методах превенції.

2. Недостатня кваліфікованість та матеріально-технічне забезпечення підрозділів національної поліції, що ведуть боротьбу з такою категорією злочинів. Імплементация світових стандартів до чинного законодавства відіграє, звичайно, важливу роль, однак підходити до вирішення проблеми треба комплексно і кардинально. Наприклад створити спеціальний підрозділ, який буде вести боротьбу виключно із зазначеною категорією злочинів. Крім цього не буде зайвим проводити спільні навчання з країнами, які досягли певних успіхів у боротьбі з дитячою порнографією та створити необхідні умови (матеріально-технічне забезпечення) для працівників національної поліції.

3. Недостатня ефективність інформаційної робота з дітьми та дорослими, що в своїй роботі взаємодіють з дітьми. Перш за все, необхідно довести до кожної дитини чіткі уявлення про межі її особистої свободи та недоторканості, культивувати прагнення до співпраці з правоохоронними органами у разі можливого посягання на дитячі права. В свою чергу з дорослими необхідно провести роз'яснювальну роботу з метою своєчасного виявлення та попередження можливих випадків схиляння або змушування дітей до участі в порнографічній зйомці.

4. Відсутність відповідальності для інтернет – провайдерів за надання доступу та можливості поширення порнографічної продукції за участю дітей. Чинним законодавством не передбачена відповідальність для надавача інтернет – послуг, внаслідок чого не можна виключити можливу участь останнього у злочинних схемах, направлених на розповсюдження порнографічного контенту.

5. Вказана категорія злочинів дуже часто вчиняється внаслідок відсутності належного догляду за дитиною. Переважно це стосується сиріт або дітей з неблагополучних сімей. Необхідно провести реформу органів, що займаються захистом дітей, з метою розширення їх кола повноважень та запровадження механізмів впливу і негайного реагування у випадку виявлення випадків неналежного догляду за дітьми або у випадках виявлення можливих загроз для дитини.

6. Відсутність кримінальної відповідальності за перегляд дитячої порнографії. На даний момент ведуться розмови щодо криміналізації таких дій, проте на законодавчому рівні рішення ще не прийнято. Встановлення відповідальності за перегляд такого контенту може знизити його популярність та попит серед певних категорій осіб. А попит як відомо породжує пропозицію. Крім того, «замовник» може за гроші ініціювати акт насильства над дитиною, втілюючи свою особисту

фантазію, а відтак, знаючи про наслідки, кінцевий споживач продукту, як мінімум, не буде робити «замовлення», що в свою чергу, знизить певну кількість таких злочинів.

7. Зволікання законодавця щодо ратифікації міжнародних правових актів з подальшим відтермінуванням прийняття змін до чинного законодавства. Процес ратифікації і запровадження міжнародних стандартів не може бути швидким, однак тривалі зволікання зводять нанівець всю подальшу роботу. Яскравим прикладом є Ланцаротська Конвенція, яка, будучи підписаною країнами-учасницями 25.10.2007, була ратифікована Україною тільки 20.03.2012, а законопроект, в свою чергу, був зареєстрований у Верховній Раді тільки 11.02.2020. Однак з моменту підписання пройшло майже 13 років, при цьому зловмисники кожного дня вигадують нові схеми для вчинення злочинів, а відтак національні органи просто «не встигають» за ними і тому певна частини протиправних діянь взагалі залишається поза межами правового поля. У такому випадку вирішальною є швидкість запровадження нових стандартів з метою ефективного захисту прав дитини.

Тернавська Анастасія Андріївна,
головний спеціаліст відділу по роботі зі зверненнями Управління по роботі зі зверненнями, запитами на інформацію та організації особистого прийому громадян секретаріату Вищої ради правосуддя, кандидат юридичних наук

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ СУЇЦИДАМ СЕРЕД ЗАСУДЖЕНИХ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто спеціально-кримінологічні заходи запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях. Визначено ключові елементи системи режимних заходів запобігання суїциду серед засуджених, надано їх класифікацію.

Ключові слова: засуджений, позбавлення волі, суїцид, запобігання суїциду.

Summary. Special criminological measures to prevent suicide among convicts in correctional colonies are considered. The key elements of the system of regime measures for the prevention of suicide among convicts are determined, their classification is given.

Keywords: convicted, imprisonment, suicide, prevention of suicide.

В умовах сьогодення проблема суїциду стає однією з найбільш актуальних соціально-психологічних проблем, зокрема в установах відбування покарань. Як свідчить статистика, Україна є лідером за кількістю самогубств, учинених в місцях позбавлення волі.

Зазначене, дає підстави стверджувати, що визначення ефективних заходів запобігання вчиненню суїциду серед засуджених у виправних колоніях зберігає свою теоретичну і практичну актуальність для кримінально-виконавчої системи України.

Насамперед, слід зазначити, що, спеціально-кримінологічні заходи запобігання суїцидам серед засуджених у виправних колоніях України – це здійснювані спеціальними суб'єктами заходи нейтралізації (послаблення впливу) групових та видових факторів суїциду, що відтворюються у соціокультурному, режимно-побутовому, адміністративно-комунікативному та особистісно-психологічному просторі життєдіяльності засуджених у виправних колоніях. Кожен з цих умовних просторів, вимірів «поремного» життя має власну специфіку, що варіюється залежно як від офіційних критеріїв диференціації кримінально-виконавчих установ закритого типу за рівнем безпеки, контингентом.

На нашу думку, до основних спеціально-кримінологічних заходів запобігання суїциду серед засуджених, слід віднести наступні заходи.

1. Режимні заходи. Загалом режим виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі являє собою встановлену систему правил поведінки засуджених, що виражається в ізоляції, диференціації умов тримання, правообмежень і забезпеченні розпорядку дня та застосування заходів виправного впливу з метою ресоціалізації і виправлення засуджених, виключення можливості здійснення ними нових злочинів й інших антигромадських вчинків [1, с. 121], до яких слід віднести і аутодеструктивну поведінку засуджених, в тому числі, – суїцид.

Профілактичний вплив режиму полягає не тільки в примусовому впливі на засуджених, а ще і в певному наборі правообмежень, покликаних дисциплінувати поведінку та забезпечити виправлення особи. Роль режиму, як засобу запобігання суїцидальної поведінки в умовах виправної колонії визначається необхідністю і можливістю нейтралізації об'єктивних передумов та детермінант цього деструктивного явища. На нашу думку, вказаним цілям сприяють: *встановлений розпорядок дня в установі, періодична перевірка наявності засуджених, упорядкованість їх пересування, вилучення заборонених до використання речей і предметів, особистий огляд, огляд житлових приміщень (камер), чітка фіксація і аналіз всіх випадків суїцидальної поведінки, постановка на профілактичний облік осіб з суїцидальною активністю, а також осіб, віднесених до групи підвищеного ризику здійснення суїцидального акту.*

У системі режимних заходів запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях важливу превентивну роль як у виявленні та усуненні причин і умов, які сприяють формуванню саморуйнівної поведінки, так і в запобіганні суїцидальному акту, усуненні його причин, відіграє нагляд. Зважаючи на складність та багатоаспектність досліджуваного нами питання, форми та методи

нагляду та інших режимних заходів в рамках даного наукового дослідження доцільно умовно розділити на дві групи профілактичних заходів, а саме: загального та спеціального характеру.

Першу групу складають *загальнопревентивні заходи* в межах спеціально-кримінологічного запобігання, спрямовані на виявлення та усунення причин і умов аутодеструктивної, в тому числі суїцидальної, поведінки осіб, засуджених до позбавлення волі та безпосередньо пов'язані із забезпеченням порядку виконання і відбування покарань у виправних колоніях.

До загальнопревентивних заходів належать: проведення регулярних обшуків засуджених та камер, у яких вони утримуються; огляд житлової та виробничої зон виправної колонії з вилученням заборонених предметів; запобігання зберіганню та використанню засудженими промислового обладнання, робочого інструментарію не за цільовим призначенням, а також інших предметів, що можуть бути використанні такими особами з метою навмисного нанесення собі членушкоджень.

Друга група – *спеціально-превентивні заходи*, безпосередньо пов'язані зі специфічним впливом на групи осіб з підвищеним ризиком вчинення суїцидальних актів в умовах виправної колонії. Такі заходи направлені на здійснення посиленого нагляду і контролю за поведінкою осіб, схильних до суїциду, особливо у період їх утримання в дисциплінарному ізоляторі, приміщеннях камерного типу, одиночних камерах, на виробництві, та реалізуються за допомогою технічних засобів нагляду та контролю.

Окрім вже перерахованих режимних заходів запобігання суїциду на нашу думку доцільно також використовувати такі режимні заходи, як догляд посилок і бандеролей, цензуру кореспонденції адресованої засудженим до участі у якій доцільно залучати психолога виправної колонії, а у випадку виявлення у кореспонденції інформації, яка може спровокувати особу до суїцидальних дій – тимчасового її вилучення з метою обрання тактики проведення заходів запобігання суїциду.

Також, ефективним на шляху запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях є своєчасне виявлення та вилучення алкогольних напоїв, гральних карт, а також предметів, які можуть бути використані в якості знаряддя самогубства.

2. *Оперативно-розшукові заходи запобігання суїцидам серед засуджених.* Вони включають в себе заходи загального і спеціального характеру. До перших – слід віднести заходи, спрямовані на запобігання протиправним діянням з боку засуджених осіб, викоріненню тюремної субкультури та інших норм і традицій, які мають місце в умовах виправної колонії. До других – виявлення причин і умов, які сприяють порушенню засудженими порядку відбування покарання; виявлення осіб, які за своїми психологічними характеристиками потенційно є об'єктами фізичного або психічного насилля з боку інших засуджених; контроль за поведінкою таких осіб. При цьому особливу увагу персоналу виправної

колонії необхідно приділяти засудженим із психічними відхиленнями, оскільки вони несуть особливу небезпеку в контексті можливого вчинення агресивних дій.

3. *Освітньо-виховні й соціально-психологічні заходи.* Виховна робота із засудженими належить до основних заходів запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях та повинна бути спрямована на весь спецконтингент, так як у співвідношенні з іншими соціальними групами населення дана категорія входить до групи підвищеного ризику вчинення суїциду. Методи і прийоми виховної роботи із засудженими, які спрямовані на запобігання згаданому деструктивному явищу повинні бути підібрані індивідуально в залежності від їх психологічного типу. Успішність реалізації таких виховних заходів на практиці прямо залежить від ступеню налагодженості взаємозв'язку між відділом соціально-виховної роботи та психологом установи.

4. *Медико-реабілітаційні заходи*, а саме: виявлення медичних факторів, які можуть служити детермінантами аутодеструктивної поведінки; ретельна діагностика та виявлення психічних розладів і відхилень у осіб, засуджених до позбавлення волі; проведення профілактичних заходів відносно осіб з психічними розладами; надання медичної, психіатричної, психологічної допомоги особам, які здійснили акт членушкодження чи спробу суїциду.

5. *Організаційно-правові заходи*, які мають бути заточені на підвищення кримінологічної ефективності правового регулювання у сфері запобігання суїцидам серед засуджених у виправних колоніях.

Враховуючи викладене, вважаємо, що режим утримання засуджених є кримінологічно значущим системоутворюючим елементом у комплексі заходів запобігання суїциду серед засуджених. Тому удосконалення правових норм спрямованих на підвищення ефективності режиму у виправних колоніях сприятиме підвищенню рівня забезпечення гарантованого державою права на життя засуджених до позбавлення волі.

Список використаних джерел

1. Кашинський М. Ю., Пономаренко Н. В. Соціально-психологічні фактори розвитку особистості з девіантною поведінкою. *Технології безперервної освіти та саморозвитку особистості* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Гродно, 15–16 трав. 2001 р.) : в 3 ч. / [редкол. : В. П. Тарантей та ін.] ; Гродн. держ. ун-т. Гродно, 2001. Ч. 2. С. 121.

Топорецька Зоряна Миколаївна,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

ІНСТИТУЦІЙНА ФУНКЦІЯ В СИСТЕМІ ФУНКЦІЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

Інституційна функція походить від терміну «інститут», що з латинського «*institutum*» означало встановлення, запровадження. Інституційна функція є базовою (визначальною) для реалізації інших функцій у сфері публічного управління певним сектором економіки, адже саме вона визначає, чи існуватиме ця сфера, на якій моделі і принципах вона базуватиметься та функціонуватиме.

Інституційна або організаційна функція публічного управління полягає у встановленні державою норм та правил функціонування грального ринку, правил його організації. Такі правила є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами господарської системи і виступають своєрідним засобом зовнішнього впливу на їх активність.

Основним змістом цієї функції публічного управління є формування нормативного простору, в якому повинні бути законодавчо закріплені цілі, завдання, повноваження державних органів, які сприяли б ефективній та гармонійній взаємодії системи відносин у системі «держава-суспільство-економіка-право», власне реалізація інституційної функції публічного управління в певній сфері економіки, у нашому випадку – у сфері грального бізнесу.

Реалізуючи інституційну функцію, держава приймає правові норми, які дозволяють функціонування грального бізнесу на її території, тобто власне встановлюють дозвіл на зародження і розвиток легального ринку грального бізнесу за певною моделлю. При цьому, правовими нормами держава визначає принципи організації та діяльності такого ринку, державні органи та засоби державного реагування і контролю за ринком, функції та повноваження державних органів та інші питання, які виникають чи можуть виникнути в суспільних відносинах, пов'язаних з організацією та діяльністю грального бізнесу.

Держава в цьому випадку бере на себе відповідальність як перед суспільством, так і перед учасниками грального ринку, що економічна діяльність у сфері грального бізнесу має проводитися в «інституційно обумовлених і соціально визнаних для кожної країни організаційно-

правових нормах» [1, с. 12].

У сфері публічного управління гральним бізнесом держава не прагне протиставити себе ринку грального бізнесу, але і не прагне всіляко його підтримувати і стимулювати. Тут держава реалізуючи економічну функцію, через інституційну функцію публічного управління одночасно обирає таку модель управління, що дозволяє обмежувати цей ринок, реалізуючи свою соціальну функцію. в економічних процесах на основі забезпечення верховенства права.

Інституційна функція реалізується насамперед парламентом як єдиним законодавчим органом в державі через прийняття законів. У 2020 році саме Верховна Рада Україна визначила необхідність легалізації ринку грального бізнесу в Україні. Визначила принципи, модель, держані органи, їх функції та повноваження та інші основні питання, які необхідно було вирішити за для створення ринку грального бізнесу. Так, з прийняттям Закону України №768 [2] стало можливим відкриття легальних гральних закладів в Україні. Але парламент не завершив її реалізацію, оскільки досі не прийнято законодавчих актів щодо зміни правил оподаткування грального бізнесу та соціального спрямування надходжень від грального бізнесу.

До цієї функції можливо віднести всі функції та повноваження державних органів, спрямовані на формування державної політики у сфері грального бізнесу: прийняття законів, прийняття підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання питань організації та діяльності у сфері грального бізнесу.

Інституційна функція реалізується через встановлення обов'язкових для виконання правил, нормативів, стандартів до того чи іншого виду управлінської системи, які є обов'язковими для всіх учасників цієї системи, а також є організацією контролю за додержанням цих правил, притягненням до відповідальності порушників правил, корегуванням їх поведінки. Метою інституційної функції є створення необхідних економічних, правових та організаційних умов діяльності управлінських систем.

Прийняття нормативно-правових актів часто відносять до регулятивної функції державного регулювання, проте, на нашу думку, слід чітко розподіляти встановлення певних правил (які здійснюються саме в умовах інституційної функції) та виконання певних правил, яке вже здійснюється в межах реалізації державної політики державними органами та дотриманням цих правил суб'єктами ринку грального бізнесу. Саме тому, на нашу думку, інституційна функція реалізується в суспільстві в цілому і має вплив лише на потенційних учасників ринку (є організаційною і реалізується на етапі організації ринку), тоді як

регулятивна функція спрямована на врегулювання суспільних відносин в процесі функціонування ринку, вона реалізується іншими суб'єктами, має інший зміст, реалізується іншими засобами тощо.

Звісно ми не виключаємо, що в процесі функціонування ринку виникатимуть певні проблеми, прогалини правовому регулюванні, проблеми у певних суспільних відносинах в процесі функціонування грального бізнесу, які вимагатимуть зміни інституційних підходів, зміни правових норм, що регулюють цю діяльність і тоді реалізація інституційної функції обумовлюватиметься потребами практики реалізації інших функцій.

Інституційна (організаційна) функція є універсальною функцією публічного управління і означає складову змісту управлінської діяльності щодо впорядкування певних суспільних відносин (об'єктів управління), раціональної побудови органів управління (суб'єктів управління), а також системи управління загалом як сукупності відповідних управлінських елементів, що перебувають у взаємовідносинах та зв'язках між собою й утворюють органічну цілісність, єдність [3, с. 14].

Інституційна функція у сфері грального бізнесу реалізується Верховною Радою України через визначення державної політики у сфері організації та проведення азартних ігор в Україні; Кабінетом Міністрів України через забезпечення формування державної політики у сфері організації та проведення азартних ігор шляхом затвердження ліцензійних умов провадження господарської діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор, інших підзаконних нормативно-правових актів, прийняття яких віднесено законом до повноважень Кабінету Міністрів України.

Саме уряд, керуючись нормами Закону, утворює уповноважений орган державного регулювання та контролю за ринком грального бізнесу, затверджує положення про нього, організовує проведення конкурсного відбору його членів, затверджує ліцензійні умови для кожного виду діяльності у сфері грального бізнесу, тобто приймає всі необхідні нормативно-правові акти для організації ринку грального бізнесу.

На сьогодні ця функція ще не повністю реалізована, адже Кабінет Міністрів України досі не затвердив перелік спеціальних територіальних гральних зон, який згідно з ч. 4 ст. 26 Закону №768 може бути не більше п'яти в Україні. Також Уряд не приймав рішення про реалізацію окремих інвестиційних проектів у сфері організації та проведення азартних ігор згідно з ч. 5 та 6 ст. 26 Закону №768.

Крім того Урядом досі не затверджено порядок проведення

конкурсного відбору кандидатів на посади членів Уповноваженого органу, а тому зараз конкурсний відбір проводиться у порядку, передбаченому Законом України «Про державну службу» для проведення конкурсу на зайняття посад державної служби категорії «А».

Перебуває на стадії розробки і невідомо, коли буде введено в промислову експлуатацію Державну систему онлайн-моніторингу, відповідно Урядом поки не прийнято порядок функціонування Державної системи онлайн-моніторингу. Також станом на листопад 2022 року не прийнято постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку застосування Комісією з регулювання азартних ігор та лотерей фінансових санкцій (штрафів), передбачених статтями 58 та 59 Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [4], що не дозволяє в повній мірі КРАІЛ реалізувати контрольну функцію.

Таким чином інституційна функція публічного управління є визначальною для інших функцій, оскільки завдяки їй визначається модель публічного управління певним ринком та принципи його організації. Лише після реалізації інституційної функції є можливою реалізація інших функцій публічного управління гральним бізнесом – регулятивної, контрольної та соціальної.

Список використаних джерел

1. Геєць В. Новий прагматизм – інструмент досягнення кращого майбутнього. Економічна теорія. 2017. №1. С. 5–24.

2. Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» від 14 липня 2020 року №768-IX / Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/768-20#Text> (дата звернення 11.11.2021).

3. Аверьянов В. Б. Организация аппарата государственного управления (структурно-функциональный аспект). Киев, 1985. 146 с.

4. Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку застосування Комісією з регулювання азартних ігор та лотерей фінансових санкцій (штрафів), передбачених статтями 58 та 59 Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» / Офіційний вебсайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://gc.gov.ua/ua/Informatsiini-povidomlennia/32855.html> (дата звернення 25.11.2021).

Федоренко Оксана Анатоліївна,
молодший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності ННІ № 1 Національної
академії внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація: Необхідність здійснення аналізу статистичних показників злочинності в Україні. Визначення тенденцій злочинності для практики попередження злочинності та ефективності діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності.

Ключові слова: злочинність, стан, аналіз, статистика, динаміка, показники.

Summary. The need to analyze the statistical indicators of crime in Ukraine. Determining crime trends for crime prevention practices and the effectiveness of law enforcement agencies in combating crime.

Keywords: crime, condition, analysis, statistics, dynamics, indicators.

Проблема злочинності в усі часи була й залишається однією з найгостріших. Формування ефективної системи протидії злочинності в Україні неможливе без отримання, обміркованого аналізу та використання достовірних даних про поточний стан злочинності та її тенденції на сучасному етапі [1].

Вимірювання, аналіз, вивчення стану злочинності є важливим кримінологічним завданням для практики попередження злочинності, формування результативної кримінологічної політики держави і є одним із головних дослідницьких завдань як вітчизняної, так і зарубіжної кримінології.

Дослідження особливостей того чи іншого виду злочинів, їх наукове осмислення, дозволяє не лише отримати повні і точні дані про дійсний стан злочинності в країні, виявити вплив тих чи інших факторів на злочинність, але й спрогнозувати ймовірні зміни її стану, отже, визначити пріоритетні напрямки, найбільш ефективні засоби та методи діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності та її окремим проявам.

Кримінологічний аналіз злочинності являє собою дослідження процесів та явищ, які входять до предмету кримінології і характеризують злочинність, або певним чином впливають на неї. Він не зводиться тільки до аналізу статистики злочинності, хоча в більшості випадків саме дослідження статистичних даних становить його основу. Кримінологічний аналіз злочинності здійснюється щодо даних, які стосуються певної території і охоплюють певний період часу.

Злочинність у силу її соціального характеру та історичної мінливості необхідно досліджувати як явище, що рухається і змінюється у часі і просторі як у цілому, так і у своїх структурних

частинах. Відповідні зміни характеризує такий показник, як динаміка злочинності, тобто відношення рівня й структури злочинності певного періоду до рівня і структури злочинності іншого періоду.

При вивченні злочинності не можна обійтися без статистичних методів, в основі яких лежить так званий закон великих чисел, під яким розуміється вельми загальний принцип, завдяки якому сукупність дій великого числа випадкових фактів призводить до результату, майже не залежного від випадку. Інакше кажучи, статистичний метод дає можливість виявити закономірності, які залишаються непоміченими за малої кількості спостережень [2].

Злочинність вимірюється такими кількісно-якісними показниками, як стан, рівень, структура, динаміка, характер та географія.

Аналіз кількісно-якісних показників, необхідний для складання кримінологічної характеристики злочинності. Кількісно-якісне вимірювання злочинності традиційно здійснюється шляхом виявлення таких основних статистичних показників, як рівень злочинності, коефіцієнти злочинності, структура злочинності, динаміка злочинності, географія злочинності, латентність, «ціна» тощо. Отже, саме кількісно-якісний аналіз того чи іншого виду злочинів дозволяє отримати необхідне уявлення про стан, ступінь розповсюдженості та просторово-часові параметри досліджуваного явища.

Кількісні ознаки характеризують стан (рівень) та динаміку злочинності. Стан злочинності – це абсолютне число злочинів та осіб, що їх вчинили, за певний період часу і на визначеній території. Таке визначення стану злочинності міцно увійшло в практику роботи правоохоронних органів на всіх рівнях.

Якісні ознаки розкривають структуру та характер злочинності. Злочинність, як і інші соціальні явища, має свою структуру. Структура злочинності – це співвідношення груп чи окремих видів злочинів до їх загального числа. Структура дає уявлення про те, що являє собою злочинність в конкретних умовах, які види чи групи злочинів та особи, що їх вчинили, мають більш розповсюджений характер або являють найбільшу небезпеку для суспільства. Слід пам'ятати, що від того, якою є структура злочинності, залежать і сфери заходів відповідними суб'єктами щодо запобігання та протидії злочинності.

При аналізі динамічних рядів злочинності за тривалі проміжки часу розкриваються закономірності і тенденції її розвитку, що має виключне значення для оцінки стану злочинності, її прогнозу на найближче і віддалене майбутнє, розробки стратегії і тактики боротьби зі злочинністю [3].

Динаміка злочинності – показник, який відображає її рух у часі. Оскільки злочинність зазнає безперервних змін, остільки дослідникам необхідно знати не тільки рівень і структуру злочинності на конкретну дату, а й рух названих показників протягом певного часу. Досягається це шляхом встановлення відношення рівня і структури злочинності теперішнього часу або іншого періоду до її рівнів і структури за

попередні періоди. Тому даний показник є комплексним – він характеризує злочинність з кількісного і якісного боків.

При аналізі ж динамічних рядів злочинності за тривалі проміжки часу розкриваються закономірності і тенденції її розвитку. Висновки такого аналізу використовуються при кримінологічному прогнозуванні і плануванні боротьби зі злочинністю.

Таким чином, можна систематизувати відомості про «криміногенний потенціал суспільства», про те, яка частина та які соціальні групи населення найбільш концентрують такий потенціал, чому та які суспільні відносини його знижують чи підвищують, а також які заходи необхідно вжити для його зниження

Такий аналіз становить основу для розроблення прогнозу змін щодо стану злочинності на певній території, які ймовірно можуть статися в майбутньому протягом визначеного періоду, а також основою формування комплексу соціально-економічних, нормативно-правових, організаційно-управлінських, технічних, соціально-психологічних, культурно-виховних та інших заходів, реалізація яких дасть змогу забезпечити ефективну діяльність із профілактики, запобігання та протидії деяким видам злочинів чи злочинності загалом [4].

Отже, всебічне вивчення і аналіз злочинності передбачають її постійне вимірювання в масштабах усієї країни і в межах окремих регіонів. Ця робота має поточний і перспективний характер, що дає можливість відбити не лише минулий та існуючий стан злочинності, але й є передумовою для її прогнозування.

Список використаних джерел

1. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. К.: Національна академія управління, 2010. 496 с.
2. Кримінологія: підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
3. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : [підруч. для юрид. спец. вищ. навч. закл. / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед] ; за ред. І. М. Даньшин. Х. : Право, 2003. 351 с.
4. Основні показники злочинності: вітчизняний та зарубіжний досвід. О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич. Вісник Верховного Суду України № 1 (137) 2012. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/1512eed764f6ba54c22580c900419036/\\$FILE/Visnyk_01_2012.pdf](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/1512eed764f6ba54c22580c900419036/$FILE/Visnyk_01_2012.pdf).

Чеханюк Леся Володимирівна,
науковий співробітник секретаріату Вченої
ради Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЖЕРТВА ЗЛОЧИНУ» ТА «ПОТЕРПІЛИЙ»

Анотація. У тезах розглядається співвідношення понять «жертва злочину» та «потерпілий». Наводяться аргументи щодо використання вказаних понять у кримінальній віктимології та кримінально-процесуальному праві.

Ключові слова: жертва злочину; потерпілий; кримінальна віктимологія.

Summary. The thesis considers the relationship between the concepts of «victim of crime» and «victim». Arguments on the use of these concepts in criminal victimology and criminal procedure law are given.

Keywords: victim of crime; victim; criminal victimology.

Ідея про місце жертви в генезисі злочинної поведінки не нова, вона зустрічається в численних літературних джерелах починаючи з найдавніших часів. Адже давно було помічено, що одні люди більш схильні до самогубств, нещасних випадків, інші – притягують до себе крадіїв, грабіжників або зазнають фізичного насильства. Також було встановлено, що каталізатором потенційної небезпеки можуть виступати різноманітні чинники: вік (неповнолітні, особи похилого віку), стан здоров'я (особи з фізичними та розумовими вадами, інваліди), професія (працівники ОВС, охоронці, інкасатори, підприємці, журналісти) тощо. При цьому серед усієї різноманітності жертв першочергова увага завжди приділялась захисту від злочинних посягань тих категорій громадян, які не завжди можуть самостійно протистояти злочинцям, належно захистити свої права та законні інтереси. Саме до таких осіб необхідно відносити неповнолітніх, осіб похилого віку, осіб з обмеженими можливостями, жінок та інші категорії, які через низку особистих характеристик потребують посиленого захисту та віктимологічно-профілактичного впливу.

Безпосереднє вивчення жертви злочину та всіх пов'язаних із нею теоретичних і практичних питань є предметом віктимології. Сам термін «віктимологія» походить від латинського слова «*victima*» – жертва та грецького «*logos*» – слово, вчення і дослівно означає «докладно про жертву» чи «вчення про жертву» [1 с. 8].

Нині віктимологія є одним із найбільш малодосліджених і, водночас, найбільш актуальним напрямом у теорії та практиці боротьби зі злочинністю. Віктимологія, на думку О.М. Джужи, є комплексною міждисциплінарною галуззю науки [2 с. 134], адже проблема жертви злочину розглядається в ній з позицій кримінального права, кримінального процесу, кримінології, кримінально-виконавчого права, криміналістики, судової медицини тощо.

Основним, центральним поняттям віктимології є поняття «жертви злочину». Варто зауважити, що серед науковців відсутня одностайність із приводу його трактування, що обумовлено відразу декількома причинами. З одного боку, й досі залишається нез'ясованим в повній мірі етимологічне походження слова «жертва». Однак, більшість фахівців-мовознавців вважають, що воно походить від латинського «victima» (жертва) та має первісно-ритуальний характер. Дійсно, первісні племена, народності та народи на ранній стадії свого розвитку піддобрювали богів, обдаровували їх людськими, тваринними та іншими матеріальними благами, іменуючи їх жертвами [3 с. 18].

З іншого боку, існування різноманітних підходів до трактування дефініції «жертви» обумовлюється як внутрішньою суперечливістю самого поняття, так і тим змістом, що в нього вкладається. Так, наприклад, В.І. Полубинський під «жертвою» розуміє людину, яка зазнала фізичної, моральної чи майнової шкоди в результаті: а) дії інших осіб; б) власної поведінки; в) збігу негативних життєвих обставин; г) нещасного випадку. При цьому автор зазначав, що вказані неправомірні дії, події, нещасні випадки, залежно від умов, місця та часу, можуть завдати шкоду як окремій людині, так і групі людей одночасно; як фізичній, так і юридичній особі [4 с. 11].

Окрім цих, існує ще безліч різноманітних підходів до трактування поняття «жертви», оскільки різні науковці розглядали його під різними кутами зору та, відповідно, намагалися по-своєму підійти до його тлумачення. Так, у широкому розумінні «жертвами» вважають усіх осіб, які потерпіли в ситуаціях як кримінального (злочинного) так і не кримінального характеру (під час стихійних лих, екологічних катастроф, нещасних випадків тощо). Таке тлумачення поняття «жертви» дає можливість охопити всіх осіб, що зазнали будь-якої шкоди без деталізації механізму її заподіяння. У вузькому віктимологічному розумінні, «жертва» – це особа, якій завдано фізичну, моральну чи майнову шкоду протиправними діями інших осіб. Звісно, і широкий і вузький підходи мають право на існування. Однак, кримінологічну віктимологію цікавлять лише ті особи, які зазнали шкоди в результаті вчинення злочинного посягання, а не іншого правопорушення, нещасного випадку, стихійного лиха чи катастрофи.

З метою розширення кола суб'єктів, яким внаслідок злочину може бути заподіяна шкода, у віктимології використовується поняття «потерпілий». В.І. Полубинський з цього приводу зазначав, що «жертва злочину» – це поняття суто кримінологічне, а «потерпілий» – кримінально-процесуальне [5, с. 50]. Звісно, подібне розмежування є лише наочним, і не може в повній мірі відобразити всю специфіку віктимологічних і кримінально-процесуальних відносин. Річ у тім, що потерпілий у віктимологічному плані – це також безпосередня жертва злочину, віктимність якої вже реалізовано. Саме тому, для позначення феномену жертви у віктимології необхідно використовувати відразу обидва терміни [6 с. 34]. При цьому, віктимологічне розуміння

потерпілого не має пов'язуватись із процесуальним визначенням громадянина в якості такого.

У віктимологічному розумінні поняття «потерпілий» є більш широким, аніж його тлумачення з точки зору кримінального процесу. По-перше, на відміну від кримінально-процесуального права, де під потерпілим розуміється особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну чи майнову шкоду (об'єктивний критерій) та яка визнана потерпілим у встановленому законом порядку (суб'єктивний критерій), у віктимології це поняття засноване, передусім, на об'єктивному критерії, що відображає реальне заподіяння (чи створення загрози заподіяння) злочином шкоди та не залежить від того чи визнана особа потерпілою у встановленому законом порядку, та чи оцінює себе такою суб'єктивно.

Необхідно також зазначити, що «жертва злочину» – поняття ширше, ніж «потерпілий», адже з огляду на широкий віктимологічний підхід, жертвами можна вважати не лише фізичних, але й юридичних осіб, а також суспільство, державу та навіть міжнародний порядок у цілому. Так, наприклад, деякі вчені (Л.В. Франк, В.Я. Рибальська, В.П. Коновалов, В.В. Василевич, О.М. Джужа, Є.М. Моїсєєв, та інші) жертвою визнають особу чи певну спільноту людей в будь-якій формі інтеграції, яким прямо чи опосередковано злочином заподіяно шкоду [6 с. 85; 7 с. 41; 8 с. 6; 2, с. 135]. При цьому, як зауважує В.І. Полубинський, у випадках, коли злочином заподіяна шкода фізичній особі, її наслідки несе конкретна людина, а коли шкода заподіюється соціальному організму (суспільству, соціальній групі, організації тощо), вона «розподіляється» на всіх людей, що складають у сукупності цей організм [4, с. 55-56]. З огляду на це, розрізняють як безпосередніх, прямих жертв (фізичних осіб), так і опосередкованих (різного роду соціальні організації).

Подібний погляд на жертву злочину можна зустріти і в міжнародному праві, адже міжнародно-правові акти не містяться поняття «потерпілий», замість нього вживається поняття «жертва злочину». Так, наприклад, в додатку до Декларації «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» зазначається, що «жертвами є особи, яким індивідуально чи колективно злочином було заподіяно шкоду, включаючи тілесні ушкодження, моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальні збитки чи інші істотні порушення їх основних прав у результаті дій чи бездіяльності, що порушують діючі національні кримінальні закони держав-членів ООН, зокрема ті, що забороняють злочинне зловживання владою» [9 с. 270–272].

Абсолютно протилежний підхід відстоює інша група вчених, яка до жертв злочинних посягань відносить лише фізичних осіб (людей), яким безпосередньо злочином було заподіяно фізичну, моральну чи майнову шкоду. Саме на такому розумінні жертви в своїх численних роботах наполягає Д.В. Рівман [1, с. 35–37; 10 с. 16]. Зокрема, він зауважує, що «спільнота людей в будь-якій формі інтеграції» не може реально існувати як жертва, оскільки, в такому випадку, до жертв злочину

можна віднести все що завгодно. В зв'язку з цим, він вводить поняття «інтегративна жертва», яка з'являється там, де шкода від злочинних діянь, спрямованих на певну форму інтеграції людей (народ, націю, суспільство, державу тощо), матеріалізується в заподіянні шкоди безпосередньо особам, що до неї входять. У такому розумінні спільнота людей, що репрезентується як жертва, є сукупністю жертв – фізичних осіб [1, с. 36]. Такий підхід до віктимологічного розуміння жертви злочину, є цілком виправданим, оскільки, завданням кримінологічної віктимології є вивчення лише прямих жертв (фізичних осіб), їх властивостей та якостей, а також їх ролі в генезисі злочину.

Водночас зауважимо, що не всі фізичні особи, яким злочином було заподіяно шкоду, можуть бути віднесені до жертв у віктимологічному розумінні. В зв'язку з цим, можна висловити незгоду з тими вченими, які до жертв відносять не лише тих громадян, яким злочином було завдано пряму шкоду, а й тих, законне благо яких було поставлено під загрозу. На їх думку, так звані «рикошетні жертви», тобто, чоловіки згвалтованих жінок, батьки пограбованих підлітків, інші члени родини потерпілих від злочинів осіб, а також особи, яким було заподіяно шкоду під час надання допомоги жертвам, також можуть відчувати психологічні симптоми від непрямой віктимізації (посттравматичний стрес, гнів, приниження, страх, депресію тощо), як і прямі жертви [11 с. 116–117; 12 с. 52–53]. Звісно, заперечувати можливість настання зазначених наслідків неможливо. Проте, кримінологічну віктимологію цікавлять лише прямі жертви, оскільки саме вони безпосередньо взаємодіють зі злочинцем і можуть вплинути на перебіг злочинного акту.

Таким чином, розглядаючи особу, якій злочином завдано фізичну, матеріальну чи моральну шкоду, у віктимології доцільно використовувати одночасно два поняття: більш широке – жертва злочину, тобто будь-яка фізична особа, яка зазнала або може зазнати шкоди в результаті вчинення злочинного посягання іншими особами, незалежно від того, чи визнана вона потерпілою у встановленому законом порядку та чи оцінює себе такою суб'єктивно; та більш вузьке – потерпілий, тобто будь-яка фізична особа, якій злочином реально заподіяно шкоду, тобто віктимність якої вже реалізовано.

Список використаних джерел

1. Ривман Д.В. Криминальная виктимология. СПб.: Питер, 2002. 304 с.
2. Джуца О.М. Віктимологія на захисті прав і законних інтересів жертви злочину. Право України. 2002. № 2. С. 133–138.
3. Полубинский В. И. Виктимологические аспекты профилактики преступлений: Учеб. пособие. М.: Акад. МВД СССР, 1980. 77 с.
4. Полубинский В. И. Правовые основы учения о жертве преступления. Горький. Горьковская высшая школа МВД СССР, 1979. 84 с.

5. Ривман Д. В., Устинов В. С. Виктимология. СПб.: Изд-во Юридический центр Пресс, 2000. 332 с.

6. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе: Ирфон, 1977. 235 с.

7. Рыбальская В.Я. О виктимологическом анализе преступности несовершеннолетних. Виктимологические проблемы борьбы с преступностью. Иркутск. 1982. 136 с.

8. Коновалов В. П. Изучение потерпевших с целью совершенствования профилактики правонарушений. М.: ВНИИ МВД СССР, 1982. 72 с.

9. СССР и международное сотрудничество в области прав человека: Документы и материалы / М-во иностр. дел СССР; / Редкол.: А. Л. Адамишин (отв. ред.) и др., М.: Междунар. отношения, 1989, 708 с.

10. Ривман Д.В. О некоторых понятиях криминальной виктимологии. Виктимологические проблемы борьбы с преступностью. Иркутск. 1982. 136 с.

11. Туляков В.О. Виктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми). Одеса: Юрид. літ., 2000. 336 с.

12. Невалинный М. Определение понятия семьи и членов семьи потерпевшего. Право Украины. 1996. № 8. С. 52-53.

Гринчак Оксана Миколаївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІЗДН Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник: доцент кафедри
кримінального права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент *Мостепанюк*
Людмила Олександрівна

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Анотація. Досліджуються питання щодо підстав та чинників криміналізації домашнього насильства в Україні. Характеризуються види домашнього насильства. Акцентується увага на необхідності удосконалення ст. 126 КК України.

Ключові слова: домашнє насильство, фізичне насильство, психологічне насильство, економічне насильство.

Summary. Questions about the causes and factors of criminalization of domestic violence in Ukraine are explored. Types of domestic violence are characterized. Attention is drawn to the need to improve Art. 126 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: domestic violence, physical violence, psychological violence, economic violence.

До прийняття 6 грудня 2017 року Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» законодавство України не містило спеціальних норм, що передбачали б кримінальну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї. Домашнє насильство перебувало за межами регулювання кримінального права і вчинення його між особами, які перебувають у сімейних чи близьких стосунках не вважалося ні кваліфікуючою ознакою злочину, ні обставиною, що обтяжує покарання.

Для з'ясування доцільності введення та існування тієї чи іншої кримінально-правової норми наукою кримінального права пропонуються різні критерії. Одним із дослідників даного питання є В. І. Борисов, який до таких критеріїв відніс різні за значимістю соціальні, економічні, політичні, психологічні чинники. Йдеться про те, що обумовленість кримінальної відповідальності за домашнє насильство ґрунтується на порівняльно-правових, кримінологічних та нормативно-правових факторах. [4, с. 104]

Порівняльно-правовий чинник доцільності введення кримінальної норми щодо відповідальності за домашнє насильство у положення Кримінального кодексу України (далі – КК) стосується міжнародних зобов'язань України у сфері протидії домашньому насильству.

В основі *кримінологічного критерію* обумовленості кримінальної відповідальності за домашнє насильство перебуває суспільна небезпечність та поширеність досліджуваних діянь.

Відповідно до *нормативно-правового критерію* криміналізація нових норм повинна відбуватися з урахуванням чинних положень кримінального законодавства України, тобто повинно бути системно узгодженим та не суперечливим.

6 грудня 2017 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Істотною новелою чинного КК стала стаття 126-1 «Домашнє насильство».

Під домашнім насильством у статті 126-1 КК розуміється умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо теперішнього чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних чи близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. За вчинення домашнього насильства щодо подружжя чи іншої особи, з якою винний перебував у сімейних чи близьких до них стосунках, покарання призначається суворіше, на відміну від ситуацій, коли потерпілою була б випадкова людина.

Не дивлячись на те, що стаття 126-1 КК вказує на три альтернативні форми насильства: фізичне, психологічне, економічне, кримінальне законодавство не містить конкретного їх визначення. Окрім того, сексуальне насильство взагалі виходить за межі цих форм і, за наявності підстав, кваліфікується за статтями 149, 152–156, 301, 302, 303 КК. [1, с. 150].

Введення в кримінально-правовий обіг нових термінів є доцільним, якщо їх значення є зрозумілими для всіх і не породжують ніяких сумнівів у певному контексті. Відсутність чітко визначеної термінологічної лексики у нашому випадку, може призвести до негативної правозастосовчої практики.

Суспільно небезпечні наслідки домашнього насильства описуються у статті 126-1 КК шляхом використання оціночних понять. Домашнім насильством є вчинення одного з вищезазначених форм діянь за умови, якщо воно призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної

залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [5]. Потрібно брати до уваги, що поняття якості життя охоплює показники, які стосуються як фізичного, психологічного, так і матеріального благополуччя людини. Не заперечуючи надзвичайну важливість матеріального благополуччя для людини, погіршення матеріального стану не завжди може визнаватися наслідком домашнього насильства. Погіршення якості життя повинно мати комплексний характер для його оцінки, як наслідку домашнього насильства. Погіршення якості життя можна визнавати наслідком насильства тоді, коли воно полягатиме в завданні шкоди здоров'ю (в тому числі психічному) [3, с. 192]. Дані категорії є настільки невизначеними і широкими за змістом, що охоплюють і ситуації, які не можуть і не повинні бути предметом кримінально-правового регулювання.

Не має значення для кваліфікації злочину за ст. 126-1 КК місце проживання винного: чи проживає правопорушник у момент вчинення діяння або раніше у тому самому місці, що й потерпілий, оскільки нерідко насильство триває після розриву сімейних чи інших стосунків.

Зважаючи на прийняті зміни до КК вони не є досконалыми і завершеними. Потребують кримінально-правового дослідження та конкретизації окремі положення і терміни, що містить ст. 126-1 КК («психологічне насильство», «економічне насильство», «емоційна залежність», «погіршення якості життя потерпілої особи»). Адже закон про кримінальну відповідальність має бути чітким, доступним, зручним для застосування.

Список використаних джерел

1. Запорожець А. А. Криміналізація домашнього насильства – новела кримінального законодавства України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. Вип. 1. С. 148–154.
2. Яїцька Д. І. Криміналізація домашнього насильства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. Вип. 2. С. 204–208.
3. Довгань-Бочкова Н. О. Домашнє насильство: Аналіз об'єктивної сторони складу злочину. *Вісник Львівського Університету. Серія юридична*. 2018. Вип. 66. С. 187–197.
4. Чайка В. В. Соціальна обумовленість криміналізації насильства в родині. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 4. С. 104–106.
5. Штефан Е. Про емоціональну залежність. URL: <https://gestaltclub.com/articles/psihoterapia/7891-pro-emocionalnuu-zavisimost>.

Дан Ганна Василівна,

ад'юнкт відділу докторантури та
ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ВИКОРИСТАННЮ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ В УКРАЇНІ

Анотація. Висвітлюються перспективні напрями запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Визначено стратегічні та охарактеризовано загальносоціальні заходи запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Досліджено питання участі закладів освіти та соціальних служб у запобіганні даному злочину.

Ключові слова: дитина, малолітня дитина, права дитини, жебрацтво, злочинність, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, запобігання.

Summary. Promising ways to prevent the use of a minor child for begging are highlighted. Strategic and social measures to prevent the use of a minor child for begging have been identified and characterized. The issue of participation of educational institutions and social services in the prevention of this crime has been studied.

Keywords: child, minor child, children's rights, begging, crime, use of a minor child for begging, prevention.

Використання заходів запобігання має бути спрямовано в першу чергу на можливість перенесення акценту із заходів кримінальної репресії на соціальну профілактику, що у підсумку має позитивно вплинути на рівень і динаміку вчинення злочинів, пов'язаних з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні.

За напрямом формування системи загально-соціальних заходів історична практика показала, що тільки боротьба з бідністю, безробіттям, пияцтвом громадян, з одного боку, організований облік, наявність спеціальних організацій, які займаються предметною роботою з даною категорією населення, створення мережі соціальних закладів, психологічних служб – з іншого боку, дозволяють максимально скоротити вуличне жебрацтво і бродяжництво. Позитивні результати можуть бути досягнуті тільки спільними зусиллями держави, церкви, громадських організацій, приватних осіб» [5, с. 230–231].

Ми повною мірою підтримуємо таку позицію, згідно з якою стан (рівень), структура й динаміка злочинності залежать від рівня досягнення концепції «держави загального благоденства», побудови в Україні соціальної та правової держави, а також від рівня ефективності функціонування соціальних інститутів.

Отже, стратегічними загально-соціальними заходами запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні слід вважати такі, як:

- скорочення бідності та безробіття;
- поліпшення умов життя;
- надання допомоги сім'ї та дітям;
- належне соціальне забезпечення верств населення, які цього потребують;
- підвищення антикриміногенної ролі засобів масової інформації. У контексті цього слід підтримати висловлену окремими вченими позицію на цей рахунок: «ЗМІ покликані формувати суспільну думку і установки людей щодо соціально-криміногенної обстановки, активізувати обговорення проблем нормативної та девіантної поведінки, сприяти утвердженню моралі підпорядкування закону, сприяти мобілізації сімейного, сусідського, общинного неформального контролю» [4, с. 76].

Дослідивши практичний досвід функціонування будинків інтернатного типу, з'ясовано, що за сучасних умов і взагалі де-факто утримання таких закладів обходиться доволі дорого і без волонтерської помочі реалізувати їх належну діяльність вкрай важко. Через те, що в таких установах зосереджується велика кількість дітей, це формалізує роботу відповідного персоналу і не дає можливості індивідуально працювати з дітьми. Ми розуміємо, що ідеальним шляхом розв'язання цієї проблеми є, по-перше, забезпечення належного фінансування соціальної політики загалом та будинків інтернатного типу зокрема, по-друге, що логічно випливає з першого, це збільшення штату педагогічних працівників зазначених соціальних установ, що дозволить удосконалити виховну роботу з дітьми, які в них утримуються.

Проте в умовах сьогодення, коли незважаючи на формальне проголошення України соціальною державою соціальна політика не отримує належного фінансування. В контексті окреслених вище напрямків нами пропонується наступні загально-соціальні заходи:

- ширше використання практики виховання дітей, позбавлених батьківського піклування і які не мають близьких родичів, у прийомних сім'ях, фінансове стимулювання таких сімей;

- стягнення плати з батьків, чиї діти виховуються в будинках інтернатного типу через поміщення в такі установи внаслідок жорстокого поводження з ними або поганого виховання в сім'ї;

- виділення державою дотацій для нужденних категорій осіб, які дійсно потребують приведення їхнього матеріального становища до рівня мінімально необхідного (у разі, коли заходи щодо працевлаштування таких осіб або отримання ними іншого законного прибутку були вичерпані). За таких умов під цю категорію осіб не підпадатимуть професійні зебраки;

- запровадження будинків реабілітації з обов'язком залученням осіб, як в них тримаються, до оплачуваної праці, за рахунок чого відшкодувати частину вартості їхнього утримання в них (принаймні такі особи не платитимуть вартості оренди житла). Такі соціальні

установи мають отримувати дотації від держави або від органів місцевого самоврядування;

– ідеальний варіант – це в умовах децентралізації системи державного управління та підвищення рівня відповідальності органів місцевого самоврядування за справи громади (останні приклади – створення муніципальної поліції, муніципальної варти) створити спеціальний муніципальний орган, який на кошти місцевого бюджету цілеспрямовано займався би профілактичною, соціальною, реабілітаційною тощо роботою з жебраками, бродягами й іншими соціально занедбаними категоріями осіб (без визначеного місця проживання тощо). При цьому такі установи мають звільнитися від усіх місцевих податків, зборів, інших платежів.

У разі, якщо опіка над відповідними особами здійснюватиметься без залучення їх до праці з об'єктивних умов (похилий вік, хвороба, інвалідність тощо), необхідно виробити такий алгоритм надання соціальної допомоги, за якого відповідна допомога мала б бути мінімально необхідною для підтримання життя з таким розрахунком, щоб становище суб'єкта її одержання не було краще найбіднішого працюючого.

Водночас одним із критеріїв перебування осіб, які потребують соціальної допомоги, у відповідних реабілітаційних будинках має бути їхня активна участь у заходах щодо їхньої соціалізації (зокрема пошук роботи, відмова від шкідливих звичок або їхнє подолання, лікування тощо), з тією метою, щоб надання допомоги за відсутності зазначеної умови не перетворилося на нову форму професійного жебрацтва – жебрацтво у держави.

Це свого роду форма соціального паразитизму, який, на думку дослідників, являє собою «спосіб існування, за якого соціальний об'єкт задовольняє свої потреби за рахунок інших, маючи можливість задовольняти їх самостійно» [1, с. 47]. За результатами кримінологічних досліджень, небезпека соціального паразитизму вбачається в тому, що для нього характерні такі риси: проживання на доходи, отримані протизаконним шляхом; антигромадський спосіб життя; використання джерел існування, набутих, як правило, в результаті вчинення злочинів або інших правопорушень; відсутність бажання працювати [3, с. 573].

Погоджуємося також із позицією соціологів, на думку яких небезпека соціального паразитизму полягає в тому, що особи, які ведуть антигромадський спосіб життя, негативно впливають на оточуючих, демонструючи можливість вижити, не працюючи. Самовідтворенню соціального паразитизму сприяло засвоєння дітьми в ході соціалізації моделі паразитичного існування батьків [4, с. 156].

Також серед загально-соціальних заходів слід зазначити діяльність спостережних комісій щодо соціальної адаптації осіб, звільнених від відбування покарання, а також взаємодію зазначених інституцій з іншими органами за вказаним напрямом.

Серед важливих є заходи, що вживаються закладами загальної середньої освіти спільно із соціальними службами, громадськими організаціями тощо. Серед найбільш основних і значущих, а головне – ефективних, за результатами проведеного дослідження, виділяємо наступні:

1) контроль за проведенням вечорів відпочинку, розважальних програм, спортивних та позакласних заходів у закладі загальної середньої освіти;

2) контроль стану утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ях опікунів, піклувальників та прийомних сім'ях;

3) поновлення системи пришкільних таборів. Зокрема, особлива увага під час реалізації заходів цієї групи має приділятися охопленню всіх дітей кризових категорій оздоровленням у пришкільному таборі з денним перебуванням із залученням до гурткової роботи;

4) продовження практики залучення учнів та молоді до занять спортом у спортивних залах та на спортивних майданчиках у позаурочний час, вихідні та святкові дні;

5) забезпечення повного охоплення дітей шкільного віку з кризових сімей різними формами гурткової роботи в позаурочний час.

Також, одним із перспективних загально-соціальних заходів запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні є, на наше переконання, взаємодія органів державної влади із громадськими та благодійними організаціями, що працюють у сфері соціального захисту населення. До речі, згідно з преамбулою до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [6], він створює умови для діяльності зазначених організацій. Проте проведений аналіз його норм не визначає детального механізму гарантування таких умов, а лише надає громадським та благодійним організаціям можливість надавати соціальну допомогу бездомним особам і безпритульним дітям.

Водночас аналіз норм Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» дає можливість виділити такі загально-соціальні заходи запобігання, реалізація яких спроможна зменшити динаміку використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, принаймні за рахунок зменшення такої категорії населення, як безпритульні діти (відповідно до ст. 2 Закону, – це діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувалися, і не мають певного місця проживання);

1) проведення в рамках відповідних програм освітніх та просвітницьких заходів з інформуванням населення про норми законодавства з питань придбання, відчуження, оформлення і державної реєстрації прав на житлові приміщення та земельні ділянки, про інші правочини, предметом яких є житло, щодо обов'язків і відповідальності учасників житлових та суспільних правовідносин;

проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед осіб груп ризику, спрямованої на збереження їх житла.

Відповідно до даних наукових досліджень [2, с.8], правова просвіта є потужним фактором профілактики суспільно небезпечних явищ, до яких належать також і шахрайські схеми, внаслідок яких люди втрачають житло, що впливає на збільшення кількості бездомних осіб;

2) забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа, які до передачі під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, призову на строкову військову службу в Збройні Сили України, взяття під варту або засудження до арешту, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк мали впорядковане житло, що зберігалось за ними, невідкладне вселення їх у ці приміщення і повернення їм майна, що знаходилося в цих приміщеннях на день передачі дітей під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, призову на строкову військову службу в Збройні Сили України, взяття під варту або засудження до арешту, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк;

3) здійснення органами опіки та піклування контролю за дотриманням батьками та особами, які їх замінюють, житлових прав і охоронюваних законом інтересів дітей відповідно до закону;

4) влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до сімейних форм виховання;

5) організація системи закладів соціального захисту для бездомних осіб і безпритульних дітей [6].

Водночас переконані, що за стан правопорядку, і дане дослідження є тому підтвердженням, мають відповідати спеціальні суб'єкти, що відповідно актуалізує наступний рівень запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом – спеціально-кримінологічний. У свою чергу, спеціально-кримінологічні заходи реалізують не лише правоохоронні, а й соціальні інститути, до яких, серед інших, належать також соціальні служби й заклади загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Балабанова С. С. Социально-экономическая зависимость и социальный паразитизм: стратегии «негативной адаптации». *Социологические исследования*. 1999. № 4. С. 46–57.

2. Заєць А. С. Правова пропаганда як форма виховання в правовій державі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 5. С. 7–10.

3. Криминология: учебник / под ред. В. Н. Бурлакова. Санкт-Петербург: СП ун-т МВД РФ, 1999. 608 с.

4. Лиходей О. А. Девиантное поведение и социальный контроль: на примере бродяжничества и попрошайничества в России: дис. ... д-ра социол. наук: 22.00.04. Санкт-Петербург, 2006. 374 с.

5. Максимів І. І. Психологічна характеристика об'єктивних причин втягнення дитини у жебрацтво. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 229–235.

6. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 26. Ст. 354.

Кваша Роман Сергійович,

аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права НАН України

ПРЕДМЕТ ЮВЕНАЛЬНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

Анотація. Ювенальна кримінологія – підгалузь кримінологічної теорії, яка вивчає злочинність неповнолітніх, її причини та умови, особливості особистості неповнолітнього злочинця, поведінку неповнолітніх жертв злочинів, а також запобігання злочинам в середовищі неповнолітніх.

Ключові слова: ювенальна кримінологія, неповнолітні, ювенальна юстиція, дитина.

Summary. Juvenile criminology is a sub-branch of criminological theory that studies juvenile delinquency, its causes and conditions, the personality of a juvenile offender, the behavior of juvenile victims of crime, and the prevention of juvenile delinquency.

Key words: juvenile criminology, minors, juvenile justice, child.

Не викликає жодних сумнівів важливість виокремлення ювенальної кримінології, зважаючи на постійне зростання кількості злочинів за участю неповнолітніх. За 2019 рік в Україні вчинено неповнолітніми або за їх участі 4 088 кримінальних правопорушень. Не можна не погодитись із відомим вітчизняним кримінологом А.Ф. Зелінським у тому, що молодіжна і дитяча злочинність в Україні завжди притягувала особливо прискіпливу увагу дослідників: мова іде про перспективи подолання злочинності у майбутньому і про долю України [1, с. 224]. Звісно, не можна ставити за мету подолання злочинності, однак слід прагнути зниження її рівня.

Злочинні прояви серед неповнолітніх пов'язані із загальною несприятливою криміногенною ситуацією в державі, яка, у свою чергу, обумовлена кризою у соціально-економічній сфері, загальним низьким рівнем культури, збільшенням кількості неповних сімей внаслідок розлучень та масового виїзду батьків за кордон, неконтрольованої пропаганди злочинного способу життя у засобах масової інформації, існування підпільних ігрових закладів тощо. Однак слід констатувати, що злочинність неповнолітніх становить серйозну соціальну проблему

не лише для України, а й для усього світу. «Пошук засобів мінімізації підліткової злочинності завжди викликає підвищений як науковий, так і практичний інтерес, оскільки вирішення цієї проблеми є певним індикатором розвитку суспільства, показником ефективності роботи органів кримінальної юстиції» [2, с. 3].

Закономірно, що запобігання злочинності неповнолітніх є одним із пріоритетних напрямків кримінальної політики України як діяльності держави щодо захисту громадян і суспільства від злочинних посягань та злочинів в цілому. Політика виражає функції держави щодо керівництва зовнішніми і внутрішніми сферами та напрямками суспільного життя. Важливою складовою внутрішньої політики є боротьба зі злочинністю, що покликана знизити її рівень та забезпечити стан, який відповідає потребам захисту суспільства від злочинів [3, с. 15].

Позитивним є наявність Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої Міністерством внутрішніх справ України. Вона передбачає направлення для проходження просвітницько-профілактичних чи корекційних програм дитиною-кривдником і винесення термінового забороненого припису стосовно кривдника. Дієвим інструментом поліції є «зелені кімнати», у яких відбувається робота з підлітками, що перебувають у конфлікті із законом, зокрема з тими, які вчинили насильство в сім'ї [4].

В контексті предмету нашого дослідження слід зауважити, що кримінологічна теорія «багата» на різноманітні синонімічні поняття «злочинність неповнолітніх», «підліткова злочинність», «дитяча злочинність», «злочинність малолітніх», «юнацька злочинність», «молодіжна злочинність», «злочинність дітей».

На підставі аналізу сімейного законодавства України дитина – це узагальнюючий термін для малолітньої та неповнолітньої особи [5]. Проте виникає питання: чи допустимо у кримінальному праві застосовувати поняття із галузі сімейного права, без належної адаптації до потреб кримінально-правового регулювання. Загальновідомо, що у кримінальному законодавстві встановлено загальний і знижений вік, з якого може наступати кримінальна відповідальність. Оскільки правова основа протидії злочинності неповнолітніх – це насамперед Кримінальний кодекс України. Відповідну назву носить розділ XV Загальної частини КК України – «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». Крім того, до обставин, які пом'якшують покарання (ст. 66 КК), віднесено саме «вчинення злочину неповнолітнім», а не дитиною. Тому для потреб ювенальної кримінології не доцільно говорити про дитячу злочинність. Ми не стверджуємо, що в межах ювенальної кримінології немає підстав для дослідження суспільно небезпечної поведінки дітей віком до 14 років. Однак предметом ювенальної кримінології у першу чергу мають бути причини та умови злочинності осіб у віці 14 і до настання 18 років, особливості особистості неповнолітнього злочинця тощо.

Доречно згадати і поняття ювенальної юстиції. Очевидним є вплив концепцій, сформованих у рамках кримінології, на становлення принципів діяльності ювенальної юстиції, а також ключові аспекти праввідношення до дітей: «індивідуалізація», «виховання», «ресоціалізація» (або ж «реінтеграція»), «реабілітація», «мультидисциплінарність» [6, с. 21]. Отже, концепції, теорії, доктрини, сформовані в ювенальній кримінології безпосередньо визначають становлення ювенальної юстиції в Україні.

Ювенальна кримінологія – підгалузь кримінологічної теорії, яка вивчає злочинність неповнолітніх (осіб від 14 до 18 років), її причини та умови, особливості особистості неповнолітнього злочинця, поведінку неповнолітніх жертв злочинів, а також запобігання злочинам в середовищі неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Зелінський А. Ф. Кримінологія. Навчальний посібник. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.
2. Білоконь М. А. Запобігання злочинності неповнолітніх: досвід країн європейського союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 208 с.
3. Борисов В. І., Фрвс П. Л. Поняття кримінально-правової політики. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013. № 1 (1). С. 15–31.
4. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ МВС України від 19.12.2017. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>.
5. Сімейний кодекс України. Документ 2947-III. Редакція від 18.03.2020, підстава – 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
6. Лакатош Н. Й. Організаційно-правові основи ювенальної юстиції в Україні. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2019. 236 с.

Кучер Василь Михайлович,

аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

МІЖНАРОДНА ВЗАЄМОДІЯ В ЗАПОБІГАННІ НЕЗАКОННОМУ ЗАВОЛОДІННЮ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ, ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Анотація. В статті розглянуто деякі форми міжнародної взаємодії у запобіганні незаконному обігу зброї. Проаналізовано роль світових організацій у цій діяльності. Здійснено оцінку можливостей запровадження міжнародних стандартів у цій галузі запобіжної діяльності.

Ключові слова: конфлікт, проєкт, допомога, взаємодія, зброя.

Summary. The article considers some forms of international cooperation in the prevention of illicit trafficking in weapons. The role of world organizations in this activity is analyzed. The possibilities of introducing International Standard in this area of preventive activity have been assessed.

Keywords: conflict, project, help, cooperation, weapon.

Сучасна криміногенна ситуація в нашій країні значно ускладнюється багатьма транснаціональними факторами, і злочини у сфері обігу зброї, зокрема, незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, так само детермінуються цими чинниками. Це, насамперед, повинно обов'язково враховуватися та використовуватися для забезпечення взаємодії між правоохоронними органами на міжнародному рівні. Однак у нашому випадку, окрім транснаціональних чинників, на значне зростання кількості зброї у незаконному обігу впливає триваючий військовий конфлікт в Україні та пов'язані з цим негативні фактори. Тому світова спільнота, розуміючи усю складність ситуації, що склалася, впроваджує взаємодію з правоохоронною системою нашої держави для вчасного реагування на створену небезпеку.

Практична діяльність правоохоронних органів також свідчить про те, що в організації запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в умовах транснаціонального незаконного обігу зброї, ще й при «підкріпленні» цього військовим конфліктом, особливо важливого значення набуває ефективна міжнародна взаємодія. Міжнародними правовими організаціями, які вивчають проблеми протидії злочинності неодноразово підкреслювалась важливість постійного моніторингу питань, пов'язаних з організацією запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним обігом зброї, підтримання на належному професійному рівні національних систем кримінального правосуддя. Зокрема, Тринадцятий Конгрес Організації Об'єднаних Націй (ООН) по запобіганню злочинності й кримінальному правосуддю (Доха, 12–19 квітня 2015 року) закликав держави до розробки та прийняття ефективних заходів щодо запобігання й протидії незаконному виготовленню та обігу вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин. До таких заходів Конгрес, зокрема, відніс:

- проведення інформаційно-просвітницьких кампаній для створення перешкод незаконному застосуванню та виготовленню вогнепальної зброї й вибухових речовин;

- використання передових технологій, у тому числі нанесення маркування та обліку для полегшення відслідковування вогнепальної

зброї та підвищення ефективності кримінальних розслідувань щодо незаконного обігу зброї [1].

Звичайно, заходи, запропоновані Конгресом ООН, здебільшого стосуються запобігання злочинам на загальносоціальному рівні. Завдання Національної поліції України в цьому напрямку вбачається можливим визначити шляхом з'ясування та узагальнення причин та умов, що сприяють вчиненню цих злочинів. Відмінною рисою незаконного обігу зброї на сьогодні є те, що окрім збільшення обсягів, змінюються і його якісні характеристики: він набуває організованого й транснаціонального, а в періоди загострень соціально-економічних протиріч – і політичного характеру. Регулярні повідомлення про вибухи гранат, збройні напади й численні схрони в мирних містах дедалі частіше вказують на величезну прогалину з боку держави в цьому питанні. Як справедливо зазначає Н.Є. Міняйло: «Поширення незаконного обігу вогнепальної зброї як один з найбільш «перспективних» напрямів діяльності організованих злочинних угруповань поряд з торгівлею наркотиками, людьми, контрабандою та проституцією сприяє процвітанню так званого «чорного» ринку зброї. Незаконна торгівля зброєю стає усе більш прибутковим злочинним промислом» [2; 3, с. 255].

Істотний позитивний вплив на ситуацію відбувся на початку 2020 року, коли Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) збільшила свою підтримку України в посиленні її реагування на незаконний обіг зброї, боєприпасів та вибухових речовин, розпочавши впровадження одразу двох позабюджетних проєктів. Ці проєкти впроваджуються на запит органів державної влади України та базуються на результатах оцінки, проведеної ОБСЄ в 2018 році, яка підтвердила, що перед країною постають істотні ризики та виклики в сфері безпеки через поширення незаконних зброї, боєприпасів та вибухових речовин в межах країни та при перетині її державних кордонів. Ці ризики та проблеми особливо загострилися внаслідок конфлікту на сході країни, проявами чого є незаконне заволодіння зброї, боєприпасів та вибухових речовин, їх незаконні використання й обіг. Ці проєкти впроваджуються в партнерстві з Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією України, Державною службою з надзвичайних ситуацій України та Державною митною службою України. Програмна допомога, серед іншого, передбачає розвиток спроможності відповідних органів влади України шляхом підготовки персоналу, надання спеціалізованого обладнання, вдосконалення координації та правової бази, а також впровадження міжнародних стандартів і належних практик. Управління цими проєктами здійснює Секретаріат ОБСЄ спільно з Координатором проєктів ОБСЄ в Україні. Проєкти впроваджуються за рахунок позабюджетних внесків і

нефінансової допомоги Європейського Союзу, Франції, Німеччини, Литви, Нідерландів, Норвегії, Польщі та Словаччини [4].

Таким чином, міжнародні правоохоронні та правозахисні організації беруть активну участь в організації запобігання незаконному заволодінню вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами в Україні. Це, насамперед, пов'язано з підвищеною небезпекою в умовах транснаціонального незаконного обігу зброї, а також військовим конфліктом у нашій країні.

Список використаних джерел

1. Тринадцятий Конгрес Організації Об'єднаних Націй по запобіганню злочинності й кримінальному правосуддю (Доха, 12–19 квіт. 2015 р.). Дохинская декларация : [сайт]. URL: https://www.unodc.org/documents/congress//Declaration/V1504153_Russian.pdf.

2. Міняйло Н. Є. Транснаціональна злочинна діяльність у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ніна Євгенівна Міняйло . Київ : Б.в., 2012. 20 с.

3. Свірін М. О. Запобігання підрозділами Національної поліції злочинам, пов'язаним з незаконним обігом зброї. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. Вип. 4. С. 251-260.

4. ОБСЄ збільшує підтримку України в протидії незаконному обігу зброї, боєприпасів та вибухових речовин. Організація з безпеки і співробітництва в Європі: [сайт]. URL: <https://www.osce.org/uk/secretariat/444397>.

Нагорнюк Ольга Володимирівна,
курсант ННІ № 3 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри
кримінального права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент *Мостепанюк*
Людмила Олександрівна

ІНСТИТУТ ПРОБАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено суть пробації, функції пробації, підстави для її застосування та соціальну доцільність застосування пробації.

Ключові слова: пробація, функції пробації, підстави застосування пробації, доцільність застосування пробації.

Summary. The article summarizes the essence of probation, the function of probation, the grounds for its application and the social expediency of the application of probation.

Key words: probation, probation functions, grounds for probation, expediency of probation.

З моменту вступу в дію в 2001 році у Кримінальному кодексі України (далі – КК) з’явилося ряд нових, альтернативних позбавленню волі, видів покарань. Крім того, у законодавстві передбачено можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням. На сьогодні, контроль за виконанням таких покарань покладено на кримінально-виконавчу інспекцію Державної кримінально-виконавчої служби. Суть пробації полягає у встановленні нагляду за засудженим з покладенням на нього певних зобов’язань й обмежень, без ізоляції його від суспільства, а саме: відвідувати центри пробації, брати участь у певних різновидах діяльності, дотримуватися законслухняної поведінки. Для здійснення цієї та інших функцій створена служба пробації, головною метою якої є захист суспільства, попередження повторних злочинів, сприяння реінтеграції правопорушника в суспільство [1].

Однією з найважливіших форм діяльності пробації є досудова, яка здійснюється на стадії розслідування злочину. При цьому, забезпечується збір інформації про правопорушника з метою надання допомоги суду у визначенні найбільш ефективного для даної особи виду покарання (позбавлення волі чи іншого альтернативного покарання) на основі прогнозу подальшої поведінки особи та можливостей її виправлення у в’язниці чи на волі. Ця функція дає суду можливість отримати додаткову інформацію про особу, яка не завжди може бути отримана в ході слідства, дозволяє розробити програми виправлення засудженого, якщо судом йому буде призначено альтернативний вид

покарання або програми виховного впливу на нього у місяцях позбавлення волі [1].

Закон України «Про пробацію» розроблявся з урахуванням європейських стандартів пробації. Із дванадцяти функцій служб пробації, визначених Правилами Ради Європи про пробацію, на орган пробації України покладені наступні (за виключенням програм відновного правосуддя, роботи з потерпілими від злочинів, засудженими-іноземцями та умовно-достроково звільненими від покарання у виді обмеження або позбавлення волі):

- забезпечення суду досудовими доповідями про обвинувачених;
- здійснення нагляду за засудженими;
- виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт;
- реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- соціально-виховну роботу із засудженими;
- підготовку до звільнення засуджених, які відбувають покарання у виді обмеження волі та позбавлення волі на певний строк. [2].

Під час вирішення питання про застосування до особи пробації суд зважає на характер вчиненого злочину та соціально-психологічну характеристику особи обвинуваченого або засудженого, яку готує персонал органу пробації або адміністрація установи виконання покарань [3].

Підставою для застосування пробації є:

- 1) письмовий запит суду до органу пробації про надання досудової доповіді щодо обвинуваченого;
- 2) обвинувальний вирок суду, яким особу засуджено до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт;
- 3) обвинувальний вирок суду, яким особу засуджено до позбавлення волі на певний строк;
- 4) обвинувальний вирок суду, яким особу засуджено до обмеження волі;
- 5) обвинувальний вирок суду, яким особу звільнено від відбування покарання з випробуванням;
- 6) ухвала суду про заміну покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт;
- 7) ухвала суду про звільнення від відбування покарання вагітної жінки або жінки, яка має дитину віком до трьох років;

8) акт про помилування, яким засудженому замінено покарання або невідбуту частину покарання покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт [3].

Соціальна доцільність застосування пробації є очевидною. На особливу увагу заслуговує реабілітаційний аспект пробації: при її застосуванні головною метою вважається не покарання, а соціальна реінтеграція в суспільство та виправлення засуджених. Головне, щоб при формуванні нового кримінально-виконавчого законодавства законодавець уникнув крайнощів і механічного копіювання досвіду інших країн, адже слід сприймати і впроваджувати те, що органічно влітається в національні правові традиції та культуру українського народу. Реалізація інституту пробації дозволить суттєво поліпшити умов тримання засуджених осіб та осіб, взятих під варту, вдосконалити рівень організації соціально-виховної та психологічної роботи, підвищити ефективність діяльності та рівень професійної підготовки персоналу органів та установ виконання покарань.

Проаналізувавши дану тематику, можна зробити висновок, що застосування пробації має свої переваги і недоліки. На мою думку, переваги є як для особи, яка вчинила злочин, так і для суспільства й держави в цілому. До них можна віднести можливість виправитись без перебування у місцях позбавлення волі, справедливе здійснення правосуддя, зниження злочинності, позитивний економічний ефект: утримання правопорушника у місцях позбавлення волі набагато дорожче для держави, ніж перебування на пробації, дотримання міжнародних стандартів та інші. Тому розвиток пробації є актуальним питанням у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Пробація. Проблеми її запровадження в Україні. URL: <http://old.minjust.gov.ua/13956>.

2. Впровадження пробації в Україні. URL: <http://meriatokmak.gov.ua/index.php/98-vprovadzhennya-probatsiji-v-ukrajini>.

3. Про пробацію: Закон України від 05 лют. 2015 р. № 160-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.

Пословська Таїсія Іванівна,
курсант ННІ № 3 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник: доцент кафедри
кримінального права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент *Мостепанюк*
Людмила Олександрівна

ВІКТИМОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАРКОМАНІЇ ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ЇЇ

Анотація. Наркоманія в умовах сучасності набуває досить широкого поширення, особливо серед молоді. Її масштаби постійно збільшуються, удосконалюються причини її збільшення. На сьогоднішній день продовжує активно існувати чорний ринок та міжнародний наркобізнес, підлітки частіше потрапляють в наркотичну залежність. Розширення кола дії та сфери впливу наркотиків стало можливим із використанням мережі Інтернет. З проблемою розповсюдження наркоманії також пов'язане поширення епідемії ВІЛ/СНІДу. Варто приділити особливу увагу профілактичній роботі з дітьми та молоддю.

Ключові слова: наркоманія, віктимність, злочинність, запобігання наркоманії.

Summary. Drug addiction is widespread in modern times, especially among young people. The scale of its development is constantly increasing. Accordingly, ways and causes of its increase are being improved. Today, the black market and the international narcotics business continue to exist, teenagers are more often addicted to drug addiction. Expanding the scope and scope of the drug has become possible through the use of the Internet. The spread of the HIV / AIDS epidemic is also linked to the problem of the spread of drug addiction. The main way to prevent drug addiction in this case is to conduct a thorough analysis of the operational situation in the territory where the illicit drug trafficking takes place; studying the experience of foreign countries. Special attention should be paid to preventive work with children and young people. The overall strategy to combat the spread of drug addiction should include simultaneous two-way activity that will affect all stages of drug trafficking.

Keywords: addiction, victimization, crime, drug addiction prevention

Як відомо наркоманія є одним із досить серйозних проблематичних питань на сьогоднішній день. Відомий кримінолог А. П. Закалюк зазначав, що «наркотизм» – це «суспільно неприйнятне і вкрай небезпечне соціальне явище, оскільки його негативний вплив поширюється майже на всі сфери суспільства: економіку, виробництво,

обороздатність, фізичне й моральне здоров'я нації, її культуру, процес відтворення населення, збереження генофонду, перспективи цивілізаційного розвитку» [3]. За даними Генеральної прокуратури України, з-поміж усіх облікованих кримінальних правопорушень у 2019 р. (565,2 тис.) питома вага наркозлочинності становить 4,6 % (25,9 тис.) [1]. Статистичним прикладом можуть слугувати такі дані: у 2019 році вперше поставлено на облік із діагнозом «психологічні розлади» у зв'язку зі вживанням наркотичних речовин – 113609 осіб, у 2016 – 115170. Слід відзначити, що це дані лише офіційної статистики, дійсні ж масштаби наркотизації населення в Україні можна вирахувати тільки приблизно, виходячи з досліджень фахівців. Зокрема, В.Г. Пшеничний доводить, що кожний наркозалежний може втягнути до вживання наркотиків від 3 до 7 осіб [2].

Говорячи за проблематику поширення наркоманії в Україні, варто звернути увагу на причини її розвитку. Так, найпершим чинником її поширення стали серйозні кризові явища в різних сферах суспільного життя, погіршення соціально-економічного та соціально-психологічного станів ряду груп населення. Наркотизації суспільства активно сприяють такі негативні аспекти: погіршення моральної атмосфери у суспільстві, економічна криза, як наслідок – безробіття, соціальна та політична напруженість у суспільстві тощо [3]. Варто також згадати за такі негативні фактори, як міжнародний наркобізнес та процвітання «чорного» ринку, що активно сприяє поширенню наркоманії в нашій країні. Неможливо не приділити увагу поширенню наркоманії серед неповнолітніх. Головними чинниками, що призводять до такої проблеми є: виховання дітей в так званих неблагополучних сім'ях. Як правило, такі особи починають пов'язувати своє життя з групами осіб, представники яких схильні до так званої делінквентної поведінки. Як показує практика, таких неповнолітніх найчастіше починають залучати до наркообігу. Одним із видів залучення осіб до незаконного наркообігу є схилення їх до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що передбачено ст. 315 КК України як злочин [2]. Зауважимо, що за роки незалежності України показники психічних захворювань внаслідок вживання наркотичних речовин і їх розповсюдження, зросли в 2,5–3,2 рази, у 25 разів збільшилася кількість неповнолітніх наркоманів. Наркотики прирівнюються до складових молодіжної «культури», таких як паління та вживання алкогольних напоїв. Набирає негативного резонансу проникнення наркотиків із кримінального середовища до місць масового проведення дозвілля та в навчальні заклади [3]. Слід вказати, що у зв'язку зі швидкими темпами розвитку інформаційних технологій з'явилися нові шляхи втягування значного кола осіб у незаконний наркообіг. Так, розширення кола дії та сфери впливу наркотиків стало

можливим із використанням мережі Інтернет. Відсутність в Україні відповідальності за рекламу та пропагування наркотиків сприяють тому, що такі протиправні дії наркоділків стають все зухвалішими. Способом залучення до вживання наркотиків є створення сайтів у мережі Інтернет, на яких рекламуються наркотики шляхом розповсюдження інформації про: дію та способи їх вживання і виготовлення; місце і способи їх безпечного придбання, опис моделей поведінки, яка дозволяє не потрапити у поле зору правоохоронних органів; корисну дію наркотичних засобів та необхідність їх легалізації тощо [2]. Доцільно наголосити на ще одній проблемі. Як відомо, з проблемою розповсюдження наркоманії пов'язане поширення епідемії ВІЛ/СНІДу, оскільки серед загальної кількості ВІЛ-інфікованих відсоток ін'єкційних споживачів наркотиків становить приблизно 80 %.

Таким чином, можна спостерігати досить велику кількість способів поширення наркоманії в нашій країні. Слід зазначити, що одним із шляхів запобігання наркоманії є потреба ретельного аналізу оперативної обстановки на території, де мають місце нелегальний обіг наркотиків та їх немедичне вживання. Вивчаються чинники, що обумовлюють порушення антинаркоманійного законодавства та особи, які його порушують. Особливу увагу слід звернути на роботу з батьками, які мають підлітків з ознаками вживання наркотиків. Варто здійснювати оперативні відпрацювання підприємств, діяльність яких пов'язана з виробництвом наркотичних засобів, де можливе виготовлення синтетичних наркотиків, а також жилого сектора, гуртожитків, місць дозвілля, де ймовірно немедичне вживання наркотиків [4]. Також важливим фактором запобігання може слугувати досвід зарубіжних держав. Наприклад, США проводить тестування учнів на вживання наркотиків. Якщо тестування дало позитивні результати, інформація про це доводиться тільки до батьків учня і спеціального консультанта. Дитині пропонується пройти консультацію або, в разі необхідності, лікування. Цікавим для України має стати також досвід створення так званих «наркосудів», які у США стали альтернативним способом винесення покарань, і призначені спеціально для роботи з особами, які допустили незначні правопорушення, пов'язані з наркотиками [5]. Варто приділити особливу увагу профілактичній роботі з неповнолітніми, проводити інформаційну та роз'яснювальну роботу з урахуванням психологічних особливостей різних вікових груп. Більшу увагу потрібно приділяти молоді, яка відчула згубний вплив наркотиків та бажає позбавитись від наркотичної залежності (до прикладу – створення центрів реабілітації наркозалежних осіб з широким спектром сучасних методик боротьби з наркоманією на всіх стадіях її розвитку) [4].

Зазначимо, що загальна стратегія боротьби з поширенням наркоманії має передбачати одночасну діяльність за кількома напрямками. По-перше, необхідно, щоб вона розроблялася і здійснювалася одночасно на рівні державної політики та законодавчого регулювання, а також шляхом надання регулярних пропозицій до законодавства, наявності законодавчої ініціативи відомств, установ та організацій, в першу чергу правоохоронних органів; планування конкретних антинаркотичних заходів. По-друге, вона повинна відповідним чином впливати на всі етапи незаконного обігу наркотиків: попит – виробництво – пропозиція – поширення [5].

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А., Щирська В. С. Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : монографія. Київ : Освіта України, 2017. 184 с.
2. Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи: збірник тез міжнарод. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 лист. 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2019. 188 с.
3. Ковальчук В. П. Наркоманія серед неповнолітніх як соціальна проблема. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/01_2017/30.pdf.
4. Основні напрями та проблеми протидії наркоманії : матеріали круглого столу. (Київ, 6 лют. 2017 р.) : / [редкол.: В.М. Вовк, А.П. Калініченко, А.В. Ляшук та ін.]. Івано-Франківськ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 122 с.
5. Черниш О. А Досвід США у сфері боротьби з наркоманією. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream_p030-034.pdf.

Перепічка Надія Григорівна,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА ЯК РІЗНОВИД ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДОВОЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Розглянуто здійснення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Розкрито соціальну роботу із суб'єктами пробації яка складає складову соціально-виховної роботи, що дозволяє вплинути на процес виправлення різних категорій правопорушників. При розгляді змісту соціально-виховної роботи із засудженими до покарань не пов'язаних з позбавленням волі, здійснений аналіз, як нормативно-правових актів, так і зміст соціальної роботи, який проводиться персоналом органу пробації.

Ключові слова: наглядова пробація, соціально-виховна робота, виправні роботи, громадські роботи, виправні центри, пробаційні програми, ресоціалізація, позбавлення волі.

Summary. Consider really social work with those sentenced to non-custodial sentences. Disclosing work with their own work, they offer the opportunity to make a socially working work, which allows you to review the process of correction of various categories of offenders. When reviewing the changes in the socially presented work with convicts, they do not show with a position of will, the tested analyzes, both in the legislative and legal bodies, and the social works performed by the personal probation body are changed.

Keywords: supervisory probation, social and educational work, correctional work, public works, correctional centers, probation programs, resocialization, imprisonment.

Наглядова пробація, як один із видів пробації, як свідчить практика, застосовується до найбільшої частини осіб, які перебувають на облікууповноважених органів з питань пробації, та на найбільш тривалий період часу.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про пробацію» наглядова пробація – це здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьохроків, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів [1].

Тобто фактично процес здійснення наглядової пробації включає в себе дві основні форми пробаційних заходів – нагляд та соціально-виховна робота. Саме її соціальна складова є головною відмінністю наглядової пробації від системи виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Зокрема, у період наглядової пробації щодо суб'єктів пробації здійснюється не лише нагляд, а й соціально-виховна робота, яка полягає у здійсненні заходів, що проводяться згідно з індивідуальним планом роботи із засудженим з урахуванням оцінки ризиків вчинення ним повторних кримінальних правопорушень та передбачає диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги; сприяння працевлаштуванню; залучення до навчання; участь у виховних заходах та соціально корисній діяльності; проведення індивідуально-профілактичної роботи.

Більшість науковців схиляються до думки, що соціальна робота є різновидом «професійної діяльності, яка допомагає людям, організаціям визначати особисті, соціальні та ситуативні труднощі, що

впливають на них, а також долати ці труднощі за допомогою їх підтримки, реабілітації і корекції» [2, с. 68].

В статті 13 Закону України «Про пробацію» подано таке визначення соціально-виховної роботи, яку представлено як «цілеспрямовану діяльність персоналу органу пробації для досягнення мети виправлення засуджених» [1].

Як зазначалось вище, соціально-виховна робота ґрунтується на індивідуальному плані і передбачає довготривалу взаємодію з суб'єктом пробації, кінцевою метою якої виступає формування у останнього здатності до самостійного пошуку шляхів вирішення проблем не порушуючи закон.

Під час проведення соціально-виховної роботи за допомогою засобів зовнішнього впливу створюються необхідні умови для формування у засуджених основних компетенцій соціально адаптованої людини у сферах самостійної пізнавальної, цивільно-громадської, соціально-трудової, культурно-дозвільної діяльності та побутовій сфері. Соціально-виховна робота забезпечує формування та закріплення у суб'єктів пробації прагнення до заняття суспільно-корисною діяльністю, дотримання вимог законів, інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня. При цьому заходи соціально-виховного характеру повинні обов'язково враховувати психологічні особливості особи, її кримінально-правову та демографічну характеристики [3, с. 14].

Тобто соціально-виховна робота виступає як окремий вид діяльності персоналу органу пробації і спрямовується на суб'єкта пробації, який опинився в складних життєвих ситуаціях і потребує допомоги у вирішенні проблем, які він самостійно розв'язати не спроможний, та в значній мірі залежить від мотивації особи, стосовно якої застосовуються заходи соціально-виховного впливу.

Тобто завданням соціально-виховної роботи з особою є не лише її виправлення, але і забезпечення подальших позитивних змін в особистості шляхом вже самостійної корекції власної поведінки.

Це свідчить про те, що ефективно її проведення передбачає наявність у працівників органу пробації знань та вмінь з соціальної роботи, психології, педагогіки, права, медицини, що обумовлює необхідність введення спеціалізації під час їхнього навчання у ВНЗ.

Окрім цього в межах проведення соціально-виховної роботи затверджено низку пробаційних програм, завданням реалізації яких є застосування комплексу заходів, необхідних для корекції соціальної поведінки суб'єктів пробації або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити.

З цією метою у 2018 році, було на практиці впроваджено 6 пробаційних програм: 3 для повнолітніх та ще 3 для неповнолітніх суб'єктів пробації за трьома напрямками:»Подолання агресивної

поведінки», «Зміна прокримінального мислення», «Попередження вживання психоактивних речовин»[4].

Також перед проведенням соціально-виховної роботи з особою, фахівцю органу пробачії необхідно зібрати якнайповнішу інформацію.

В даному випадку доречним є використання загальної схеми «Оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення», до якої додаються власні спостереження.

Зокрема, перед призначенням тої чи іншої пробачійної програми необхідно встановити дані про статичні та динамічні фактори ризиків та потреб, такі як: вік першого притягнення до кримінальної відповідальності, злочини за які особа притягалась до кримінальної відповідальності, час, який минув з моменту винесення останнього вироку (іншого рішення суду), яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами, час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань у виді позбавлення/ обмеження волі, форма вини за останнім вироком, дані про освіту та останнє місце роботи особи, її матеріальне становище, стан її психічного здоров'я, зловживання алкоголем, наркотичними засобами, психотропних речовин або їх аналогами; стосунки з рідними та близькими; внутрішнє ставлення до правопорушення та її готовність до виправлення. Також неабияка увага приділяється визначенню ризику шкоди життю і здоров'ю та ризику шкоди щодо окремих осіб [5, с. 56].

Розповсюдження практики соціально-виховної роботи з клієнтами служби пробачії в Україні зумовлює необхідність розробки методичного інструментарію, удосконалення технологій, форм і методів роботи.

Таким чином, соціально-виховна робота із засудженими до покарань, не пов'язаними з позбавленням волі, – це цілеспрямований процес визначення особистісних чинників (факторів) протиправної поведінки та спрямування подальшої роботи із засудженими до покарань, не пов'язаними з позбавленням волі, шляхом створення виховними засобами сприятливих умов для ресоціалізації та подальшої інтеграції, соціалізації, усебічного розвитку, саморозвитку самореалізації особистості через інтеграцію ресурсів самої особистості, державних установ та громади, яка має в собі неабиякий потенціал для всебічного розвитку та життєзабезпечення всіх громадян без винятку.

Список використаних джерел

1. Про пробачію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> .

2. Теория социальной работы : учебно-метод. пособ. для студ. высш. учеб. завед. В 3 ч. / [А. Н. Выршиков, М. А. Кузнецова, Е. С. Новак, А. Ю. Чернов]. Волгоград : Изд-во ВолГУ, 1999. Ч. 1. 72 с.

3. Кримінально-виконавче право України : підручник : Т. II (у 2-х т.) / [Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський Є. О. та

ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Ю. Бараша. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т. П. 2018. 622 с.

4. Пробаційні програми сприяють подоланню шкідливих звичок і зміні про кримінального мислення. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-chernishov-probatsiyini-programi-spriyayut-podolannyu-shkidlivih-zvichok-i-zmini-prokriminalnogo-mislennya>.

5. Ведення випадку в роботі з засудженими фахівців Служби пробачії: Методичні рекомендації. К.: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2015. – 134 с.

Пономаренко Оксана Василівна,
здобувач докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ ЧИ ГРОМАДЯНИНА, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ГРОМАДСЬКИЙ ОБОВ'ЯЗОК, У ПЕРІОД З ІХ ДО ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті здійснено аналіз історичних аспектів становлення та розвитку національному законодавстві кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок у період з ІХ ст. до початку ХХ ст. Аргументовано, що кримінально-правова охорона діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок в різні періоди розвитку права, залежала від різних чинників: пріоритет охорони державних службовців, специфіка способу вчинення злочину щодо зазначеного кола осіб та ін. Авторкою доведено, що кримінальна відповідальність за такі суспільно небезпечні діяння спочатку охоплювалася відповідальністю за інші суміжні злочини і тільки з часом у процесі розвитку кримінального законодавства зазначена норма була визначена окремо та нормативно закріплена.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, службова особа, громадський обов'язок, злочин, кримінально-правова охорона.

Summary. The article analyzes historical aspects of the formation and development of criminal liability for threat or violence to an official or citizen who performs a public duty in the period from the beginning IX century to the beginning XX century. It is argued that criminal-legal protection official or citizen who performs a public duty in different periods of development of legislation depended on various factors: the priority of protection of civil servants, the specifics of the method of committing a crime against this group of persons, etc. The author proves criminal liability for such socially dangerous acts was initially covered by liability for other related crimes and only over time in the development of criminal law, this rule was defined separately and regulated.

Keywords: criminal liability, official, public duty, crime, criminal-legal protection.

Кримінально-правова охорона життя та здоров'я службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, у національному законодавстві в різні періоди розвитку права залежала від різних чинників: пріоритет охорони державних службовців, специфіки способу вчинення злочину щодо зазначеного кола осіб та ін. Процес становлення та розвитку кримінально-правової охорони життя та здоров'я службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок у національному законодавстві починається за часів Київської Русі, з Руської Правди. В зазначеному збірнику вперше було закріплено на законодавчому рівні відповідальність за посягання на представників органів влади.

Носями різних форм державності та основними елементами трьох моделей управління (монархічної, аристократичної та демократичної) були князь, боярська рада та віче. Боярська рада і віче, на відміну від князівської влади не стали постійними органами влади. Зі зростанням князівського і боярського землеволодіння, розвитком васалітету десяткову (чисельну) систему управління з тисяцькими, соцькими, десяцькими, яка виросла з дружинної організації замінила двірсько-вотчинна системи управління (місцеві органи управління), які були призначені великим князем та одержували за свою службу з населення «корм» у вигляді різних поборів. Суперництво та протистояння його елементів, а також збільшення податків з населення створило необхідність захисту уповноважених княжою владою осіб з боку держави. На думку О. М. Красикова, ще у Руській Правді існувала кримінально-правова норма, що забезпечувала безпеку життя, здоров'я та діяльності уповноважених княжою владою осіб [1, с. 10]. Так, зокрема, в ст. 3 Руської Правди була встановлена відповідальність за такі діяння, зокрема як: «Якщо уб'ють княжого мужа під час розбою, а вбивцю не шукають, то платити верву 80 гривень тій верві, в якій голова убитого лежить, а коли простолоудин, то 40 гривень» [3, с. 137].

В різні періоди розвитку української держави то збільшувалася, то зменшувалася кількість діянь, в яких погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок визнавалося карним суспільно небезпечним діянням. Так, із середини XVI ст. українські землі входили в склад Великого Князівства Литовського, в якому були створені та діяли Литовські статuti 1529, 1566, 1588 р [8, с. 65]. Так, перший статут Великого князівства Литовського 1529 р., що на той час був основним кодексом права Великого князівства Литовського, запровадив відповідальність за насильство щодо осіб, які виконували службові повноваження [6, с. с. 74]. Зокрема, в розділі XII «О земских насилиях, о побоях и об убийствах шляхтичей» в ст. 8 була встановлена відповідальність за діяння, які б були вчинені «несколькома лицами и были привлечены к суду за убийство одного шляхтича, то только убийца должен быть

осуджен за таке убийство, и именно тот, против кого жалующийся должен присягнуть с двумя себе равными шляхтичами-соприсяжниками, если бы не имел других достоверных доказательств и особенно если сам убийца не признался в совершении этого убийства» [6, с. 132].

Другий статут Великого князівства Литовського 1566 р. поділив державу на повіти (адміністративно-територіальна одиниця, район) та запровадив сейм (парламент) до складу яких входили шляхтичі (суб'єкти законодавчої ініціативи – привілейоване населення Великого князівства Литовського) [4, с. 35]. Такі новели розширили коло осіб, які належали до представників влади (службових осіб), що привело до правового захисту діяльності щодо більшого кола осіб.

З прийняттям третього статуту Великого князівства Литовського 1588 р. повноваження шляхтичів значно розширилося, натомість повністю прості селяни стали закріпачені. Третій статут Великого князівства Литовського запровадив більш жорсткі види покарання за неправомірні дії по відношенню до шляхтичів з боку простих селян. Такі неправомірні дії каралися як сплатою великої кількості грошових коштів, так і тілесними покараннями у вигляді відрізання певних частин тіла, могла призначатися й смертна кара за такі діяння [4, с. 35]. Так, зокрема в статті 26 Третього статуту Великого князівства Литовського було зазначено, що «коли бы который съ подданных нашихъ выслужьль на князехъ або на панохъ або на комъ иномъ имѣнье лежачое, и будучы того имѣнья въ держанью онъ самъ або и потомки его хотѣти прочь гдѣ хочеты зо всеми статки и зо всемъ набытьемъ своимъ и накладомъ або будованьемъ, што будетъ на тоє имѣнье наложьль, нижли если бы листы ему даными и то выражено ему было, же бы могъ тымъ имѣньемъ служьти ему хотечи [4, с. 35–36].

Норми про охорону князів, панів, шляхти та бояр від злочинних посягань були частиною законів, що закріплювали принцип державного суверенітету. При формулюванні відповідних приписів широко використовувався римський і візантійський правовий досвід, адаптований до особливостей Великого князівства Литовського.

Литовські статuti стали джерелом російського «Соборного уложення», яке було прийнято 1649 р. У Соборному уложенні не було встановлено відповідальності щодо протиправних дій по відношенню до представників влади (службових осіб), а лише була закріплена відповідальність за погрози чи незаконні дії по відношенню до государя та членів його сім'ї.

З часу прийняття козацькою Україною протекторату московського царя (1654 р.), на її території почали діяти деякі законодавчі акти Московської держави. У цей період національне кримінальне законодавство здебільшого було закріплено в зводі законів під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р [9, с. 98]. Що стосується злочинів проти авторитету органів державної влади, зокрема за погрозу або насильство щодо службової особи, то

правова охорона за даними законами охоплювала лише їх життя та здоров'я. Також в зазначеному законі була закріплена відповідальність за посягання на життя та здоров'я суддів та урядовців, поліцейських та ін.

Аналогічна відповідальність була встановлена і в Уложенні про покарання уголовні та виправні 1845 р. Так, у розділі IV «Злочини та проступки проти порядку управління» зазначеного історичного нормативно-правового акту вміщувалися такі злочини, як непокора та ненасильницький супротив діючій владі, перешкоджання законній діяльності влади. Уложення про покарання уголовні та виправні виділяло поняття «злочин» та «проступок». Чіткого розділу не було, основні відмінності між ними полягали в об'єкті посягання. Під злочином розуміли будь-яке порушення закону, яке посягало на недоторкані права верховної влади та встановлених нею інших видів влади, а також на права чи безпеку суспільства або особи. Під проступком розуміли порушення правил, прописаних для охорони визначених законом прав або суспільної та особистої безпеки [7, с. 87].

В 1903 р. було укладено Уголовне уложення, яке певним чином змінило кримінально-правову охорону діяльності представників влади (службових осіб) в сфері управління. При цьому, владними визнавалися не лише державні органи, а й громадські та приватні органи, що здійснювали владні повноваження. Представники таких органів були наділені повноваженнями у відповідності до зайнятих посад у державних органах влади. Держава в свою чергу здійснювала правову (в тому числі і кримінально-правову) охорону їх прав та свобод. В Уголовному уложенні 1903 р. були закріплені такі злочинні посягання, як непокора та ненасильницький супротив діючій владі, супротив чи перешкоджання діяльності представника влади. Необхідно зазначити, що такі дії каралися такими покараннями як засилання та тримання під вартою в фортеці [2, с. 47].

Для вітчизняного кримінального права період діяльності ЦР УНР майже не «приніс» ніяких законодавчих зміни. На території УНР діяло Уголовне уложення 1903 р. Тож, за непокору та ненасильницький супротив діючій владі, супротив чи перешкоджання діяльності представника влади призначалося покарання у вигляді тримання у в'язниці строком до 3-х років. Крім того, на території української держави діяла постанова Тимчасового уряду Росії від 02.08.1917 р. «Про вжиття заходів проти осіб, що загрожують обороні держави, її внутрішній безпеці та завоюванням революції 1917 р.». Відповідно до положень зазначеної постанови військовий міністр за погодженням з міністром внутрішніх справ без судового розгляду міг відправити до в'язниці на невизначений строк осіб, які, на його думку, протидіяли владі держави. Таке положення було кроком назад на шляху до створення правової держави. Необхідно зазначити, що за часів ЦР УНР було скасовано смертну кару.

Проаналізувавши положення ст. 350 КК України можна зазначити, що кримінальна відповідальність за такі суспільно небезпечні діяння спочатку охоплювалася відповідальністю за інші суміжні злочини і тільки з часом у процесі розвитку кримінального законодавства зазначена норма була визначена окремо та нормативно закріплена. У національному законодавстві в різні періоди розвитку права кримінально-правова охорона життя та здоров'я службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок залежала переважно від пріоритету охорони захисту державних службовців, специфіки та способу вчинення злочину щодо зазначеного кола осіб. Розглянуто теоретичні та правові аспекти закріплення такої відповідальності в законодавстві, що діяло на землях сучасної України та обґрунтовано власні підходи щодо періодизації розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок.

Список використаних джерел

1. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 392 с.
2. Новое уголовное уложение, Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г. СПб.: Изд. В. П. Анисимова, 1903. 250 с.
3. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. Київ: ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137–144.
4. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 р. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2003. 560 с.
5. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 р.: У 2 кн. Кн. 1 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. 672 с.
6. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х т. Т. I. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. 464 с.
7. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Санкт-Петербург: Тип. 2 отд-ния собств. е. и. в. канцелярии, 1845. 592 с.
8. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб.: у 2 т. Київ: Вид-во «Ін Юре», 1997. Т. 1. С. 112–144.
9. Яковлів А. Український кодекс 1743 року «Права, по которым судиться малоросийский народ»: його історія джерела та систематичний виклад змісту. Мюнхен: Заграва, 1949. 210 с.

Челпан Олег Вікторович,
здобувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЩО ПОШКОДЖУЮТЬ ШЛЯХИ СПОЛУЧЕННЯ І ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

Анотація. В тезах викладено особливості формування особи, що пошкоджує шляхи сполучення і транспортні засоби. Досліджено етапи формування особистості та впливу на неї при вчиненні злочину конкретної життєвої ситуації. Особлива увага приділена кримінологічній характеристиці досліджуваних осіб. Автором запропоновано типологія осіб, що пошкоджує шляхи сполучення і транспортні засоби.

Ключові слова: особа злочинця, пошкодження шляхів сполучення, транспортні засоби, конкретна життєва ситуація, типологія осіб, що вчинили злочини, формування особи злочинця.

Annotation. Theses outline the features of the formation of a person who damages the communication path and the vehicle. Investigated the stages of formation of the personality and influence on it at commission of a crime of a specific life situation. Particular attention is paid to the criminological characteristics of the subjects. The author proposes a typology of persons that damages the communication path and vehicle.

Keywords: criminal identity, damage to communication path, vehicles, specific life situation, typology of personality, who committed the crime, formation of the criminal identity.

Закономірність розвитку особистості обумовлено процесами, явищами та факторами, які детермінують її поведінку. Дослідження поведінки людини дають можливість виявити особливості її мотивації, потреб, ціннісних установок та орієнтацій, і, як наслідок, що саме призвело до того, що особа вчинила злочин.

Особа, як специфічна конструкція, зміст якої не зводиться тільки до виміру темпераменту, індивідуальних якостей, залежить від відносин, що будуються на основі сутності людського буття. Інакше кажучи, сутність особистості та сутність людини відокремлені одна від одної тим, що перше є спосіб, інструмент, засіб організації досягнення другого, і це означає, що перше отримує зміст у другому, тоді як інше в самому собі несе власне найвище виправдання. Діє, кохає, руйнує не особистість, а людина, з притаманними їй особистісними характеристикам. І, як наслідок, характеристика особистості залежить від того, як вона слугує людині, сприяє її позиція, конкретна організація та спрямованість приєднання до людської сутності або, навпаки, роз'єднує з цією сутністю, ускладнює зв'язок з нею.

Нормальний розвиток – це шлях отримання людської сутності за якої особистість є інструментом, способом конкретної організації шляху [1]. Умовами та критеріями цього розвитку є ставлення до іншої людини як до самоцінності, здатність до децентрації, самовідданості та любові як способу реалізації цього ставлення; творчий, ціле утворюючий характер життєдіяльності. Аномальна поведінка, яка відхиляється від такого роду розвитку, що призводить людину до роз'єднання, відриву від її родової сутності. Умовами та одноразово і критеріями такого розвитку необхідно вважати і ставлення до людини як до засобу, як до кінцевої завчасно визначеної речі, егоцентризм, нездатність до самовідданості та любові; нездатність до само проєктування власного майбутнього, невіра у власні можливості; відсутність або слабкість внутрішньої відповідальності перед собою та іншими.

Для розуміння особи злочинця велике значення має проблема його формування. Проблеми аномального розвитку особистості тісно пов'язані та обумовлені реаліями життя. Вони багато сторонні, «цілісні». Очевидно, що несприятлива соціалізація сприяє розвитку різноманітних патопсихологічних особливостей. Зовнішні соціальні умови, не призводять до вчинення злочину, вони переломлюються через психологію суб'єкту. Не психічні аномалії самі по собі сприяють такій поведінці, а ті психологічні особливості особистості які формуються під їх впливом, тому необхідно казати про криміногенність психологічних особливостей особи.

Криміногенна значимість психічного стану особи простежується на різних етапах життя конкретної особи, його виховання, соціалізації, так і в окремих діях та конкретних життєвих ситуаціях. Такий стан особи перешкоджає засвоєнню соціальних норм, що регулюють поведінку людину, ускладнює отримання високої кваліфікації та освіти, виконання окремих соціальних ролей.

Алкоголізація, відсутність постійної роботи, суттєво впливає, інколи визначаючий на спосіб життя таких людей, їх поведінку та соціальні зв'язки, які як правило фрагментарні, випадкові, досить нестійкі, а інколи і взагалі відсутні.

Вибір поведінки, злочинної або незлочинної, навіть, неусвідомленої, залежить від можливості вибору тих або інших засобів, що допомагають у вирішенні проблеми, досягненню поставленої мети. Можливість вибору суб'єктом шляхів та засобів в силу тих особливостей, які сформувалися у нього під впливом зовнішнього середовища досить обмежені. Ці відбувається не тільки під впливом неадекватного засвоєння соціальних цінностей, але і тому що існує порушення свідомості, сприйняття, пам'яті, мислення, розумової правоздатності, а також порушення самої особистості. Також необхідно відмітити слабкі аналітичні здібності таких осіб, відсутність у них достатньої уяви про наявність різних варіантів вирішення проблем, що виникли у них в житті.

Для окремих осіб характерно низький інтелектуальний рівень, звичайно, він не може сам по собі мати криміногенний потенціал. Його криміногенність обумовлена поєднанням з високим рівнем прагнень, емоціонально-вольових станом, порушенням соціального контролю. Вивчення мотивації таких осіб демонструє, що основний мотиваційний потенціал особистісної дисгармонії реалізується в залежності від соціальних обставин, як в асоціальних, так і в соціально придатних формах. Вчиняючи злочин, особа завжди взаємодіє з оточуючими його конкретними умовами, навіть у тих випадках, коли вони зовсім нейтральні. В силу цього незаперечним є твердження, що саме взаємодія особи і ситуації це джерело вольового акту і, як наслідок, самого злочину. Ситуація не може бути причинної цих дій, вона містить в собі умови, що сприяють реалізації причин вчинення досліджуваного злочину. Сама ситуація сприймається особою в залежності від його особистісних особливостей, і в цьому міститься її суб'єктивне значення. Типологія відображає у своєму змісті ту сутність, без чого не може бути криміногенна особистість. Вона розкриває стійкий зв'язок між існуючими ознаками і відображає закономірності генезису злочинця як специфічного соціального типу. Більш того на відміну від класифікації, типологія відображає криміногенну особистість в динаміці, а також за допомогою конкретних підтипів, відображає, що притаманно злочинцю на перших стадіях його криміналізації, що характеризує людину в момент вчинення злочину, а також, якою буде ця особистість після реалізації системи запобіжних заходів. Процес типологізації особи злочинця, включає декілька послідовних етапів: конкретизацію кримінологічних специфічних значимих якостей та властивостей; групування їх в самостійні класифікаційні групи, узагальнення таких в окремі комбінації, що утворюють окремі типи (під типи). Саме типологія осіб, що пошкодили шляхи сполучення та транспортних засобів буде сприяти не тільки поясненню протиправної поведінки, але й розробці ефективних запобіжних заходів.

Серед вчених розповсюджена думка щодо єдиного обґрунтування для побудови типології це суспільна небезпека як цілісна, інтегральна якість особи-злочинця (Б.В. Волженкін, Н.С. Лейкіна, С.К. Пітерцев, В.Д. Філімонов, О.М. Джуца, А.П. Закалюк та інші), але, зрозуміло, що такий підхід визначає можливість здійснення класифікації осіб, що вчиняють злочини за ступенем та глибиною їх суспільної небезпеки. Але досліджуючи типологію, не можна обмежитися використанням окремих, навіть самих суттєвих характеристик, що відрізняють правопорушника від законослужняної особи. Суспільна небезпека, на думку Ю.М. Антоняна, знаходить свій вираз у виді і характері злочинного діяння, яке традиційно є основним виміром глибини та сили прояву особистості [2]. Тому рішення при виборі заходів впливу на особу, що вчинила злочин, закон та правозастосовна практика пов'язують не тільки з суспільною небезпекою вчинено злочину, але й сутність особи, яка не завжди

виражається у вчиненому злочині і ніколи не виражається тільки в ньому [3].

Інтегративним показником сутності криміногенної особистості є соціальна спрямованість, що містить широкий діапазон реальних відносин, що виникають у різних сферах життєдіяльності. Соціальну спрямованість, на нашу думку, необхідно використовувати за основу в якості типологічного критерію при побудові типології осіб, що пошкодили шляхи сполучення і транспортні засоби. Така типологія дає можливість для її використання у трьох значеннях, по-перше, як теоретичний підхід при вивченні особи злочинця; по-друге, як процес типологізації; по-третє, як методологічну основу для розробки та здійснення заходів запобігання на індивідуальному рівні.

Результати проведеного дослідження, дали можливість виділити типи осіб, що вчиняють досліджувані злочини:

1. Деструктивний тип – це особи з переважаючою негативною спрямованістю, які відрізняються правовим нігілізмом, низькою загальною та моральною культурою, антисуспільною установкою. Спрямованість особистості деформована та являє собою негативну спрямованість. Для цього типу характерна внутрішній потяг до вчинення повторних злочинів, активність у пошуку та створенні власними зусиллями ситуацій, що сприяють вчиненню злочинів. Ці особи були неодноразово засуджені. Їх стійка поведінка спрямована на опозицію тим нормам, що існують у суспільстві. Вчинення злочину є основним або єдиним джерелом прибутку. Саме вони сприяють створенню ситуації для вчинення злочину.

2. Звичайний тип – особи, переважно з негативною спрямованістю особистості, які характеризуються значною деформацією у структурі соціальної спрямованості, позитивні компоненти слабо виражені, соціально-психологічні якості особи нестійкі та для них характерні протиріччя. Відрізняються низьким рівнем правосвідомості, відсутністю чітких меж між моральними та аморальними вчинками, між «можна» та «неможна». При вчиненні злочину використовують різноманітні життєві ситуації; але, необхідно зауважити, що окремі особи цього типу не є активними у створенні таких ситуацій. Це особи, що існують поза системи нормального спілкування, тривалий час що займаються бродяжництвом, жебрацтвом, не працюють. Вони вчиняють злочин для забезпечення власного антисуспільного існування і, особливо, для купівлі спиртних напоїв. На відміну від першого типу ці особи пасивні – ситуацію для вчинення злочину вони самостійно не створюють, а використовують ту, що склалася.

3. Нестійкий тип – особи з нестійкою негативною спрямованістю. Для цього типу не характерно наявність стійких або значних деформацій у структурі спрямованості особи. Компоненти негативної та позитивної спрямованості приблизно рівні, але тенденції їх характеризуються певними протиріччями, і це обумовлює як посилення та і послаблення криміногенності. Між вчиненням злочину

та особою існує «привід», особистісна інтерпретація якого призводить, або не призводить до вчинення злочину. При формуванні такої особи відсутній чітко визначена позитивна спрямованість, і негативний вплив на неї обумовлює вчинення правопорушень. Найбільш розповсюдженими типами таких осіб ті, що вчиняють злочини не в силу стійких антисоціальних установок, а при включенні в такі групи, спосіб життя яких знаходиться на межі соціально придатного і антисуспільного. При суттєвій зміні життєвих обставин в кращу сторону і ефективному виховному впливі вони здатні утримуватися від протиправних дій.

4. Випадковий тип – особи, що вчиняють злочин в силу складної критичної життєвої ситуації. До цього типу необхідно віднести осіб з нестійкою позитивною спрямованістю, яка виражена позитивним компонентом, але існує мінімальна негативна спрямованість. Для цих осіб характерно легковажне ставлення до соціальних норм, що регулюють поведінку у суспільстві. Злочини вчиняються ними не тому, що ситуація має вирішальне значення, а саме тому, що вони потрапляють в жорстку залежність від ситуації, не знаходять правового способу для її вирішення.

Злочинна поведінка таких осіб обумовлюється стійкими свідомими асоціальними установками, формування яких має внутрішньо особистісний контекст та історію життя. Це проявляється в спланованих або ситуаційно-імпульсивних злочинних діях, в адекватності оцінки ситуації, що склалася, знаходить відображення в суб'єктивній оцінці вірогідності досягнення злочинної мети, в особливостях, в адекватності прогнозу всіх можливих наслідках власних дій, відсутності співчуття та усвідомлення загрози, що несуть її дії.

Сформувавшись, засвоївши соціальні норми та стандарти поведінки, погляди, цінності суб'єкт на кожному етапі свого життя, на кожную ситуацію, що виникла реагує у відповідності з засвоєними нормами.

Список використаних джерел

1. Братусь Б.С. Аномалии личности. М.: Мысль, 1988. С. 58 (348с.).
2. Личность преступника. Антонян Ю. М., Кудрявцев В. Н., Эминов В.Е. С-Пб.: Юридический центр Пресс, 2004. С. 143. (336с.).
3. Криминология XX век / под ред. В. Н. Бурлакова, В.П. Сальникова. С-Пб.: Юридический центр Пресс, 2000. С. 211. (554с.).

Шевченко Юлія Євгенівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІЗДН Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: доцент кафедри
кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, старший науковий
співробітник **Мозоль Станіслав Анатолійович**

ПРЕВЕНТИВНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВА ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. У доповіді розглядаються питання превентивного виховання, як ключового заходу запобігання злочинності неповнолітніх. Визначено сутність поняття превентивного виховання та окреслено завдання превентивного виховання неповнолітніх. Здійснено характеристику рівнів превентивного виховання неповнолітніх.

Ключові слова: Злочинність, неповнолітні, злочинність неповнолітніх, особа злочинця, запобігання, виховання, превентивне виховання

Summary. The report addresses issues of preventive education as a key measure to prevent juvenile delinquency. The essence of the concept of preventive education is defined and the task of preventive education of minors is outlined. The characteristics of the levels of preventive education of minors are characterized.

Keywords: Crime, juveniles, juvenile delinquency, identity of the offender, prevention, education, preventive education.

В сучасних умовах розвитку України як правової держави дедалі більшу роль відіграє створення нових, ефективних напрямів запобігання злочинності. Досягти реального результату в цій сфері можливо тільки за умови досконалого розуміння того суспільно небезпечного явища, якому буде протидіяти суспільство. Тому, враховуючи цей підхід, дослідження окремих видів злочинності відповідно до сучасних реалій має важливе значення. Зокрема, одним з найважливіших є визначення основних заходів профілактики злочинності неповнолітніх. Потреба профілактики зазначеної виду злочинності зумовлена тим, що незважаючи на те, що кількість злочинів скоєних неповнолітніми поступово зменшується, актуальність цієї проблеми не перестає бути нагальною в нашому суспільстві.

Стан і тенденції злочинності неповнолітніх вказують на значні прорахунки у профілактичній діяльності з такою категорією правопорушників. Наразі в дитячому, підлітковому середовищі спостерігається нехтування правовими, моральними, соціальними нормами, спад інтересу до навчання і суспільно-корисної праці. Особистість сучасної молоді вирізняє не лише прогресуюча відчуженість, підвищена тривожність, духовна спустошеність, цинізм,

жорстокість, прояви різних форм насильства та агресії, грубе ставлення до дорослих, низький рівень емоційної прихильності до членів родин, невідвідування навчальних закладів, відособлення від шкільного середовища, схильність до вчинення правопорушень, а й відбувається повноцінна інституалізація девіантної поведінки [4].

Особливе занепокоєння викликає масове поширення у молодіжному середовищі таких негативних соціальних явищ, як наркоманія та алкоголізм. Небезпека полягає в тому, що вживання алкоголю і наркотиків стає певною цінністю сучасної молодіжної субкультури, перетворюється в атрибут способу життя. Не меншого занепокоєння викликає зростання бездоглядності, бродяжництва і проституції серед неповнолітніх, явища соціальної дезадаптації підлітків, збільшення числа дітей з девіантною поведінкою.

Деструктивно впливає на стиль життя неповнолітніх залежність від азартних та комп'ютерних ігор, Інтернету, соціальних мереж тощо.

З огляду на вищевказане, вважаємо, що превентивне виховання набуває особливої значущості і важливості, тому й виникає гостра потреба у переосмисленні його концептуальних засад та визначенні стратегічних напрямів його розвитку в системі загальної превенції злочинності.

Для належного забезпечення превентивного виховання неповнолітніх, необхідно:

- зміцнити і розвинути виховні функції навчальних закладів;
- актуалізувати і підвищити значення превентивного виховання в системі освіти;
- обґрунтувати важливість розвитку виховних систем навчальних закладів; створення регіонального, районного, місцевого превентивного виховного простору;
- створити систему моніторингу превентивного виховання неповнолітніх;
- розширити коло суб'єктів превентивного виховання неповнолітніх, посилити координацію їх дій і взаємодії.

Під превентивним вихованням ми розуміємо – комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямованої на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, вироблення в неї нетерпимості до негативних впливів соціального оточення, профілактику і корекцію асоціальних проявів у поведінці дітей та молоді, на їх допомогу і захист [5]. Також це цілеспрямована система економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, освітнього, інформаційно-освітнього та організаційного змісту, спрямованих на формування позитивних соціальних установлень, запобігання вживанню психоактивних речовин, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків. Воно є пріоритетним напрямом діяльності держави, всіх виховних інституцій і здійснюється в інтересах дитини і молодої людини.

Основними завданнями превентивного виховання неповнолітніх є:

– створення умов для формування позитивних якостей особистості в процесі різноманітних видів трудової, навчальної, позашкільної й іншої діяльності, що сприяють інтелектуальному, морально-етичному, естетичному розвитку, виробленню стійкості до негативних впливів середовища;

– забезпечення соціально-психологічної, педагогічно-зорієнтованої діяльності на запобігання залучення дітей і молоді до негативних соціальних явищ;

– надання комплексної психолого-педагогічної та організація медико-соціальної допомоги тим молодим особистостям, які її потребують;

– забезпечення адекватної соціальної реабілітації дітей і молоді, які вчинили протиправні дії або зловживають наркотичними речовинами;

– стимулювання молоді до здорового способу життя і позитивної соціальної орієнтації, сприяти розвитку здоров'я, навчально-виховного процесу, навчанню з раннього віку навичкам відповідальності за власне життя, поведінку і здоров'я;

– сприяння виробленню інтегрованих міждисциплінарних підходів при підготовці спеціалістів (педагогів, психологів, медиків, соціологів, юристів, соціальних працівників), батьків та ін. до превентивної роботи з дітьми і молоддю;

– об'єднання зусиль різних суб'єктів превентивної роботи, а також належна координація їх діяльності.

Превентивне виховання неповнолітніх здійснюється на трьох рівнях:

– раннє, або первинне, превентивне виховання (соціально-педагогічна профілактика);

– вторинне превентивне виховання (превентивна допомога і корекція);

– третинне превентивне виховання (адаптація, реабілітація і ресоціалізація) [3].

Важливим елементом у превентивному вихованні неповнолітніх є залучення до виховного процесу батьків, громадських організацій, самоврядування; координація взаємодії навчального закладу, сім'ї та громадськості. Постійна співпраця з батьками, іншими суспільними виховними інститутами, забезпечує стійкість і стабільність навчально-виховного процесу, сприяє усуненню психолого-педагогічних порушень соціальної адаптації неповнолітніх, і відповідно загальне зменшення такого виду злочинності. Для підтвердження цього слід зазначати, що за період 2015–2019 р. в Україні стартувало більше 40 соціальних проектів (у взаємодії із відділами ювенальної превенції), які спрямовані на: – підвищення рівня знань дітей та батьків з основ дорожньої безпеки; – привернення уваги громадськості до питань інформування поліції про випадки насилля, які вчиняються щодо дітей та неповнолітніх; – розроблення методичних рекомендацій щодо поведінки дітей в мережі Інтернет; – розроблення спільних сценаріїв

проведення превентивних заходів працівниками поліції та громадськості з дітьми різних вікових категорій по протидії дитячій безпритульності, тощо.

Список використаних джерел

1. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні: деякі аспекти / І. Васильківська. Право України. 2004. № 1. С. 95–98.
2. Протидія наркотизму дітей шляхом удосконалення законодавства та професійної освіти / О. Ф. Долженков, С. Д. Резніков. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2012. Вип. 2(2). С. 138–46.
3. Журавель Т.В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін. К.: Академвидав, 2013. 312 с.; С. 85–101.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
5. Пірог Л.А. Посібник до вивчення курсу «Соціальна профілактика» / Л.А. Пірог. Д.: ДНУ ім. Олеса Гончара, 2016. 34 с.
6. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики. Наказ Міністерства соціальної політики України від 10.08.2015 № 912. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15>.

Юріков Олександр Олександрович,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ПОШКОДЖЕННЯ ЛІНІЙ ЗВ'ЯЗКУ

Анотація. Проаналізовано методологічні засади соціального дослідження, визначено та здійснено аналіз методів, які можуть бути використані під час дослідження кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку, зокрема: історико-правовий, компаративістський (порівняльно-правовий), догматичний (логіко-юридичний), метод системно-структурного аналізу, діалектичний, соціологічний, статистичний, індукції, дедукції та моделювання. Автором визначено можливу систему методів наукового пізнання (конкретно-наукових та загальнонаукових), встановлено можливу методологічну основу дослідження кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку.

Ключові слова: методологія дослідження, наукове пізнання, лінії зв'язку, умисне пошкодження, кримінальна відповідальність.

Summary. The methodological principles of social research are analyzed, identified and implemented the methods of research of criminal

liability for intentional damage to communication lines such as: historical-legal, comparative (comparative-legal), dogmatic (logical-legal), the method of system-structural analysis, dialectical, sociological, statistical, induction, deduction and modeling. The author determines the system of methods of scientific knowledge (specifically scientific and general scientific), established the methodological basis for the study of criminal liability for intentional damage of communication lines.

Keywords: methods of research, scientific knowledge, communication lines, intentional damage, criminal liability.

Необхідною передумовою дослідження кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку є визначення *методологічних засад* його проведення. До таких засад належать методи наукового пізнання, концепції, філософські закони й категорії, правила логіки, загальнонаукові і приватно-наукові методи, що необхідні для реалізації мети та завдань дослідження, та формування на цій основі ґрунтовних висновків.

Методологія – це сукупність прийомів, методів і засобів наукового пізнання, що полягає у комплексі шляхів і форм руху мислення від незнання до знання реальної дійсності. Вона охоплює вчення про принципи, форми і способи науково-дослідницької діяльності. Як зазначають М. І. Панов та Н. О. Гуторова, методологія наукового пізнання об'єднує систему компонентів, що її утворюють (концепції, філософські закони й категорії, правила логіки, загальнонаукові і приватно-наукові методи тощо) [8, с. 291]. Пізнавальний процес в кримінально-правовому дослідженні здійснюється з використанням конкретних методів. Метод дослідження – це спосіб застосування старого знання для здобуття нового знання. Він є засобом отримання наукових фактів [5, с. 53].

Існує безліч класифікацій методів дослідження кримінальної відповідальності. Ми погоджуємося з позицією В. М. Шейка та Н. М. Кушнарєнка, які виділяють такі методи дослідження: 1) положення антропології, праксеології, аксіології, онтології та ін.; 2) загальнонаукові методи – історико-правовий, статистичний, діалектичний, соціологічний, порівняно-правовий, моделювання та ін. 3) емпіричні методи – опис, спостереження, експеримент, порівняння та ін.; 4) теоретичні методи – індукція, дедукція, аналіз, синтез та ін. [10, с. 74]. На нашу думку, представлена класифікація найбільш повно та конкретизовано розкриває повноту методів дослідження кримінальної відповідальності.

Однак, для успішного проведення наукового дослідження спочатку необхідно визначити конкретні методи, за допомогою яких буде здійснюватися пізнавальний процес, враховуючи предмет дослідження – кримінальну відповідальність за умисне пошкодження ліній зв'язку.

Слід відмітити, що в доктрині кримінального права немає єдиної позиції щодо переліку методів, які мають використовуватися при

проведенні окремих досліджень. З цього приводу слушно зазначає М. І. Панов, що для дослідження проблем Особливої частини кримінального права необхідно використовувати наступні методи: діалектичний, системно-структурного аналізу, історичний, порівняльно-правовий, догматичний та соціологічний [7, с. 516]. Кримінально-правове дослідження, на думку Н. О. Гуторової, повинно проводитися з використанням історико-правового, діалектичного, юридичного, соціологічного методів та методу структурно-системного аналізу [3, с. 16–28]. На думку Д. С. Азарова, під час наукового дослідження проблемних питань кримінальної відповідальності необхідно використовувати такі наукові методи: історико-правовий, формально-логічний, порівняльно-правовий, метод системно-структурного аналізу, метод формально-догматичного аналізу та ін. [1, с. 9]. В. Р. Щавінський використовує діалектичний, догматичний, соціологічний, історико-правовий, логіко-юридичний, математичний методи та метод структурного аналізу [11, с. 6]. Іншу точку зору має М. І. Колос, який пропонує застосовувати історичний, діалектичний, соціологічний, системно-структурний, статистичний, порівняльно-правовий, догматичний методи [6, с. 329]. О. І. Белова у своєму дослідженні використовує діалектичний, догматичний, історико-порівняльний, порівняльно-правовий, соціологічний методи та метод системно-структурного аналізу [2, с. 5]. Слушною є позиція О. О. Дудорова, що в кримінально-правовому дослідженні необхідно використовувати такі методи: історичний, порівняльно-правовий, догматичний, системний, статистичний та спостереження [4, с. 5].

Тому, на основі зазначених точок зору з урахуванням специфіки теми, мети (комплексне та системне вивчення питань кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку, формування на цій підставі пропозицій щодо удосконалення законодавства та доктринальних положень кримінального права, спрямованих на підвищення ефективності правозастосовної практики) й окреслених задач дослідження (визначити теоретичні, методологічні й правові засади дослідження кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку, окреслити об'єктивні та суб'єктивні ознаки умисного пошкодження ліній зв'язку, виокремити та розглянути проблемні питання кваліфікації злочину, передбаченого ст. 360 КК України) під час аналізу кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку мають бути використані такі методи: історико-правовий, компаративістський (порівняльно-правовий), догматичний (логіко-юридичний), метод системно-структурного аналізу, діалектичний, соціологічний, статистичний, індукції, дедукції та моделювання.

Історико-правовий метод дозволить висвітлити закономірності кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку шляхом аналізу кримінального законодавства минулих років, визначити етапи розвитку законодавства щодо кримінальної відповідальності за

умисне пошкодження ліній зв'язку, прослідкувати його взаємозв'язок із релігійними, моральними устоями та соціально-економічними умовами життя суспільства.

Компаративістський (порівняльно-правовий) метод сприятиме вивченню правових систем держав шляхом зіставлення (порівняння) тотожних правових норм, інститутів тощо, та практики їх застосування. У дослідженні такий метод буде застосовано при порівнянні кримінального законодавства України, яке передбачає відповідальність за умисне пошкодження ліній зв'язку, із відповідними нормами кримінальних кодексів зарубіжних країн.

Догматичний (логіко-юридичний) метод допоможе встановити зміст юридичних норм та нормативно-правових приписів, з'ясувати закономірності дії права за допомогою правил юридичної логіки [9, с. 47]. Цей метод буде використано під час аналізу норм чинного КК України, у яких передбачено відповідальність за умисне пошкодження ліній зв'язку, з точки зору додержання правил законодавчої техніки конструювання диспозицій і санкцій зазначених кримінально-правових норм.

Системно-структурний аналіз забезпечить послідовне встановлення структурних зв'язків усіх елементів системи правових норм. Його застосування надасть можливість показати внутрішню побудову системи кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за умисне пошкодження ліній зв'язку, взаємозв'язок і взаємообумовленість елементів в системі досліджуваних норм, а також інститутів Особливої частини КК України.

Діалектичний метод у розгляді взаємозв'язку єдностей та протилежностей при дослідженні кримінально-правових понять і категорій стосовно відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку, дозволить дійти правильного (істинного) результату шляхом розгляду різних точок зору, позицій та ін. Цей метод пізнання є фундаментальною базою для застосування загальнонаукових (узагальнення, абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, порівняння, моделювання, ідеалізація, аксіоматичний метод, методи сходження від абстрактного до конкретного, єдності логічного і історичного, системний підхід) та спеціальних методів в органічній єдності. Він дозволить розглянути питання кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку через дослідження більш загальних категорій кримінального права у їх єдності та діалектичному розвитку.

Соціологічний метод необхідний для аналізу соціальних явищ та чинників, у зв'язку з якими необхідна криміналізація певних діянь. Такий метод шляхом анкетування працівників слідчих підрозділів Національної поліції України в м. Києві та областях стосовно питань кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку, дасть змогу визначити ставлення громадян до внесення змін та доповнень до чинних норм, а також вивченні практики застосування

ст. 360 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне пошкодження ліній зв'язку.

Статистичний метод буде використаний під час аналізу статистичних даних правозастосовної практики, причин та умов вчинення зазначеного виду злочину. Зокрема, при вивченні статистичних даних Генеральної прокуратури України щодо кількості розпочатих кримінальних проваджень, у яких особам вручено повідомлення про підозру за вчинення злочинів, пов'язаних із умисним пошкодженням ліній зв'язку за 2014–2020 рр.

Метод індукції застосовуватиметься для створення (отримання) узагальненого висновку шляхом здійснення формально-логічних умовиводів, на основі чого буде сформульований понятійно-категоріальний апарат предмета дослідження, а *метод дедукції* – для виокремлення критеріїв диференціації кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку, шляхом застосування правил співвідношення загального та часткового.

Метод моделювання сприяє вивченню певного об'єкта шляхом створення і дослідження його моделі (копії). Такий метод буде використаний для формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного КК України у частині кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку.

Отже, викладено положення щодо можливої системи методів наукового пізнання (конкретно-наукових та загальнонаукових), встановлено майбутню методологічну основу дослідження кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку. Обґрунтовано, що теоретичними передумовами такого дослідження є, по-перше, вивчення сутності та меж наукових розробок стосовно кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку; по-друге, правильне формулювання завдань дослідження, вирішення яких представлено у пропозиціях до удосконалення чинного законодавства стосовно кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку; по-третє, наявність об'єктивного бачення досліджуваних питань, їх взаємозв'язок із положеннями вчених із суміжних галузей права, включаючи питання його співвідношення зі складом інших злочинів та адміністративних правопорушень, а також правові аспекти кримінальної відповідальності за умисне пошкодження ліній зв'язку.

Список використаних джерел

1. Азаров Д. С. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері комп'ютерної інформації: дис. ... канд. юрид.: 12.00.08. Київ, 2003. 246 с.
2. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 184 с.

3. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 398 с.
4. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2007. 34 с.
5. Керимов Д. А. Методологія права (предмет, функції, проблеми філософії права). М.: Аванта+, 2001. 560 с.
6. Колос М. І. Кримінальне право в Україні (X–початок XXI століття): моногр.: у 2 т. Київ, Острог; Віпол, 2011. Т. 1: Освіта, наука, законодавство. 2011. 448 с.
7. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ: Ін Юре, 2010. 812 с.
8. Панов М. І., Гуторова Н. О. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2009. № 100. С. 291–304.
9. Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2007. 304 с.
10. Шейко В. М., Кушнаренко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. Київ: Знання, 2006. 307 с.
11. Щавінський В. Р. Кримінальна відповідальність за незаконну емісію недержавних цінних паперів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Б. в., 2004. 19 с.

Воробйова Олена Русланівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Право» ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук **Павленко Сергій Олексійович**

**ОКРЕМІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИНАМ
СЕРЕД МОЛОДІ**

Анотація. Розкрито проблему розповсюдження наркоманії, яка тісно пов'язана з поширенням епідемії ВІЛ(СНІДу). Викладені основні позиції причин девіантної поведінки молоді.

Ключові слова: наркотики, наркозалежність, ВІЛ(СНІД, неповнолітні, девіантна поведінка.

Summary. The problem of the spread of drug addiction, which is

closely related to the spread of the HIV / AIDS epidemic, has been revealed. The main positions of the reasons of deviant behavior of youth are stated.

Keywords: drugs, drug addiction, HIV / AIDS, minors, deviant behavior.

Світовими лідерами за поширенням наркоманії є країни СНД, в тому числі й Україна. Тільки за офіційними даними Міністерства охорони здоров'я України кожен рік 10 тисяч молодих людей помирають від наркотиків. Наркозалежність стала для України загрозливим викликом нації й державі. На часі маємо захворювання, яке з окремих, рідкісних випадків перетворюється на епідемію. На практиці отримуємо тенденцію, що свідчить про подальше збільшення випадків захворювання на наркоманію, а також про їх значне «омолодження» [1, с. 27].

З проблемою розповсюдження наркоманії тісно пов'язане поширення епідемії ВІЛ\СНІДу, оскільки серед загальної кількості ВІЛ-інфікованих відсоток ін'єкційних споживачів наркотиків складає близько 80 %. Хвороба вражає молодь у найбільш активному репродуктивному та працездатному віці [2]. Відтак, наркоманія стає реальною загрозою національній безпеці держави, оскільки вона перебуває у площині соціальної безпеки. Так, за даними соціологічних досліджень, 35 відсотків першокурсників професійно-технічних училищ та 25 відсотків студентів вищих навчальних закладів мають досвід вживання наркотиків [3].

Правоохоронці, науковці та медики «б'ють тривогу» – наркоманія значно «помолодшала»: якщо кілька років тому кожний четвертий учень віком 13–16 років вживав наркотичні засоби, психоактивні речовини хоча б один раз, то на сьогодні, окрім зазначеної вікової категорії, наркотики спробують і 10-річні діти. Про особливу небезпеку наркоманії серед неповнолітніх свідчить той факт, що в результаті вживання наркотичних, психотропних речовин та прекурсорів деградація особистості відбувається у 15 – 20 разів швидше, ніж від зловживання алкоголем [1, с. 31].

Причинами вживання наркотиків серед молоді та вчинення через це наркозлочинів є велика кількість факторів: психологічні проблеми (конфлікти з однолітками, бажання звернути на себе увагу), нудьга, неблагополучне оточення, доступність наркотиків. Такі фактори досить критично і не завжди адекватно оцінюються неповнолітніми через несформовану особистість. Вирішенням проблем стають саме наркотики [4].

Слід також зазначити, що у молодіжній субкультурі стрімко формується феномен «наркоманічної свідомості» – життєвий успіх,

духовне вдосконалення, секс, комунікація починають розглядатися невідривно від наркотичного «кайфу». Ступінь матеріального благополуччя визначається ще й здатністю придбати «дозу» престижного наркотику. З філософських концепцій у молодіжному середовищі найбільш модними стали ті, що засновані на опису та аналізі духовного досвіду, набутого внаслідок вживання наркотиків, декотрі з них є ідеологічними засадами виправдання наркоманії [1, с. 59].

Безперечно, вживання наркотиків практично несумісне з якісним навчанням, із трудовою діяльністю, призводить до деформації особистості, зниження загального інтелектуального потенціалу, поглиблює демографічну кризу в державі. Об'єктивне оцінювання реального стану виховання молодого покоління свідчить про те, що його рівень не відповідає вимогам сьогодення. На переконання доктора педагогічних наук, професора В. Оржеховської, проявам девіантної поведінки серед дітей і молоді сприяють:

- помилки сімейного виховання (низький рівень готовності батьків до реалізації виховної функції сім'ї);
- перекладення турбот про виховання дітей на школу;
- низький рівень педагогічної культури батьків;
- превалювання в сім'ях методів авторитарного спрямування, які передбачають підкорення дитини волі батьків;
- загострення суперечностей та конфліктів між батьками і дітьми [5].

Список використаних джерел

1. Лужецька Н.А. Механізми реалізації державної політики протидії та запобігання наркоманії: дис. ... канд. юрид. наук: 25.00.02 / Одеський регіональний інститут державного управління національної академії державного управління при президентові України. Одеса, 2018. 239 с.

2. Профілактика наркоманії серед молоді. URL: <http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/50.pdf>.

3. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 735-р // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

4. Швагер С.В. Спеціально-кримінологічне запобігання наркозлочинності серед молоді. Порівняльно-аналітичне право. 2017. 4. С. 257–260.

5. Оржеховська В., Ковганич Г. концептуальні підходи до виховання в умовах сьогодення // Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. 2010. № 4. С. 14–23.

Сухачова Ірина Олександрівна,
здобувач Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОКУРОРОМ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАННЯ

Анотація. Розкрито проблему застосування прокурором тимчасового доступу до речей і документів при реалізації функції обвинувачення. Викладені основні позиції забезпечення кримінального провадження у зазначеному напрямі.

Ключові слова: Кримінальне провадження, прокурор, доступу до речей і документів, функції обвинувачення

Summary. The problem of application by the prosecutor of temporary access to things and documents at realization of function of charge is opened. The basic positions of maintenance of criminal proceedings in the specified direction are stated.

Keywords: Criminal proceedings, prosecutor, access to things and documents, functions of accusation.

Тимчасовий доступ до речей і документів є одним із найпоширеніших заходів забезпечення кримінального провадження. Проте, не зважаючи на поширеність тимчасового доступу до речей і документів, при реалізації прокурором функції обвинувачення виникають проблемні питання щодо застосування зазначеного заходу забезпечення, що обумовлено недоліками законодавчого регулювання.

Порушити перед слідчим суддею питання про тимчасовий доступ до речей і документів може особисто прокурор як суб'єкт сторони кримінального провадження з боку обвинувачення. На цьому зроблено наголос у п. 9 наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012р. № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» [1, с. 221].

Аналіз ухвал, постановлених за результатами розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, вказує, що підставами для відмови прокурору у задоволенні вказаних клопотань слідчими суддями, судом переважно є:

- ненадання прокурором у судовому засіданні будь-яких належних доказів, які б підтверджували безпосередньо факт існування речей і документів, про доступ до яких ставиться питання в клопотанні,

та точної адреси місця їх зберігання або перебування у володінні відповідної фізичної або юридичної особи (ухвала Іваничівського районного суду Волинської області від 25.05.2020 року у справі № 156/474/20);

- порушення вимог КПК України щодо обов'язковості наведення у клопотанні значення речей і документів для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні з урахуванням положень статті 91 КПК України (ухвала Вищого антикорупційного суду від 18.09.2019 у справі № 760/23047/19);

- відсутність у клопотаннях достатніх даних, які підтверджують існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення (ухвала Менського районного суду Чернігівської області від 14.04.2020 року у справі № 738/493/20);

- недолучення до клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів належним чином засвідченої копії витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання (ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 01.04.2020 року у справі № 522/2003/20);

- відсутність повних та конкретних відомостей про речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати (ухвала Вищого антикорупційного суду від 05.11.2019 у справі № 760/24486/19);

- відсутність у клопотанні інформації, що дає достатні підстави вважати, що відомості, які містяться в документах і речах, до яких необхідно отримати тимчасовий доступ, можливо використати як докази у кримінальному провадженні (ухвала Вищого антикорупційного суду від 18.09.2019 у справі № 760/23047/19);

- невідповідність вказаної у клопотанні правової кваліфікації кримінального правопорушення змісту диспозиції статті Кримінального кодексу України, яка інкримінується підозрюваному (ухвала Вищого антикорупційного суду від 18.09.2019 у справі № 760/23047/19).

Слід звернути увагу, що питома вага ухвал про відмову у задоволенні клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів постановлені з підстав подання прокурором клопотання без додержання вимог ст. 160 КПК України. Таким чином, у судовій практиці підставою і для повернення клопотання, і для відмови в його задоволенні є порушення вимог ст. 160 КПК України [2, с. 26].

Положенням ст. 159 КПК України передбачено, що тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється лише стороною кримінального провадження. Проте, на практиці непоодинокими є

випадки доручення прокурорами здійснення тимчасового доступу до речей і документів співробітникам оперативних підрозділів.

Співробітник оперативного підрозділу є неналежним суб'єктом здійснення тимчасового доступу до речей і документів як засобу кримінального процесуального доказування, а отже отримані речі і документи є недопустимими доказами у кримінальному провадженні [3, с. 215]. Так, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 36 та п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України прокурор, слідчий уповноважені доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Тимчасовий доступ до речей і документів за КПК України не є слідчою дією, а є заходом забезпечення кримінального провадження, виконання якого, враховуючи положення вищезазначених норми, не може бути проведено оперативними підрозділами за дорученням прокурора, слідчого. Інакше це є порушенням принципу законності, передбаченого ст. 9 КПК України. У свою чергу, ч. 1 ст. 41 КПК України передбачено право оперативних підрозділів здійснювати за дорученням слідчого, прокурора лише слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні.

У зв'язку з цим, доходимо висновку, що застосування оперативними підрозділами тимчасового доступу до речей і документів на підставі доручення слідчого, прокурора призводить до неможливості визнання результатів такої дії доказами у кримінальному провадженні, оскільки вони не відповідають вимозі допустимості – отримані неналежним суб'єктом.

Таким чином, вважаємо за необхідне розширити процесуальні повноваження прокурора як суб'єкта кримінального процесуального доказування, шляхом викладення п.5 ч.2 ст. 36 КПК України у наступній редакції: «доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій *чи інших процесуальних дій* відповідним оперативним підрозділам», а також необхідність доповнення ч. 1 ст. 41 КПК України повноваженням оперативних підрозділів здійснювати *інші процесуальні дії* за дорученням прокурора.

З огляду на результати аналізу наукової літератури, матеріалів правозастосовної практики доходимо висновку, що тимчасовий доступ до речей і документів є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, за допомогою якого прокурор при реалізації функції обвинувачення здійснює отримання основного масиву доказової інформації в кримінальному провадженні. Проте, на практиці виникають певні проблемні питання щодо отримання доказів шляхом здійснення прокурором тимчасового доступу до речей і документів, що

обумовлені відсутністю у чинному КПК України нормативних положень, які б надавали можливість прокурору надавати доручення оперативним підрозділам на здійснення тимчасового доступу до речей і документів.

Список використаних джерел

1. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012р. № 191 4гн. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи. К.: Юрінком Інтер, 2013. С. 221–233

2. Лисаченко Є. І. Application mechanism of temporary access to property and documents as a means of criminal procedural proof in Ukraine (Механізм застосування тимчасового доступу до речей і документів як засобу кримінального процесуального доказування в Україні). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 1. Ч.3. С. 96-101.

3. Старенький О. С. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб отримання доказів у кримінальному провадженні: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 80-98.

Єрмаков Юрій Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ НАДР І ЧИННИКИ ЇХ ЛАТЕНТНОСТІ

Висока ступінь криміналізації сфери надкористування обумовлюється активною участю в їх незаконному видобуванні не тільки місцевого населення, але й існуванням потужного конгломерату у вигляді фінансово – промислових груп (основою яких є видобуток, використання, продаж та експорт корисних копалин) з представництвом у владних структурах. Організовані злочинні угруповання, що спеціалізуються на кримінальних практиках у сфері надкористування (однієї з найбільш прибуткових в державі) мають представників у вищих, центральних та місцевих органах державної влади, муніципалітеті, вони впливають на політику держави, як у галузевому, так і загальнонаціональному масштабі, що обумовлює наявність проблем на етапі отримання первинної інформації про зазначені кримінальні правопорушення.

Участь у протидії зазначеним правопорушенням оперативних

підрозділів обумовлюється їх високою латентністю. Чинниками латентності, що обумовлюють активну діяльність оперативних підрозділів щодо виявлення їх ознак є: допущення порушень при видобутку корисних копалин з міркувань доцільності та соціальної необхідності (58%); корпоративна солідарність підприємців – суб'єктів надрокористування (43,6%); низька активність населення щодо виявлення фактів незаконного видобутку корисних копалин (38,9%) з огляду на їх участь у вчиненні кримінальних правопорушень, або необізнаністю з незаконністю дій (22,3%); відсутність (у більшості випадків) чітко визначеної, персоніфікованої потерпілої сторони, яка була б заінтересована в інформуванні правоохоронних органів щодо вчинення цих кримінальних правопорушень (39,2%); суттєва суб'єктивна складова щодо оцінки незаконності дій (72,4%), оскільки для даного виду кримінального правопорушення характерним є те, що, вчиняючи його, особа багаторазово вчинює дії, які можуть бути як фактично законними за своїм характером та змістом, так і незаконним, що залежить від способу вчинення кожного з окремо взятих тотожних дій; співчуття злочинцям (через зубожіння, безробіття, з мотивів забезпечення сім'ї продуктами харчування, паливом тощо); традиції щодо зайняття незаконним промислом значною частиною населення у певній місцевості (в тому числі і для власних потреб); більшість цих кримінальних правопорушень вчинюються переважно за межами населених пунктів, у яких активність природоохоронних та правоохоронних органів є низькою (14,8%); можливості використання корумпованих зв'язків для ухилення від контролю регуляторів (93,2%); заплутаність законодавчої бази, що регулює видобуток корисних копалин (77,8%).

Аналізуючи чинники латентності та враховуючи можливі показники розподілу латентних кримінальних правопорушень за джерелами латентності ми визначаємо незаявлену латентну злочинність (72,7%) (внаслідок відсутності заяв та повідомлень про незаконний видобуток корисних копалин); приховану латентну злочинність (52,2%) (внаслідок приховування факту або незаконності видобутку корисних копалин); невиявлену латентну злочинність (32%) внаслідок пасивних дій контролюючих та правоохоронних органів з різних причин.

Сфера використання та охорони надр має певні особливості, які впливають на процес виявлення ознак кримінальних правопорушень, а саме: специфіка процесів та технології надровидобування (88,9%); вчинення кримінальних правопорушень характерно для місцевості, де практично відсутнє оперативне покриття (61,9%); підприємства надровидобувної галузі мають просторову розрідженість - об'єкти їх

технологічних стадій знаходяться на значні відстані один від одного, внаслідок чого потрапляють у зони оперативного обслуговування різних підрозділів (59,4%); суб'єкт надкористування може вести легальну господарську діяльність, але приховувати реальні господарські операції, не відображати їх в обліку, вчиняючи тим самим кримінальні правопорушення (51,5%); при підготовці, вчиненні і приховуванні кримінальних правопорушень використовуються легальні інструменти економічної діяльності і зовні окремі його ланки виглядають як елементи господарської діяльності, тому тільки особа яка володіє спеціальними знаннями може помітити відхилення від встановлених норм (51,5%); злочинні дії залишають сліди у вигляді інформації про певні акти економічної діяльності, яка фіксується у різного роду документах, тому бухгалтерський облік і відповідні знання є необхідними під час їх виявлення, але офіційно оперативні підрозділи не мають можливості задіювати осіб, які ними володіють, на етапі пошукової діяльності (38,2%); злочинні групи складаються у низових ланках із односельців, друзів, родичів, що полегшує їх встановлення, але натомість ускладнює встановлення верхньої ланки, оскільки близькі стосунки у групі ускладнюють отримання інформації (42,1%); на одних і тих же ділянках місцевості можуть діяти і легальні суб'єкти господарювання (що мають дозвіл на видобуток корисних копалин) і нелегальні, видобуваючи ті ж самі корисні копалини за допомогою тих же самих засобів (а в деяких випадках це роблять одні і ті ж наймані робітники)(51,5%). Ці особливості негативно впливають на процес виявлення кримінальних правопорушень – латентний (прихований) характер злочинної діяльності зумовлює необхідність активного здобування первинної оперативної інформації, при чому саме активізація оперативних підрозділів, їх пошукових дій дозволить суттєво знизити латентність кримінальних правопорушень у сфері використання та охорони надр.

Фотоколаж

Наукове видання

КРИМІНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА:
ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ
ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Матеріали
міжвузівського науково-практичного круглого столу
(Київ, 28 травня 2020 року)

Частина 1

*Присвячено пам'яті
професора А. П. Закалюка*

Відповідальний упорядник: *Корольчук В. В.*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011 р.
Підписано до друку 20.05.2020. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 17,00. Ум. друк. арк. 15,81.
Тираж 50 прим.
